

matica hrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

ISSN 2303-5072

God. 9, br. 9

MATICA HRVATSKA GRUDE
S U S R E T I
2015.

Broj 9.

Nakladnik

OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE
Republike Hrvatske bb
88 340 Grude
www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik

Mario Bušić

Uredništvo

Andrijana Mlinarević-Cvetković
Ivana Marić
Gordana Iličić
Jozo Marić
Ljubo Grizelj
Marija Prlić
Mario Bušić
Mladen Leko
Natalija Palac
Petar Majić
Srećko Mikulić
Srećko Tomas
Stjepan Glavaš
Tihomir Glavaš
Vinko Čuljak
Vinko Zorić
Željko Andrijanić

Grafička urednica

Andrijana Mlinarević-Cvetković

9

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

Grude, 2015.

SADRŽAJ

Susret koji se ne može zaboraviti - FRA ANTE MARIĆ	7
KNJIŽEVNOST	11
Poezija Zdenke Bilobrk - ZDENKA BILOBRK	13
E, Kongoro moja (zapis) - STJEPAN GLAVAŠ	33
Tuga i nevjerica - SNJEŽANA JELINIĆ	35
Poezija akademika Fabijana Lovrića - FABIJAN LOVRIĆ	36
Pjesme Mime Vlašić - MIMA VLAŠIĆ	46
Iz neobjavljenog rukopisa „Tragovi vremena“ - S. NATALIJA PALAC	55
KULTURA	63
Folklor – Taj divan način mladosti - TONI ILIČIĆ	65
Održana dva zajednička susreta framaša s područja općine Grude - TONI ILIČIĆ (FRAMA I OFS)	68
Graditeljska djelatnost fra Petra Bakule (1816. – 1873.) - FRA ANTE MARIĆ	73
Povijest	97
Prvi svjetski rat i žrtve ružičke okolice (1914.-1918.) - PROF. DR. FRA ANDRIJA NIKIĆ	99
Komunistički progon i represija nad redovnicama u BiH, posebno u Hercegovini u II. svjetskom ratu i poraću - S. NATALIJA PALAC	139
Franjo Ricciardi zastupnik rimske Kongregacije de Propaganda Fide u Dubrovniku (1665.-1696.) - DR. FRA BAZILIJE PANDŽIĆ	159
Lik i djelo političkoga uznika dr. fra Smiljana Zvonara - FRA MATE TADIĆ	164
Student na braniku Herceg – Bosne - DOMAGOJ TOMAS	193
Sovići – Grude: Mate Vlašić svjedok UDBI-ne urote, osude i robije - FRA MATE TADIĆ	201
UČENIČKI POKUŠAJI	211
Narodi su djeca velika i lako im je kupiti igračku - MARINA ALPEZA	213

Egipat i Grčka - MARTINA TOMIĆ	216
Akropola - IVA ĆORLUKA.....	217
Michelangelo - MATE MARIĆ.....	221
ZANIMLJIVOST	223
Očuvanost usmene baštine - PROF. DOMINKA ANDRIJANIĆ.....	225
Leksik prezimena Gorice i Sovića 1948. - VLADO BOGUT.....	246
Od jedne zlatne i šest mlađih misa do jedne zlatne (uz zlatomisničko slavlje don Slavka Majića) - PETAR MAJIĆ.....	253
Perunika, tragom božjih strijela - MILKA TICA.....	257
Marko Leventić je izabrao ono „bolje“ - SREĆKO TOMAS	274
KRONIKA	291
Kronika Matice hrvatske ogranač Grude (od 2013. do 2015.) - MARIO BUŠIĆ	293

SUSRET KOJI SE NE MOŽE ZABORAVITI

Evo se susrećemo opet, Bogu hvala. Sve dok se susrećemo čutimo život. Susreti su čin koji uključuje najmanje dvoje. Jedno s jedne, svoje strane, i drugo, s druge, ali opet svoje strane. Susreti daruju uvijek i neki sadržaj. Tako su nam neki od susreta ostali duboko urezani u sjećanje, postali su nezaboravni.

Naš godišnjak nosi ime SUSRETI, i kao da zagovara ono što mu je ime. Susresti se s čitateljem, susresti se s ozemljem, susresti se s nekim događajem, doživljajem, susresti se s nečim što uopće nisam očekivao, nečim što me razveselilo, rastužilo, nečim što mi nije dalo oka sklopiti. I kad se tih SUSRETA nakupi, kad zasjednu u policu jedan do drugog, primjetiš da se ipak nešto u tom vremenu i kroz te SUSRETE događalo.

U tim SUSRETIMA neki SU prvi put objavili svoja razmišljanja, istraživanja, svoje osjećaje, doživljaje. U SUSRETIMA su rekli toliko nekih nepoznatih stvari, a tako vrijednih, koje obogaćuju. U SUSRETIMA je nekom prvi put potekao stih i zazvonila rima, u njima je ovjekovječio neki suton, zoru, oluju, zapamtio pejzaž kojeg je htio i s drugima podijeliti.

Mnogi su kroz SUSRETE naučili dosta toga, mnogima se kao Kleofi i njegovom prijatelju na putu za Emaus otvorile oči, te spoznaše toliko toga u sasvim „slučajnom“ SUSRETU s „nekim“ putnikom. Mnogima je kao i ovoj dvojici učenika u tom SUSRETU gorjelo srce, a da nisu znali ni zašto ni od čega(Mk 16, 12 – 13; Lk 24,13 – 35). I onda se redovito svakom otvore oči, te konačno i spoznaju što se dogodilo u tom SUSRETU i koliko je taj SUSRET bio i te kao bitan i kako je iza njega bilo sve drukčije. Nisu više ni Kleofa ni njegov prijatelj bili razočarani, već kad je SUSRET prošao, skočili su na noge i trčali natrag da bi svima pričali o tom SUSRETU.

I, tako razmišljajući o SUSRETU, pada mi na pamet jedan koji se dogodio jednom dječaku od pet godina. Naime, njegovi su ga roditelji po ljeti iz grada doveli na selo i ostavili kod bake, tetaka i ujke. Dječaku je to bilo po volji. Mnoge su stvari bile po njegovom, što u gradu i roditeljskoj kući i nije bilo moguće. Upoznao je tu nove prijatelje. Mogao se s njima igrati do mile volje u polju dok su čuvali janjce i krave. Išli su na brdo ponad sela krasnom vijugavom cestom, brojali lijepo kresane kamene odbojниke koji su u pravilnim

razmacima bili poredani rubom ceste. S visa gledali kuće u selu, koje su sada bile male i u kojima su se umorni ljudi odmarali od ranog branja i nizanja duhana. S vremena bi na vrijeme ovaj mali dječak očutio tugu. Nedostajali su mu roditelji, osobito majka, i njegova braća i sestre. Sjeo bi na zemlju uz kameni zid male bakine kuće, ručicama obuhvatio svoje noge i spustio glavu na koljena. Znale su poteći i suze, ali ih je vješto krio. To je njegovoj baki zadavalо veliku brigu. „Bože moj, što mi je ditetu?“ Primaknula bi svoj stolac i sjela uz njega. Postavljala bi sva moguća pitanja, ali ništa od toga dječak ne bi priznao. Nudila mu je sve svoje „bogatstvo“, samo da bi ga utješila i razveselila, ali ne bi uspijevala. Živnuo bi tek kad bi ga njegovi prijatelji dozivali i vikali: „Vrime je poć u polje!“

Dani su prolazili, majka nije dolazila. Tuge su se dječaku vraćale sve manje i manje, ali je nekako postao kao stariji, ozbiljniji. Nisu mu ni prijatelji više bili onako mili. Volio bi više iz polja sam tjerati svoju kravu. Nije više bio ni malo siguran da mu je lijepo. I tako jednog sutona, goneći svoju Zekulju, i misleći o svojima u gradu, iznenada primijeti pred sobom jednu krasnu mladu ženu koja nije živjela tu u selu. Stajala je na sred te ceste, propustila njegovu Zekulju, ali njemu, malom dječaku, nije davala prolaz. Prvo je mislio da je to slučajno, ali kad je htio proći, uvjerio se da mu prijeći. Pozdravila ga je: „Hvaljen Isus!“ Dječak ju je pogledao, nije mu ulijevala strah, svijedla mu se, osobito njeno milo lice, i osmijeh koji ga je grlio i ljubio. „Uvijek bio hvaljen!“ Gledali su se. „A, kako je tebi ime?“ Dječak je sve bez zamuckivanja nabrojao: i svoje ime, i ime svoje bake, i da je iz grada i ime svoje majke i svoga oca. Žena se odjednom uozbiljila, primijetio je dječak. Zbunila se. Osmijeh je počeo bježati s njenog lica, a tuga se počela mijesati s njenim pogledom. „Pa, poznaš li ti mene?“ Dječak je tek sad bolje pogledao to divno lice, i te oči, tu ženu koja je skoro počela plakati. „Bože, Mama!“ – sinulo je kroz cijelog dječaka. Bacio je prut iz ruku, raširio ih i skočio joj u naručje. Ljubili su se dugo, dugo, a suze su im se mijesale. „Mama, to si Ti!“ – jedva je uspio izustiti. „Jesam, sine! Nisam više mogla izdržati bez tebe!“ Dječak ju je gledao i šapnuo na uho: „Ni ja bez Tebe!“ Majka ga je gledala tako snažno da je tonuo u njene divne oči: „Bojala sam se da me zaboraviš!“ Dječak ju je ručicama držao za obraze: „I ja sam se bojao da Te ne zaboravim. Htio sam Te pred spavanje svaku večer zamisliti, ali se nisam mogao sjediti Tvoga lica!“ Poljubio je da je odložilo cijelim zaseokom. I ona njega. Tek su tad primijetili stare žene na kućnim pragovima i u oborima uz serđene kako svojim pregačama brišu suze i pozdravljaju ih. Majka ih dugo nije primjećivala. Malog dječaka je uvijek prije bilo sram kad bi ga milovala i ljubila, a sada je uživao i htio da to nikad ne prestane.

Bio je to SUSRET koji se ne može zaboraviti.

Fra Ante Marić

KNJIŽEVNOST

ZDENKA BILOBRK

Poezija Zdenke Bilobrk 13

STJEPAN GLAVAŠ

E, Kongoro moja (zapis)..... 33

SNJEŽANA JELENIĆ

Tuga i nevjerica 35

FABIJAN LOVRIĆ

Poezija akademika Fabijana Lovrića 36

MIRJANA MIMA VLAŠIĆ

Pjesme Mime Vlašić..... 46

S. NATALIJA PALAC

Iz neobjavljenog rukopisa „Tragovi vremena“ 55

POEZIJA ZDENKE BILOBRK

Zdenka Bilobrk, rođena prije 54 godine, živi u Obrovcu sinjskom; kućanica, majka četvero djece, piše pjesme za djecu i odrasle. Kako sama kaže, njene pjesme su samo njezin skromni doprinos hrvatskim stradalnicima.

BROJ 55

Hoćeš li pamtiti zemljo
zadnje korake moje
i meko me primit, kad padnem
u skrovito razdolje tvoje...
Ako me pronađe majka,
da mog prepozna lica...
Nek na Te ne kane suza,
pa niti kletva, naših paćenica!

Moju će oplakivati mladost,
sama u četri zida, da ne prene svijeta
i tužaljka njezina ostat će posveta.
A kada nebesima pokaže se mijena
i vrijeme dobije svoj početak-kažite svima!
U mojoj hrabrosti počiva vaša gordost i sjeta
i naše smrti, slobodi zadana su cijena.
Hrvatska moja jedina! Zemljo naša sveta!

HRASTOVA ŠUMA '94., '95.

Mrki su jutros obronci suri,
Oblaci tmasti mećavom slute;
Fijukne snažno, Dinarom sjuri...
Jasen se snažno opire buri.

Hrastovom šumom jauk se širi,
Najbolje grane zlotvor joj lomi;
Sa zebnjom kurjak gladno se zviri,
Da negdje glavu mrtvačku skloni.

Za tijelo srndača mladog, u rupi se kolju, glože,
Krvavih drobina vuku, jedni po drugom plaze.
Niz padine snježne hajka, vitice Hrvatske loze,
Kurjaka, vučina gladnih, jazbine smradne traže.

Na Troglavu Korade stoji, oči mu tužno se sjene
Sedmu Varaždinsku diže i s njima smjelo krene!
... Jedinu rođenu grudu, prekrio mrak i memla...
Stope im blažene ljubi, Sveta Hrvatska Zemlja!

Niz Šator, Staretinu, Goliju, vojna strpljivo prede;
Uporne šutljive Pume, trage im pomno slijede.
Pletu Pauci vješto, zamke razvlače; mrežu.
Vjetri, jataci planine, ledeni pokrov stežu.

Šumom se čopor kreće, novo stanište traži,
Miris svježega mesa, nosnice gladne draži.
Očnjacim' drveće grizu, stavljaju oznake svoje,
Vođa ih dignutog repa, kuraži da se ne boje.

Na proplanku šumskom vijeće, taktiku lova kroje.
Jedni su prošli naprijed, drugi sa strane stoje.
S Istoka horda divlja, šapa ogreznih u krvi;
Zvjerinji nagon što tinja, zakon je čopora prvi.

Skriveno slabim grmljem stado jelenje viri;
Prvog proljetnog cvijeća, opojni miris se širi...
...Ne osta iza njih ništa, samo pustoš i tama...
Tužaljka košuta plahih, žaljba što srce slama.

Po prostranstvima uokolo gluha tišina... Praznina i muk.
Tek pucanja leda zlosutan zvuk,
I daleki lelek promače zrakom...
Zadrhta Šuma opet, sama pred crnim mrakom.

Pod nogama led se topi, na proplanak Pume stižu;
Omču zlotvoru stežu, za vratom pušu; bližu.
Obruč od vatre i dima, vjetri natraju, viju;
Sablasnim urlikom stravu, vučine rastraju, kriju.

Kezu se, zavijaju, grizu. Skomlu, cvile, režu.
Panično podvita repa iz Šume Hrastove bježu.
Za njima, sama grobišta... Nejači kosti oskrvnjene, razbacane...
Nagrđena svetišta, opustošena polja čame...

Na Šumskoj čistini Brigade, združeno stoje u stroju,
Pred njima ganuto Tuđman, ljubi zastavu svoju.
Brigade ratnika smjelih, oružjem bojnim zveče;
Nikad više vuci, u Lijepu Našu neće!

Sve nevine žrtve preklanih vratova, naša zadužbina,
Oči im blažene ljubi, Mati Domovina!
Naš su kremen i snaga, Hrvatski zalog slobode,
Masiv Velike Duvjakuše znamen! Svi putevi do njega vode!

Raskrilit će hrašće svojih krošnji skute,
Kupina i jasen, zatvorit će pute.
Vaš ležaj u grmlju, zaklonit će cvijeće,
Nikad više kurjak, pronaći ga neće!

HRVATSKA NEVJESTA

Pusti, da tvoje oplačem tuge,
uzništva mračnog dane bez broja,
prohujalu mladost, godine samotne duge,
Julieen Eden Bušić, lijepa nevisto moja...

Suze suspregni, pogleda svela,
kad svoga dragog ugledaš mrtva;
ta, ti si znala, da, on je žrtva,
kad si ga davno, prvi put srela...

Srce priguši, da kuca tiše,
neka mu duša iznađe spokoj;
za njeg si bila, od žene više,
sestra i majka, supatnik... Heroj!

Sa nijemim krikom, kad padneš nice,
samo ga zagrli, dragano nježna...
U krilu tvome, nek smiraj nađe,
umorna srca, ta ptica snježna.

HRVATSKI DIVOVI

Bila su polja zlatna, snažila dušu i srce,
naroda Slavonske ravnini, Hrvatske drevne ravnice.

Sinovi velike ravnini, orali njive su rodne-
obiljem vraćale brazde i njive cvjetale plodne
Resile djevojke jedre, čipka od starog zlata-
od milja niske đerdana, sjale bjelinom vrata.

Miris zreloga žita, blažio oči i lica-
čežnjivo bujale grudi, Slavonskih ljepotica.
S proštenja kićene trojke, pitomim zvonile sokakom
i topla bećarska pjesma, dugo širila zrakom.
Zastale košulje bijele, na topot vranca u kasu,
Glasnika pratio vjetar i strepnja kobna u glasu.

Granicom Dunava plavog, selima velike ravnini,
zloguko kriještale ptice i oblak dizao tavni.
Iz vječitog mraka, iz tmine, valjala sila Zloga;
selima tuđim, izdanci Srpstva zlosretnoga.
Bauljao pogan svijet, zadojen mržnjom, lišen dostojanstva;
Crvena gazila petokraka, vjekovna Hrvatska protransva.

Gorjeli Bogdanovci, Marinci, Nuštar...
Nestajale u vatri, kuće, staje, ambari... Crkve...
Sotin, Lovas, Tovarnik... brojali umorene, obečašćene...
Nije da nisu starci dizali onemoćale ruke i majke preklinjale...
Zaludu starica klela i žene vapile da im prekrate muke.
Nizinom obezglavljeni tulila stoka i batrgala izmrcvarena tjelesa.

Iz Srbije plazile nakarade, zlo svake vrste;
preko Negoslavaca, Borova sela, Bobote, Vere
na Svetu tlo, pohlepno, duge pružali prste;
s Istoka vršila horda; zlodjela uzvršila mjera!

Odjek minulih dana dobivao obris. Nosio miris doma!
... Žetvi, tamburaša, proštenja... Sjećanja na pobijene, živa, otvorena rana!
Kroz kukuruzišta svitanjima ranim, nečujno promicali šutljivi ratnici.
Zanavijek ozlojeđeni, s krunicom oko vrata, brzali stazama znanim.

Vrijeme gnjeva imalo svoje dane! Gledano očima neba,
pravda je prevaga bila, a ljubav uteg, mjerilo svega.
Kad takvo doba bane, zemlja trostruko vraća;
za miris zreloga žita, crkvenih zvona zvuke,
za tople riječi pjesme i brižne staračke ruke.

Slavonska ratišta branila nepokolebljiva sila-djevojke i momci;
bez straha do samoga kraja. Bez uzmaka, do zadnjega daha!
Ta polja sjajnija od zlata, obranili divovi-golobradi borci!
Duga je poslijе vladala šutnja, a teške padale kiše;
Domovina Hrvatska, taj san i žudnja, bila je tu! Svoja i ničija više!

Sve dobro što bješe, imalo ishodište; pamćenje jednoga naroda-
ponosa, slave, sinova i kćeriju kraljevskoga roda
o kojima povijest odavna se piše; Uvijek i sve za Hrvatsku
a našu jedinu i vječnu Hrvatsku, ni za što!*
U veličanstvenoj i svetoj postojbini svojih pradjedova,
Slobodno živjeti, Hrvatom se zvati!
U lijepoj i napačenoj zemlji, Bog i Hrvati!

Posvećeno svima koji su branili Slavoniju
*Citat s groba pokojnog predsjednika Tuđmana.

HUSINA JAMA

Lice se moje lieska na vodi,
bunar je dubok i nema dna.
Studen mi paše, prstima godi,
a snene oči budi iz sna...

Sjedam na kamen i pletem kose,
ljesnjaci zreli zovu me, mame...
Opanke vežem na noge bose,
Vaganjske staze meni su znane.

Na proplanku berem Gospino cvijeće,
baka nam od njeg' priprema čaj.
Stado se moje niz dolac kreće,
Zvonar ih vješto vodi u gaj.

Prašinu gustu uz Čilas diže,
vozilo neko, brektavo, tmurno.
brujanje muklo primiče blize,
iz jame golub izlijeće žurno.

Kamioni staju baš ispod mene,
slijede se prašina pa vidim jasno.
Ostajem skrita, tu, iza stijene,
da bježim negdje, sad mi je kasno.

Iskaču iz kamiona psujući jalno,uporito.
U svakoga puška i na glavi zvijezda.
Četvoricu prepoznajem!Odvezli zimus naše su žito
i pretukli moga staroga djeda.

Podižu cerade,izvlače ljude!
Nastaje metež...Jauk se nebu uz klanac diže!
Tuku ih kundacim',zlurado čude,
što Bog im njihov u pomoć ne stiže.

Čujem te udarce,teške i tupe,
pučanje kostiju,zubiju,koze.
Na leđin' se vide sputane ruke,
a jetki miris krvi osjetit može.

Puno je ljudi.Poznajem dvojicu.
Jakov Bilobrk i Šimun Samardžić,kupovali su u nas ovce.
Vidim i onog koji puca...Znam ubojicu.
Mrtvi padaju u jamu,naglav'ce.

Preostale onako ranjave bacaju dolje.
Partizana je dosta i rade to žurno.
Onom ne daju da troši metke više.
Brzo se laća noža i jarosno kolje.

Iz zadnjeg kamiona tjeraju djecu i žene.
Po nošnji pripadaju Livanjskom kraju.
Križići na rukama,krivnja su,breme...
Do same jame pogrde traju.

Ne ostaje nitko,samo jedna švora,malo starija od mene.
Trgaju joj šlajer s glave.Žele je ponizit kao ženu.
Susrećem pretstravljen pogled i dječje zjene.
Pohlepne ruke otimaju se za nju i raspinju na stijenu.

Crni je oblak pomračio nebo plavo
i na tren prestaju da joj haljine svlače.
Otima se iz šaka i divlje,bezglavo,
trči do jame.Zastaje,krsti se...I uskače!

Licem sam dolje u suhoj travi,
a misli bolne streme u visine.
Srce se opire užasu,stravi,
tonem u bezdan,bunilo,tmine.

Odlaze kamioni,spuštam se i grabim krunicu.
Znam samo da moram stići kući.
Majka me čeka na pragu,padam u vrućicu.
Hlade me oblozin',otimam se vrišteći...

Opet sam gore iza stijene i slušam vapaje umirućih.
Više se ne bojim i silazim u jamu.Svi su živi.Sve ih vidim.
I Jakov,i Šimun,i djeca,i švora...gledaju me prijekorno,optužujući.
Pojavljuje se onaj s nožem,govori mi da se stidim.

Sitne zmijske očice,motre me netremice.
Na vartu čutim hladan dodir oštice...
U ognjici sam tri dana,budim se ,nisam sama.
kraj mene su moja baka i moja mama.

Kažu da vrijeme liječi sve rane,
čujem da tako govore ljudi;
Al' moje su duboko skrite,zakopane,
i lice moje samo nemir budi.

Oči su moje,djetinje zjene,
krunica na vratu stradanja znamen.
I moj je grob gore kraj stijene...
Hrvatski Put Križa,Očenaš,Amen.

KIJEVO ANTI GOJEVIĆU

Ne uspijevam suzbiti tuge, dok mislim o svome selu;
godine izgnanstva, na mom se zrcale čelu.
Suze sam prekrižio davno i vraćam vrijeme na početak;
spaljivanje kuća, označilo i završetak našeg života.
Na tragu zlokobne jame, nijemi svjedoci patnji i muka;
Naše su starce dočekale kame...
I beščutna srpska ruka!

Spora se nizala ljeta, na hladne turobne zime;
Odavna rat izmijenio moju stranu svijeta
i bojišnicama nosio ime mog izgubljenog sela.
Tu, u sjeni dugih ratnih dana, Hrvatska se sanjala sloboda;
Na oplakanom putu, bez križa i rana,
u okrilju mirna zavičajna svoda!

Moja ljubav je nepotkupljivi imetak
i u srcu sakrivena snaga.
U malom razrušenom selu, moj je iskon i početak;
Priča o Kijevu, hrvatska je saga.

Dok povaratk slute, brišem umor s vijeda;
mahnitave misli, miris zemlje ēute!
Uzavrela krvi, zemljo mojih pređa!
Ozirem se! Slijedim trage otete ljepote!

Ante Mandac Željko Majstorović Ante Čičak Robert Zadro
Sinj-Kupres Grude-Kupres Kupres-Kupres Vukovar-Kupres
(17.06.61.-10.04.92.) (12.05.1971.-10.04.92.) (1966.-10.04.92.) (17.10.69.-10.04.92)

KUPREŠKI RATNICI

Raduša, Stožer, Cincar, triptih Dinarskog sklada,
Božanska vajala ruka, krunu Kupresa grada.
Visili čempresi stasom, ljepotu Kupreških vrata;
divotu psaltira, krasom, grobovi starih Hrvata.
Tajanstvo prošlosti duge, korijen zarnih dubina,
Mramorjem pružao zapis; V Ime Otca i Sina.

Vjetar je neba mijenjao boje i zrakom vezao zvuke;
Mrtvica kitila vrutke svoje, a cure, tanahne struke.
Kosci klepali kose, sa puno mara i volje;
željno čekalo noge je bose, Kupreško ravno polje.
Spokojno snivala sela, vrhunce tihane, snene,
a pjesma, davnašnjih prela, bunila uspomene.

Niz Stožer, stuštila studen, koseći dahom strminu
i zvezket, rezak, leden, parao jalno tišinu.
Vrijeme je znalo načiniti štetu, glave su pamtile sijede;
gledali lica svakojakom svijetu i oči, gladi i bijede.
Počasti rata i Srpskih zala, istom bilo i prije;
kakovih pakosti, zloće i jala, zadugo Bosna upamtila nije.

Da Cincar, urankom znao, što se niz Stožer valja,
nikada Kupres, dopao ne bi, krvavih četničkih ralja!
Silne bi digao vjetre, Raduše, izvore brojne;
sledio prikaze, dronjave, klete, strgao oklope bojne!
Bježala zvijezda bi mrska, poslana da narod kolje...

I ne bi, vojna, pogana Srpska, gazila pitomo polje!

Sve bi, ostalo isto... Lijepo kao prije...
Gledalo, nebo bi, čisto, Mrtvicu kako se vije.
Curske bi, noge bose, gazile livade cvjetne,
noseći gizdave kose, mamile uzdahe sjetne.
Uživala spokojna sela, snatreć vrhunce snene,
a pjesma s davnašnjih sijela, budila uspomene...

Tad ne bi hrvatska majka, svog oplakivala sina,
niti, Sinjanke Anke, dopala ista sudbina.
Na humku pronašla cvatnom, grobak žalnih dubina;
prekrite Kupreškim platnom, usnule kosti svog sina...
Čempresi visili stasom, tugu Kupreških vrata,
Žalobni mrmor, krasom, Grobovi Starih Hrvata.

PAVAO BILOBRK

U cijelom selu najviše volim starog Petraju
i njegovu ženu Jakaru, a vole i oni mene.
Danas sam im pomagao popravljati spaljenu staju.
Sjedino šutke na sopici. Tuga im u lica utisla sjene.

Staja je prazna, nema u njoj ničega više,
ni krova, ni vrata, ni prozora.
Pustara, bez blaga što u njoj spokojno preživa, diše...
Bez duše... Otraše partizani put Vrdova...

U Jakare na glavi marama crna,
usahla lica gleda put polja.
Prebire sporo, krunice zrna,
Samo joj ruke, još drži volja.

Šimun i Pava dovoze kolja iz Dražica,
zatvorit će vrata i prozore.
Uzimlju posna zelja, smrknuta lica,
mučaljivo jedu, ne zbole, ne govore.

Pavao je najjači čovjek u selu
i mogao je sam na ramenu nositi gredu.
Mišnicom jakom odmiče zdjelu,
zamišljen gleda u mater sijedu.

Odvraća pogled, tamo, put planine,
a odlučno lice, plamti mu, gori.
Razmišlja kratko, očima sine.
i vidim da s nečim, rve se, bori.

Odlazi u kuću, šutke, bez riječi
i vraća s puškom, koraka laka.
Idem na Vrdovo vratiti blago i neka me nitko ne priječi.
Povest će iz sela par momaka.

Partizani će jedva dočekat da te dočepaju šaka,
i neće ti vratiti blago,
umolno će, majka mu Jaka.
Pusti, vratit će im Bog milo za drago.

Dinarski odred je to, ne ajde sine...
To su zlodusi i ti nikad ne dolaze danju,
takvi Boga ne mole, niti siju, niti žanju.
... Sačekaj bar da žalost u selu mine...

Majko i oče, ja sam Pava Bilobrk, vaš sin,
ali sam i Božji, i koga da se bojim...
Ovo je moja borba, moj usud i krin,
dok kasno nije idem, putem pravednim, svojim.

Djeca će mi pomrijeti od gladi, nemam im što dati,
muka mi je kad ih onakve vidim
i ovom zlu ja moram u kraj stati!
Zar, da sam sebe se stidim?

Smrti se ne bojim, jer ovo je gore od toga,
i za vas, ako treba i život svoj će dati.
Milost tražim za se, jedino od Boga
i molite za me, da me putem prati.

Za te sam se uvijek bojala, otkad si ponika,
ubit će te Pale, zna to majka, sluti.
Ti si moja snaga, moj ponos i dika,
i tvoje su sudbe, zacrtani puti.

Šimune, čuvaj mi djecu, ako se slučajno ne vratim.
Pozdravite mi brata Mirka, sestre moje i sve moje drago...
Ženi Ivi ne kazujte ništa, da ne brine. I ne mora znati,
jer prije neg sunce ponovo sine, vratit ћu kući naše blago.

Odlazi prilika visoka, jaka...
Na pušci blista zraka kasnog sunca...
Prolazi duž zidova, njiva, koraka, poznata, laka...
Išao sam za njim i plaka, sve gor, do Umca.

Prođoše dva, tri dana, kada puče glas...
Na Dubovim vratin, ubiše Pavla Bilobrka!
Zaječala Jakara i Dinarski kras...
Poniknu očima stidno, planina velebna, mrka.

Na domak Dubovih vrata, gdje hrašće bura vije,
Smrt je s puškama stala, krvavu žetvu da sije.
Na uzmak nije htio, bez blaga da se vrati...
... Znao je da ne smije živ, u šake im se dati...

Bio je to moj Pava, moj junak.. Naš ponos i dika,
Petrage i Jakare, roda svoga slika!
Htio bih biti kao i on i hoću da ga se pamti...
Kad budem imao sina, po njemu ћe se zvati!

Njegov brat Šimun Bilobrk i nekoliko ljudi iz sela,
su uspjeli izvući i vratiti njegovo tijelo kući.
Pokopan je na mjesnom groblju u Bajagiću.

HRVATSKA PRIČA
(HAN-1943.)

Lijepe su noći kod nas na Hanu,
al ove ljetne najviše volim.
Kad vjetar pirne, okrene stranu,
Ivanjske vatre po nogon golim.

Makar i za kratko, samo smo djeca,
dok bodro i čilo skačemo u zrak-
Dobro da ima baš ovog sveca,
da može vatrom rasvjetlit sumrak.

Pa nemam straha kad preko gumna
idem put kuće, jer zove majka;
Rožine pružam, koraka žurna,
za svaki slučaj, onom iz mraka.

Ljuti se mater što stižem kasno,
večera već je odavno bila;
preda me stavљa puru i maslo-
za me bi uvijek, komadić skrila.

Šuljam se tiho, liježem pod klašnje,
u slamenjaču staru, toplu i šumnu;
u drugoj sobi, otac mi kašlje-
danas je žito vija na gumnu.

Strahovit prasak iz sna me budi,
Iskače krakun i sve se ruši!
Ulaze vičuć nekakvi ljudi,
u svakog puška u rukon strši!

Mater i otac ustaju žurno,
Pomažu iz škrinja vaditi robu;
lice sa zvjezdom, mračno je, strvno;
premeće bučno i drugu sobu.

Deru se na njih, tjeraju vani,
Žito ukrcat, napunit vreće;
Kroz prozor vidim, nebo se dani,
i oblak dima niz progona kreće.

Buktinja huči i oganj plamti,
a svjetlost žarka kroz prozor viri...
Zločinačkih ruku putanju pamti
i miris smrti mrakom se širi.

Navlačim klašnje gor preko glave,
i čujem srce kako mi tuče...
U meni nema ništa do strave,
dok slušam vapaj iz druge kuće.

Tutanj i prasak! Bombe i puške,
pa potom, krici, samrtne muke...
Dječe, ženske, muške...
Na bolne uši pritišćem ruke!

Podižem glavu, ulaze otac i majka.
Gotovo je Bože, otišli su. Sad će ti sestre sa bakom.
Kuće po selu gore, ne izlazi vanka!
Žurim za njima kradom, a vonj spaljenog mesa,
vjetar razlaže zrakom...

Iz nekih kuća još uvijek suklja;
Pronose žene u sićin vodu.
Mirkelina bez krova, zjapi ko duplja...
A pred njom tijela, leže po podu!

Za bombu ubacit, javio se dobrovoljac,
a poslije je s puškom vreba iz prikrajka.
Sakrito, mučki, spreman ko kobac,
da ne bi kogod uteka vanka!

Iznose zadnje tijelo, pokrito, malo,
polažu brižno kraj majke njene...
Mala Iva, materina mezimica-šapuću tronuto skupljene žene...
Cijelo je selo plakati stalo...

Još jučer smo skupa vršili žito kod njenih...
Kad nitko gledao nije, dala mi je svetu medaljicu.
Najljepša curica u Bilobrka, očiju velikih, snenih...
Vadim je iz džepa i ljubim... Jenjušinu mezimicu.

U kući ništa ostalo nije.
Sve su nam oteli... I cursku robu i slaninu i žito...
Nabraja baka, tužna ko nikad prije.
Našli su čak i maslo u ravi skrito!

Kolika su kola na Vrdovo ošla,
sa robom, mesom, sirom, brašnom!
Da bar ostaviše ovce, lakše bi prošla
i jad i bijeda što nas je snašla.

Ovako nešto se nije upamtilo, a jako sam stara...
Pobiše ljudi na spavanju, otraše ovce...
Ja nisam mudrac, nemam tih dara,
da priči ovoj povežem konce...

Odlazim vrh kuća, penjem na Glavičinu.
U duši čemer, steže me, davi.
Vidim svoje spaljeno selo, Svilaju nepomičnu,
Dinaru i njene obronke mrke.

Cetina sveudilj teče, ne sluti ništa,
i samo se jedna ptica sućutno javi.
Liježem na zemlju i puštam suze da teku...
Za moje Bilobrke...

SINOVI HERCEGOVINE

Osjenčan od čežnje i sjete, pogled užgaren, plamen;
Licem heroja i mučenika, usud je iskovan zlamen.
Zemlja im ostade vjerna, na pragu velebne priče,
Dostojne posvete kamenjara; imena im slavna ne odriče.

Daleko od svagdanjeg puta, na uzglavlju golog kamena,
Zaostao klanja se korak, tragu nemirnih sjena.
Ponizno raznosi vjetar, molitve pritajeni glas,
Iza golgotskog promiće križa, lik, što djeda mog ima stas.

Zaustavljena u procjepu kamena, prošlost u vječnosti stoji,
I pod pokrovom praštine vremena, tužaljku broji i broji.
Tek tu, na toj pustari, među škripinama i dračem,
Tuzi puštam da teče... I iz dna duše, plačem, plačem...

Zdenka Bilobrk

E, KONGORO MOJA... (zapis)

Svi se negdje rodimo. Ni krivi ni zaslужni za to! Ali, to gdje prvi put ugledasmo sjaj sunca, ozvjezdano nebo, to ostaje naš pečat dok nam život traje. Kako godine prolaze, tako se listovi našega životnog albuma, ponekad sjetni i nostalgični, češće okreću.

Oživljavamo likove i pojave. Samo – nakratko! Opet se brzo vraćamo u stvarnost, u današnji svijet.

A, bilo je davno, u moje đačko doba, kad jednog jesenjeg dana napisah nešto kao stihove:

„Sivi kamenjar
uplakan rosama
uvijen u mekane magle
jeca
zvoncem s ovaca.“

I doista, bijaše tako! Ali – davno.

Eto, i danas je Kongora zagrljena brdima s tri strane poput grčkoga kazališta. Otvorena je samo prema zapadu. S čežnjom pogled leti preko Polja, Dubrave do Dalmacije i Podbablja odakle prije sto pedeset dođe „Šperac“ Marko. Orodi se sa Spajićima i Mikulićima. Prosuše se djeca. Iskrčiše se Doci. Podzidaše Pristave. Kongora se napuni životom! Ovce i koze razmiliše se od Lešinara preko Orlova Kuka, Kamiša do Ruljevca. Krave u Gaj, konji u Polje. Sadio se duhan. Manjao se grm. Kopali se Doci. Oralo se Polje. S Počivaljke se svaki dan razlijegao zvonki poj gange iz grla djevojaka koje bi se vraćale iz brda s bremenom na ledima. Pjesma bi lelujala preko Polja do Krenice i dubravskih širina.

Pjesma je pratila čupanje vune, patkanje duhana, branje grma, odlazak na misu i derneke. Momci odlazili i dolazili. Sililo se.

U Markanovoju kući se uz bukaru, dok je teklo vina, guslilo, šijalo, pripovijedalo...

Bijaše tako – nekad!

Danas nema više sivog kamenjara. Kongorska brda obrasla gustom travom i neprohodnim grmljem. Kamenjar ozelenio!

U Kongori više ne bleji ni jedna ovca, ne mekeće ni jedna koza, ne muče ni jedna krava, ne reve ni jedno magare, ne rže nijedan konj! Guvna zarasla u travu. Zameli se duhanski rasadi i serđeni. Polje zaraslo u konopljiku i divlji pelin. Izgubili se putovi u Brdo i Gaj. Pogasila se ognjišta. Iz rijetkih dimnjaka izvija se dim kao iz dogorjele cigarete.

Nema više Erkapuša, Šimuša, Madunuša, Tomasuša, Zoruša, Pejuša, Primorkuša, Grubišuša...Nove nevjeste, često s dva prezimena, ponekad navrate u zavičaj svojih muževa. Okrenu se uokolo. Kažu kako je ovdje lijepo i brzo odlaze u svijet iz kojeg su i došle...

A u Kongoru dode struja, dode telefon, dode asfalt, dode voda! Sve dode - a ljudi odoše.

Ovo malo Kongorčana što je još ostalo, mogu samo čeznutljive poglede „bacati“ preko Krenice i Dubrave prema Hrvatskoj, iz koje davno dode „Šperac“ Marko u „tursku“ Hercegovinu. Danas njegovi potomci tek s putovnicom mogu prijeći u hrvatsku Hrvatsku!

Zar opet „tursko“ vrijeme?!

Nažalost, još je mnogo ovakvih „Kongora“.

Kongoro, Kongoro

Stjepan Glavaš

TUGA I NEVJERICA

Tuga i nevjerica, bol zbog odlaska Zvonke Bušića. Izdržati samice, tamnice, ljudsku zloću, trideset dvije godine... koliko je to mjeseci?, koliko dana? Koliko sati? Bez bližnjih, koji će te razumjeti. Bez sunca!

Sam sa samoćom.

Sam sa svakodnevnom borbom među zatvorenicima, koji su ubojice, kriminalci, a biti intelektualac.

Pretežak križ.

Nakon trideset dvije godine doći u Domovinu.

Domovina mu nije zagrijala hladnoću oko srca. Pijetet Mandele nije doživio od Hrvata.

Tako umiru oni što su domoljubljem povijest pisali... Hoće li hrvatska budućnost vidjeti, što je učinila istinskom rodoljublju. Bio je sluga Domovini. Patnik. Neka mu zemљa u kojoj počiva, mir tijela vrati i neka mu duša smiraj u zagrljaju neba nađe.

Snježana Jelinić

POEZIJA AKADEMIKA FABIJANA LOVRIĆA

DANI

Dani koji se nekad ne broje,
kao da ne postoje.
U njima nema tebe niti mene,
sve naše tajne;
bezimene.

Dani koji se strpljivo broje,
u srcima postoje.
Pamtimo dodir, svaki trenutak
koji je postao;
ljubavni kutak.

U tome kutku bili smo sretni.
Imali svijet na dlanu.
Drhteći poput lista na vjetru
pružali ruke;
novom danu.

Dan je mogao bez nas biti,
ali mi nismo bez dana.
U tom smo danu imali sebe,
skriveno cvijeće;
planinskih strana.

Dobro je kada se dani broje.
Tvoje i moje
srce nas čeka na istom mjestu.
Tišinu broje;
obadvoje.

*Knin, 19. siječnja 2015.
Ponedjeljak, 9: 10 sati.*

IZNAD OBLAKA

Kakve sam sve sretao
i odakle,
a zemlja nas je podnosila
u prigodama poljubaca
i mladenačkih strasti.
Svi su nam bili naklonjeni,
u to vrijeme,
kada nismo imali ništa
osim nas samih
i uobrazilje života
kako je mladosti dopušteno sve.

Vi, koje ste imale susrete s ovim rukama,
vi, koje ste poznavale ovo tijelo
daleko bolje od samouvjerenje mladosti,
recite,
ili zašutite za vjekove,
jer ljubav koja se ne obznani
nije vrijedna trajanja.

Naši susreti,
naši slučajni susreti
po svjetskim metropolama
urezivali su u kamen istinu.

Da,
mi jesmo postojali toliko dugo
da se možemo decenijama odricati
tih nekoliko trenutaka
na vremenskoj lenti:
kada smo učili urlikati od strasti,
kada smo pričali o zvijezdama,
kada nismo znali kuda s rukama,
kada nismo znali kuda s usnama,
a poslije smo se tražili,

pronalazili kao stranci,
živjeli u tudim zagrljajima
jer svoje nismo imali.
Pogubili smo ih na mjestima
kojih se srca sjećaju.

Jurišali smo na mjesecinu,
a mjesec nismo vidjeli,
vodu smo voljeli
a more nikada nismo osvojili,
planine nismo vidjeli
a nadavivale su našu sudbinu...
Donosili smo odluke
koje nikako nisu mogle biti naša stvarnost
u životima koje smo gubili
pred licem sunca.

I vi,
i ja,
veoma dobro znamo istinu o strepnji.
Neodlučnost je naš strah,
monogamija ponos mladosti,
a imali smo ideje,
imali smo vizije,
mi,
koji smo se utopili
u svjetlosne vode
iznad oblaka.

Knin, 22. veljače 2015.

Nedjelja, 23: 23 sati.

POVEZ PREKO OKA

Ratnik bez ožiljka
i nije ratnik,
kako bi ponekada znao reći,
ali,
to su samo vidljivi tragovi
jedne pustoši u ljudskom umu...

Imao sam povez preko oka
i ti si me njegovala,
otirala kapljice znoja s lica
dok sam se sve više i više znojio,
zbog tvoje blizine,
zbog ljepote koja je razdirala
i zdravu očnu jabučicu
kao veliki, gladan crv,
a onda se desilo jedne noći,
kada je ponestalo daha
i kada si bila opasno blizu...

Od tada sam postao djetinjast,
u ponašanju mislim,
sve ostalo je bilo na svom mjestu,
i ti si uvijek bila
na svom
mjestu,
dok nije došao on
i pitao,
kako sam
i
vidim li što ispod poveza preko oka,
i da je sve stvar vježbe,
i da je sve u ljudskoj svijesti,
i da se najbolje vidi
okom ispod poveza.

Tek kada je s njim otišla
shvatio sam
kako mi zdravo oko ničemu nije služilo.

Dušu sam mogao vidjeti
jedino,
okom ispod poveza.

*Knin, 24. ožujka 2015.
Utorak, 14: 29 sati.*

SUNCE GARAVO

Odrastala su srca naša uz rijeku koja je obećavala
i vidio sam na krljušti riba
kada si se prvi put krišom nasmiješila.

Pogledao sam te značajno?
„Sunce“, rekla si stidljivo.
Sunce je to bilo u tvojoj kosi,
na tvojim obrazima,
u tvojim očima,
na tvojim usnama...

U suncu,
bila si sva od sunca,
garava kao naš sokak,
kao tepsijsa u kojoj smo pekli pogaču
i čiji je lim mirisao...

Kada je pala noć u peć smo uhvatili sunce,
stavili ga u krevet,
s njim sagorijevali do trećeg zova pijetlova.

Kada su nas rastavili
(a tko je slutiti mogao)
povikali su: „Dunav Senku nosi!“

Da je bilo poslije kiša možda bi te zadržali vrbici?
Možda?
Zašto je to bilo u ljeto?
Zašto, SUNCE GARAVO?

*Knin, 3. ožujka 2015.
Utorak, 15: 31 sati.*

TLO POD NOGAMA

Tlo pod nogama
dopušta smanjiti ili povećati
razdaljinu
koja nas dijeli
od drage osobe
ili od nevolje
koju želimo izbjegći.

Kakva volšebna mogućnost.

Imati izbora
što i nije neka posebnost
kada je jedini izbor
tlo pod nogama
što nas oslobađa
i što nas ograničava
kroz mogućnost perspektive;
udaljiti se u izmaglici,
izmagliti,
udaljiti se na pokošene livade
tako zgodne za dvoje.

Tlo pod nogama
žuđena je stabilnost,
a more,
more je romantični zavodnik ljeta?
Mirisi i gitare,
čempresi,
smole
i vjetrovi koji dolaze iz Afrike,
pomiluju tijelo i odu,
a onda more uživa
u vrelini...

Bože,
misli nemaju tlo pod nogama.
Bar ne u svakom trenutku,
ali,
sve je moguće u nemogućnosti
kako bih prešao par koraka
do tvoga srca,
i kraće,
jer ti si u mom krilu
dok ti je srce udaljeno
zamršenim stazama bespuća?...

Uzalud tlo pod nogama,
more je između nas.

*Knin, 24. ožujka 2015.
Utorak, 5: 42 sati.*

ZUBNI KONAC

Zategnut na svojoj plastičnoj violini
često ušeta između zubi,
svira mrvice
i svira meso
tu, iza usni
kojima se ljubi:
stvor sa stvorom,
s kopnom more...

Tako tanku crtlu povuče
kao najnježniji skalpel duše,
spremno ulazi između zubi
da ih bakterije ne uruše.

Tanana svila
njemu je tijelo.

Ima čarobne moći.

Kroz svaka vrata između zubi
on može proći,
sve što je teško zubotrepku,
on samo svira pjesmu svoju,
blizak jeziku
i blizak
nepcu.

Kada caklina bljesne na zubu,
sigurno kako je tamo bio.

Mirno radi između zubi,
nikad se nije umorio.

Zakletvu kad je davao zubu
taj tanki konac kineske svile,
položio je ruku na mjesto
gdje su najmekše usnice bile.

Svečanost ovu,
za kojom plamtim,
sa zubnim koncem
na usni,
pamtim.

Pamtim ga kao,
padanje zvijezde
kroz tanku koru leda,
svjetlošću se javlja,
svjetlošću
u svijet gleda.

Sretan je
što mu tijelo od svile
radi gdje su,
usne ti bile.

*Knin, 11. ožujka 2015.
Srijeda, 9: 32 sati.*

Fabijan Lovrić

PJESME MIME VLAŠIĆ

GROBLJE NA BRIJEGU

Na brijegu
Nedorečen sutan

Kamen i trava
I žedni cvjetovi

Otapaju se uspomene
I slijede
Moje korake

Meki miris borova
Bogatstvom mira
Prelijeva zrak
Zvonjavu zaborava
I nebo

Volim šetati grobljem
I njegovom tišinom
Punom priče

NA BALKONU

*Oprezno treba ovim stepenicama
Evo, i kamenje se krši i trune*

Dok sjetno predvečerje krajolikom
Prolaznost i samoću rasipa
Jedna zaboravljeni žena
Na koncu još jednog zaboravljenog ljeta
 Na balkon se penje
 S praznim i bezbojnim pitarima
 Sklupčanim od sunca
 Violine sluša

Žena ima jednu tajnu
 Satkanu od nota
U mladosti kradom nastalu
 Dolje niže kuća
Gdje voda iz kamena teče
 Put puta za polje začetu

Sada su poljske staze zarasle
 To malo krhkih seljana
 Već davno napustila
 Želja za pokrete i poglede
 Na polja i livade zarasle
 Bačene
Tek oni žilavi, zmije i drača, tuda drhtulje
Kada ih tužni vjetar mekim prstima dotakne

Zrno sunca tinja na nebu, a oblaci rastu
Dotiču se sjene stisnutih kamenih kuća
 Pokrivaju male drvene tronošce
Dvorištem uspavljaju stare smokve listove

Al' kao da brod
 Zamotan u more
 Iznad mirnog brda vidi se
 I baš amo teče njegov putnik
 Njoj putuje

Žena kosu popravlja
I srce umiruje
Preko ograda se naginje
Korake mu čeka
Ramena mu poznaje

Toči čašu vina
Smiješi se

A mjesec na nebu
Njiše se
Luckasto i divno
Ljulja se

NJEŽNE TUGE

U ovim kišama
U ovim ulicama
U ovom dodiru vjetra
Previše tebe ima

Nazirem tvoje sjene
U bojama oblaka
U prigušenim zvucima
U mekim noćnim svjetlima

Vraćaš se taho
U samoći
U svitanju
U mirisu cvjetova

Pričaš mi
I ljubiš me...

Nježnošću me pokrivaš
Tugama me otkrivaš

OKUS POVJERENJA

*I kad bi mi dali
Iz svih svjetova
Sve
Ne želim ništa
Bez Tebe
Isuse*

Dok se u očima toplog svitanja
Čuje nježna melodija anđela
Na rukama čistog zraka
Sloboda dok se prostire
U kiši
Suncu
Šutnji
I pjesmi
Ti zamirišeš
Pa zapuhneš
I zovneš me

Moje poglede
Napuste
Strahovi i samoće
Laži i tuge
Zaborave
Tragove mojih koraka

Na proplanku moje duše
U šumama mojih misli
U morima moje ljubavi
Povjerenje
Zaigra

Vodiš me
Sretno
Govoriš
Lijepo

Trudiš se sa mnom
U mir me svoj motaš
I ne daš me

Od mene
Uporno
Ne odustajes

Ma, što bih ja
Bez tebe
Isuse

SEBE ŽIVJETI

Napuštam sobu u kojoj ne volim biti
Ostavljam predmete i ljude
Kojima sam samo ime
Kao i oni meni

Pristojno se pozdravljam
Površno se pakiram
Jer većinu onoga što mi se ne sviđa
A ima toga dosta
Apsolutno ne trebam

Razigrano i polako
Organiziram svoje putovanje
Svejedno mi je
Željeznicom, cestom
Morem ili zrakom

Svejedno je
Krenula svilenim jutrom
Krenula u žuto podne
Ili u večeri nekoj dugoj
Svježim vjetrom prošaranoj

Jer
Stiči ču
U narančastu zoru
Punu neotpakiranih poklona

Svejedno je
Jer imam dovoljno
Energije i zaliha
Jer nemam rokova

Jer imam još puno
Koraka i pokreta
Riječi
Titraja

Imam
Imam u ovom tijelu i mislima
Nebeskih darova
Čudesnih susreta

Imam
Imam sve što želim

Imam
Prostora
Vremena

Jer
Sebe
Odabrah
Živjeti

TETI MILI

Kao djevojčica od oko deset godina

Htjela sam

Tanka i lepršava

Plesati s mjesečinom

Po gustim zelenim travama

Dugokosa i neuhvatljiva

Kititi se zvijezdama

Jer Ti si mi pričala

O ljepoti vilinskih svilenih haljina

I vatri skrivenoj

U ledu njihova duboka pogleda

Govorila si kako su

Svojom pjesmom i kretnjama

U oči lijepih mladića slijevale

Odsutnost

Dalekih planinskih vrhova

A onda su u priče o vilama

Dojahali konji

Crni, crveni, bijeli

I sve promijenili

Skotrljali su kamenje s brda

I zvijezde s večernjeg neba

Protutnjali su dubinama

Daljinama

Njihova ljepota

Progutala je

Vilinsku ljepotu

I kriknula čežnjom

Bez vila

Bez straha

Zagrmili su konji

Trčali su
Negdje iznad tla
Iznad drveća i polja
Iznad kamenja i mora
Negdje dalje
U Srce oluje...

Više nikada nisam željela biti vila
Nego bar trenutak olujnoga galopa

Mima Vlašić

IZ NEOBJAVLJENOG RUKOPISA „TRAGOVI VREMENA“

Kroz multi-kulti BiH

Tako dugo ni riječi zapisane. A bila sam često „na pragu“ pisanja.

Danas je dan državnosti, a mi se zaputili u „susjednu“ nam državu. Ni manje ni više nego u Sarajevo!

Sve mi je tako čudno. Na prolazu kroz Bijelo Polje svraćamo u dvorište našeg samostana. Groza! Više se uopće ne može ni naslutiti gdje su bile staze. Sve podivljalo: rastu divlje smokve i još neki visoki grmovi za koje ne znam što su.

Gledam bez emocija. Samo nijema. Pred ovim prizorom pamet se okameni, riječ izgubi izvorište, a osjećaje prigušiš tako da se ne pomole, da ih ova divljina ne raščereći...

Vozimo se dalje. Nakon šest godina istim putem idem, putem koji sam poznavala. Sad je to put kroz tzv. multietničku, multikonfesionalnu itd. multi BiH!

Moćnici svijeta su zaljubljeni u to multi!

A okolo samo multi – pustoš: zapaljene kuće, neobrađene njive, neka musava djeca uz put.. I sveprisutni SFOR na mostovima, iza okuka; vire iz svojih oklopnjaka kao prikaze usred ovog prelijepog kanjona. Nas troje u autu složno je u zaključku da oni zapravo pojma nemaju zašto su ovdje, što se ovdje zbilo, što se zbiva. Ali, imaju pojma da mogu zaraditi ovdje. To im je dosta. Briga njih za multi-razloge zbog kojih ih je netko ovdje poslao.

Sarajevo se uklapa u ovu sliku. Da su barem postavili/popravili semafore na ovoj glavnoj cesti koja vodi od Ilidže prema središtu grada. Katolički školski centar, naša prva postaja ovdje, djeluje ugodno. Unutra zaboraviš gdje si dok kroz prozor ne dopre sevdalinka. Bogoslovija je uređena besprijekorno. Netko je dobro odriješio kesu za njezinu obnovu!

A naši ljudi – što reći za njih!? Osjećaju se izolirano; misle da ih drugi njihovi sunarodnjaci odbacuju dok oni, eto, kušaju stati i opstati, svjesni da za to valja platiti cijenu. Mali „ostatak Izraelov“. Čovjek ih razumije, ali teško. Po milijuniti put se pitam je li moguća BiH u kojoj će svatko imati pravo na ime, na prošlost, na sadžnjost, na budućnost. Je li moguća? Nisam se ni malo

učvrstila u nadi da jest! Možda pre malo ljudi vjeruje u takvu mogućnost pa ona onda nije ni moguća! Ili je moguća silom, kao do sada? Ili je moguća samo uz popriličnu dozu sljepila?

Je li moguća, pitam se.

Na putu kroz BiH, 30. svibnja 1997.

Nikom te ne dam

Današnji je dan u znaku pokopa Gojka Šuška koji je umro u noći od nedjelje na ponедjeljak. Od tada, a naročito danas gotovo svi TV programi posvećeni su njemu, njegovom životu ili su to emisije o hrvatskoj vojsci.

Danas je dan žalosti u Hrvatskoj. Pokopni „obred“ počeo je već u osam sati pred Domom hrvatske vojske, odnosno Ministarstvom obrane.

Tuga.

Tišina.

Ili se samo nama tako čini, nama koji smo rođeni u istom zavičaju. Koji znamo kako G.Š. odlazi sada kad je na kocki sudnina našeg naroda u BiH.

Mnoge scene današnjeg obreda rasplakale su nas(barem K. i mene). A plakali su i neki generali. I premijeru se „slomio“ glas. Predsjedniku također! Jasno – gubi jedinog, najboljeg i u svemu naj naj prijatelja i suradnika.

Gojko Šušak pokopan je na Mirogoju, u lijisu posutom zemljom iz Hercegovine koju je imao „u srcu“. I odnio u srcu tamo gdje „plača ni boli više biti neće“.

Tako.

Došla mi je čudna misao: bio je dugo emigrant i pokopan je kao emigrant iako Mirogoj nije tuđa zemlja. Zbog kojih razloga to nije bilo na Širom Brijegu!? Je li pokop na Mirogoju njegova posljednja žrtva za Hrvatsku!? Imala sam dojam kao da granica između Hrvatske i Hercegovine izrasta do neba, a istodobno kao da su se obje stopile u jedno, neraskidivo tkivo.

„Ne dam te nikom, majko Hercegovino“, pjevalo je zbor i R. Boban i – obitelj Gojka Šuška! Zvučalo je kao krik, poziv, molba, vapaj i odlučnot, zavjet nad grobom onog koji je umro želeći za „Hercegovinu u srcu“ učiniti više, puno više od onog što je učinio..I mrtav kao da je dovikivao svim neprijateljima „ne dam te nikom, majko Hercegovino“.

Tolike riječi su o njemu izrečene. A ja sam osjećala da nešto važno o njemu nije izrečeno. Da neće biti možda nikada izrečeno. On je čovjek – tajna. I mnoge je tajne zacijelo odnio u zemlju. Tajnu snage kako se boriti, voli i umire za zemlju koju cijeli život sanjaš.

Dubrovnik, 7. svibnja 1998.

Svemu unatoč

Kao trenutak je prošao mjesec dana nove školske ngodine. Lakše se sve „gura“ na početku, kao i uvihek, kao u svemu.

Iza nas su tri bogata, blagoslovljena dana Papina boravka u Hrvatskoj. Bila sam u Splitu i sinoć smo se vratile(s. K. i ja) „mrtve umorne“ od hodanja, od sunca, od napora zbog prometnog kaosa, lošeg razglasa i čega sve ne. No, u Solinu je bilo prekrasno.

Danas tek pokušavam srediti dojmove, dokučiti dalekosežnost ovog posjeta. Osjećam kako mi za to još treba vremena. Jučerašnji dan, ma kako naporan bio, ispunio me pozitivnim sadržajem. Treba samo da se „slegne“ botstvo ova dva dana. Znam samo da će za sljedeću duhovnu obnovu uzeti nešto iz Papina govora. I čini mi se kako me ne vara dojam kako je Papa ovim posjetom, a osobito beatifikacijom kardinala Stepinca još jednom itrgao naš narod, našu zemlju, iz ralja svjetskih moćnika koji nas tlače svojim „predikama“ o tome što je dobro za nas, a što nije; koji nas trajno žele zadržati pod osjećjem krivnje za sadašnja djela i prošla nedjela i „nedjela“.

Kako god, beatifikacija kardinala Stepinca osporavana u mnogim stranim medijima i kod domaćih „učenika“ tih medija, znači okretanje nove stranice za naš narod. I ne može više biti kako je bilo. Svima unatoč, ma što htjeli. Tko će se boriti s Bogom?!

Dubrovnik, 5. listopada 1998.

IZNOVA NOVI HRAM

Čudna je ta naša povijest na ovim prostorima,
Razlomljena u komadiće
poput ovih ulomaka kamenih
skupljenih od stare, u zadnjem ratu minirane franjevačke crkve.
Razdrobljena povijest
usred nekoć kraljevskog grada
I franjevci koji traju
koji grade uvihek iznova
svemu unatoč
svim rušiteljima kao u inat
Oni koji grade su trajanje
ove lijepе i nesretne zemlje.
Ukorijenjeni u ove planine

i gudure
oni su pamćenje ove zemlje
njezini sinovi
i njezini proroci
njezini zagovornici
prisutnost koja bolje od svih zna
kako iz ulomaka kamenih
po stoti put izgraditi iznova
novi hram.

Jajce, 20. rujna 2006.

Granice u nama

Nestvaran dan.

Prvi sam put u ovom gradiću u kojem ne živi ni jedan katolik! U kojem je katolička crkva Uznesenja Marijina srušena sa zemljom u zadnjem ratu, tj. 1992. Srušena i kamenje odneseno izvan mjesta i zatrpano zemljom.

Da nikakav trag ne ostane.

Da svako sjećanje bude zatrto.

Da se svaka nada pokopa.

Tako su mislili, valjda.

Tako su mislili u danima ludila koje ove prostore zahvaća u gotovo pravilnim vremenskim razmacima. Ispada da nas uvijek netko drugi zavada. A nikad se ne kaže tko i zašto.

A nova crkva raste – na istom mjestu, iste veličine kao ona srušena. I dijelom je građena istim kamenom, onim od stare crkve. Don Antan, čovjek neiscrpne energije i neospornih sposobnosti za komunikaciju sa različitim ljudima, došao je do kamenja srušene crkve i sada ga ugrađuje u nove zidove!

Nova crkva „narasla je“ do krova. Mnošto se tiska u njoj i oko nje na ovaj blagdan Uznesenja Marijina. Mnogi su s malom djecom.. Mladi i stariji. Došli su iz Mostara i drugih mjesta u kojima sada žive. Oni ne daju da se sjećanja pokopaju.

A u prvom redu u crkvi – političari! Tzv. predstavnici naroda! Izbori su blizu pa se oni pobožno križaju pred ovim pukom, prepuštenim samom sebi. I brizi Crkve, ovdje uosobljene u don Antanu. I do političara su pravoslavni monasi i svećenici. Njih pet. Jedan od njih, nekada paroh u Mostaru, za vrijeme ručka obratio se prisutnima govorom koji je odisao ekumenizmom, prijateljstvom,

razumijevanjem, željom za mirom. Između ostalog je rekao i ovo: „Ako je Bog među nama, nitko nas ne može zavaditi“. Misao je to s kojom se lako složiti. No kao napast me je „kvrcnula“ i druga, pomalo zločesta misao: sigurno se Bog negdje sakrio kad smo se pustili zavaditi.

Bogu hvala da ni jedan od nazočnih političara nije uzeo riječ. Njihovih riječi smo siti. Sada su bili zauzeti jelovnikom od pet zvjezdica!

Mi sestre oživjele smo uspomenu na susestre koje su u ovom gradiću živjele i djelovale od 1924.-1949. Sjećanje na njih još živi kod najstarijih mještana. Tik do župne kuće nalazi se naša bivša kuća. Nacionalizirana je kao i sve druge. Danas je nastanjena nekim nepoznatim ljudima. Derutna je i zapuštena – po onoj narodnoj izreci: svačije – ničije.

U povratku komentiramo protekli dan. Zaključujemo: u našoj svijesti zapravo je uvijek postojala granica koja je dijelila svijet u kojem smo živjele od ovog u kojem smo se našle danas. Puno prije zadnjeg rata.

Granica. Da. Ona je u glavi. Da li nas možda, zbog toga, tako lako zavadiše?!

Nevesinje, 15. kolovoza 2010.

Da se ne zaboravi

Dvadeset je godina od pokolja Hrvata u Grabovici. Idemo na misu zadušnicu koja će biti na tamošnjem groblju. Ni jedna od nas nikada tu nije bila. Ni prije zadnjeg rata.

Prije mise je polaganje vijenaca kod spomenika umorenima. Intonira se himna Lijepa naša.

Bože!

Kako je ovo čudno. Stojimo u tišini, stisnuti u kanjonu između Neretve i Čvrsnice. Slušamo himnu koja jest naša(nas Hrvata), ali i nije – himna je susjedne zemlje! Tako je netko moćan odredio. A zemlja u kojoj živimo nema himne. Može li se zemljom, državom zvati zemlja-država koja himnu nema?!

Molimo put križa od spomenika do mjesnog groblja – put križa ovdje pobijenih, put križa našeg naroda. Otajstvo muke i smrti Isusove ponavlja se i danas; dogodilo se ovdje, kaže u propovijedi vojni ordinarij Vukšić. On pokušava dokučiti smisao tog otajstva i prenijeti ga nama koji slušamo u tišini. Govori o oprštanju, a narod dostojanstveno sudjeluje u euharistijskom slavlju, moli. Čak su tu i političari „iz reda hrvatskog naroda“ (tako oni vole reći za sebe) koji se smatraju našim predstavnicima. Nitko ih nije spominjao poimence ni kod spomenika ni ovdje. Bogu hvala! Pitam se: osjećaju li oni dug prema ubijenima,

obvezu da se zauzmu da zakon kazni nalogodavce i ubojice? Osjećaju li obvezu prema obiteljima koje još traže kosti svojih ubijenih? Jer, samo neki od nazočne rodbine ovdje su pokopali ubijene članove svoje obitelji.

Župnik je na kraju prozvao njih, političare, moleći ih da se zauzmu, da učine nešto da se i na magistralnoj cesti postavi barem tabla s oznakom za ovo selo stradanja. Selo u kojem danas nitko ne živi.

Da se ne zaboravi.

Da se ne ponovi.

Da zna putnik i namjernik da su ovdje nekada živjeli ljudi. Da je ovdje još uvijek njihova djedovina koju čak ni ubojice nisu prisvojile.

Samu jednu tablu želimo, vatio je župnik.

Sa samo jednom oznakom.

Grabovica, 9. rujna 2013.

S. Natalija Palac

KULTURA

TONI ILIČIĆ

Folklor - Taj divan način mladosti 65

TONI ILIČIĆ (Frama i OFS)

Održana dva zajednička susreta s područja općine Grude 68

FRA ANTE MARIĆ

Graditeljska djelatnost fra Petra Bakule (1816. – 1873.) 73

FOLKLOR – TAJ DIVAN NAČIN MLADOSTI

Vi, prekrasni ljudi, sa vama mogu cijelu noć biti budan i sanjati na nogama – stihovi pjesme „Film“ Jure Stublića kojima bih mogao malim dijelom opisati i dočarati što uistinu znači folklor. Nemoguće je sve napisati, jer veliki dio ostaje u srcu.

Što je za mene folklor?

Folklor nije hobi, to je san koji sanjate kroz cijelu život i koji nikada ne prestaje. U životu ima puno padova, pa tako i u folkloru. Folklor nije samo igranje, pjevanje ili sviranje, to je divan način života. Nova prijateljstva, nove ljubavi, putovanja, zabave, provodi, druženja... Jednostavno, folklorši su ljudi koji znaju voljeti. Ne postoji bolji osjećaj od onog kad staneš na pozornicu i smiješ se, sretan si. Sva putovanja, doživljaji, kao i svaki trenutci u folkloru pamte se. Isto tako, posebnu radost donose oni trenutci kada gledatelji pozitivnom reakcijom reagiraju na scenski prikaz, tj. pljesak kojim prekidaju plesnu ili pjevnu točku. Ili ponos na licima kada izađemo na scenu u nošnjama. Koliko se puta razočaraš sa svojom skupinom na pozornici, na probi, na nastupu... Nema veze, popravi. Kreni dalje. Budi ustrajan. U svakodnevnom životu trebaš biti ustrajan u nečemu, pa tako i u folkloru.

Zašto se od svega ostalog baš to upamti, taj folklor? Zato što je folkloršima svaki nastup dobra zabava. Zato što možeš otpovjetiti daleko i pokazati dio običaja i kulture svoga kraja. Predstaviti svoj kraj u najboljem svjetlu. Zato što upoznaš divne ljude, stekneš nove prijatelje, nove ljubavi, te zato što naučiš nešto. Naučiš nešto novo. Saznaš nešto o prošlosti svoga kraja. Naučit mnogobrojne pjesme i plesove. Sudjeluješ na brojnim seminarima folkloru....

Puno mojih kolega bavi se raznim sportovima. Meni je sport folklor. Djetinjstvo naših predaka, baka, djedova je bio ples i igra. Oni su čuvali naše običaje, običaje Hrvata u našem kraju. Plešući, igrajući i pjevajući u folkloru na jedan veliki način pokušavam otregnuti od zaborava stare običaje koje smo naslijedili od naših predaka. Samu riječ „folklor“ može razumjeti samo onaj koji je to osjetio u krvi. Jednom kad uđe u krv, tu ostaje. To je poveznica s našim precima, s običajima i načinom života kako se nekada živjelo. Ja sam to osjetio, meni je ušlo u krv i ne izlazi.

Ne bi bilo realno da kažem kako se nisam rastužio, naživcirao zbog nečega ili nekoga, ali isto tako mislim da je to normalno i ljudski. To me još više izgrađuje, kuša i jača. Odlazim, i ponovno se vraćam. Koliko puta sam spomenuo u tekstu „priateljstvo i drugi ljudi“. Uvijek imaš ljudi koji će ti pomoći da radiš na ispravan način. Pohađao sam brojne seminare i škole folklora. Na početku nije mi bitno bilo hoću li naučiti taj ples, samo je bilo bitno ČUTI. Čuti mišljenja brojnih ljudi iz cijelog svijeta, a najvažnije od brojnih stručnjaka folklora. Već kasnije, nakon što čuješ – djeluješ. Djeluješ u svom kraju, na svom teritoriju. Eh, taj folklor.

Očuvanje kulture baštine Hrvata u BiH

Starim običajima od naših predaka možemo očuvati kulturnu baštinu. Poznati etnolog dr. Stjepan Sremac u jednom svom predavanju govorio je o duhovnom jedinstvu Hrvata općenito. Za Hrvatsku su bili presudni tradicijski instrumenti. Istra je pripala Hrvatskoj jer su se gledali tradicijski instrumenti koji su se svirali u hrvatskom narodu – sopele. Sopele su spasile Hrvatsku da ne pripadne Italiji. Tako se isto dogodilo i s Međimurjem, znači u duhu tradicije su gledali koji tu narod stvarno živi, kad su bila ta politička previranja. To je ono što se događa u nas u BiH, mi moramo očuvati svoj identitet, jer on govorи o nama, ne govore dnevno političke stvari, nego očuvanje kulture baštine kroz folklor govorи o nama.

Vi, prekrasni ljudi, sa vama mogu cijelu noć biti budan i sanjati na nogama. Folkloраši su uistinu prekrasni ljudi s kojima se smiješ, plaćeš, putuješ, plešeš, pjevaš, oni ljudi s kojima možeš cijelu noć biti budan i plesati. Sanjati na nogama. Iz svoga iskustva osjetio sam i doživio to. Današnji folkloраš/plesač koji to nije osjetio, osjetiti će nekad u budućnosti. Ne trebaš se stidjeti svoga. Folklor je nešto bez čega se ne može, to je neizmjerna ljubav.

Postali ste lijeni? Želite se družiti s mladim i upornim ljudima, a s druge strane volite putovanja? Nedostaje vam aktivnosti? Imate viška vremena i želite ga pametno iskoristiti? Nemojte razmišljati, učinite prvi korak. Prikluči se folkloru i garantiram ti najbolji provod koji ćeš osjetiti i iskusiti.

Toni Iličić

ODRŽANA DVA ZAJEDNIČKA SUSRETA FRAMAŠA S PODRUČJA OPĆINE GRUDE

Skupina nekolicine framaša iz Frame Drinovci, Gorica - Sovići, Ružići i Tihaljina organizirala je 11. listopada 2014. godine prvi susret Frama s područja općine Grude, na kojem je sudjelovalo oko 150 framaša.

Program je službeno počeo sa svečanom sv. Misom u crkvi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici, a misu je predvodio fra Sretan Ćurčić. Na prvom susretu Frama sudjelovalo je i nekoliko članova područnog vijeća Frame Hercegovine zajedno s područnim duhovnim asistentom fra Slavenom Brekalom.

Misno slavlje dodatno su pjevanjem uveličali framaši sastavljeni od ove četiri Frame.

Fra Sretan je u svojoj propovijedi poručio framašima da u odnosima s ljudima može doći do različitih zaljubljenosti, zaluđenosti, a vrlo lako i do odbijanja. No, isto tako je rekao da je drugačije s Isusom koji nas nikada neće odbiti, koji će uvijek biti tu. On će uvijek uzvratiti ljubav, čak i više ljubavi nego smo mi zaslužili. Dakle, trebamo

otvoriti srce Isusu i reći mu da ga volimo, ali to učiniti iskreno i sa srcem. Kada to učinimo doista ćemo osjetiti istinsku ljubav.

Nakon Mise uslijedilo je obraćenje domaćina uz pozdrave, te najavu programa cjelodnevnog druženja. Svim framašima s par prigodnih riječi obratila se i Marijana Mikulić, tadašnja područna predsjednica Frame Hercegovine koja je na početku zahvalila na pozivu za ovaj događaj, te je kazala kako je ponosna na ovo sve i da se nada da će framaši nastaviti s ovim započetim.

Zanimljivo i poučno predavanje održao je Vinko Glibić, bratski animator OFS-a za Framu, koji je na početku svog predavanja izjavio kako je sretan zbog zajedništva ovih framaša. U svom predavanju najviše se usredotočio na zajedništvo. O zajedništvu koje je ključ dobrega života, bilo to u obitelji, Crkvi ili Frami. Ono je put koji vodi do iskustva istinske bratske ljubavi. Samim tim Frama kao zajednica je dobar put na kojem ćemo se oblikovati na pravi način i uvijek biti spremni pružiti bratsku ljubav.

Organiziran je i rad po grupama u kojem su framaši još više upoznati o životu i djelovanju Sv. Franje Asiškoga i Sv. Klare, o samoj nastanku Frame u svijetu, u BiH, o Nacionalnom vijeću BiH te područnom vijeću Frame Hercegovina i Frame Bosne Srebrenе. Framaši su se dotakli teme o povezivanju Frame i Franjevačkog svjetovnog reda, Franjevačkog znaka TAU, Statuta Frame, a jedna grupa upriličila je zanimljivu i duhovitu predstavu, dok je druga grupa imala zadatak napisati i uglazbiti pjesmu ovoga Susreta.

U zabavno - rekreativnom programu okušali su se u nekoliko igara kao što su povlačenje konopa, muško/ženski nogomet, skakanje u

vrećama, igra pomoći limenki i špageta, igra uz kutiju šibica, igra stolica...

Tijekom dana framaši su imali organiziran posjet Staroj crkvi u Gorici i muzeju, a o povijesti i nastanku ovoga ispričao im je prof. mr. sc. Mario Bušić.

U kasnim popodnevnim satima zajedno sa fra Slavenom zahvalili su se dragom Bogu na ovom danu i ovom događaju, te primili Božji blagoslov, a nakon toga uslijedio je odlazak svojim kućama ispunjenim srcima i velikom radošću mlađih framaša koji su sudjelovali na ovom I. Susretu Frama. Geslo prvog susreta Frama bilo je: „Ja ču otvoriti srce i reći da volim Te“

Prvi susret Frama urođio je plodom, stoga je skupina mlađih framaša odlučila organizirati i drugi susret s područja općine Grude, koji je održan 16. svibnja 2015. godine u Drinovcima, pod geslom „Sa sv. Franjom hodaj i otkrit ćeš...“

Drugo okupljanje framaša iz četiri Frame započelo je sv. Misom u župnoj crkvi u Drinovcima, a misu je predvodio fra Željko Barbarić. Druženju su prisustvovali članovi Franjevačkog svjetovnog reda Drinovci i Gorica – Soviči.

– Sveti Franjo je materijal od kojeg se dalo napraviti nešto lijepo, dobro. Svatko od vas je dobar materijal. Sv. Franjo je dao svoju odjeću, materijalne stvari. Svima nama je danas najlakše dati ono što imamo viška. Franjo se odrekao svega ovozemaljskog, materijalnog i s pravom rekao „Oče

naš koji jesi na nebesima“, i nema nikakve veze sa zemaljskim, oca na zemlji, postao je sirotinja, te ima samog sebe. To je nama put, poruka, franjevački habit. U Framu treba dati najkvalitetnije svoje talente. Sveti Franjo je Bogu dao dvije stvari, svoje tijelo i svoju dušu. Kao framašima poručio bi da nema mjesta škrtosti, lijenosti ili bilo kakvom drugom grijehu, te da sebi pokušamo pronaći nešto što volimo i otkrijemo svoj talent, a ne nešto treće..., poručio je fra Željko u svojoj propovijedi.

Misno slavlje dodatno su pjevanjem uveličali framaši sastavljeni od ove četiri Frame. Nakon Mise uslijedilo je obraćenje domaćina uz pozdrave, te najava programa cjelodnevnog druženja.

Zatim je uslijedilo fotografiranje framaša, nakon kojeg je zanimljivo i poučno predavanje održala Andelka Oreč, nacionalna predsjednica Frame BiH. Andelka je na početku svog predavanja uputila pozdrave u ime područnog vijeća Frame Hercegovina, nacionalnog vijeća Frame BiH, kao i u svoje osobno ime, te čestitala na organizaciji ovog drugog zajedničkog susreta Frama s područja općine Grude.

- Ono što bi vama framašima prenijela i onima koji će svoj put nastaviti u Franjevačkom svjetovnom redu su tri stvari: Otkrivanje samog sebe i rad na sebi od trenutka formiranja mlade osobe pa do starosti, svoje mane, vrline, poteškoće... Za sve nam pomaže bratstvo, kada padamo, bratstvo nas podiže, daje nam snagu i potporu. Bratstvo, skupina mlađih koji imaju ista ili slična razmišljanja a cilj je spoznati Isusa Krista po primjeru sv. Franje. Frama je oslonac života. Najveće bogatstvo je živjeti radosno u bratstvu Frame. Svi živimo za nešto isto, a to je Isus i sv. Franjo. Trebate spoznavati i živjeti svoju vjeru, živjeti Evandželje. Budite ustrajni u molitvi, radite, te budite framaši svugdje u svijetu, poručila je Andelka u svom predavanju.

Organiziran je i rad po grupama na neku određenu temu. Jedna grupa framaša upriličila je duhovitu predstavu, dok je druga grupa imala zadatak napraviti spot na jednu framašku pjesmu. Spot je napravljen na pjesmu „Pozdrav prijatelju“.

U zabavno - rekreativnom programu framaši su se okušali u nekoliko zabavnih igara. U kasnim popodnevnim satima, zajedno sa fra Božom Milićem, zahvalili su se dragom Bogu na ovom danu

i ovom događaju, te primili Božji blagoslov nakon čega je uslijedio odlazak svojim kućama ispunjenim srcima i velikom radošću mladih framaša koji su sudjelovali na ovom drugom susretu Frama.

Druženje, veselje, zabava, velika radost i zadovoljstvo, ljubav prema Bogu i Frami je upravo ono što nas je okupilo na ova dva susreta. Jako smo zadovoljni, ispunjeni i radosni što smo mogli ovakvo nešto organizirati i okupiti veliki broj mladih framaša. Našem okupljanju nije kraj. Nakon uspješno organizirana prvog i drugog susreta uskoro će biti organiziran i treći SFOG - Susret Frama s područja općine Grude.

Toni Iličić (Frama i OFS)

U ČAST GRADITELJU CRKVE SV. STJEPANA PRVOMUČENIKA U GORICI
PRIGODOM 200. OBLJETNICE NJEGOVA ROĐENJA
FRA PETAR BAKULA, BATIN – POSUŠJE,
4. LIPNJA 1816. – MOSTAR, 2. LISTOPADA 1873.

GRADITELJSKA DJELATNOST FRA PETRA BAKULE (1816. – 1873.)¹

Graditeljstvo kao nasušna potreba nove misije u Hercegovini

Idući u susret dvjestotoj obljetnici rođenja fra Petra Bakule², čini mi se shodnim spomenuti njegovu građevinsku djelatnost u časopisu *Susretima*, posebno iz razloga jer je (između ostalog!) gradio staru goričku crkvu posvećenu sv. Stjepanu Prvomučeniku (1856. – 1859.). Nekako smo naviknuti uz spomen njegova imena pomisliti samo na njegovu spisateljsku djelatnost i mnoge dužnosti koje je obavljao u Kustodiji hercegovačkih franjevaca i na razini Franjevačkog reda. No, vidjet ćemo iz redaka koji slijede da je fra Petar Bakula dao i te kako obola građevinskoj djelatnosti tek nastale franjevačke zajednice u njegovom zavičaju - Hercegovini. Za nešto napisati, a fra Petar je s obzirom na vrijeme i uvjete u kojima je živio, napisao i publicirao uistinu mnogo, morao je imati neke uvjete. Prvi od tih uvjeta bila je kuća, goli krov nad glavom, neki stan, prostor u kojem bi mogao sjesti za stol, i imati ga, kao i stolicu, u ruke uzeti pero i umočiti ga u tintu, imati papir, biti nesmetan, i dakako imati neku svjetiljku, što je najčešće u to vrijeme bila svijeća, šterika. Ta je kuća trebala biti na tvom gruntu, trebala je biti twoja, trebala je imati i najmanje uvjete potrebne za spomenuto. A, imati svoj grunt u tursko vrijeme bijaše rijetkost, ukoliko nisi prihvatio vjeru svoga osvajača. Tako Hercegovina do danas poznaje „kmetska selišta“.³

¹ Tiskano u *Zbornik o Petru Bakuli*, Knjižnica Tihi pregaoci, knjiga 11, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013. Ovdje je članak u nešto širem opsegu.

² Batin, 4. Lipnja 1816. godine.

³ Po okupaciji bi Turci oduzeli svima na okupiranom području pravo na posjedovanje zemlje. Da bi zadovoljili formalno pravo, tim bi vlasnicima ne jednom mjestu dali simbolični komad zemlje, tako da bi na stotinjak kvadrata zemlje bilo na desetine vlasnika. Od te zemlje ne bi mogli živjeti, ali ujedno nisu mogli dokazati da su bezemljaši.

Pisanje se događalo nakon svih drugih dužnosti jednog redovnika i svećenika koje je morao prije toga obaviti. Najčešće je to bilo vrijeme koje je pisac kroo svom snu, noćnom odmoru. I ono propisano pisanje, pisanje kronika što je obveza svake redovničke kuće (župne, rezidencijalne, samostanske) trebalo je gore spomenute uvjete i događalo se nakon svih obavljenih poslova. Budući se ovdje radi o fra Petru Bakuli, izrazitom i bogatom piscu hercegovačkih franjevaca, stavio sam upravo tu aktivnost pisanja na prvo mjesto što se tiče gradnje potrebnih građevinskih objekata koje nova misija u Hercegovini jednostavno nema. Normalno, prva i ona temeljna potreba za gradnjom proizlazi iz poziva jednog redovnika svećenika, a to je propovijedanje i pastoralno djelovanje. Hercegovina nema crkava, nema samostana, nema župnih stanova i drugih za pastoral potrebnih zgrada. Nasušnom je u to vrijeme i neminovnom bila potreba gradnje oratorija, kapelica, crkava, samostana, rezidencija, župnih stanova, zgrada za škole. Svega toga u misiji nema.

Fratri su u Hercegovini do dolaska Turaka imali ustrojen redovnički život, imali svoje župne i rezidencijalne kuće i svoje samostane. Ove prve su po turskom naletu bile odmah uništene, a samostani se održavaju nešto dulje. Konjički samostan sv. Ivana Krstitelja preživljava do 1524., a mostarski sv. Ante Padovanskog i ljubuški sv. Katarine do 1563. Zasigurno je nakon toga prošlo više od stoljeća i pol dok se u Hercegovini nisu pojavila prva mjesta u kojima stalno stanuje fratar. To su prema Bakulinim Mučeništвима Posušje, Mostarski Gradac, Ružići, Veljaci, Gradnići i sjedište župe Blatske sa svojim zadnjim sijelom na Čerigaju.⁴ Kakva su to bila sjedišta najbolje nam oslikavaju do danas preostali prostori (doduše dosta izmijenjeni i popravljeni). To su u prvom redu Mostarski Gradac, Gradnići i najbolje sačuvani Čerigaj sa svojom starijom kućom obnovljenom 2009.⁵ godine u svom izvornom obliku. Gledajući te prostore ostajemo zadivljeni činjenicom da je u njima netko mogao nešto i zapisati, ostaviti pisani trag potomstvu o tim vremenima. Crkva je u toj kući prizemni prostor, većim djelom u zemlji. Na njoj su jako niska vrata, da u prostor ne može ući konjanik, što su Turci često običavali, a prostorija je imala vrata na obje suprotne strane, kako bi se iz nje u slučaju opasnosti moglo lakše pobjeći. U kutu je oltar, pod je kamena kaldrma, strop je drven, sa hrastovim gredama koje s gornje strane nose daske za pod u gornjem katu zgrade. Na gornjem je katu veliki dnevni boravak iz kojeg se ulazi u dvije male redovničke

⁴ Fra Petar Bakula, Mučeništava u franjevačkoj opservantskoj misiji u Hercegovini (nadale: Mučeništva), Recipe 15, Mostar, 2014., str. 270.

⁵ Graditelj ove kuće je fra Jakov Kraljević (oko 1752. – 1809.). Kuća je sigurno sagrađena do njegove smrti. Vjerojatno krajem 18. st. Ustaljeno je od starijih fratara za godinu gradnje uzeti godinu smrti njenog graditelja fra Jakova. Tako je ona obnovljena na 200. obljetnicu smrti svoga graditelja. Noviju je kuću gradio fra Nikola Kordić (1791. – 1868.) 1844. godine, i u nju je smješten Uzgojni zavod i Novicijat po dolasku iz Kreševa. I ona je obnovljena 1984. na 140. obljetnicu samostalnog života Provincije. Danas je područna crkva Širokog Brijega za selo Čerigaj posvećena Dvanaestorici Apostola.

ćelije. U ćelijama je iznad vrata ostala sačuvana mala polica za knjige, imala je drveni krevet, te stol i stolicu.

Gradniće je kao najstarije stalno sijelo fratara u Hercegovini imalo kuću koju je s čatrnjom 1825. gradio fra Franjo Kraljević.⁶

Preselivši iz Bukovice fratri u Seonici grade svoju stalnu kuću 1806. godine.⁷

Veljaci su također staro i stalno sijelo hercegovačkih franjevaca u vrijeme turske okupacije. Fra Mijo Rozić (1794. – 1846.) u Veljacima gradi župnu kuću 1837. godine. U jednom djelu stanuje fratar, a u drugom je oltar i spremište. Tek će prostranu kuću u kojoj uz prostor za kapelicu može stanovati šest fratara godine 1846. gradi fra Filip Ančić – Dundje (1809. – 1869.).⁸ Matice su ove župe od 1785. godine.

U Mostarskom Gracu godine 1797. fra Nikola Ilić gradi na turskom zemljištu malu župnu kuću. Matice ove župe datiraju od 1748. godine.⁹

U Posušju, nakon lutanja od Batina i Osoja, fra Jerko Marojević (1776. – 1836.) gradi župnu kuću 1822., a matice ove župe počinju 1736. godine.¹⁰

Ružići imaju matice od 1778. godine, a župnu kuću 1836. gradi fra Bono Kraljević (1790. – 1842.).¹¹

Rekao bih da je dirljiv Bakulin opis stanovanja na Širokom Brijegu prije izgradnje samostana: „Pod brežuljkom s južne strane među šumom odskače jedan hrast (u zapadnom uglu vrta, isječen). Pod njim je naš prvi gvardijan o. Andeo Kraljević ustanovio svoje prebivalište. Tu je stanovao četiri puna mjeseca bez postelje, dok se nije za redovnike napravila jedna bijedna kućica (danas od nje nema ni ruševine). Teško je reći koliko smo trpjeli od tjesnoće, kad smo se uselili, ili bolje rečeno, zbili i natrpali u nju, i mi i gosti. Često se dogadalo da smo spavali u staji (također maloj) ili pod drvećem, jer ne bi bilo mjesta u kući. Ako bi netko imao kakav pokrivač, smatralo se da ima dobru postelju. Uz tjeskobu mjesta oskudijevali smo i svakim namještajem. Rečeno je, da iz Kreševa nismo ponijeli ništa. Morali smo se, dakle, goli boriti s golom bijedom, dan i noć. Nema toga koji bi čitajući mogao sebi predstaviti, koliki su gorkih morali progutati osnivači ovoga prvog samostana.“¹²

Natpisna ploča na ulasku u samostan na Širokom Brijegu opisuje najbolje zatećeno stanje u Hercegovini nakon odcjepljenja od Bosne Srebrenе:

⁶ Šematizam fra Petra Bakule, 1867., Hercegovina prije sto godina, str. 86.

⁷ Isto, str. 122.

⁸ Isto, str. 154.

⁹ Isto, str. 75.

¹⁰ Istop, str. 143.

¹¹ Isto, str. 151.

¹² Isto, str. 49.

ODCIPLENI OD BOSNE, BREZ KRUHA I KROVA, BOGATI SAMO NADOM U BOGA OVI SAMOSTAN SA CRKVOM IZ TEMELJA DNE 23. SRPNJA 1846. POD OKRILJEM UZNEŠENJA GOSPINA NA NEBO FRANJEVCI ERCEGOVAČKI PODIGOŠE.¹³

Uistinu je pravo čudo u kojem su kratkom vremenu fratri izgradili ovaj prvi samostan.¹⁴ U njega smještaju Uzgojni zavod iz kojeg će poslije nastati gimnazija¹⁵ i sjemenište, te konačno konvikt za vanjske đake.¹⁶ U tom je samostanu Novicijat sve do gradnje samostana na Humcu¹⁷, a politički su neredi u Italiji prouzročili nemogućnost odlaska svečano zavjetovanih klerika na studije u talijanske samostane, te je u zdanju samostana na Širokom Brijegu utemeljen i studij teologije.¹⁸

Sve nabrojeno govori o nesebičnom nastajanju, marljivosti i sposobnosti hercegovačkih franjevaca i njihove mlade, tek nastale, franjevačke zajednice u Hercegovini. Odcjepljenjem od Bosne, 16. svibnja 1844. godine najteže im je razdoblje bilo do osnutka Kustodije 1852. i konačno provincije 1892. godine. Upravo nevjerljivi su uspjesi koje su kroz ta desetljeća pokazali i nalikuju, promatrajući i danas, pravom čudu., „Ukratko, svakome će izgledati da je to čudo kršćanske ljubavi, ako se u obzir uzme kratkoča vremena i narav sredstava. Uistinu, od ovoga kada nismo imali ništa, da smo bili prisiljeni stajati pod hrastom ili u kakvoj kolibici, kada nismo imali ni jednoga lončića na raspolaganju do ovoga sadašnjega našega stanja. To je stvar koja se može prepisati samo čudu providnosti koja oblači poljske ljiljane i hrani nebeske ptice.“¹⁹

Jedan od onih koji je davao ton tom napretku svakako je fra Petar Bakula. Osim što je ostavio pisanog traga o tim vremenima, on je u doslovnom smislu riječi bio graditelj, pa i pomoćni radnik – arget s alatom u ruci. Zasigurno je svojim načinom života i rada izrekao pravu definiciju fratra misionara u tom uistinu misijskom području Hercegovine. Nakon više od tri stoljeća

¹³ Ploča je postavljena u prigodi izgradnje crkve i samostana (temeljni kamen položen 23. 7. 1846.). Partizani su je oštetili, otukli sva slova, 1947. godine. Tako oštećena stoji na samostanu i danas. Zahvaljujući fotografijama (najvjerojatnije fra Brune Adamčika) poznat nam je njezin sadržaj.

¹⁴ Prema svim pokazateljima već je 1848. u novosagrađene sobe zapadnog krila s Čerigaja prešlo sjemenište, a za kratko su bile gotove i prve sobe za gvardijana i drugu braću.

¹⁵ Usp. Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, svv. 1., 2. i 3., fra Ante Marić, Mostar, 2010. Recipe 8. Školske godine 1889./90. osnovan je 1. razred gimnazije, a školske godine 1917./18. u Franjevačkoj je klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu održan prvi ispit zrelosti s pravom javnosti.

¹⁶ Prvi su vanjski daci na gimnaziju primljeni 1903 – njih dvójica – a od školske godine 1911./12. primani su sustavno.

¹⁷ Usp. Novicijat hercegovačkih franjevaca, Robert Jolić, Mostar, 2009. Recipe 3. Samostan sv. Ante na Humcu utemeljen 1866. godine.

¹⁸ Usp. Studije bogoslovije u hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945., Pavao Knezović, Mostar 2012., Recipe 12.

¹⁹ Fra Petar Bakula, Mučeništva, Recipe 15, Mostar, 2014., str. 267.

neprijateljskog turskog pustošenja valjalo je sada sve iz temelja graditi. Da bi imao što napisati o gradnji, sam je fra Petar zasukao rukave i gradio. Bio je fratar u kojem se spojio graditelj i pisac, a sve je to začinio vjerom u Boga i svojim vjernim opsluživanjem Pravila i života po uzoru na svog utemeljitelja sv. Franju Asiškoga.

Fra Petar Bakula graditelj u hercegovačkoj franjevačkoj misiji

Fra Petar, mladi svećenik, po povratku sa studija u Hercegovinu obavlja službu međstra novaka na Čerigaju (1846.). Aktivno sudjeluje u svim gorućim problemima nove, još uvijek ne konstituirane, redovničke zajednice. Toj zajednici treba crkveno pravni ustroj, trebaju takvi temelji na kojima će se onda u budućnosti moći bez straha graditi. On je u proljeće 1852. godine u Rimu u pregovorima s „Vjeroplodnicom“²⁰ u najodsutnijom trenutku za opstanak i daljnji život tek začete redovničke zajednice. Stvar je tako uspješno vodio da je Kongregacija 15. 8. 1852. podastrla sv. Ocu rješenje a on ga na radost hercegovačkih franjevaca potpisuje 3. listopada i tako bi osnovana Kustodija Uznesenja Blažene Djevice Marije u Hercegovini. Fra Petar Bakula istim žarom i zauzetošću sudjeluje i u svim drugim pothvatima.

Osobito je značajan njegov doprinos u graditeljstvu, a najbolje ga je predstaviti riječima samoga graditelja temeljem njegove knjige Mučeništva.

Gradnići – Brotnjo:

„.... Tu je znatno popravljena kuća i pribavljen vinograd. Početa nova zgrada za školu i na njoj – na kojoj je s radovima mnogo napredovao o. Petar Bakula.“²¹

Ružići:

„.... U Ružićima kuću sagradio o. Bono Kraljević. Znatno je popravio i nadodao nešto vinograda o. Filip Ćorić. Zatim je čatrnju napravio o. Andrija Šaravanja i konačno uredio lijep vrt i pristojnu štalu sa sjenikom o. Petar Bakula.“²²

²⁰ Ondašnji izraz za Kongregaciju za širenje vjere. O tim naporima veli sam Bakula: „Trideset je i dva puta pješice iz sv. Bartola do Sbora vjeropodlinice u daljini od 1. sahta morao ići u tom poslu. Sv. Sbor bio je na strani biskupa Barišića, da on bude definitor natus, sa odlučujućim glasom, dočim je o. Bakula dokazivao da se to protivi iznimljenosti redovnika i da takovo starešinstvo bilo bi samo sjena“. Spomenica, fra Radoslav Glavaš st., Mostar, 1897. str. 49.

²¹ Fra Petar Bakula, Mučeništva, Recipe 15, Mostar, 2014., str. 268.

²² Isto, str. 268.

„...U Grudama je od Čorluka o. Petar Bakula isto tako pribavio vrlo dostačno zemljiste za novu redovničku kuću, a u ravnici jedan slobodni teren da se napravi jedan veliki vinograd i oranica....“²³

Osim spomenutog, fra Petar je pokazao veliku brigu za uređenje župnih kuća, rezidencija i samostana. Već kao župnik u Gorici u Našastaru²⁴, koji donosi sedam „opomena zadužnih“ za župnike koji odstupaju i one koji nastupaju, dakle u njihovoj promjeni, kako se treba čuvati kućni inventar. Propis Našastara je napisan fra Petrovim rukopisom, a potpisao ga je biskupov tajnik fra Marko Kalamut.²⁵ U tom je Našastaru odstupnik fra Petar Bakula napisao:

„Slidi ukazanje stvarih oli iznova učinjenih,oli popravljeni od promine do promine, posli toga podpisi odstupnika, i nadstupnika =

Nota za godinu 1859.

Ja doli podpisani fr. Petar Bakula dojdo na ovu župu od Gorice god. 1856; to jest pria ovoga novoga propisa, za godinu, i po tome jase primi ove kuće po starinskome zlurednu vladanju, a sadaju pridajem po ovomu novomu propisu u sve podpunu. Tko pako hoće poznati kolikosam ja primio, i koliko sam imao potrošiti više od primljenoga, neka metne stari pripis s ovizim, pa će

²³ Isto, str. 270.

U prigodi obnove Franjevačke knjižnice Mostar nađeno je nekoliko službenih dopisa fra Petra Bakule, a jedan od njih je upravo ovaj ugovor o nabavi „Mišića i zemlje za redovničku misničku kuću u Grudim na Cerrim, 124/1857. 30. 7. 1957.“ Pismo je, ustvari Ugovor, napisao fra Petar Bakula, na jednom arku papira, te je zaprimljeno u ondašnji Arhiv Kustodije na Širokom Brijegu. Ugovor je napravljen u Gorici, gdje je u to vrijeme fra Petar župnik, potpisali su ga darovatelji i svjedoci, te fra Petar koji ga šalje na Široki Brijeg Upravi. Sadržaj je kako slijedi:

„U ime Božje i na poštenje Svetoga Petra Apostola i s. Ivana Krstitelja u Gorici, 30. prosinca 1857.

Krstjani dolje podpisani prezimenkom Čorluka iz sela Grudah, pošte grudske i mamičke na ime svoizi temeljni triu isah, i zdogovorom sve svoje rodbine, skupno učinjenim, ovi isti dan, kod njive vlastite kuće, brez svake sile, privare ili hatora, toliko doli podpisani, koliko svi ostali zdogovoreni, od danas za uvik, brez i kakva povraćanja ili korbe, da pače sa svom željom i dobroradnim privoljem, za postavljanje i vladanje župske misničke kuće Redovnicim S. Otca Frane, Manje Bratje od ospuštenja mista i zemlju, na poštenje s. Ivana Krstitelja i s. Petra Apostola kako slijedi.

1°: Misto ili mišće za župsku redovničku kuću u selu Grudim zvanom Cerre: Od zapada do mrginja poznatoga upravo uzberdo do oputine, a nizberdo do na kosu spored grebljem, da pače do u dragu pod greblje: od istoga do jazvinak² zvani na pogled dragišma³ brig, tako da i ova duglina ima odgovoriti duglini od zapada, a u sridi duglina kolika otpane.

2°: Isti Krstjani koji gori, i s istim pogodbom i ugovorom kakoje gori rečeno, istoj kući župskoj redovničkoj daju u polju u mistu zvanom Otok zemlje ravnice brez kamena toliko u duglinu i u širinu, koliko može izaći najmanje trideset motikah vinograda sva u jednoj kerpi i ovoj zemlji koju oni daju od istoka jest priložnik, oli meječja Gulić turčin, a s druge strane, t. jest od zapada priložnik, oli meječja, jest Duvnjak, od podne i od ponići⁴ Čorluke neijmaju meječja, budući da oni ovo zemlje za kapelu vade iz svoga pridometa.

3°: Toliko za misto kuće redovničke na Cerrim na broju 1^{om}, koliko za zemlju u otoku na broju 2^{om} Čorluke svi u objem koliko gori drugo ne pitaju niti im se ima dati od dužnosti, nego da svake godine za njivo dobro duhovno i vrimenito svim u obćem, da župnik od Cerre ima izgovoriti po dvi s. mise, t. jest, na Ivana Krstitelja, i na sv. Petra Apostola, i ova zadužnost, da ima početi od postavljanja redovnika u Cerrim za sve vrime dokle god bude u rukama Redovnika S. Frane spomenuto mišće na Cerrim i zemlja u Otku.

4°: Ovo datse Čorlukah, i pogodba kako gori na brojevim, 1°: 2° i trećemu, bi učinjeno i podpisano, i sobidvi stvari primljeno svidocim kako doli, i prid misnikom na ime Manastira, koji doli po isti način jest podpisan.

JURE ČORLUKA neznaјuć pisat nač + i dade

MATE ČORLUKA neznaјuć pisat nač + i dade

MATIJA ČORLUKA neznaјuć pisat nač + i dade

STIPAN POLUNIĆ neznaјuć pisat nač. + svidok

STIPAN BUSIĆ neznaјuć pisat nač+ svidok

JAKOV BUŠIĆ neznaјuć pisat nač + svidok

FRA PETAR BAKULA na ime Redovnika S. Oca Frane sa Širokog Briga župnik od Gorici r. vl.

²⁴ Inventarna knjiga.

²⁵ Die, 12. Maji, 1857. Ego Fr. Marcus Kallamut, Secrius Eppalis. Mppa-(Sigillum), Kronika župe Gorica-Sovići u 1995. godini, fra Ante Marić, str. 47.

moći priuba dosititse ne mali trošak koisam učinio: Dali svaštoje najmučnie početi: ovo budi rečeno u obćenu od Inventaria; a stvari od mene učinjene biše slidečeh:

1. Verto rečeni pod plastom, i drugi od istoka, iznova izkerčipo svu svojski, zidom ozida, i od puta za svu duglinu od Pleića kućere do smokve novi zid udari, i za sve osim rane poarči grošah 297.
2. Prizida učelak od štale gr(ošah) 18.
3. Ozida verto od Soppe do male kuće dado gr 22.
4. Načini odrinicu i dado 24.20.
5. Metnu miljevine oko ognjišta za gr 110.
6. Namako dva koša nova za gr 25.
7. Namako čele prid kapelu brez dami biše date od lemozine.
8. Pričini sopu oko murve i pobusi za gr. 19.

Takoje na promini godine Gospod. 1859. miseca svibnja za 28=
Ja fr. Petar Bakula odstupnik pridado kako gori, i kakoje propisano R.
V.[“]²⁶

Iz navedenog je jasno da je ovaj propis dat godine 1857. Na njemu je, da se izbjegne „zluredno“ ponašanje redovnika svećenika u prigodi promjena uvelike sudjelovao fra Petar Bakula. To nam je tim jasnije pročitamo li njegovo razmišljanje o promjenama i odnosu župnika prema kućnom inventaru iz njegovih Mučeništva:

„Tko je htio imati potrebno vezano za pokućstvo i namirnice, kada bi došao na novu župu, trebao je to ponijeti sa sobom i odmah. Takav način života nosio je sa sobom opterećenje, manjak redovničke solidarnosti, mnogo više troškova, jer se roba nabavlala u nevrijeme. Bili su veliki troškovi za prijevoz stvari kako za onoga koji je dolazio na župu kao i za onoga koji je odlazio sa župe. Ukratko, to je bio pravi pakao, koji je mutio mir među braćom, ubijao savjest i na taj način milostinja se trošila s malim ili nikakvim plodom. Tako ako je netko s promjenom iščupao i zadnji čavao iz zida, mislio je da se služio svojim pravom i da je radio dobro!!!

Protiv jedne takve mane, koliko stare toliko vrijedne osude, ako se mi, sređeni u jednoj izvanjski uređenoj redovničkoj provinciji, odlučno suprotstavimo bilo odredbom da se kako velike tako i male stvari potrebne za život moraju ostaviti u župi prethodnika, za uporabu župnika naslijednika, neće biti nikoga tko nam ne bi dao za pravo, čineći nam pravednost.

S jednim tako određenim popisom imovine koji je već kod nas na snazi, neka dode jedan novi redovnik, novi župnik i neka sa sobom ne ponese ništa

²⁶ Kronika župe Gorica-Sovići u 1995. godini, fra Ante Marić, str. 47. – 48.

nego brevijar, koju knjigu i nešto osobnoga rublja, sve će ostalo naći u novoj kući u dobru stanju i dostoјnoj mjeri da može živjeti pristojno dok ne mogne pribaviti stvari za budući život.²⁷

Fra Petar se kao graditelj osobito iskazao na većim zgradama franjevačke misije u Hercegovini. Tu izdvajamo zgradu biskupije u Vukodolu, crkvu sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici i crkvu sv. Petra i Pavla u Mostaru.

Gradnja zgrade biskupije u Vukodolu

Za grad Mostar i njegove žitelje katolike Hrvate i fratre kobna bijaše 1563. godina kad im Turci srušiše i spališe samostan i crkvu sv. Ante Padovanskog u Podhumu. Prošla su stoljeća čežnje i nadanja povratka u grad Mostar. Po odcjepljenju od matične provincije Bosne Srebrenе fratri su na čelu s fra Rafom Barišićem upravo u Mostaru, političkom i svakom drugom središtu Hercegovine, htjeli udariti svoje prvo gnijezdo. No, mostarski Turci to ne dopustiše, a fra Rafo Barišić jedva izvuče živu glavu. I prije odcjepljenja od Bosne župnik Mostarskog Graca fra Stjepan Karlović od Turaka kupuje Vukodol kako bi na tom zemljишtu sagradio župnu kuću i poslije dugoga izbjivanja ponovno vratio sjedište župe Mostar u grad. O ovome stoji u Kronici fra Marka Kalamuta tajnika biskupa fra Rafe Barišića slijedeće:

„Listopada mjeseca (1846. godine) dodje paša (Ali paša Rizvanbegović) u Mostar da kupi od Imama Hamet - age Gjikića Vukodo i da ga priproda biskupu za gradnju kuće. Ovo mjesto bilo je još prije kupljeno od franjevaca i puka za župski stan te su imali i bujruntiju od Vezira na nj i bili već pripravili materijal za gradnju, ali se turci usprotiviše i njeki mogući Gjikić posvoji to mjesto.“²⁸

Fra Rafo je Barišić koristio sva svoja poznanstva kako bi u Hercegovini i Mostaru gradio crkve, samostane i župe. On iz Carigrada dolazi s fermanima za crkve u Homolju, Mostaru, Gabeli, Gorici i proširenje one na Širokom Brijegu. Tragova o tim fermanima imamo i u Kalamutovoј Kronici²⁹, a o tome piše i fra Radoslav Glavaš u životopisu fra Rafe Barišića:

„Boraveći Barišić kroz čitavih petnaest mjeseci u Carigradu, nastojao je da uljezne u tajne i misao turske diplomacije, da se upozna s uplivnim ličnostima na sultanovu dvoru i zastupnicima zapadnih vlasti, osobito francuskim. Tu se je morao upoznati i sa Omer pašom, kasnijim seraskerom (vrhovni vojskovođa)

²⁷ Fra Petar Bakula, *Mučeništva, Recipe 15, Mostar, 2014.*, str. 270. - 271.

²⁸ Prijepis dijela Kronike o fra Marku Kalamutu, tajniku biskupa fra Rafe Barišića, u: Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM u Mostaru. Ova je Kronika bila u franjevačkom samostanu u Rami i izgorjela 1942. godine.

²⁹ Fra Marko Kalamut u Kronici: 18. rujna (1853. godine) vezir dade Suret ferman da se može graditi crkva u Gorici.

30. rujna (1853. godine) vezir zovnu biskupa i pokaza mu tri fermana za gradnju crkava u Mostaru Baba bešir² (Raskršće, dodano olovkom, m. o.) mohala, u Duvnu u Omolju i proširenje one na Širokom brijegu.

i pobjednikom bosanskih begova. (...) Nalazeći se u Carigradu, dosta je doprinio, da su hercegovački franjevci dobili ferman za gradnju samostana, a za se izposlovaod od samoga Abdul – Medžida II. ferman za gradnju biskupske dvore u glavnem gradu Mostaru.“³⁰

Temeljni kamen biskupskom dvoru u Vukodolu, koji je položen 7. travnja 1847., nije položio fra Rafo Barišić, jer prema Kalamutovoj Kronici nije bio u Mostaru od 24. studenoga 1846. do 7. svibnja 1847.³¹ Temeljni je kamen najvjerojatnije položio o. fra Paškal Kvesić komu je i najprije povjerena uprava izgradnje. Kasnije, ali u vrlo ranoj fazi izgradnje, uprava i vođenje izgradnje povjereni su fra Petru Bakuli. O tome svjedoči sam Bakula u Šematizmu iz 1867.:

„....Uzevši desetak vezirovih oružnika (fra Rafo Barišić) neustrašivo prođe posred grada, od jednog kraja do drugog, između oružja građana koje je virilo s prozora, i uputi korake u Vukodo. Došavši tamu, dok su se svi njegovi bojali pogibelji, on se nije plašio. Veselo prihvati motiku i njom označi temelje nove rezidencijalne kuće. Tada, preporučujući strogo veziru i vezirovu čovjeku, nadzorniku građevina, izgradnju kuće kao carsko djelo, zdrav se vrti u Seonicu u Duvnu, ovjenčan pravom slavom.“³²

O vremenu utemeljenja Bakula veli: „Tako su godine 1847. položeni temelji biskupske rezidencije u Vukodolu. I uistinu, s pravom se ovdje može upotrijebiti ono: graditelji su u jednoj ruci držali mač, a drugom obavljali posao. Jer da nije bilo stalne prisutnosti vezirova čovjeka, ne bismo nikada vidjeli da je kuća podignuta.“³³

Fra Petar opisuje smještaj mjesta na kojem se gradi kuća, opisuje samu kuću i pomoćne prostorije. Daje detaljan opis vinograda, vrta, te svega onoga što spada u kompleks Vukodol. Detaljno opisuje rezidenciju, sve njene prostorije i kako je iznutra odijeljen biskupov dvor od župnog, te oratorij i druge prostore do u same detalje sa svim njihovim mjerama. „Od juga, izvan ulaza u dvorište, prislonjena je uza zid dvorišna kuća za pučku školu koja je sagrađena godine 1852. Na dva je kata. Duga je 10 lakata, široka 9.“³⁴

Pri samom opisu rezidencije fra Petar dodaje: „Kad bi poznavao surovost mjesta (kao ja koji sam vodio gradnju rezidencije) i sad kad bi pogledao što je urađeno, s najvećim bi divljenjem rekao: Djelo pokazuje veoma velikog junaka!“³⁵ Izričitim je, dakle, da se fra Petar Bakula odmah po povratku iz Italije

³⁰ Fra Radoslav Glavaš, st., Život i rad fra Rafe Barišića biskupa Azotskoga i Apoštolskog namjestnika u Bosni i Hercegovini, Tisak hrvatske dioničarske tiskare, Mostar, 1900. str. 87. – 88.

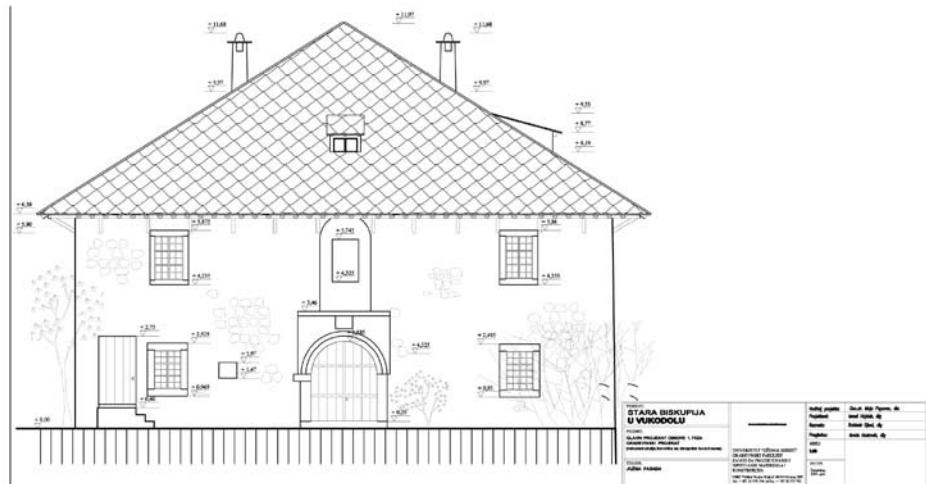
³¹ 7. travnja (1847. godine) Bi metnut temeljni kamen biskupove kuće. N. bene od 24. studenog 1846. do 7. svibnja 1847. biskup je bio u Duvnu gdje je dielom kupio dielom na dar primio poznatu njivu na polju i sienokošu na Libu.

³² Fra Petar Bakula, Šematizam, 1867. godine, str. 60.

³³ Isto, str. 60. – 61.

³⁴ Isto, str. 62.

³⁵ Isto, str. 63.

Biskupska fasada jug Vukodol

u Kustodiju našao jako mlad u tako velikim i iznimno odgovornim zadacima. Njegovo djelo Mučeništva (1862. godine) također potvrđuje činjenicu da je bio voditelj gradnje rezidencije u Vukodolu: „Međutim, redovnici su podnijeli vrlo velike žrtve jer su oni počeli graditi zgradu pod upravom o. fra Petra Bakule, a na kraju ju je priveo o. Paško Kvesić. Uz spomenuto rezidenciju imamo i školu koju drži jedan naš otac za to određen.“³⁶

Da je ovo djelo gradnje privедено своме крају за svjedoka uzimamo fra Marka Kalamuta i prijepis njegove kronike:

29. istog mj. svibnja 1851. godine) na Spasovdan biskup rekavši misu na greblju Omoljskom oprosti se s pukom rekavši da će se sa svim sada preseliti u Mostar.

2. lipnja (1851. godine) podje iz Seonice u Mostar prispjev na konak na Širokibrieg.

³⁷ 3. ode s Briga, dodje u Mostar isti dan u 23 2/3 sati a došavši u Mostar pjevaše svečano Te Deum i ostale molitve za sretno preselenje u Mostar.

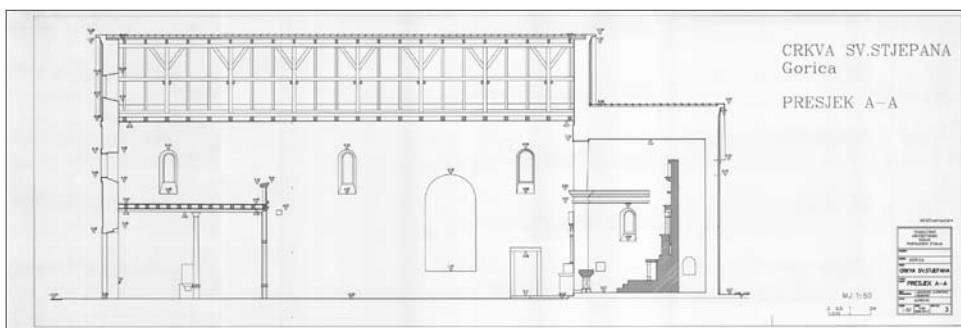
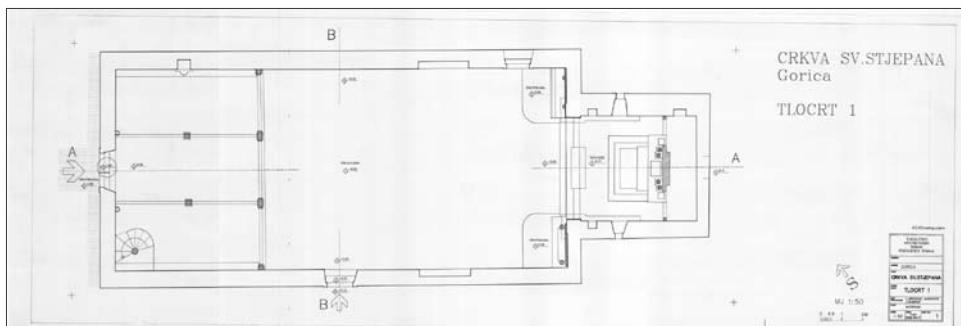
Nad lučnim ulazom od juga, u dio rezidencije gdje je fra Rafo stolovao, postavljena je kamena ploča s natpisom:

S VELIKOM MUKOM I ARČOM PRI=
SVITLOGA GOSPODINA F. RAFE BARI=
CHICHA BISK[UP]A OD AZOTA I PODI=
TEGLIA OD ERCE[GOVI]NE IOSH S POMOC_{HU}
PUKA KATOLICHKO[GAI] QVA KUCHA NACINISE NA 1847

³⁶ Fra Petar Bakula, Mučeništva, Recipe 15, Mostar, 2014., str. 269. - 270.

³⁷ Prijenis Kronike fra Marka Kalamuta

Čitajući ploču imaš neodoljiv osjećaj da ju je napisao fra Petar Bakula. Na osobit način tomu i prilog govori prvo slovo ovog natpisa «S» koje je identično tom istom slovu s natpisne ploče crkve sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici, na kojoj ispod teksta ploče stoji potpis i potvrda da ju je «r. v.» (rukom vlastitom) napisao fra Petar Bakula.

Tlocrt 1 i Presjek A A

Gradnja crkve sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici

Postoji legenda o turskoj dozvoli za gradnju širokobriješke crkve i samostana 1846. godine, kad u turskom carstvu nije bilo dopušteno graditi nove crkvene objekte nego samo stare obnoviti, koji su pri turskoj okupaciji ili kasnije srušeni ili oštećeni. Na gruntu Širokog Brijega prije nije bilo crkve i samostana, ali su fratri, veli legenda, zajedno s vjernicima noću krišom iz Šarića Dubrave sa srušene turske kule donijeli klesano kamenje i zakopali ga prema već gotovom planu za crkvu i samostan. Turska komisija nakon godinu, dvije dolazi na Široki Brijeg i pronalazi u zemlji to kamenje te ustanovi da su to ostaci temelja nekad srušene crkve i samostana i izdade dopuštenje za njihovo obnavljanje.

Deset godina kasnije fra Petar Bakula počinje s izgradnjom crkve sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici. To je bilo svakako poslije Pariškog kongresa 1856. po kojem se i na turskom području mogu slobodno zidati novi objekti crkava i samostana. S te strane za gradnju crkve u Gorici nije bilo problema kao za onu na Širokom Brijegu prije deset godina. Da je ta gradnja u Gorici i prije planirana saznajemo iz Kronike fra Marka Kalamuta. Tu o goričkoj crkvi stoji:

24/5. 1853. Biskup zamoli da može načiniti crkvu u Duvnu, selu Omolj, crkvu u Gorici, u Gabeli, u Vukodolu i raširiti crkvu manastirska na Širokom briegu. Ovaj arzonal³⁸ pridade mufetiš³⁹ Čamil paši.

18. rujna (1853.) vezir dade Suret⁴⁰ ferman da se može graditi crkva u Gorici.⁴¹

O gradnji ove crkve i njenom graditelju govori sam fra Petar:

„U Gorici smo još gotovo bez kuće sa svim drugim stvarima u vrlo bijednom stanju. Ovu kuću pod seljački napravio je o. stjepan Karlović, jedini bosanac između do sada spomenutih. Ovdje imamo novu crkvu Sv Stjepana. Vrlo je lijepa. Duga 40 lakata, široka 19, sa velikim kipom sveca, sa oltarskim uresom, sa priborom za svečanu misu i zastavom za procesiju. Za čuvanje i uzdržavanje crkve osnovano je bratstvo, koje je imalo 60 članova. Imaju određena pravila i norme za dobro vladanje. Crkvu je napravio za 2,5 godine od temelja do završetka o. Fra Petar Bakula. Kupljeni su i milodari za tu svrhu pa je i sami Austrijski car Franjo Josip poslao 1500 forinti. Godinu dana poslije izgradnje crkve nabavio je zvono o. Petar Kordić.“⁴²

Osim Kronike fra Marka Kalamuta o želji za gradnjom crkve u Gorici i prije 1856. govori i činjenica da je 1853. godine u Gorici za kapelana (Gorica je još uvijek kapelanijska) postavljen fra Augustin Marić koji je po prijašnjim Tabulama prepoznat kao graditelj. U prvoj je Tabuli 1845. određen na Široki Brijeg kao „coadjutor Gvardiani in Fabrica.“⁴³ No, fra Augustina je u tome spriječila iznenadna i prerana smrt 10. prosinca te iste godine.

Tek dolaskom fra Petra Bakule za kapelana goričke kapelanijske otočice se i u kratkom vremenu završi gradnja i za današnje pojmove velike crkve. Sagrađena je na temeljima ranokršćanske bazilike iz 4. – 6. stoljeća koja je također bila posvećena sv. Stjepanu.⁴⁴ Postojalo je, dakle, opće i živo štovanje mjesto, kojemu su napokon povoljne političke okolnosti dopustile da se počne

³⁸ arzonal, tur., molba

³⁹ mufetiš, tur., inspektor, nadzornik

⁴⁰ suret, tur., slika

⁴¹ Prijepis Kronike fra Marka Kalamuta.

⁴² Fra Petar Bakula, Mučeništva, Recipe 15, Mostar, 2014., str. 268. – 269.

⁴³ Fra Ante Marić, Kronika župe Gorica – Sovići 1995, godine, str. 49.

⁴⁴ Da se uistinu tu nalazila ranokršćanska i starohrvatska crkva sv. Stjepana posve su dokazali arheološko istražni radovi koje su 1995. pokrenuli ondašnji gorički fratri fra Ante Marić i fra Vinko Mikulić. Po završetku radova konzervirani su i prezentirani temelji bazilike, krstionice i oltarske menze iz 4. – 6. st. te temelji starohrvatske crkve iz 8. ili 9. st. U staroj je kapeli 2001.

g. 1856. s gradnjom nove crkve sv. Stjepana. Ja sâm, koji sam tri godine bio na čelu gradnje, ne bih mogao izložiti s kakvim žarom je gorički puk pomogao da što prije vidi dovršenu crkvu.“⁴⁵ Na ovoj je crkvi fra Petar pokazao svu svoju spretnost, graditeljsku sklonost i upornost. Siromašnom je puku pomogao skupljajući sam milodare za izgradnju crkve i od samoga cara. Poštivao je ljubav i žrtvu kojom je puk sudjelovao u gradnji, pa veli:

„Kad se ne može ovdje iznijeti mnogo o tom radinom puku, reći će bar ovo. Pri koncu godine 1858. crkva je bila dovršena, osim poda. Ali nemoguće je bilo dobiti kamene ploče osim iz Osoja u Posušju, dva i pol sata hoda po vrlo lošem i izrovanom putu. Što se učinilo? Svaka osoba morala je sebi priskrbiti ploču na kojoj će klečati. I uistinu je priskrbila. Veselo su nosili na ramenima i na leđima muški i ženske 140 pa i do 600 libra težine. Iz te činjenice zaključi što treba suditi o ostalom radu puka. Kad bi se na drugim mjestima našlo i pola goričke revnosti, sigurno ne bismo bili prisiljeni i sada mislu govoriti pod drvećem. Međutim stara crkva koju su više puta franjevci podizali bijaše malena, naime 15 lakata duljine, s okruglom kapelicom velikoga oltara koja je bila utvrđena svodom. Nova crkva duga je 38, široka 18 lakata. Ima oltarsku kapelu, sada uglastu, pod apsidom. Ova crkva ima 10 prozora. (...) Nakon završetka crkve puk je sam, da se pobrine za crkvu i svoje pokojne, opasao o vlastitom trošku veliko kvadratno groblje zidom s malterom u opsegu 600 lakata.“⁴⁶

Vremena su prijetila da i ova crkva, kao tolike druge u Hercegovini, bude srušena, da bi se izgradila veća betonska. To se u Gorici sasvim slučajno nije dogodilo, jer je bila prevelika cijena rušenja i odgona materijala. Nova je crkva napravljena iznad Šamatorja, a stara je čekala i dočekala svoju obnovu.

„Godine 1999. započeli su radovi na rekonstrukciji crkve. Radovima su obuhvaćeni svi konstrukcijski elementi crkve. Izvršena je izmjena drvenoga krova gdje su novi glavni nosači izvedeni kao drvene dvostruke stolice na armirano-betonskim gredama oslonjenim na zidove lađe. Ove su grede ujedno i nosači stropne konstrukcije. Na vrhu svih zidova izvedeni su armirano-betonski serklaši, a drveni zvonik zamijenjen je znatno višim armirano-betonskim. Konstrukcija drvenog kora također je zamijenjena s armirano-betonskim. Sa svih je zidova skinuta žbuka, a zatim je izvršeno fugiranje kamenih blokova s vanjske i unutarnje strane.“⁴⁷

osnovana Hrvatska franjevačka arheološka zbirka sv. Stjepana Prvomučenika i tu prezentirani svi pronađeni nalazi tijekom arheoloških iskapanja. Obnovljena je crkva iz 1856. koju je gradio fra Petar Bakula i dograđen joj je zvonik preslica kojega u turško vrijeme fra Petar nije smio napraviti.

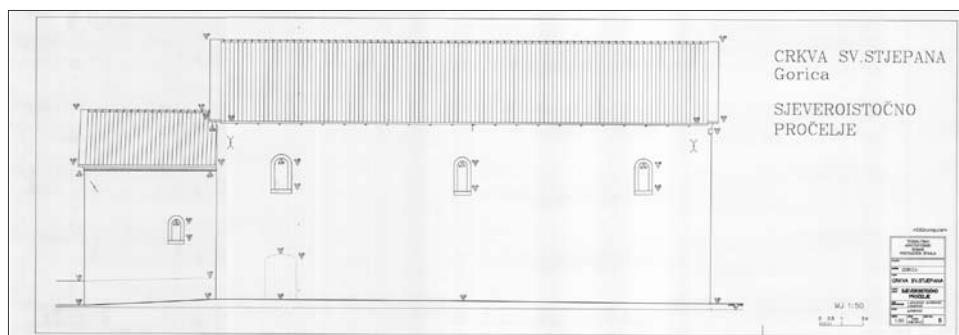
⁴⁵ Fra Petar Bakula, Šematizam iz 1867., Hercegovina prije sto godina, str. 148.

⁴⁶ Isto, str. 148. – 149.

⁴⁷ Mladen Glibić i Ivo Čolak, Osam konstrukcijskih slika o osam kamenih crkava, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2012., str. 158.

Crkva sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici, očima građevinskih stručnjaka, tako je solidno građena da je izdržala nekoliko velikih potresa.⁴⁸ Nad ulaznim je vratima ploča koja jamči da je crkva sv. Stjepana danas najstarija crkva u zapadnoj Hercegovini koja je u službi i svrsi s kojom ju je njezin graditelj s vrijednim i vjernim pukom gradio. Fra Petar je dao iznad vrata kamenu ploču u koju je urezao:

SVETOM STIPI PARVOM MUČENIKU
OVA CARKVA NEK BUDE ZA DIKU:
KOJU TRUDOM PROŠNJAM I DAVANJIM
POMAŽUČJIM BISKUP I MISNICI
NAČINIŠE ERCEGOVSKI SINCI
GORIČANI, SOVIĆI S GRUGINIM
GODI. GOSPOD. 1856
F. PETAR BAKULA IZREZA R. V.

Sjeveroistočno proičelje

Gradnja franjevačke crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru

Gradnjom biskupskog dvora u Vukodolu u kojem stoluje biskup, u kojem je sjedište župe, u kojem su fratri djelatni u pastoralu i drugim dužnostima, stanje se za katolike Hrvate u Mostaru i te kako poboljšalo. Ljudi su imali sv. misu, nisu se morali kriti, imali su gdje zadovoljiti svoje vjerske potrebe, a kako smo vidjeli ubrzo su tu od fratara dobili i školu. Nešto kasnije, godine 1872., u toj je kući utemeljena prva hrvatska tiskara u Bosni i Hercegovini: Hrvatska

⁴⁸ „U okruženju se najveći potres dogodio 1923. godine kod Makarske sa 7 stupnjeva i 1898. kod Trilja sa 6,6 stupnjeva po Richteru. Jak je potres bio i 1962. godine s epicentrom kod Biokova jačine 6,1 po Richteru“. Glibić - Čolak, Osam konstrukcijskih slika o osam kamenih crkava, str. 152.

franjevačka tiskara. Biskup Barišić s ostalim fratrima bijaše, kako fra Petar veli „prerevan“ za slobodno i javno iskazivanje svoje vjere: „...uveđe zvonjenje, javni pokop⁴⁹, procesije, svečano opremanje bolesnika, blagoslov kuća, i među mrziteljima vjere.“⁵⁰

S velikom strpljivošću, pouzdanjem u Boga i velikom hrabrošću biskup su i fratri iz dana u dan sve više davali do znanja da je ovaj grad s velikim pravom i njihovo mjesto za stanovanje, život i prakticiranje vlastite vjere. Sve to, dakako, Turcima nije ni malo odgovaralo, ali su već osjetili da su ovaj biskup i ovi fratri nepokolebljivi.

„Što se tiče ekonomskoga i građanskog stanja katolika u Mostaru, lako ćeš priznati da je biskupova residencija mnogo utjecala. Prije nego se osnovala residencija i prije nego se biskup (1852) napustivši Seonicu naselio u nju, u cijelom gradu jedva da je bilo 12 katoličkih obitelji, bijednih sluga i zanatlija. Nije ga bilo koji bi imao i najbjedniji trgovачki dućan. A sada brojimo 398, istina siromašnijih obitelji, od njih 55 trgovачkih, i od njih lijep broj koje su od onoga vremena vlastitim novcem napravili kuću. Stoga se ne može nijekati dobar utjecaj.

Tko može misliti da uvođenje u Mostar škola na narodnom i turskom jeziku nije bilo od velike velike koristi našemu narodu. Prije nekoliko godina u gradu se nije mogao naći nitko od naših koji bi znao čitati, pisati ili računati. A sada jedva ćeš naći nekoga od mlađih koji to ne zna.“⁵¹

O tome na sažet način pišući o župi Mostar fra Radoslav Glavaš st. veli:

„Odciepljena je od župe Gradac godine 1849. Izprva su župnici stanovali u Vukodolu, kod samoga namjesnika apoštolskoga, kasnije predju u novu sagradjenu kuću u Zahumlju. God. 1870. o. Petar Bakula pomoću milodara, sakupljenih po Europi od raznih dobročinioca, namjesti na raztoku rieke Radobolje, na zemljишtu negdašnje Ali-pašine bašće, dosta liep i udoban stan, u koji se presele župnici godine 1873. pustivši stan u Zahumlju milosrdnim sestrama. Godine 1866. prostranu i liepu crkvu započe o. Petar Bakula, najviše doprinosima mnogih dobrotvora. God. 1890. uz ovu crkvu načiniše franjevci velik i ukusan samostan“⁵²

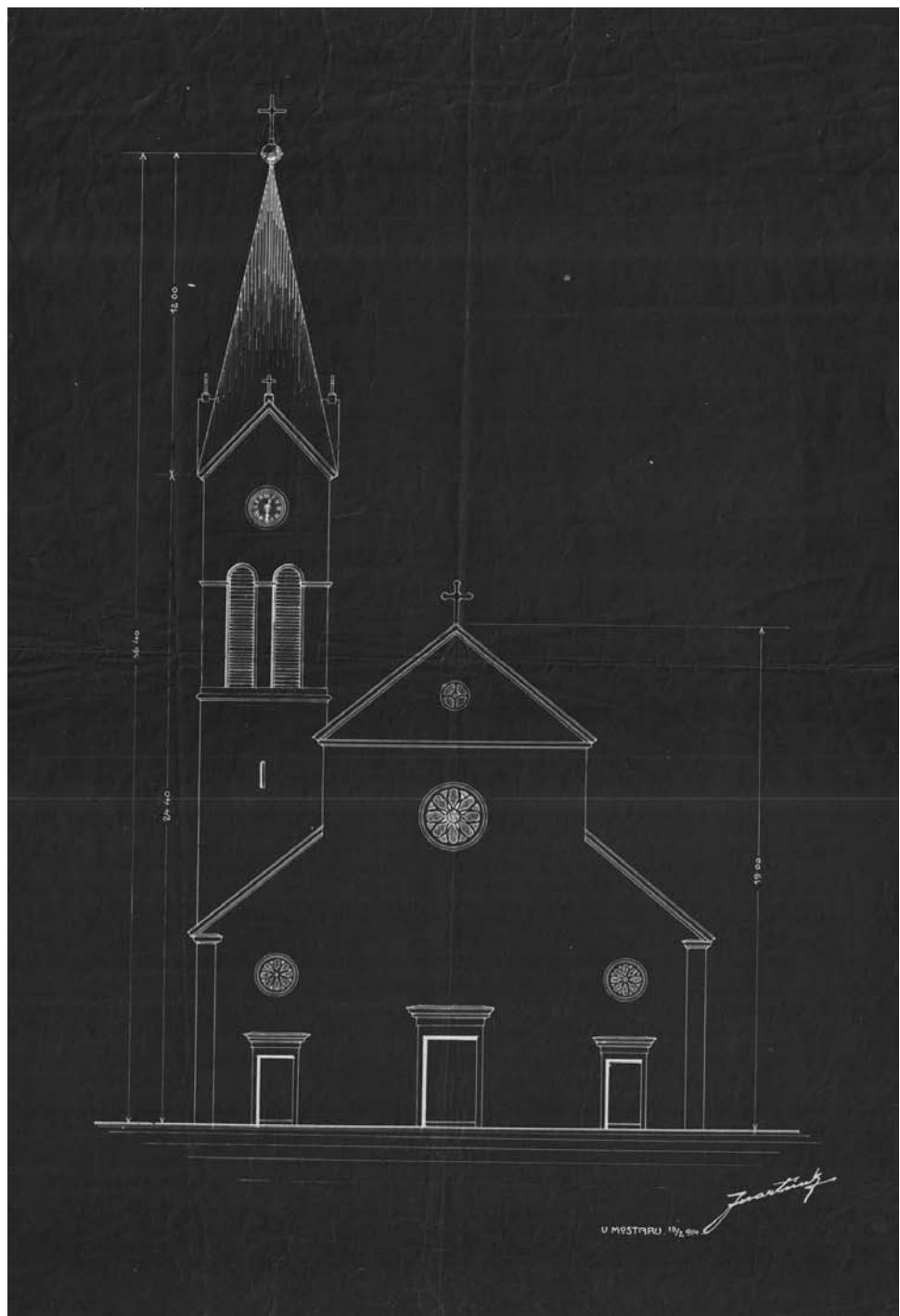
Fra Petar je i te kako svjestan značenja da je o. biskup u Mostaru, da su fratri u Mostaru, da je tu ponovno ustanovljena župa koja svoje Matica započinje 1849. godine i danas ih ima sačuvane, što je prava rijetkost s obzirom na kulturocid kojeg su nakon II. svjetskog rata učinili partizani paleći i uništavajući i mnogo

⁴⁹ Osnovano groblje Šoinovac i u njemu obavljen prvi pokop: „17/2. (18545.) U staro groblje pod Šoinovcem najprije bi ukopat prosjak Jozo Vukoja iz Korita.

⁵⁰ Fra Petar Bakula, Šematizam, 1867., str. 64.

⁵¹ Fra Petar Bakula, Šematizam, 1867., Hercegovina prije sto godina, str. 65.

⁵² Fra Radoslav Glavaš st., Spomenica, Mostar, 1897. str. 99.

Zvonik franjevačke crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru, 1866. g.

starije od ovih 1947. godine na Širokom Brijegu. Bakula je svjestan da mi trebamo uz svoj materinji učiti i turski jezik na kojem su pisani svi državni akti. Osjeća se slabljenje turskog carstva, no svjesni su i fratri i narod one narodne: Odmakni se od konja koji krepava, jer te tad može najjače udariti!

Bakula stoga u svojim pisanim djelima proučava povijest svoga naroda, bilježi je. Na osobit način grada Mostara. Želi svima dati do znanja da je Mostar prije turskog osvajanja imao crkve sv. Stjepana i sv. Luke na onoj strani rijeke Neretve, a s ove sv. Antu i samostan, sv. Anu, sv. Ružu, Gospu Snježnu. Ni jedna od crkava nije preživjela tursku okupaciju. Na mnogima su od njih napravljene džamije, a od sv. Luke je ostao zvonik i pretvoren u „sahat kulu“. Sve to porađa ne samo u fra Petru, već i o. biskupu fra Rafi Barišiću i svim drugim fratrima žarku želju u Mostaru graditi veliku i lijepu crkvu.

Detaljan opis povijesti grada Mostara, kao i njegovog stanja u vrijeme gradnje crkve sv. Petra i Pavla, daje fra Petar Bakula u svom Šematizmu iz 1867. godine.⁵³ Fra Petar je u ovome gradu neumorno radio. Osobito kao graditelj. Prije nego je otpočeo s gradnjom crkve sv. Petra i Pavla 1866., zasigurno se sjećao vremena od prije 19 godina i gradnje biskupskog dvora u Vukodolu kojim je rukovodio.

„Premda pod kućom rezidencije kapelica nije bila baš tako malena, ona je ipak bila pretjesna za udobnost puka i za veliko srce Barišića. Stoga je on zauzeto tražio puta i načina gdje bi se dalo jednom napraviti veliku narodu potrebnu crkvu. Njegovim vrućim željama sreća se napokon pokaže sklonom. Prigodom dolaska u Hercegovinu preuzvišenog gosp. Omer Paše (Latasa), vrhovnog zapovjednika vojnih četa, sklopi s njim Barišić veliko prijateljstvo. Izlažući mu nevolje bijednoga naroda, zaklinao ga je da se moćno zauzme kod cara da doznači u gradu mjesto za katoličku crkvu. (...) Dne 29. svibnja 1862. Barišić već ima u rukama carski dekret. Tim dekretom daje mu se ne samo dozvola za gradnju crkve, nego i vrlo prostrano mjesto u gradu, osobito odlično za gradnju crkve i za druge potrebštine crkve i naroda, i to potpuno besplatno. Turcima se naređuje da ne prave ni najmanje smetnje. I kao da je ovo bilo malo zagovoru Omer Paše, veselju Barišića i velikodušnosti carevoj. Sam car velikome daru doda još i drugi: 2.500 forinti da se utroši u gradnju crkve.“⁵⁴

Već je poznato da je fra Rafo svoj boravak u Carigradu, prije konačnog dolaska u Hercegovinu, iskoristio da bi prodro u bit i način djelovanja turske vlasti. U Carigradu je i upoznao Omer pašu Latasa i mnoge konzule, kako bi što bolje ostvario svoje namjere u Mostaru i Hercegovini, svome novom vikarijatu. Mnogi od tih ljudi koje je upoznao u Carigradu sada svraćaju u Mostar i Hercegovinu i rado ga prime da im iznese svoje želje i potrebe.

⁵³ Stranice 95. – 111.

⁵⁴ Fra Petar Bakula, Šematizam 1867., str. 65.

Prvi pisani trag o gradnji crkve u Mostaru pismo je fra Rafe Barišića upućeno fra Iliju Vidoševiću 21. studenoga 1861. u kojem veli: „Jučer sam bio kod Ekrema Serdara, koi mi sam od sebe poruči i potvrdi pria učinjeno obećanje za Pašinu Bašcu da ondi načinimo crkvu i učionicu ...“⁵⁵ U međuvremenu će fra Rafo 1863. umrijeti. Njega će u biskupskoj službi zamijeniti fra Andeo Kraljević koji će fra Petra Bakulu imenovati svojim vikarom i graditeljem franjevačke crkve za koju je sultan ferman izdao već 17. svibnja 1862.

Turci su bili prisiljeni i teška su srca dati ključ od Paštine bašče, te su fratri pod vodstvom fra Petra Bakule s gradnjom crkve započeli 7. ožujka 1866. godine. Uz gradnju crkava u tursko vrijeme nastajale su različite legende koje je narod s ponosom pričao s koljena na koljeno. Tako je nastala i ova u svezi s gradnjom crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru i ostala upamćena do danas. Naime, veli priča, da je Turke jako zanimalo koliko će velika biti ta katolička bogomolja. Postavili su to pitanje i fra Petru, jer su saznali da će je on sam graditi. Fra Petar im je odgovorio: Koliko zauzme volujska koža. Pogledali su ga i vrteći glavama otišli od njega. Nisu mogli zamisliti da bi toliko malu gradio na toliko velikoj Ali – pašinoj bašći. I kad je došao dan da se počnu temelji kopati, došli su Turci da vide hoće li fra Petar održati riječ. Vidjeli su kako pod rukom nosi drvenu motku i na njoj namotanu kožnu špagu. Kad je fra Petar počeo razvlačiti tu kožnu špagu s ugla na ugao i po dijagonali kako bi dobio ispravne kutove i označio točno temelje za novu crkvu, Turci su ljutito mahali glavama i prigovarali da nije pošteno, da ih je slagao. Taj prostor koji označi tom špagom puno je više od jedne volujske kože. Fra Petar im je prišao, tako priča, i objasnio da je za ovu špagu potrošio samo jednu volujsku kožu. Turci su pokunjениh glava otišli s gradilišta svjesni da im nije slagao, ali i da im je dao jako mudar odgovor.

U svezi s gradnjom crkve u Mostaru iz vida ne smijemo izgubiti i njenog arhitektu fra Mattea Lorenzonia (1804. – 1880.), fratra kapucina iz samostana Bassano u Italiji s redovničkim imenom Francesco Maria di Vincenze kojeg nije koristio. Nije završio teologiju, već je kao brat laik cijeli svoj život ostao arhitekt i graditelj. „Godine 1863. starješine ga na molbu fra Petra Bakule šalju u Hercegovinu da pomogne novoosnovanoj Kustodiji.“⁵⁶ U Hercegovini tada nema školovanih graditelja ni arhitekta. To je Kustodiji bio poticaj naći jednog takvog u svijetu i dovesti ga u Hercegovinu da projektira i vodi gradnju crkve na Širokom Brijegu, Mostaru i drugdje. „To je bio razlog što je fra Petar Bakula, osnivač i prvi tajnik Kustodije (od 1852. godine), pošao u Italiju da

⁵⁵ SK SV 4, F 35.

⁵⁶ Matteo Lorenzoni (1804 – 1880) Graditelj franjevačke crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru, Đuro Basler, Sarajevo. Poseban otisak iz ReGIONES PAENINSULAE BALCANICAE ET PROXIMI ORIENTIS, Aspekte der Geschichte und Kultur, Festschrift für Basilius S. Pandžić, herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić, 1988. Fach Slavische Philologie der Universität Bamberg, 1988., str. 370.

potraži čovjeka pogodna za ovakve pothvate. Prilika za to bila mu je pružena 1862. godine, kada je vodio generalnu skupštinu franjevačkog reda u Rimu. Tada je, vjerojatno, pala odluka da se u Hercegovinu pošalje Matteo Lorenzoni, kapucin – laik iz Vicenze. Dva čovjeka, dakle, bila su osobito zaslužna za podizanje mostarske crkve: Petar Bakula i Francisco Maria di Vicenza, alias Matteo Lorenzoni.⁵⁷

Matteo je došao na Široki Brijeg, tu crtao plan za širokobriješku crkvu, no njegov plan je za ondašnje prilike u Hercegovini bio neizvediv, te se od njega odustalo. Zbog toga Lorenzoni 1865. prelazi u Mostar, tu crta plan za mostarsku crkvu sv. Petra i Pavla. „Na gradilištu u Mostaru on je, ipak ostao samo godinu dana – do 1867. godine. Dakako da do tada građevina nije naročito napredovala. Osobito je pročelje ostalo kao nedovršeni torzo sa rješenjima koja više upućuju na Bakulu kao autora.

Planovi crkve nisu se sačuvali, iako nije isključeno da ih je Lorenzoni mogao ostaviti u Mostaru. Očito je da je građenje poslije 1867. nastavljeno prema Bkulnim uputama ...⁵⁸

Fra Metteo Lorenzoni je imao tvrde oblike i kreativno neosmišljene. Djeluju kao školski zadaci bez duha i sluha u maniri stereotipnog ranog historicizma. „Možda je upravo takav njegov stav prema arhitekturi i bio razlogom da se je prije vremena razišao u Mostaru sa inteligentnim Bakulom koji nije bio po struci arhitekt, ali je po instinktu i na tome polju umio razlikovati dobro od lošeg.“⁵⁹

Fra Petar je gradnju nastavio sam. U svom Šemativu koji piše upravo u to vrijeme on daje detaljan opis crkve sv. Petra i Pavla. Opisujući teren na kojem se zida crkva, očito je da od samoga početka tu.⁶⁰ Crkva je za one prilike u kojima se nalazi Hercegovina, njen puk i Kustodija velebna. Fra Petar iz opisa i prikaza potrošenog novca kao da ima strah da ga netko kao graditelja i njegovu subraću ne optuži za raskoš. Veli da su na licu mjesta imali samo vodu (Radobolja), a da su sve drugo s velikim troškovima morali dojaviti sa strane. „Ali da ne bi komu došlo u pamet, da se traži velika svota zato što smo iz potrebe započeli veliku crkvu, a iz hvalisavosti u odveć raskošnom stilu, neka zna zasigurno: Uz solidnost i postojanost mi smo se držali najveće skromnosti u stilu izgradnje, što je svakome jasno kad pogleda. Stoga da mognemo udovoljiti i potrebi i ljepoti bogoslužja, treba nam još veoma mnogo velikodušnih dobročinitelja.“⁶¹ I, čitajući baš ove retke, moguć je zaključak gdje je još moglo doći do nesuglasja

⁵⁷ Isto, str. 369.

⁵⁸ Isto str. 370. – 371.

⁵⁹ Isto, str. 373.

⁶⁰ „Temelji do tri laka u zemlji leže na mreži stupaca, od tvrdoga hrasta.“ Šemativ, 1867., str. 100.

⁶¹ Isto, str. 101.

između fra Mattea i fra Petra. Crkvu fra Petar ubraja u korintski stil, trobrodna je, ima lučnu apsidu s vlastitim presvodom.

U kamen su nad glavnim ulaznim vratima u crkvu uklesane riječi:
„Svemogućem Stvoritelju Bogu:
Svetom Petru i svetome Pavlu
Ova crkva sagrađena stoji;
Car stambolski mlogo dobrovoljni;
Dade misto ugodno za gradnju:
Uz to grošah pedesejet kesah;
Puk ubogi pomoć dade malu ...
Vas ostali trošak mlogo težak
Iz mista je prišo inostranskih
S nastojanjem bratje franciskanah
I biskupa nadčelnika svoga. P. G. 1866. O. 7.“

Crkva sv. Petra i Pavla preživjela je dva svjetska rata, izdržala sa svojim fratrima i svojim vjernim hrvatskim pukom mnoge povijesne nedaće i nepravde. Mogli bismo nabrojati mnoge teške i krvave dane, no zasigurno joj je u sjećanje urezana Pepelnica 1945. Bijaše to dan 14. veljače kad su partizani ispred njenog pročelja odveli njenog provincijala fra Lea Petrovića i gvardijana i župnika fra Grgu Vasilja zajedno s fra Bernardinom Smoljanom, fra Jozom Bencunom, fra Rafom Prusinom, fra Kažimirom Bebekom i fra Nenadom Peharom. Ponizili su ih, mučili, ubili i bacili u rijeku Neretvu. Teže joj je to bilo od noći 9. svibnja 1992. godine kada su potomci tih istih sada i nju ubili i zapalili. A, samo godinu dvije ranije fratri su je posve obnovili, dali joj onu gracioznost koju njen graditelj fra Petar Bakula nije mogao zbog sirotinje. Sv. je Petar i Pavao postao zgarištem. Teškog su srca fratri uklonili njene spaljene ostatke i na istom mjestu opet sagradili istom zaštitniku sv. Petru i Pavlu novu i veću crkvu i u njenoj kripti slavili ponoćku za Božić 1955. godine.

Fra Petar Bakula, njen graditelj, i deset godina ranije graditelj sv. Stjepana u Gorici, pa devet godina ranije graditelj biskupske rezidencije u Vukodolu sve je bio iz svog i fratarskog Šoinovca. Sretan je da je obnovljen sv. Stjepan, sretan da je sv. Petar i Pavao još veći i još jači, i zna da će doći vrijeme da se obnovi naše prvo gnijezdo u gradu Mostaru – stara biskupija koja je to i te kako zaslužila. To zna fra Petar graditelj, to znamo i mi njihovi potomci.

LITERATURA

Topografsko-historijski šematizam franjevačke kustodije i apostolskog vikarijata u Hercegovini za godinu Gospodnju 1867., Šematizam fra Petra Bakule, Hercegovina prije sto godina, s latinskog originala iz god. 1867. preveo dr. fra Vencel Kosir;

Spomenica pedesetgodišnjice Hercegovačke franjevačke redodržave, uredio o. fra Radoslav Glavaš, franjevac, u Mostaru, Štamparija knjižarnice Pacher i Kisića, 1897.;

Matteo Lorenzoni (1804 – 1880) Graditelj franjevačke crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru, Đuro Basler, Sarajevo. Poseban otisak iz ReGIONES PAENINSULAE BALCANICAE ET PROXIMI ORIENTIS, Aspekte der Geschichte und Kultur, Festschrift für Basilius S. Pandžić, herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić, 1988. Fach Slavische Philologie der Universität Bamberg, 1988.;

Fra Petar Bakula, Mučeništva, Recipe 15, Mostar, 2014.

Fra Ante Marić, Kronika župe Gorica – Sovići 1995, godine;

Fra Radoslav Glavaš, st., Život i rad fra Rafe Barišića biskupa Azotskoga i Apoštolskog namjestnika u Bosni i Hercegovini, Tisak hrvatske dioničarske tiskare, Mostar, 1900.;

Glibić Mladen i Ivo Čolak, Osam konstrukcijskih slika o osam kamenih crkava, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2012.;

Robert Jolić, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Odgojne institucije Hercegovačke franjevačke provincije, knj. 1., Recipe 3, Mostar, 2009.

Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I-III, Odgojne institucije Hercegovačke franjevačke provincije, knj. 2. – 4., Recipe 8, Mostar, 2011.;

Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Recipe 10, Mostar, 2011.;

Pavao Knezović, Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945., Odgojne institucije Hercegovačke franjevačke provincije, knj. 5., Recipe 12, Mostar, 2012.

IZVORI

Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije, Spisi Kustodije, Sv. 4.

Arhivska građa pronađena u prigodi obnove Franjevačke knjižnice Mostar: Bakulina pisma i prijepis Kronike fra Marka Kalamuta tajnika biskupa fra Rafe Barišića.

Fra Ante Marić

POVIJEST

PROF. DR. FRA ANDRIJA NIKIĆ

Prvi svjetski rat i žrtve ružićke okoline (1914.-1918.)99

S. NATALIJA PALAC

Komunistički progon i represija nad redovnicama u BiH,
posebno u Hercegovini u II svjetskom ratu i poraću139

DR. FRA BAZILIJE PANDŽIĆ

Franjo Ricciardi zastupnik rimske Kongregacije
de Propaganda Fide u Dubrovniku (1665. – 1696.)159

FRA MATE TADIĆ

Lik i djelo političkog uznika dr. fra Smiljana Zvonara.....164

DOMAGOJ TOMAS

Student na braniku Herceg – Bosne193

FRA MATE TADIĆ

Mate Vlašić svjedok UDBI-ne urote, osude i robije201

PRVI SVJETSKI RAT I ŽRTVE RUŽIĆKE OKOLICE (1914.-1918.)

Proslov

Kako nekoć, tako i danas, najteže je bilo i jest, biti i ostati normalan – ravnati se prema Božjim normama kojima je donji prag: „Što želite da ljudi čine vama, to činite i v injima“ (usp. Mt 7,12).

Godine 1914. u Sarajevu je ubojica Gavrilo Princip, uime terorističke srpske organizacije, ubio Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju. Ubojica s terorističkom potporom zapalio je oganj koji se naširoko proširio svjetom i brojne nevine ljude pomorio. Fanatizam nekolicine prouzročio je ratne strahote koje su obuhvatile gotovo cijeli svijet. Žrtve atentata pratile su nevine žrtve miliju ljudi. Nažalost, nakon stotinu godina sljedbenici atentatora njemu podižu spomenik, umjesto da zatraže oproštenje od potomaka svih žrtava Prvoga svjetskog rata i pokaju se za zločin.

Dana 28. lipnja 2014. navršilo se sto godina od kako je terorist Gavrilo Princip sa svojim sudionicima u Sarajevu ubio austrougarskog prijestolonasljednika i vojvodu Franju Ferdinanda te njegovu suprugu Sofiju¹. Tim činom započelo je ubojstvo koje je tijekom Prvog svjetskog rata nemilice kosilo ljudi u Bosni i Hercegovini i na brojnim bojištima. „Zajedničko prisjećanje na to krvoproljeće, poruka je Znanstvenog skupa², njegove uzroke i posljedice ove je godine u žarištu europske javnosti. Od 1914. do 1918. život je izgubilo **65 milijuna ljudi**; 10 milijuna je poginulo u bitkama, a 20 milijuna bilo je ranjeno, ozlijedeno fizički i psihički... Četiri velika carstva koja su dotad postojala – rusko, njemačko, austrougarsko i osmansko – nestala su u vjetrovima ratnih sukoba. Iscrтana je nova svjetska politička karta – nastalo je desetak novih država, ali i nove

¹ Susreće se podatak da je Sofija bila u blagoslovljrenom stanju. Terorist je prema tome ubio tri osobe. „Tragedija je još veća, piše dr. Ivan Jurić, zbog toga što je Sofija bila trudna.“ Jurić, Ivan, **Sarajevska tragedija Sofije i Ferdinanda**, Metković, 2010., str. 33.

² Filozofski fakultet Družbe Isusove - Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski povjesni institut u Beču, Institut za istočnoeuropejsku povijest Sveučilišta u Beču i Hrvatska akadememska zajednica – Austrija. <http://www.unizg.hr/nc/vijest/article/simpozij-o-prvom-svjetskom-ratu/>

ideologije... Nedvojbeno je da je Prvi svjetski rat, začetnik katastrofa koje su pogodile 20. stoljeće, promijenio ne samo ljudske živote nego i društva i države u Europi.³

U ovoj studiji, na temelju dostupnih mi podataka uklapam u jedinstvenu cjelinu, događaje koji su vezani uz Hercegovinu i ističem rekviriranje zvona i stradanje sirotinje sa posebnima osvrtnom na broj žrtava u Ružićima i okolini.⁴

Ključne riječi: Austro-Ugarska Monarhija, Franjo Ferdinand i Sofiju, Gavrilo Princip, Veliki rat, Hercegovina, žrtve

Dio prvi

Na početku prve godine rata (1914.) većina europskih kršćana u zemljama sudsionicama u ratu podržavalo je ratne politike svojih vlada i objavu rata. U trenutku objave rata biskupi su u svojim pastirskim porukama pozivali vjernike na poslušnost državnim i ratnim poglavarima, na spremnost žrtvovanja vlastitog života za narod, domovinu i cara u nametnutom ratu. Njima su se pridružile i tiskovine koje su pokušavale vjerski motivirati katolike za zdušni odaziv na poziv u rat za slobodu, ali i za obranu poretku koji je neprijateljska strana ugrozila. U Hercegovini su još uvijek postojali svjedoci pretenzija Srbije na Bosnu i Crne Gore na Hercegovinu. Uključivanje franjevaca u rat i protesti biskupa fra Andela Kraljevića i kustoda fra Paškala Buconjića te fra Grge Martića spomenutu namjeru su odgodila.⁵ Donošenju i prihvaćenu odluke o oslobođenju Bosne i Hercegovine od turske četiristogodišnje okupacije pridonijeli su protesti katoličkoga stanovništva protiv nakane da se Bosna pripoji Srbiji, a Hercegovina Crnoj Gori. Prosvjed što su ga potpisali biskup fra Andeo Kraljević i kustod fra Paškal buconjić a srpnju 1876.55 glasi: „Na naše veliko iznenadenje doznali smo, da je Srbija zatražila od Visoke Porte priključenje Bosne. Katoličko pučanstvo hercegovačke biskupije, uslijed tog zahtjeva, obavezno je izjaviti, koliko Visokoj Otomanskoj Porti, toliko i visokim vladama jamčećih sila, da je njihova tvrda volja ne pristati na to priključenje, koje se preko načina protivi njegovim moralnim i materijalnim interesima.

³ <http://www.unizg.hr/nc/vijest/article/simpozij-o-prvom-svjetskom-ratu/>

4 Izražavam zahvalnost svima koji su mi pomogli u prikupljanju podataka za ovu studiju. Posebnu zahvalnost izražavam župnicima pojedinih župa, te Ljubi i Ivanu Leki.

5 Među vodama u istočnoj Hercegovini posebno mjesto zauzimaju don Ivan Musić i Mićo Ljubibratić. Vođe ustanka po zapadnoj Hercegovini bili su gotovo sami franjevci: fra Paško Čužić (+ 16. I. 1877.) u Veljacima, fra Pavo Petrović (+11. VIII. 1893.) u Klobuku, fra Filip Čutura (+15. VII. 1898.) u Posušju, fra Ivo Bagarić (8. V. 1878.) u duvanjskom kraju [...] Svi oni se latiše gvožda i oruđa, te silom podože tražiti slobodu, kad im je sultan ne da milom.“ Iako na franjevcima koji su predvodili ustaše u borbi za konačno oslobođenje Herceg-Bosne između 1875. i 1878. nisu ostavili plodove svojih umnih sposobnosti, ostavili su neumrli uspomenu na mukotrpan rad i žrtvu za svoj narod i za Boga. Povijesni su tijek usmjerili novim pravcем. Više od toga nisu mogli ni sanjati! Us. – ANDRIJA NIKIĆ, *Hercegovački ustanci u svjetlu novih izvora*, **Posebna izdanja ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka**, Sarajevo 1977, knj. 3/4, sv. 3, 315-332.

U slučaju pak, da bi današnja vlada htjela ili morala napustiti Bosnu, katolici svečano prosvjeduju protiv priključnju njihove domovine Srbiji ili Crnoj Gori i izjavljuju da se a tom slučaju žele sjediniti s narodima austrijskog carstva, s kojima su vezani svojom historijskom prošlošću i mnogim drugim moralnim i materijalnim interesima. Konačno, u 25. članku Berlinskoga kongresa, na prijedlog engleskoga poslanika, Austro-Ugarskoj je dan mandat da u Bosni i Hercegovini zavede mir i red.⁶

Veliki rat je po okrutnosti i žrtvama nadmašio sve dotadašnje ratove u povijesti. U ratu je došlo do teoretske i praktične radikalizacije odvajanja ratovanja od morala. „Ovaj je rat, piše Nikola Bižaca, međutim, unio dubok duhovni rascjep u tkivo Katoličke crkve. Jer i katolici su se također međusobno masovno ubijali u razornim topničkim dvojbama i krvavim jurišima, priznavajući pritom istog Isusovog Boga i rabeći slične ideologizirane biblijske i teološke kategorije.“ Istina, u teologiji su se često spominjala neumora nastojanja pape Benedikta XV. da se prekine s tim 'beskorisnim klanjima' koja su ranjavalna Crkvu, ali i predstavljala 'samoubojstvo Europe'. Nakon stotinu godina treba namo studirati dodatno, pa i nanovo, upozorava spomenuti Nikoola, s puno više povjesno-teološke, neapologetske akribije i duhovne empatije, načine reagiranja generacije vjernika i nositelja crkvenih službi na početku i tijekom rata, uočiti njihove očite teološke zablude, mnogovrsne nacionalno-političke zaslijepljenosti i gotvo totalnu nespremnost na dijalog s katolicima iz drugih narod.⁷

Kod nas u Bosni i Hercegovini suvremenici su osjećali novi pokušaj stvaranja Velike Srbije⁸ pa su katolici ne samo išli braniti domovinu nego i davali sve - povremeno su prikupljali novčanu pomoć – za zaštitu obitelji i okućništva. Katolici u Hercegovini su se još jedanput osjetili ugroženi od pravoslavaca, te su, bez ikakve sumnje, željeli sačuvati svoju dušu, svoj identitet i svoju baštinu.⁹

Godine 2014. većina čovječanstva se prisjećala najvažnijeg terorističkog napada u dvadesetom stoljeću – ubojstva austrijskog prijestolonasljednika nadvojvode Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije, koje je u organizaciji srpske tajne službe u Sarajevu 1914. počinio Gavrilo Princip.

⁶ ANDRIJA NIKIĆ, Der Aufstand in der Herzegowina 1875/1878..., **Sudost-Forschungen**, 37/1978, S. 69-91.

⁷ Usp. Nikola Bižaca, *Prevladati teološki zaborav Prvog svjetskog rata. U povodu 100-obljetnice početka Prvoga svjetskog rata, Crkva u svijetu*, 49/2014., br. 3, str. 275-278.

⁸ Nedavno je bio za vrijeme Hercegovačkog ustanka. Tada je Srbija planirala osvojiti Bosnu, a Crna Gora Hercegovinu. Franjevcu su to prepoznali i pitor tog protestirali čak na Berlinskom Kongresu. Tu su 1878. Prispjeli protesti usvojeni i oenkogućen plan Srbije i Crne Gore.

⁹ Hrvatski katolički živalj zazirao je od Srbije i Crne Gore pa je odluke Berlinskoga kongresa primio s velikim olakšanjem, a ponegdje i s oduševljenjem što će se konačno priključiti ostalim katoličkim pokrajinama u istoj državi. U zadarskome Narodnom listu pisalo he da je „posebno oduševljenje zahvatilo katolike u donjoj Hercegovini, Mušićevoj vojvodini“. Dopisnik Narodnoga lista iz Popova javio je: „Kod nas je veliko veselje [...] junački naš vođa Mušić okupio je sav narod, komu je upravio svoj govor [...] cijelim narodom zaori uredbenim glasom: Živio Bog N.N cara milostivog! [...] nije bilo tu vidjeti čovjeka koji nije niz obraz suze poborio.“ *Narodni list*, 1878., br. 58., str. 1.

1. Uzrok

Glavni uzrok izbijanja Prvog svjetskog rata bile su nesuglasice između članica Antante i njihovih saveznika te članica Centralnih sila i njihovih saveznika oko održavanja i širenja nacionalnih i kolonijalnih imperija.

Njemačka je ušla u rat kako bi od svojih suparnika preotela kolonije i područja utjecaja te ostvarila svjetsku prevlast. Austro-Ugarska je ušla u rat kako bi učvrstila prevlast u Srednjoj Europi, na Balkanu i području Jadranskog i Egejskog mora. Monarhija je posebno željela pojačati svoj imperialni utjecaj na Balkanu i vidjela je Srbiju kao faktor koji joj stoji na njezinu prirodnom putu prema ekspanziji.¹⁰ Glavni ciljevi Velike Britanije bili su očuvanje kolonijalnog imperija i slabljenje Njemačke kao glavnog i opasnog suparnika. I tako redom. Carska se Rusija borila za utjecaj na Balkanu i u Ottomanskom Carstvu, posebice za izlazak na Sredozemno more. Na izbijanje rata također su utjecali: trajne napetosti u složenom sustavu saveza uspostavljenom nakon 1870. godine koji se počeo iscrpljivati, utrka u naoružanju, unutrašnjopolitička situacija u pojedinim državama (osobito Njemačkoj) ali i pogrješne percepcije mogućega sukoba (opće mišljenje u većini država bilo je da će rat završiti do kraja 1914. godine) te slaba diplomatska komunikacija.¹¹

Prvi svjetski rat započeo je kao sukob između Austro-Ugarske i Srbije 28. srpnja 1914. godine, a u europski rat se "pretvorio" 1. kolovoza iste godine kada je Njemačka objavila rat Rusiji da bi na kraju postao globalni sukob u koji je bilo uključeno 36 država. Milijuni ratnika napustivši svoju uobičajenu životnu sredinu pošli su u prvom svjetskom ratu na prečesto jednosmјerno - putovanje željeznicom, koje ih je od njihovih domova udaljilo na stotine nerijetko i tisuće kilometara, nailazeći na različite *postaje* i/ili *aktante*.¹²

2. Povod

Povod za rat bio je Sarajevski atentat na austrougarskog prijestolonasljednika Franju (Franza) Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju, koji je 28. lipnja 1914. oko 11,30 sati izveo Gavrilo Princip sa svojim suradnicima.

Austro-Ugarska je na ubojstvo svog prijestolonasljednika reagirala ultimatumom upućenom Srbiji. „Uostalom, tako bi u sličnom slučaju reagirala svaka država. Kako bi reagirala danas bilo koja europska država da joj (budućeg) poglavara države ili vlade ubije terorist jasno povezan s nekom susjednom

¹⁰ Usp. Attila Marko, *Gavrilo Princip bio je terorist...*, **Jutarnji list – Magazin**, subota, 21. Lipnja 2014., str. 28.

¹¹ http://hr.wikipedia.org/wiki/Prvi_svjetski_rat - Hrvatska enciklopedija (LZMK)

¹² Filip Hameršak, *Hrvatska autobiografija...*, cit. dj. str. 558.

zemljom?. Naravno, zatražila bi odlučnu istragu i izručenje počinitelja, povukla bi svog veleposlanika, a samo bi silni diplomatski napor, ali i svijet o tome kome sve to može odvesti, srpiječili otvoreni ratni sukob. Motiv srpske diplomacije bio je uklanjanje Franje Ferdinanda budućeg cara s političke pozornice.¹³

Austro-Ugarska je odlučila taj atentat iskoristiti za obračun sa Srbijom, iako je mogla pretpostavljati da će napad na Srbiju – s obzirom na ruske interese na Balkanu i napetosti u međunarodnim odnosima – izazvati opći rat. Potaknuta od Njemačke, Austro-Ugarska je 23. srpnja iste 1914. godine srpskoj vlasti predala ultimatum. Odbijajući onaj dio ultimatura koji kao suverena država nije mogla prihvati, Srbija je izrazila spremnost da se pokori odluci Međunarodnog suda u Haagu. Austro-Ugarska je na to 25. srpnja prekinula diplomatske odnose te 28. srpnja objavila Srbiji rat. Njemačka je objavila rati Rusiji 1. kolovoza (pošto je ova na potez Austro-Ugarske od 28. srpnja odgovorila 29. srpnja djelomičnom mobilizacijom, a sutradan i općom) te potom 3. kolovoza i Francuskoj. Velika Britanija navijestila je rat Njemačkoj 4. kolovoza, pošto je ova prekršila neutralnost i suverenitet Belgije; Crna Gora pridružila se Srbiji 5. kolovoza objavom rata Austro-Ugarskoj, koja je istog dana objavila rat Rusiji; Italija se ispočetka proglašila neutralnom, a potom prešla u suprotni tabor. Na taj je način već u početku u rat bilo uvučeno osam europskih država: Srbija, Crna Gora, Rusija, Francuska i Velika Britanija s jedne strane, te Njemačka i Austro-Ugarska s druge strane.¹⁴

2.1. Inicijator atentata.

Još 1875. godina hercegovački franjevcii su prepoznali velikosrpske ideje po kojima su željeli Bosnu priključiti Srbiji, a Hercegovinu Crnog Gori. Iza tog privremenog pripajanja krije se, konačni plan da se Bosna i Hercegovina pridruže Srbiji.¹⁵ Dana 6. srpnja 1876. biskup fra Andeo Kraljević obavještava apostolskog nuncija u Linzu o protestu koji su on i kustod fra Paškal Buconjić potpisali protiv namjera da se Bosna pripoji Srbiji a Hercegovina Crnoj Gori. Nuncij je o tome razgovarao s barunom Hoffmanom iz ministarstva vanjskih poslova i saznaće se da je protest katolika iz Bosne protiv pripajanja Srbiji podržan s velikim zadovoljstvom ne samo od austrijskih službenih novina, nego također i od same carske vlasti. Prosvjed što su ga potpisali biskup fra Andeo Kraljević i kustod fra Paškal Buconjić a srpnju 1876. glasi: „*Na naše veliko iznenadenje*

¹³ Usp. Tonći Tadić, 1914.-2014., Kana, br. 7-8, 2014. str. 26.

¹⁴ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402. -409.

¹⁵ Kad se za hercegovačkog ustanka, u kolovozu 1875., u Mostaru sastalo međunarodno povjerenstvo razmotriti kako bi se moglo doći do mira, dobilo je tiskani spis na talijanskom jeziku, koji je iznosio razloge ustanka. U spisu nije označen pisac a nosio je talijanski naslov Un cenno semplice sui gravami causa principale dell' insurrezione delle popolazioni cristiane, Mostar 1875. Smatra se da je to djelo napisao fra Paškal Buconjić. <http://www.franjevci.info/kratka-povijest-pisanadjela.html>. Nikić, Andrija, Ulazak austro-ugarske vojske u Hercegovinu, Hrvatska književna revija Marulić, 13/1980., str. 51.-66.

doznavali smo, da je Srbija zatražila od Visoke Porte priključenje Bosne. Katoličko pučanstvo hercegovačke biskupije, uslijed tog zahtjeva, obavezno je izjaviti, koliko Visokoj Otomanskoj Porti, toliko i visokim vladama jamčecih sila, da je njihova tvrda volja ne pristati na to priključenje, koje se preko načina protivi njegovim moralnim i materijalnim interesima. U slučaju pak, da bi današnja vlada htjela ili morala napustiti Bosnu, katolici svećano prosuđuju protiv priključenju njihove domovine Srbiji ili Crnoj Gori i izjavljuju da se a tom slučaju žele sjediniti s narodima austrijskog carstva, s kojima su vezani svojom historijskom prošlošću i mnogim drugim moralnim i materijalnim interesima.¹⁶

Kad je god 1878. na Berlinskom kongresu krojena budućnost Bosne i Hercegovine, ministar Andrassy, koji je imao kod sebe protest katolika iz Hercegovine, zatražio je preko austrijskog konzula u Sarajevu izjavu tamošnjih katolika o toj stvari. Taj prosjed stilizirao je fra Grga Martić: „Pošto se glasa i čujemo, da Srbija ište Bosnu za se, mi katolici uopće protiv toga ustajemo... Zato protestiramo.“¹⁷ Donošenju i prihvaćenu odluke o oslobođenju Bosne i Hercegovine od turske četiristogodišnje okupacije na Berlinskom kongresu, pridonijeli su navedeni protesti katoličkoga stanovništva protiv nakane da se Bosna pripoji Srbiji, a Hercegovina Crnoj Gori. Konačno, u 25. članku Berlinskoga kongresa, na prijedlog engleskoga poslanika, Austro-Ugarskoj je dan mandat da u Bosni i Hercegovini zavede mir i red. Srbija s tom odlukom nije bila zadovoljna. Tijekom sljedećih desetljeća Srbija traži načina da ostvari svoje velikosrpske planove. Tijekom balkanskih ratova Srbija je značajno proširila svoj teritorij na štetu susjeda. Srbi su u novoosvojenim krajevima protjerivali druge narode i stvarali nacionalno homogenu državu. S druge strane na mirnu aneksiju (1908.) Bosne i Hercegovine Srbija počinje upirati prstom, austrougarsku politiku naziva osvajačkom i proziva je za odnos prema Srbima i Slavenima u Monarhiji. No Srbi su u BiH dijelili sudbinu ostalih naroda, sudbinu koja je nesrpskim narodima na području novoosvojenih srpskih područja izgledala poput života u raju.¹⁸

U drugom desetljeću dvadesetoga stojeća austrijski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand se zalagao za poboljšanje slavenskih naroda unutar Monarhije. On je želio dvojnoj monarhiji dodati i treću jedinicu koja bi obuhvaćala Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te Vojvodinu. Trn u oku Beograda i Petrograda bio je Ferdinadovo zalaganje za povećanje prava i veće autonomije etničkim skupinama. To bi bio slom srpske politike koja nije mogla prezaliti

¹⁶ Arhiv Pro(pagande u Rimu), Scritture riferite nei Congressi, Bosnia, sv. 16., f.564r. Dokument je datiran u Mostaru 7. srpnja 1876. Nikić, A., Hercegovački ustanak u svjetlu novih izvora, Posebna izdanja ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo 1977, knj. 3//4, sv. 3, 315-332., Nikić, A., Franjevcu u Hercegovini od 1878. do 1892. Kačić, 10/1978. I Nikić, Andrija, Der Aufstand in der Herzegowina 1875/1878..., Sudost-Forschungen, 37/1978, S. 69-91.

¹⁷ Martić, fra Grga, Zapamćenja (1829.-1878.), Zagreb, 1906., str. 88-89.

¹⁸ Usp. Tatić Danijel, Kronologija 1914.- 1918., Magazin za vojnu povijest, lipanj 2014., str. 10.-16., ovdje str. 10. i Zvonimir Despot, Zvonimir, Kronologija Prvog svjetskog rata..., cit. dj., str. 4.

Bosnu i Hercegovinu. Srpski premijer Nikola Pašić jako je dobro znao kakva prijetnja srpskim ekspanzionističkim težnjama počiva u Franji Ferdinandu. Zato je i sam izjavio da se više boji njega nego svih austrijskih topova. Ta prijetnja otklonjena je političkim atentatom. Gavrilov pucanj u Sarajevu bio je okidač za događaje koji su milijune majki diljem svijeta zavile u crno. Pandorina kutija bila je otvorena. Uskoro je buknuo rat kakav svijet dotad nije bio.¹⁹

2.2 Putovanje Franje Ferdinanda

I tako je došao lipanj 1914., posljednje putovanje Franje Ferdinanda. Nakon posjeta Dresdenu, Franjo je obišao obitelj u dvoru Chlmuc u Češkoj. Iz njega se 22. Lipnja 1914. uputio na kobno putovanje u BiH. Prijestolonasljednik se u Trstu ukrcao na bojni brod „Viribus Unitis“, na kojemu je sutradan ujutro stigao na ušće Neretve, otkuda je na palubi ratnog broda „Dalmat“ nastavio put u Metković.²⁰ U Metkoviću su ga dočekali Oskar Potiorek, vojni guverner Bosne i Hercegovine, i grof Mario Attems, namjesnik Kraljevine Dalmacije. Potom je dvorski vlak krenuo za Sarajevo. U Mostaru je nadvojvoda uzvratio pozdravom na hrvatskom jeziku i uskoro nastavio put za Ilidžu. U ilidžanskom svratištu „Bosna“ dočekala ga je supruga Sofija, koja je toga jutra doputovala iz Beča preko Slavonskog Broda do Ilidže. Povod prijestolonasljednikovu posjetu Bosni i Hercegovini bili su vojni manevri koji su se održali 26. i 27. lipnja, i to po gusto magli, jakoj kiši i studeni.²¹

U nedjelju 28. lipnja 1914. prijestolonasljednik se u pratnji supruge dvorskim vlakom uputio u Sarajevo. Vlak se zaustavio pred „Filipovićevim logorom“. Tu se bračni par s Potiorekom i visokim gostima uputio prema gradskoj vijećnici. U tom je trenutku prema prijestolonasljedniku doletio predmet koji je refleksno odbio rukom. Bila je to bomba koja se otkotrljala i eksplodirala pod drugim automobilom, ozlijedivši pritom dvadeset ljudi. Taj čin nadvojvoda je prokomentirao: „To je bio neki luđak. Dame i gospodo, nastavite ćemo prema programu“. Napadače je bio Nedjeljko Čabrinović, Srbin, star 21 godinu, po zanimanju tipograf, sin sarajevskog gestioničara. Pred gradskom vijećnicom nadvojvodu je dočekao sarajevski gradonačelnik, Fehim Čurčić. Prijestolonasljednik je pod dojmom atentata izjavio gradonačelniku: „Došao sam, da vas posjeti, a dočekali ste me bombom. To je strahota!“ Završivši posjet vijećnici prijestolonasljednik je zaželio posjetiti ranjenike u posadnoj

¹⁹ Usp. Despot, Z., *Kronologija Prvog svjetskog rata...*, cit. dj., str. 4.

²⁰ „Ovaj dan škola je s mnoštvom naroda sjajno dočekala Nj. c. k. Kraljevsku visost prijestolonasljednika Franju Ferdinandu i njegovu preuzišenu gosp. namjesnika M. Attemsa. Njegova c. k. visost prosljedi odmah istog dana put Sarajeva, a Nj. preuzišen gosp. Namjesnik došao je na službeni posjet u Metković“ – napisao je ravnatelj pučke škole u školsku kroniku. Jurić, Ivan, Sarajevska tragedija Sofije i Ferdinand, Metković, 2010., str. 9.

²¹ Opširnije o prijestolonasljedniku – tekstom i fotografijama – o dolasku u Metković i prijevozu posmrtnih ostataka ubijenih Ferdinand i Sofije nalazi se opisano u knjizi: Jurić, Ivan, Sarajevska tragedija Sofije i Ferdinand, Metković, 2010.

bolnici. Na križanju Ulice Franje Josipa i Rudolfove ulice začula su se dva hica. Spletkom okolnosti, automobil s visokim gostima zaustavio se u blizini mladog atentatora. Na udaljenosti od samo dva metra ubojica je ispalio dva hica. Prvi je probio aluminijsku karoseriju i kožna sjedala te pogodio vojvotkinju u stomak. Drugi je pogodio nadvojvodu u vrat i razderao mu žilu kucavicu. Ubojica je bio Gavrilo Princip, Srbin, star 19 godina. Automobil je za nekoliko minuta stigao do sjedišta vlade, ali za bračni par bilo je prekasno.

O atentatu na Franju Ferdinanda u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine fra Metod Ravlić (1871.-1948.), župnik u Vrgorcu je zapisao: "28/6. Kritični dan prvog reda. Biše vojne vježbe u Bosni i Hercegovini. Vježbom je upravljao sam glavar prijestolonasljednik Nadvojvoda Frano Ferdinand. Kad su svršile vježbe prijesotolonasljednik poša autom u gradsku vjećnicu i na putu niki Srbin Čabrinović tipograf baci bombu prama autu u kom je bio prijestolonasljednik Fr. Ferdinand sa prejasnom sprugom vojvodkinjom Sofijom. U tom času kažu da je sam prijestolonasljednik odbio bombu ručkom od svog automobila koja je pala i eksplodirala, te ranila više osoba, a među njima i /.../ koji je bio u drugom autu. Za ovim odveze se prijestolonasljednik u vjećnicu i na pozdrav načelnika odgovorio: "došao sam kao gost, a u prvom redu igraju ulogu bombe". Iza ovog odlučio prijestolonasljednik poć u bolnicu da vidi ranjene, molili ga svi da ne idje, ali on što odlučio htio i učinit i pošao. Na putu u ulici Franje Josipa priskoči k autu niki Srbin Princip, te iz samokresa opali tri hitca (auto je polako vozio) i na nesreću pogodi prijestolonasljednika Fr. Ferdi/nanda/ u vrat, a suprugu mu u slabine tako smrtonosno da su poslin malo časa priminuli. Princip zločinac bi odma uhvaćen. Kad je Prince opalio munjevitom brzinom tri hizca kod njega je bio katolički đak i odma ga uhvatilo za pas i bacio na zemlju u tom času priskočio jedna oficir i sabljom u smutnji i brini posikao katoličkog đaka misto zločinca, jer da bude posika zločinca mnogo bi stvari i čina srpske vlade ostalo zakopano ovako sve je došlo na vidilo i Srbija će biti primjerenog kažnjena, a možda i sa lica zemlje izbrisana. Po materijalu istragom postignutom pokojni Prijestolonasljednik nije nikako mogao živ iznit glavu iz Bosne, a to najviše jer je prvi i osvidičeni katolik, ovo svugdi istica i prakticira, a drugo jer je bio i prijatelj nas Hrvata, prvo nije odilo u račun framasunin cilog svita, a drugo Srbim i Mađarim, a jedno i drugo neovisnoj Rusiji."

Kad je čuo za vijest o atentatu fra Metod je zapisao: "29. 6. 1914... Kao grom iz vedra neba puče glas sa je u Sarajevu od Srbina zločinca ubijen Prijestolonasljednik Franjo Ferdinand i njegova prejasna supruga vojvodkinja, koja je bila prava kršćanka, supruga i majka. O pokojnom prijestolonasljedniku kažu, a i pišu da je svaki put kad bi imao poć na put gdje bi ga služba zvala rekao: "Bože moj evo me spravna ako hoćeš i kko hoćeš smrću da umrem. Ispovida se /i/ pričešćiva često. Tako je učinio kad je imao poć na vojne vježbe

u Bosnu i Hercegovinu, dapače pišu da neposredno prid polazal iz Beča pošao u kapelu i dugo molio tako da mu je došao nastojnik kuće reći: 'Vaša c.k. visosti već je vrime za polazak i vlak spravan čeka na Vašu Visost' istomtada se je odalečio iz crkve sa molitve. Svi potlačeni narodi velike monarhije polagali su u nj svoj svoje nade i oživotvorenje svojih idealja, a na osobit način mi Hrvati, jer nas je kažu i pišu osobito voloio i zagovara, te da buide zasio na prijestolje bio bi magradio našu tisućljwtnu i u svakoj rigodi na osobit način pokaza na virnost i hrabrost za vjeru i domovinu i tako bi bio on popravio sve pogreške razni vlaa u Beču i Pešti a i nepravde učinjene hrvatskom narodu krot toliko stoljeća. Nepravde učinje hrvatskom narodu ujedno su indirektno učinjene i cilj monarhiji, kako na žalost potvrđiva i žalosni događaj na 28. 6. 1914. u Sarajevu.²²

Vijest o atentatu izazvala je senzaciju u svijetu. Bečki *Vossische Zeitung* je napisao da je ustanovljena veza sarajevskog atentata s beogradskim pomagačima. U tekstu se ističe da je beogradski tisak naglašavao 'da se političkim umorstvom najlakše može pospješiti napredak velikosrpske propagande u susjednoj monarhiji. Pri tome se je isticalo, da je prijestolonasljednik najveći protivnik velikosrpske ideje.' I ruski listovi su komentirali atentat. Iz pisanja srpskih i ruskih listova svatko je mogao prepoznati veliki animozitet Rusije i Srbije prema Njemačkoj i Austro-Ugarskoj."

Prema prvim izjavama dvojice atentatora, objavljenima u listu *Hrvatski dnevnik*, doznaje se da su obojica otvoreno priznali zločin i njime se dičili. Gavrilo Princip izjavio je da je u svrhu počinjenja atentata došao iz Beograda kao srpski nacionalist te da je dvije godine vrebao priliku u kojoj će usmrtiti nekog iz austrijske vladarske kuće. Nedjeljko Čabrinović je izjavio da se tih dana vratio iz Beograda kako bi osvetio proganjeni srpski narod. Službeni *Sarajevski list* je izvijestio da je u daljnjoj istrazi Princip izjavio da je nalog za atentat dobio iz Srbije. Po njihovom mišljenju pucnji u prijestolonasljednika i njegovu suprugu bili su dragulj u kruli velikosrpske politike.²³ Poslanički savjetnik, barun Strock, u brzojavu ministru vanjskih poslova u Beč uz ostalo piše: „Godinama i godinama sijana je u Srbiji mržnja na monarhiju. Sjetva se je primila i umorstvo je požeto... Ljudi su od radosti padali jedna drugome u naručje (ima očevidaca), pa su se mogle čuti primjedbe: 'Pravo im se dogodilo; to smo već dugo čekali', ili 'To je osveta za aneksiju'“²⁴

²² Fra Metoda Ravlić i njegov dnevnik, Vrgorac, XI., br. 11., Božić, 2010., str. 28.-32., ovdje 29.-30.

²³ Usp. Tatić Danijel, Kronologija 1914.- 1918., cit. dj., str. 11.-13.

²⁴ Usp. Tatić D., Kronologija 1914.- 1918., cit. dj., str. 15.

2.3. Atentatori

Osnovnu ulogu u atentatu odigrala je tajna srpska teroristička organizacija *Crna ruka* koja je službeno osnovana 10. lipnja 1910. godine iako su njeni članovi već ranije bili uključeni u terorističke operacije i politička ubojstva kao na primjer ubojstvo srpskog kralja Aleksandra Obrenovića. Glavni zapovjednik *Crne ruke* bio je ujedno i glavni zapovjednik Srpske vojne obavještajne službe pukovnik Dragutin Dimitrijević Apis. Na području Bosne *Crna ruka* je kontrolirala organizaciju *Mlada Bosna* čiji članovi su planirali izvršiti atentat.²⁵

Planovi za ubojstvo Franje Ferdinanda počeli su se stvarati tek pošto se tajnim kanalima u Srpskoj obavještajnoj službi na čelu s Dragutinom Dimitrijevićem Apisom i Vojisloavom Tankosićem saznao da austro-ugarski prijestolonasljednik dolazi u Sarajevo da nadgleda vojne vježbe. Aktivnostima na granici, prebacivanju trojice mladića sa oružjem u Bosnu bio je obaviješten srpski premijer Nikola Pašić koji je navodno srpskom veleposlaniku u Monarhiji naredio da vijesti prenese državnom vrhu međutim, on je to prenio previše diskretno, govoreći da su vježbe i pokazivanje moći na srpski vjerski praznik možda previše provokativni. Atentatori su prešli srpsko-austrougarsku granicu uz pomoć *Crne ruke* i došli vlakom u Sarajevo 4. lipnja 1914. godine. Tu su nastavili vršiti posljednje pripreme za izvršenje atentata. Svaki je bio naoružan i znao unaprijed gdje mu je određeno mjesto na kojemu će sačekati Ferdinada i Sofiju.²⁶

U samom atentatu sudjelovalo je sedam osoba raspoređenih po maršuti od polja gdje su se održavale vježbe do Gradske vijećnice. To su: **Mehmed Mehmedbašić, Vasa Čubrilović i Nedeljko Čabrinović.** Nedeljko je bacio bombu na povorku, ali je prijestolonasljednik bombu odgurnuo s krova te je ona pala na sljedeći automobil u koloni. Ostali suradnici su: Cvetko Popović, Danilo Ilić, Trifko Grabež i Gavrilo Princip. Kao i ostali atentatori niz ulicu su čuli eksploziju bombe i napustili svoja mjesta. Neobičnim spletom slučajnosti, nadvojvodin automobil je u trenutku prošao pored Gavrila Principa koji je iskoristio priliku i potegao revolver. Prvim hicem je pogodio nadvojvodu, a drugim, namijenjenim Oskaru Potioreku, vojvotkinju Sofiju. Čim se pronio glas Sarajevom o njihovoј smrti zazvonila su zvona na katoličkim crkvama u Sarajevu. Sarajevski atentat odjeknuo je širom svijeta. Vijest o ubojstvu

²⁵ Prof. Ivan Jurić povezuje izvršenje atentata i s englesko m i francuskom politikom. „Ubojstvo habzburškog nadvojvode Franza Ferdinanda u Sarajevu 1914. godine obično se u većini povijesnih knjiga prikazuje kao djelo usamljenog zaludenog fanatika. Međutim, pomno istraživanje pozadine Gavrila Principa otkriva njegova tajna putovanja u London i Pariz u tjednima prije toga ubojstva koje je pokrenulo cijeli lanac događaja poznati pod imenom Prvi svjetski rat. 1914. godine Balkan je bio pijun u daleko većoj šahovskoj igri globalnih središta moći. Da je u pripremi Sarajevskoga atentata imala svoje prste i Engleska to potvrđuje i činjenica što je Sir Edward Grey, ministar vanjskih poslova Engleske, ubrzao događanja na Balkanu, odnosno početak Prvoga svjetskog rata koji će postati najkrvavijim i najrazornijim ratom u novijoj povijesti.“ Usp. Jurić, Ivan, Sarajevska tragedija..., cit. dj., str. 36.

²⁶ Usp. Jurić, Ivan, Sarajevska tragedija..., cit. dj., str. 21.

je bila povod za Austro-Ugarsku da zarati sa Srbijom, uvjerenja da će je pokoriti i uništiti jednim udarcem. Namjere Austro-Ugarske najbolje se vide u ultimatumu upućenom Srbiji.²⁷ Odmah nakon navještenja rata, Srbija je zatražila pomoć od Crne Gore i od Rusije, koje su započele mobilizaciju, a to je učinila i Francuska.

Gavrilo Princip, kao i ostali atentatori su uhvaćeni i suđeno im je od 12. do 28. listopada 1914. godine. Atentaori su osuđeni na dvadesetogodišnju zatvorsku kaznu koju su izdržali u tamnici u Terezinu u Češkoj. Tu su i umrli.²⁸ Austro-Ugarska monarhija je odmah po dospijeću vijesti o atentatu optužila Srbiju i njenu vladu za organiziranje prevrata van svoje teritorije, zatim provela samo formalnu istragu.

„Kada imate posložene sve gole činjenice tada svako zdravorazumski lako može zaključiti tko je i što stajalo iza Ferdinandova ubojstva. Na žalost, ta ista politika i nakon Drugog svjetskog i Obrambenog rata još je i danas živa u mnogim glavama... To je ta ista velikosrpska hegemonistička politika.“²⁹ Atentat je bio samo okidač za izražavanje otvorenog nezadovoljstva velikosrpskom politikom koja je radila na destabilizaciji Austro-Ugarske kako bi teritorije Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Vojvodine pripojila Srbiji. Ta politika je Srbijom zavlada od vremena smaknuća dinastije Obrenovića i dolaskom dinastije Karađorđevića. A Srbi su u skrivenoj politici iza slavenske i južnoslavenske ideologije prepoznati mutnu vodu i nastojanje da Hrvate prikaže Srbima, a time i njihove teritorije srpskim. Njemački *Berliner Tageblatt* gotovo proročki upozorava da je Europa preko noći otkrila jednu od najvećih prijetnji njenom miru – velikosrpski pokret!“³⁰

Vidovdanski atentatori su imali uzor u Bogdanu Žerajiću, članu terorističke organizacije *Crna ruka*, koja je 15. lipnja 1910. izvršila neuspjeli atentat na guvernera BiH, baruna Marijana Varešanina. Da bi stvorili Veliku Srbiju, velikosrbi se nisu libili i terora, te su pristupili osnivanju i terorističkih organizacija.³¹ Srpski promidžbeni stroj, pod krinkom južnoslavenske ideje, veličao je i atentate na austrougarske dužnosnike koji su svojoj pozadini nisu imali velikosrpsku ideologiju. 'Jedne Turske je nestalo, a dobri srpski Bog će dati, da nestane i druge. 'Srbi neka istraju, poslije Kosova došlo je Kumanovo, a niz naših pobjeda još nije završen!'“³²

²⁷ http://hr.wikipedia.org/wiki/Sarajevski_atentat

²⁸ Usp. Jurić, Ivan, Sarajevska tragedija..., cit. dj., str. 81.

²⁹ Zvonimir Despot, Kronologija Prvog svjetskog rata..., cit. dj., str. 4.

³⁰ Usp. Tatić D., Kronologija 1914.- 1918., cit. dj., str. 11.-13.

³¹ „Član organizacije mogao je postati svaki Srbin koji je prethodno dužan položiti zakletvu i zatim obavljati sve povjerene mu zadatke. Ustav je još određivao da 'tko uđe u organizaciju, iz nje ne može više izići'. Usp. Perić, I., Hrvatska..., cit. dj., str. 27.

³² Usp. Tatić D., Kronologija 1914.- 1918., cit. dj., str. 16.

U Bosni i Hercegovini nastupila je podjela na muslimane i katolike s jedne te Srbe s druge strane. Duhovi su se uznemirili. Srbi su poslali letak koji je završavao porukom u kojoj se pozivalo Srbe da se strpe „jer će doći Srbijanci i oslobođiti braću od robstva“. S obzirom da su se prosyjedi ponavljali, redarstvo je izdalo proglašenje kojim su se zabranila sva okupljanja pod prijetnjom strogih sankcija. Vrlo bučni bili su Metkovci.³³

„Za Hercegovinu se obično kaže – piše fra Jakov Bubalo – da je malena i nepoznata te da je gotovo uvijek na rubu zbivanja. To je u svakom slučaju istina. No, ako je riječ o povijesnim vihorima, o patnjama i nevoljama, onda stvari stoje posve obratno. Od rata, gladi, neimaštine pa i krvavih progona, Hercegovina je malo kad bila pošteđena. To je paradox ove male pokrajine koji možda najpotpunije razjašnjava njezinu sudbinu kroz povijest. Kako je to netko dobro zapazio, Balkan je oduvijek bio bure baruta, a Hercegovina nije nikad bila daleko od žarišta tog plamtećeg bureta. A što sve ratne aveti donose zemlji i pučanstvu, nije potrebno posebno nabrajati ali se nekada osjećaju i stoljećima.“³⁴

U prvom svjetskom ratu naš narod je teško stradao. Skoro je sav muški svijet otisao na frontu i u komore, a kod kuće su ostala djeca, starci i nemoćne žene. Nije imao tko raditi. Duhana se malo sadilo. Nije bilo novca, ni potpora. Zavladala je suša, glad i umiranje naroda u masama. U cijeloj Bosni i Hercegovini ničiji se glas nije čuo. Avet smrti i vojničkog apsolutizma svakog je davila.³⁵

3. Tijek rata 1914.

Nakon atentata Centralnim silama je trebalo pregaziti Srbiju i Crnu Goru. Austro-Ugarska je poslala Srbiji ultimatum u kojem se tražilo da Kraljevina Srbija dozvoli austrougarskim organima vlasti da dođu na srpski teritorij kako bi istražili atentat te otkrili i kaznili sve sudionike. Trebali su doći suci, vojnici, policajci... Na taj bi način Srbija bez otpora bila osvojena. Srbija je to odbila i točno mjesec dana nakon atentata – 28. srpnja Austro-Ugarska je objavila rat Srbiji i Crnoj Gori.³⁶ Međutim, Monarhija nije predvidjela da će ta akcija rezultirati općim europskim ratom koji je trajao više od četiri godine, a sigurno nije mogla predvidjeti da će rezultat rata biti slom habsburškog imperija.³⁷

³³ Usp. Tatić D., Kronologija 1914.- 1918., cit. dj., str. 14.

³⁴ Fra Jakov Bubalo, Hercegovina u doba fra Didaka Buntića, Fra Didak Buntić – spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine, Kršćanska sadašnjost, Zagreb – Mostar, 1978.

³⁵ Dr. fra Oton Knezović: Život i rad fra Didaka Buntića, Zagreb, 1938.

³⁶ „Dana 23. srpnja 1914., piše dr. Ivo Perić, Austro-Ugarska je zatražila od Srbije da dopusti austrougarskim redarstvenim i sudskim organima da u Srbiji provedu istragu o atentatu u Sarajevu. Postavila je i rok od dva dana za odgovor na taj zahtjev. Kako odgovor nije potvrđan, Austro-Ugarska je 25. srpnja 1914. Prekinula diplomatske odnose sa Srbijom, a tri dana nakon toga objavila je Srbiji rat.“ Usp. Perić Ivo, Hrvatska..., cit. dj., str. 28.

³⁷ Usp. Attila Marko, Gavrilo Princip bio je terorist..., Jutarnji list – Magazin, subota, 21. Lipnja 2014., str. 28.-29.

Odmah potom je Rusija objavila rat Austrougarskoj jer je Rusiji bilo u interesu spriječiti Njemačkoj i Austrougarskoj put do Bliskog istoka. Njemačka je onda objavila rat Rusiji i Francuskoj pa je i Engleska morala ući u rat. Sve te države su isticale da ulaze u rat sa svojim kolonijama pa se zato rat naziva *svjetski rat*. Neprijateljstva su počela posvuda. Ako su se francuske i njemačke kolonije našle jedne do drugih, međusobno su se napale.³⁸

U početku rata u Europi su bila uspostavljena tri bojišta: *Zapadno*, na kojem su se vodile borbe između njemačke vojske, s jedne strane, i francuske, belgijske i britanske vojske s druge strane, *Istočno*, na kojem su se ruske armije sukobile s austrougarskim i njemačkim armijama; *Balkansko*, gdje su ratovale austrougarske, crnogorske i srpske snage.³⁹

Nama je najzanimljivije *Balkansko bojište*.⁴⁰ Na tom bojištu, zapovjednik austrougarske vojske general Oskar von Potiorek prešao je u napad 12. kolovoza glavnim snagama (5. i 6. armijom), preko Drine, ali je nakon poraza u bitki na području planine Cer (*Cerska bitka*) 11.-12. kolovoza bio prisiljen povući se. To je povlačenje iskoristila srpska vojska pod zapovjedništvom R. Putnika te je prodrla u Srijem. Ubrzo se, međutim, morala povući južno od Save, jer je Potiorek otpočeo novu ofenzivu iz Bosne. Nakon toga razvile su se do 11. studenoga borbe poznate pod nazivom *Bitka na Drini*. U njoj je austrougarska vojska zaposjela sjeverne dijelove Srbije, ali je srpska vojska 3. prosinca 1914. Prešla u protunapad. U *Kolubarskoj bitki* razbila je spomenute austrougarske armije i za trinaest dana izbacila protivnika sa svojega teritorija. Time je bojišnica bila ponovno uspostavljena na Savi i Drini.

Ulazak Osmanskog Carstva u rat (29. listopada) bio je jedan od najvažnijih događaja u 1914. godini. U uvjerenju da će time očuvati svoje posjede, Osmansko se Carstvo odlučilo za Centralne sile donijevši im time prevlast. Ulaskom Osmanskog Carstva u rat prekinuti su, naime, najkraći putovi (Bosfor-Dardaneli) između Rusije i njezinih saveznika. Osim toga, osnovana su dva nova bojišta – *Crnomorsko* i *Kavkasko*, potom bojište u Mezopotamiji te, poslije, u Palestini i Siriji, gdje su bile angažirane znatne snage Antane. Ipak, u cjelini, 1914. godina završila je za Centralne sile nepovoljno. Njemačka je

³⁸ <http://www.australis.blogspot.hr/post/prvi-svjetski-rat/471669.aspx>

³⁹ „Našavši se u ratu s Rusijom, Srbijom i Crnom Gorom, u skladu sa Zakonom o mobilizaciji pod oružje (u Austro-Ugarskoj) je pozvano oko 54 000 pričuvenih časnika i oko 2,85 milijuna vojnih obveznika prvog i drugog poziva (uključujući i oko 60 000 radnika pod pučkoustaničkom obvezom). Oni su se pridružili mirnodopskom sastavu od 36 000 profesionalnih časnika i 414 000 vojnika na odsluženju vojnog roka, dokle sve zajedno oko 3 350 000 ljudi. Od tog je broja međutim samo oko 1 400 000 ljudi bilo za akcije na fronti, a ostali su tvorili etapne službe u zaledu fronte i u unutrašnjosti zemlje. Od oko 1100 bataljuna pješaštva samo je oko 700 bilo prvolinijskih trupa, a ostalo su bile nove formacije bez odgovarajuće izobrazbe ili rezervisti starijih godišta. Nacionalni sastav odgovarao je rezultatima posljednjeg popisa: 25,2% Austronijemaca, 23,1% Madara, 12,9% Čeha i Moravaca, 9% Hrvata i Srba, 7,9% Poljaka, 7,6% Rusina i Ukrajinaca, 7% Rumunja, 3,6% Slovaka, 2,4% Slovenaca i 1,3% Talijana.“ http://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_u_Prvom_svjetskom_ratu

⁴⁰ Upućujem na sažeti prikaz Prvog svjetskog rata obrađena i objavljena u kapitalnom djelu: Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402.-409.

bila prisiljena voditi rat čak na četiri bojišta. Pretvaranjem manevarskoga rata u pozicijski Centralne su se sile našle u položaju opkoljene tvrđave.⁴¹

4. Tijek rata 1915.

Nijemci su nakon određenoga kolebanja odlučili težište operacija prebaciti na Istočno bojište protiv Rusije i okrenuli se protiv Francuza. Italija se, nakon što joj je tajnim Londonskim ugovorom – ili paktom obećan znatan dio hrvatske obale. Italija je ušla u rat zbog svetog egoizma. Naime, po zloglasnom Londonskom ugovoru Francuska, Rusija i Velika Britanija obećale su joj hrvatsku obalu Jadrana od Istre do rta Ploča, između Trogira i Šibenika i neke jadranske otoke, dok se za ostatak podrazumijevalo da je trebalo pripasti budućoj velikoj Srbiji. Uz to, Italija je trebala dobiti Južni Tirol, te dijelove današnje Grčke i današnje Turske. Glavna točka Mussolinijeva novinarskog i političkog interesa bio je Jadran. Konkretnije Mussolini je u odnosu na Srbiju pisao: „Talijanski interes jamči velikoj Srbiji prostrani izlaz na Jadran. Kad Austro-Ugarska bude uništena, Srbija se neće imati čega plašiti za svoju nezavisnost. Mussolini je smatrao Srbiju pokretačkom snagom balkanskog ujedinjanja, koje je, prema njegovu gledanju, trebalo obuhvatiti Slovence, Hrvate i Srbe. Mussolini se javio u vojsku tek u rujnu 1915. godine.⁴²

Time je u svibnju 1915. u Europi bilo stvoreno još jedno bojište, Talijansko. Na njem su Talijani od lipnja do prosinca 1915. vodili četiri ofenzive gotovo bez ikakvih rezultata: glavni cilj napada, osvajanje Gorice (Gorice), nije bio postignut.

Polovicom travnja u Austro-Ugarskoj se vojna obveza proširuje na osamnaestogodišnjake i traje sve do napunjene 50. godine (do tada 19 — 45). Zbog nestašice obojenih kovina, u Austriji se 28. travnja uvodi rekvizicija svih kovinskih predmeta i zaliha; obuhvaćena su i crkvena zvona.⁴³

Za Balkansko bojište 1915. godina bila je odlučujuća. Srbi su 11. lipnja upali u Albaniju i zauzeli Tiranu, a 23. lipnja i Drač, dok su Crnogorci okupirali Skadar. Tijekom srpnja Crnogorci su upali i u istočnu Hercegovinu, gdje su 7. srpnja potučeni kod Trebinja.⁴⁴

Pošto su Njemačka i Austro-Ugarska ugovorom od rujna 1915. godine udovoljile bugarskim teritorijalnim zahtjevima prema Makedoniji i u dolini

⁴¹ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402.-409.

⁴² / 100 godina od Velikog rata. Tajni život mladog Benita. Jamčimo velikoj Srbiji izlaz na Jadran, Nedjeljna Slobodna Dalmacija, 10. 8. 2014., str. 28-29.

⁴³ Iz hercegovačkih župa rekvirirano je 55 zvona sa 7.188 kilograma. Svi su izgledi da sva rekvirirana zvona iz Hercegovine nisu popisana. Usp. Nikić, A., Fra Didak Buntić ..., cit. dj., str. 483.-491.

⁴⁴ <http://1914-1918.com.hr/427-2/>

Morave Bugarska je u listopadu pristala uz Centrale sile. Potom su austrougarska, bugarska i njemačka vojska napale Srbiju te prisilile njezinu vojsku potkraj studenoga na povlačenje preko Albanije na obalu Jadranskog mora, gdje su srpske snage tijekom siječnja 1916. prihvatali saveznici i prebacili na Krf.

Druga je godina rata u cjelini završila povoljno za Centrale sile, ali njihovi uspjesi nisu bili odlučujući.⁴⁵

5. Tijek rata 1916.

„Opći razvoj događaja na ostalim frontama već je bacio svoje sjene i na sočansko ratište. Srbija je pobijeđena i okupirana, a 25. siječnja kapitulirala je i Crna Gora. Iako je skraćivanjem fronti i izbacivanjem Srbije i Crne Gore (25. siječnja) iz rata Austro-Ugarska oslobođila određene snage i nešto topništva, situacija s opskrbom se pogoršala; strateškog materijala je nedostajalo, a i prehrana je u cijeloj Monarhiji pa i na fronti postajala sve lošija. Došlo je do izražaja neskriveno rivalstvo između Mađarske i Austrije, zbog čega se mađarski poljoprivredni viškovi nisu mogli koristiti u industrijaliziranome sjeveroistočnom dijelu Austrije. Cvjetalo je crnoburzijanstvo. U talijanskom parlamentu je ministar Bissolati 30. listopada naznačio raspad Austro-Ugarske kao ratni cilj Antante.“⁴⁶

U Solun je početkom 1916. stiglo još šest francusko-britanskih divizija, a nedugo nakon toga upućena je onamo i gotovo sva srbijanska vojska s Krfa (otprilike 130.000 vojnika), te kasnije i Dobrovoljački korpus Srba, Hrvata i Slovenaca, formiran u Rusiji. Tako je uspostavljen *solunsko bojište*.⁴⁷

Smatrajući da Centralnim silama od Rusa ne prijeti ozbiljna opasnost, Nijemci su prenijeli težište operacije ponovno na zapad i nastojali kraj Verduna slomiti Francusku. Tu su Francuzi pobijedili Nijemce i Verdun je postao simbol njihove vojničke pobjede. Odgovorni čimbenici Antante očekivali su rješenje u sinkroniziranim operacijama na svim trima glavnim ratištima: *Zapadnome*, *Istočnome* i *Talijanskome*.

U ovoj godini u bitci kraj Verduna na strani saveznika bilo je izbačeno iz stroja više od 700 000 ljudi, a na njemačkoj strani gotovo 600 000.

Talijani su 11. ožujka 1916. otpočeli svoju novu ofenzivu na Soči. Austrougarske snage su poduzele ofenzivu u Trentu kako bi upale u Venetsku nizinu iza leđa glavnim talijanskim snagama na Soči. Talijani su u kolovozu u

⁴⁵ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402.-409.

⁴⁶ <http://1914-1918.com.hr/427-2/>

⁴⁷ Usp. Perić Ivo, Hrvatska..., cit. dj., str. 32.

bitki na Soči napokon zauzeli Goriziju (Goricu), ali se u tri iduće bitke nisu uspjeli probiti prema Trstu.

U kolovozu je došlo do prvih snažnijih okršaja i na Solunskom bojištu.

„Car i kralj Franjo Josip I. umire u Beču 21. studenoga 1916. godine. Umro je u osamdeset i sedmoj godini života a s njim će uskoro otići i Monarhija, kojom je vladao punih šezdeset osam godina.“⁴⁸

Ni u 1916. godini nisu bila postignuta odlučujuća strateška rješenja. Kako je vrijeme radilo za Antantu, Centralne sile na kraju godine bile su u težoj situaciji nego na njezinu početku. One su već tada uvidjele da ne mogu dobiti rat, pa su u rujnu predložile američkom predsjedniku Th. W. Wilsonu da posreduje za mir, a 12. prosinca Njemačka je u ime Centralnih sila predložila Antanti da otpočnu mirovne pregovore. Pritom je polazna točka trebalo biti priznaje njemačkih osvajanja. Taj je prijedlog Antanta odbila.⁴⁹

Godina 1916. bila je sušna i nerodna i već je tada bilo jasno da će doći do gladi. Godina 1917. od travnja pa do listopada nije pala kiša a ljeto je bilo nepodnošljivo vruće. Sve su se trave i nasadi osušili. Rat je nametnuo prisilni otkup stoke po najnižim cijenama, a od seljaka su oduzimali i posljednja grla stoke. O tom razdoblju fra Jakov Bubalo piše: «Dok su stasiti mladići ostavljali kosti pod snježnim Karpatima ili u valovima zakrvavljenе Soče, u hercegovačkom je kamenjaru nezbrinuta sirotinja uzalud vapila za koricom kruha te danomice skapavala od gladi. Bile su to godine krvave agonije. Bezdan boli bez nade, bez utjehe i bez kraja! (...) Strahoviti prizori bijede i gladi u Hercegovini još su u životu sjećanju naših strajjih seljaka. Jer to su tako duboki ožiljci da ih samo smrt može izbrisati. Mnogi smo tako imali priliku slušati dramatične iskaze o kruhu od kljenove kore, o murovu listu kao svagdanjem zelju, o kozlačevu korijenu koje se vadilo ispod busenja i po usjeklinama kamenih škripova»⁵⁰. A onda je stupio u obranu naroda fra Didak Buntić, koji je upravo u vrijeme rata razvio svoju djelatnost u punoj mjeri i nastavio sa socijalnim radom dvostrukom snagom... Poznato nam je što je fra Didak napravio tih godina gladi i patnje. Mnogi su preživjeli i napučili ne samo Hercegovinu već i Slavoniju zahvaljujući njegovojo požrtvovnosti.

⁴⁸ <http://1914-1918.com.hr/427-2/>

⁴⁹ Ove godine je obavljana oduzimanje crkvenih zvona u Hercegovini. Fratrima je uspjelo sakriti nekoliko povijesnih zvona. Usp. Nikić, A., Fra Didak..., cit. dj., str. 483.-491.

⁵⁰ Fra Jakov Bubalo: Hercegovina u doba fra Didaka Buntića, u: Fra Didak Buntić – spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine, Kršćanska sadašnjost, Zagreb – Mostar, 1978.

6. Oduzimanje crkvenih zvona 1916. godine

Zvono je šuplje, najčešće metalno tijelo u obliku preokrenute kupe; zvuk se proizvodi udarcem čekića izvana ili, češće, udarcem bata (klatna) iznutra; upotrebljava se od prapovijestio u kultne svrhe, za davanje signala.

Zvona se upotrebljavaju u kršćanskoj liturgiji. Služe za pozivanje vjernika na svetu službu, potiču ih na molitve u određene sate po danu (Angelus u jutro na podne i uvečer), te za različite prigode, za pokojne, za umiruće, nevrijeme, požar itd. Njihova upotreba u druge svrhe je povezana uz odobrenje crkvenih vlasti poštjući običaje i druge prigode mjesta i pokrajina. Zvona se darivaju crkvama i njezina su zakonito vlasništvo. Kako ih se u crkvi smatra res sacrae, Crkva traži da su posvećena i blagoslovljena. Taj obred potječe od 8. stoljeća i upisan je bitni propis a Ordo romanus V.⁵¹

6.1. *Zvona u kršćanstvu*

Vrlo rano se na zvona upisuju imena svetaca, oznaka lijevača, darovatelja i datum, s ispisanim porukom. Često se ponavljaju natpisi: Mentem sanctam spontaneam, honorem Deo et patriae liberationem, ili Vox mea, vox vitae, voco vos ad sacra, venite... Potom se zvona ukrašuju sa figurama svetaca itd. do umjetničkih gravira.

U Hrvatskoj najranija crkvena zvona potječu iz 13. stoljeća (Supertarska Draga na otoku Rabu, 1299.). Najpoznatiji zvonolijevci do 16. stoljeća su majstori Belo i Vivencije, Benedikt Dubrovčanin, Ivan Kristitelj Rabljanin, Frano Antica Lastovac i sin mu Gaudencije. U sjevernoj Hrvatskoj od 17. do 19. stoljeća poznati su majstori Franjo Dubois, Ivan Suhulz, Ivan Reiser, Laktancije Santini, Antun Schotter, Henrik Degen, Alojz Koch i dr. U 20. stoljeću veliki kipari poput Ivana Meštrovića i Ive Kerdića izradivali su modele za zvona. U Zagrebu djeluju zvonolijevci Viktor Šikić i Josip Tržec koji lijevaju zvona većinom za crkve porušene u Obrambenom ratu. U najnovije doba iz praktičnih razloga na crkve se postavljaju električna zvona. Muzej zvona u Hrvatskoj postoji u Pazinu.

Sudbina zvona u Hercegovini i Bosni

U srednjem vijeku u Humu, Zahumlju, odnosno Hercegovini od 1448. i Bosni uz samostane crkve postojali su i zvonici sa zvonima. Katolici su uz gradnju crkava podizali i zvonike za zvona.

Nakon Osmanlijske okupacije barbari s Istoka su u Bonsi i Hercegovini porušili preko 550 crkava i 51 franjevački samostan, kao i četiri samostana

⁵¹ Usp. Enciclopedia Cattolica, sv. III./1949. Citta del Vaticano, kol. 445.-449. s literaturom i 456.

sestara klarisa. Neke crkve su pretvorili u džamije i staje, dok su zvona doživjela različite sudbine: jedna su razbijena, druga prenesena na kule za odzvonjavanje vremena, a treć pretoli u topove. Katolici su ipak uspjeli sačuvati neka zvona zakopavajući ih u zemlju. S vremenom su okupatori dopustili da se obnove neke crkve i samostane (Sutjeska, Fojnica i Kreševo, te crkve u Podmilaču i Varešu gdje su rudari vadili, obrađivali rudu i kovali oružje). Ali je to bila rijetkost.

Zvona su većinom porazbijali – dva su pronađena na Bobovcu, jedno se čuva u Livnu Ostao je nauzgor zvonik sv. Luke a Jajcu, koliko mi je poznato, bez zvona.

O nekoliko zvona u Hercegovini sačuvale su se sporadične vijesti.

Fra Petar Bakula je u svom Šematizmu iz 1867. godine zapisao tradicije o zvonom na područje Hercegovačke franjevačke kustodije. Prema njegovim podacima gosp. Marko Dragić je rasčlambu Bakuline knjige nazvao: Zakopano zvono i u njoj prenio: dio predaje o postojanju crkava na određenim mjestima, te predaje o sudbini zvona.

Stari je širokobriješki puk smatrao da je u Biogracima na Crkvini bila crkva. Pod pragom joj je, kažu, zvono, a crkveno posuđe joj je odneseno u Ljubuški.⁵²

U mjesnoj kapelaniji sv. Stjepana Prvomučlenika pokraj Čerina u Brotnju, u obližnjemu mjestu nađeno je crkveno zvono teško oko 100 Libra. Nerazboriti seljaci su ga prodali u Metković (- jer se u Turskoj nije smjelo zvonili!)

Na planini Tisovac (Konjic), župa sv. Ivana Krstitlja, bila je pronašeno crkveno zvono teško oko 40 libara.

Pokraj crkve u Roškom Polju, kako je rečeno, ima zvono nabavljenog 1858. godine. Premda nije bilo veliko, ipak je jedno od prvih nabavljenih u Hercegovini. Nabavio ga je u Splitu fra Petar Kordić i dotjerao na konju. U ono vrijeme činilo se da svojim zvonjenjem uzrokuje Turcima veliku teškoću, pa se morao braniti.

U župi Bezgrešnoga Začeća Blažene Djevice Marije u Posušju, a u mjestu Gradac narod je kazivao kako su pronađena crkvena zvona koja su zatim potajno prodana pravoslavnima u Imotski (- u Glavini).

Bakula je, konačno, zabilježio da je iznad tadašnje župne kuće na brdu Maliču u Ružićima postojao ponor zvani Zvonara, koji postoji i danas. Po pučkoj predaji, to je mjesto tako nazvano, jer su u njemu sakrivena crkvena zvona kada su Turci zaprijetili da će ih oteti i razbiti".⁵³

⁵² Sličnu predaju zabilježio je, 100 godina kasnije Vlajko Palavestra, Narodne pripovijetke iz okolice Lištice. Glasnik Zemaljskog muzeja, XXIV.-XXV./1969.-1970., str. 354.

⁵³ Marko Dragić, Zakopano zvono, Baška Voda , 1996., str. 31.-32.

Iz navedenog jasno proizlazi da su prije turske okupacije postojala zvona uz crkve u Hercegovini, koje su sagrađene prije druge polovice 15. stoljeća.

Kruta osmanlijska vladavina od gotovo 400 godina umalo da nije prošla bez glasa crkvenih zvona. Da se to spriječilo u Hercegovini je najzaslužniji fra Petar Kordić, a u Bosni fra Grga Martić.

O stanju 1838. piše biskup fra Rafo Bašić: »Budući, da nemamo crkava, izim u posve malom broju (samo pet - op. A. N.), na službu Božju se svetkovinom sastajemo na polju, u šumi i skrovitim mjestima: oltare podižemo pod hrastom ili drugim stablom, sveti stol najgrubijom tkaninom i granama sa stabala pokrivamo; a mi na vedru nebu, na mokroj zemlji, pokrivenoj blatom ili snijegom klečeći pribivamo službi Božjoj. Zvonima se služiti ne smijemo, izim jedino u dvije crkve (Podmilačju i Varešu - op. A. N.), što nas opet zapada silu novaca, dočim u drugim samostanima zvoni se udarajući maljem u gvozdene table i tako se redovnici i vjernici pozivlju na službu Božju, pa i ovo teško trpe. Po drugim mjestima, gdje su vjernici raspršeni, tamo se u volujski rog pušući i dajući glas s uzdignutijih točaka, sazivaju vjernici; pa i ovaj način po mnogim je župama strogo i pod najtežim kaznama zabranjen.»

O zvonom u Bosni nekoliko zapisao je ostavio fra Grga Martić: "Odem ja, piše fra Grga Martić, a svjetina čekala, kakav će rezultat biti. Dovukli četiri hrastove grede, gdje će objesiti zvono; Onda javim im ja: "Dižite zvono" - nekako su ga kuriozno digli. Odem ja u konzulat katolički javiti. Obuku se konzuli u svečane uniforme i dođu u crkvu prije mraka, kad ću ja Uskršnuće slaviti sa svetom tajnom. I tude pozvoni zvono i svršimo to lijepo u Božjem miru (8. travnja 1871.) Sutadan službu činimo sa zvonjenjem."⁵⁴

Odioznost muslimanskog stanovništva protiv zvona i zvonjenja ima svoje iznimke. Naime, pravo je čudo da su se sačuvala neka zvona na zvonicima pokraj porušenih crkava. Muslimani su dali zvonicima nova imena: sahat kule. Na njima su zvonila zvona. Neoprostivost nadvisivanja zvonika bivših sahat kula zapazio je fra Grga Martić u Sarajevu. Kad su muslimani vidjeli da je zvonik pokraj nove pravoslavne crkve u Sarajevu "vrlo visok zvonik na toj crkvi. Uzrujaju se na to fanatički Turci, jerbo je taj zvonik viši bio od njihove kule, a još će s njega kauri da zvonom kucaju! Kako će da oponiraju toju visini - nadozidaju onu kulu nekoliko više u visinu".⁵⁵

Nakon višestoljetne turske za zabrane zvona u Bosni i Hercegovini su se počela oglašavati tek kada se «bolesnik na Bosforu» našao na izdisaju – pred Hercegovački ustanački ustanak (1875.).

⁵⁴ Grga Martić, Izabrana djela, sv. III. Sarajevo 1990., str. 349-351..

⁵⁵ Grga Martić, Izabrana djela, str. 349.-350.

6.2. Nabavljanje zvona u Hercegovini

U Roškom Polju je godine 1858. fra Perta Kordić nabavio prvo zvono za turske okupacije i, kako smo čitali u njegovom životopisu⁵⁶ prenudio ga na živinčetu da ga pobješnjeli poturi ne bi razbili. To zvono, iako je bilo teško svega 9 kg, imalo je i ima veliku simboliku. Zazvonilo je nakon 375 godina od kada su Turci porušili katoličke crkve sa zvonicima. Ovo zvono je najavljivalo dolazak boljih vremena i oslobođenje od Turaka. Stoga su domaći i okolni Turci bili ogorčeni što to zvono zvoni – kako bilježi fra Petar Bakula: "U ono je doba bila običajna riječ kod Turaka: 'Znaj, Vlaše, da ovdje zvono ne zvoni'". Da mu zvono Turci ne bi odnijeli i da bi što prije neprijatelje privikao na zvonjavu fra Petar je zvono sa sobom gonio na živinčetu po cijeloj župi. Kad su Turci očuli zvonjenje nastrojali su to zabraniti, ali fra Petra se branio da zvono nije postavljeno na jedno mjesto. A nitko ne zna da je zabranjeno da stoka nosi na vratu zvono. Kada su katolici čuli taj zvuk, osjećali su novu snagu i nadu u brzo oslobođenje. Fra Petar je, nadalje, nabavio zvono i za Goricu. Kad je u Mostaru nabavljeno treće zvono u Hercegovini i kasnije četvrto u Duvnu (1878.) već je Bosna i Hercegovina oslobođena o turskih zuluma.

O zvonima u Sarajevu fra Grga Martić je zapisao: Odem ja, a svjetina čekala, kakav će rezultat biti. Dovukli četiri hrastove grede, gdje će objesiti zvono; Onda javim im ja: "Dizite zvono" - nekako su ga kuriozno digli. Odem ja u konzulat katolički javiti. Obuku se konzuli u svečane uniforme i dođu u crkvu prije mraka, kad ću ja Uskrnsnuće slaviti sa svetom tajnom. I tude pozvoni zvono i svršimo to lijepo u Božjem miru (8. travnja 1871.) Sutradan službu činimo sa zvonjenjem.⁵⁷

Odioznost muslimanskog stanovništva protiv zvona i zvonjenja ima svoje iznimke. Naime, pravo je čudo da su se sačuvala neka zvona na zvonicima pokraj porušenih crkava. Muslimani su dali zvonicima nova imena: sahat kule. Na njima su zvonila zvona. Neoprostivost nadvisivanja zvonika bivših sahat kula zapazio je fra Grga Martić u Sarajevu. Kad su muslimani viedjeli da je zvonik pokraj nove pravoslavne crkve u Sarajevu "vrlo visok zvonik na toj crkvi. Uzrujaju se na to fanatički Turci, jerbo je taj zvonik viši bio od njihove kule, a još će s njega kauri da zvonom kucaju! Kako će da oponiraju toju visini - nadozidaju onu kulu nekoliko više u visinu".⁵⁸

Prvih godina austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini nova vlast je popuštala Turcima pa su katolici u Varešu plaćali kaznu za zvonjenje. Međutim, s vremenom su se podizale nove crkve sa zvonicima i zvonilo se širom Bosne i Hercegovine.

⁵⁶ Andrija Nikić, Fra Petar Kordić, Framost, br. 33.

⁵⁷ Grga Martić, Izabrana djela, sv. III. Sarajevo 1990., str. 349.-351.

⁵⁸ Grga Martić, Izabrana djela, sv. III., 349-350.

Za vrijeme Austro-ugarske vladavine broj crkava i zvona se povećavao sve od najžešćih okršaja za vrijeme Prvog svjetskog rata. Za vrijeme Prvog svjetskog rata god. 1916. vojne vlasti su propisale rekviziciju svih zvona. Akcija je uz male izuzetke provedena. Brojna zvona su skinuta sa zvonika i pretopljenja u topove. U Hercegovini je franjevcima uspjelo sakriti ono povijesno zvono iz Roškog Polja i još po neko. Njih su uspjeli spasiti.

Prvih godina austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini nova vlast je popuštala Turcima pa su katolici u Varešu plaćali kaznu za zvonjenje. Međutim, s vremenom su se podizale nove crkve sa zvonicima i zvonilo se širom Bosne i Hercegovine. Za vrijeme Prvog svjetskog rata 1916. austrougarske vojne vlasti su propisale rekviziciju svih zvona. Akcija je uz male izuzetke provedena. Brojna zvona su skinuta sa zvonika, odvezena vlakovima iz Hercegovine u topionice i pretopljenja u topove. U Hercegovini je franjevcima uspjelo sakriti ono povijesno zvono iz Roškog Polja i još po neko.

Naime, ratno ludovanje u oružanim kabinetima austro-ugarske komande došla je do zamljučka da bi za povećanje broja topova bilo potrebno pokupšiti crkvena zvona, kojima su okupljuju vjernici na molitvu i pretopiti ih u topove kojim asu ubijaju ljudi i ruše plodovi civilizacije.

Na temelju popisa crkvenih zvona koja su rekvirirana nakon naloga austrougarske komande iz 1916. godine doznaje se da je iz Hercegovine odvezeno oko 55 crkvenih zvona. Tadašnja vlastdokumenta⁵⁹ čini se da se u drugoj polovici rata prešlo na prikupljanje crkvenih zvona iz pojedinih mjesta, isplaćivala novčana naknada u visini od četiri kune po kilogramu. Rijetkim fratrima je uspjelo sačuvati povijesna zvona da ih oružane snage nepokupe i dodijele simboličnu naknadu

Redni broj	Župa odnosno mjesto	Težina zvona
1.	Međugorje	175
2.	Goranci	30
3.	Čule/Kruševac	172
4.	Krivodol	92
5.	Stolac	165
6.	Stolac v/eliko?).gr/oblje)	11
7.	?Ješevci	28
8.	Čerin	78
9.	Ravno 1.	28
10.	Ravno 2.	52
11.	Kotezi	16

⁵⁹ Preslik je vrlo bliјed, pa su moguća otstupanja u riječima i težini zvona.

12	Rupnidol	35
13	Dubljani	125
14.	Jeleniči	53
15.	Golubinac	62
16.	Trnčina	50
17.	Prenj 1.	195
18.	Prenj 2.	68
19.	Crnići	62
20.	Donji Gradac	34
21.	Neum	59
22.	Donje Hrasno 1.	111
23.	Donje Hrasno 2.	52
24.	Čapljina	188
25.	Dretelj	79
26.	Vašarovići	162
27.	Vojnići	107
28.	Humac 1	170
29.	Humac 2.	296
30.	Zvirići	228
31.	Dole/Klobuk?	160
32.	Posušje	119
33.	Vir	137
34.	Vinjani	47
35.	Jablanica	77
36.	Seonica	194
37.	Šuica 1.	119
38.	Šuica 2.	169
39.	Županjac 1.	76
40.	Županjac 2.	221
41.	Kolo	50
42.	Grabovica 1.	140
43.	Grabovica 2.	50
44.	Potoci 1.	41 (?)
45.	Potoci 2.	89
46.	Vinica	104
47.	Rašeljka	187
48.	Roško Polje	3751
49.	Stupčić	100
50.	Mostar 1.	166
51.	Mostar 2.	347.2

U dodatku stoji da su otjerana još četiri zvona. Zvona su pridatada sljedećim selima, odnosno župama:

Redni broj	Mjesto	Težina zvona
1.	Cicrina	38
2.	Rotimlja	44
3.	Bijača	220
4.	Doljani	41.3
Ukupno	55 zvona	sa 7.188 kilograma. ⁶⁰

Tako je katolička austrougarska vlast na čelu s blaćenim Kalrom I. oslobodila katoličku Hercegovinu za 55 zvona. Svi su izgleda da sva rekvirirana zvona iz Hercegovine nisu popisana.

Prema podacima fra Martina Mikulića iz 1903. u blizini crkve u Gradnićima ”vide dva zvona uzdignuta na drvene grede”.⁶⁰ Fra Marinko Šakota se zna za sudbinu tih zvona pa traži podatke o njihovoj nabavci i nestanku.⁶¹ Moguće, da će ovaj popis postati izazovan i prijeći u studiju o crkvenim zvonima u Hercegovini. To me je potaklo da obavam ovaj popis rekvirirajih zvona.

U vremenskom razdoblju između 1919. i 1944. broj crkava i zvona, posebice u franjevačkim župama u prigodi sedam stote obljetnice smrti sv. Franje (1226.-1926.) i drugih godova uvelike se povećao.

Za vrijeme komunističke strahovlade prvo zvono s posvetom u desetercu nabavio je i postavio na ružičku crkvu fra Velimir Šimić. Kasnije je dozidan zvonik na Crkvi sv. Ivana Krstitelja u Ružićima i zvono je podignuto na odgovarajuću željeznu konstrukciju na zvoniku i redovito, uz malo, napuklo zvono oglašava Božji narod o Pozdravu andeoskom i misnim slavljima. Tako je i po Hercegovini zvono jedno od inventara svake crkve – u brojnim crkvama postoje bar po dva, a često i više zvona. Ipak, do sada, koliko mi je poznato, najteže zvono u Hercegovini nalazi se na zvoniku Crkve sv. Petra i Pavla u Kočerinu.

Uza sve povijesne (ne)zgode o zvonomima i zvonicima dvije pojedinosti ispunjavaju nas ponosom. Na Smrčenjacima, gdje je u srednjem vijeku stajala crkva Gospe Snježne nalazi se zvono koje je izliveno 1462. godine i budi stanovnike Cima, Viohovića, Bijelog Brijega, Ilića i Vrela radobolje sovjim milozvučnim glasom. A najviši zvonik na Balkanu nedavno je podignut u Mostaru, uz treću crkvu Sv. Petra i Pavla i drugi franjevački samostan. Zvonik

⁶⁰ Fra Martin Mikulić, Hercegovina 1903. Šematizam fra Martina Mikulića, str. 36.

⁶¹ Godišnjak župe sv. Blaža sa sjedištem u Gradnićima, 2./2995., br. 2., str. 26.

je visok 107,50 m i na taj način je promijenio razglednicu grada Mostara i cijele mostarske okolice.

7. Pritužba hercegovačkog Provincijala

Dana 28. veljače 1918. fra Didak Buntić odlazi u Beč. Hercegovački provincijal šalje po fra Didaku pritužbu na predsjednika Jugoslavenskog kluba, dra Korošca. U dokumentiranom tekstu stoji po točkama:

»1. Cijene životnih namirnica - započinje provincijal - i nedovoljna opskrba: mjesečno aprovizacije izdaju po 2-3 kg žita i to neredovito. Krumpira jedanput dobili po 1. kg. Kukuruz 5.50 K, šljive suhe 3.20. kruške 3.20 K, repa 1. K, jabuke 4. K. sijeno 1.20-2 K.

2. Duhan oduzimlju po 1.20-1.60 K na 1 kg. Stoku strašno rekviriraju.

3. Potpore narodu ne daju; ako ima zemljista, neka ga prodaje!

4. Glavare progone, ako nijesu iskopajnici naroda. Skinuti glavari Vidak Planinić iz Cerna, Herceg iz Prologa, Filip Pandžić iz Drinovaca i poslan u vojsku Ante Bradvica iz Veljaka.

5. S narodom se postupa živinski, osobito u Mostaru. (Turkaju ih pred uredima, polijevaju vodom s prozora, psuju im...).

6. U selima žandarima sve prepusteno, koji ne gledaju na pravdu nego svojevoljno rade; tko im se zamjeri, ne dobiva ni potpore ni aprovizacije.

7. Narad više ništa ne drži do pravde državnih organa i sudova. U njima samo vidi svoje tlačitelje i zove ih murtati, t. j. gulikože, koji grabe na račun države i naroda, kao da državna lađa tone.

8. Okružnik veli, šta je to, da umre netko od naroda kod kuće od gladi, kad umiru tolike tisuće na fronti!

9. U Gjeru slaba hrana (smrdljiva repa), bolesne ne puštaju kući (zovu ih Š vindleri), silno umiru, postupak živinski.« Daljnja točka odnosi se na broj preseljene djece iz Hercegovine u Slavoniju.⁶²

Ovo nekoliko točaka jezivi su dokazi teškoga stanja našeg naroda za vrijeme ratnih strahota između 1914. i 1918. – posebice 1917. godine. Izdvojeni podaci svjedoče o neljudskom držanju nekih organa državne uprave prema sirotinji. Zaključak je jasan: narod nije imao puno pomoćnika!

U veljači 1918. (na 16.) starjeinstvo hercegovačke franjevačke provincije uputilo je pismo Carici i Kraljici Ziti. U pismu je iznesen opis zdvojnog stanja naroda u Hercegovini i donesena najvraća molba za što bržu pomoć.⁶³

⁶² Arhiv P, Spisi Provincije, sv. 49. f. 74r.

⁶³ Arhiv P, Protokol, 1918. br. 115. Spisi Provincije, sv. 49. f. 132r-134r.

Utemeljenje i rad Središnjeg odbora za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz kraljevine Hrvatske i Slavonije značilo je mnogo za siromašnu djecu u Hercegovini. Zasluga je fra Didaka Buntića, što je aktivnost spomenutog odbora proširena na svu sirotinju u Herceg-Bosni.

Povjesni sastanak starjeinstva hercegovačkih franjevaca (16. studenoga 1917.) sa svojim zaključcima i kasnijim ostvarenjima je od sudbonosnog značenja za pučanstvo u Hercegovini.

Briga oko traženja dobrotvora za siromašnu djecu, zbrinjavanje i nadgledanje preseljene djece, vapaji fra Didaka Buntića i biskupa fra Alojzija Mišića, nabavljanje živežnih namirnica i pritužba hercegovačkog provincijala na predsjednika Jugoslavenskog kluba u Beču dokaz su dijeljenja iste subbine, borbe za život i tijesne povezanosti katoličkog svećenstva i puka u Hercegovini.

Sve ono što sam napisao prije tridesetak godina mogu s ponosom ponoviti i na početku trećeg kršćanskog tisućljeća. Čast mi je pripadati zajednici hercegovačkih fratara koji su u sudbonosnim vremenima za hrvatski narod činili gotovo nemoguće da u ratnom vihoru i godinama gladi spase hrvatsku sirotinju u Hercegovini i osiguraju budućnost hrvatskom narodu.

U ovom poglavlju je izneseno na svjetlo dana, uglavnom, ono što se odnosi na pothvate hercegovačkih fratara koji su živjeli i djelovali u Hercegovini u drugom desetljeću dvadesetoga stoljeća.

Uz ovo što je već rečeno o njima i o njihovu radu na spasavanju sirotinje ne smije se mimoći ni rad hercegovačkih fratara koji su tada živjeli i radili izvan Hercegovine, posebno onih fratara koji su živjeli i radili u Americi. »Iz izvještaja našeg izaslanika, stoji doslovno zapisano u zahvalnom pismu 'Središnjeg saveza hrvatskih seljačkih zadruga' od 7. srpnja 1923. upućenom tadašnjem hercegovačkom provincijalu fra Liji Bubalu, koji je dijelio pripomoći američkih rodoljuba gladnom pučanstvu u Bosni i Hercegovini, razabire se da su ga u tom plemenitom radu časni oci franjevci posvuda svojom pomoći i sur adnjom podupirali. S toga se potpisani odbor (odbor pomoćnih zaklada Hrvatskih zajednica u Americi za od suše nastrandale) časti izraziti Vašoj prečasnosti kao što i svim 'naprijed' spomenutim čč. ocima najtopliju hvalu koli u ime plemenitih darovatelja, toli u ime gladnih nadarenika, a konačno i u svoje ime«.⁶⁴

Ako se ima u vidu da su hercegovački franjevci vršili u isto vrijeme i po više dužnosti, onda zaista možemo biti sigurni da je njihov rad oko spašavanja sirotinje diljem Hercegovine djelo koje i među ljudima zасlužuje posebno priznanje.

Promatrajući isto tako rad samog fra Didaka Buntića, koji je uz mnogovrsne svećeničke dužnosti, bio u isto vrijeme profesor i ravnatelj franjevačke gimnazije

⁶⁴ Arhiv P. Spisi Provincije, sv. 62. f. 48r.

na Širokom Brijegu, gotovo se nalazimo u nedoumici: Jesam li pre malo napisao o karitativnom radu fra Didaku Buntiću?! No makar da i jesam, ostaje istina: fra Didak Buntić je velikan. Danas je manji, nego će biti u budućnosti. Zahvalni naziv da je bio spasitelj sirotinje uvijek ponovno oživljava tog velikana, a na tom temelju će se širiti slava i veličina ovog neumornog hrvatskog fratra, katolika i čovjeka, to će biti još veći, slavniji i još ljubljeniji.⁶⁵

Spašena generacija hercegovačke djece zahvaljivala je i još uvijek zahvaljuje fra Didaku Buntiću tražeći dostojeće nazive koji bi okrunili njegovu akciju. »On je naš Mojsije« - govore jedni, a drugi ga nazivaju Spasitelj sirotinje«, Naš otac i majka«, jer sirotinju je volio kao što majka voli svoje dijete« kažu mnogi. Najljepši izraz zahvalnosti - je možda ipak - izražen ovim riječima: Ja sam živ i to je moj govor o fra Didaku Buntiću.

Rad na spasavanju hercegovačke sirotinje je samo jedna od brojnih fra Didakovih ostvarenim akcijama (gradnja širokobriješke crkve, seljačke škole po vlastitoj metodi . . .) što ih je s uspjehom završio. I kao što je fra Didak u sve svoje djelovanje utkao cijelo svoje biće, tako je i u akciji za spasavanje sirotinje (1916.-1918.) utrošio sve svoje snage, cijelo vrijeme, usmjerio sve svoje sposobnosti, zainteresirao sve franjevce i pomogao svima. Stoga je jedinstveni pothvat, razrada, traženje suradnika, ostvarenje plana fra Didaka Buntića u spasavanju sirotinje potpomognut nesebičnošću mnogih, a posebno njegove subraće.

Osamdesetak godina kasnije, za potpuno upoznavanje fra Didaka Buntića potrebno je dobro upaznati cijelu Hercegovačku franjevačku provinciju u kojoj je fra Didak odgojen, u kojoj je živio, radio i kojoj je ostavio u amanet sve svoje zasluge.

Konačno, oni brojni hercegovački fratri (župnici, kapelani, profesori, svećenici . . .) na čelu sa svojim provincijalom fra Davidom Nevistićem ispisali su za vrijeme Prvog svjetskog rata jednu od najsvjetlijih stranica povijesti hercegovačke franjevačke provincije i hercegovačkog puka. Ta stranica prožeta je neizrecivim čovjekoljubljem velikana uma i srca fra Didaka Buntića i njegove subraće.⁶⁶

8. Tijek rata 1917.

U toj su godini obje strane težile što brže završiti rat u svoju korist. Osim iscrpljenosti zaliha sirovina i namirnica, glad je kosila stanovništvo, te se povećavalo nezadovoljstvo ratom u širih slojeva. U rat na strani Antante

⁶⁵ Lemešev P. (Fra Ferdo Vlašić), Otkrivena spomen-ploča far Didaku Buntiću, Naša ognjišta, 2./1972., br. 6., str.14.

⁶⁶ Andrija Nikić, Fra Didak Buntić, Mostar,

ušle su 6. travnja 1917. Sjedinjene Američke Države, koje su od početka rata bile naklonjene Antanti i pomagale ju, jer su se bojale pobjede njemačkom imperijalizmu koji je težio svjetskoj prevlasti.

Opća ratna bilanca 1917. išla je u prilog Centralnim silama, ali je sa stajališta konačne odluke ipak bila negativna.

U Hercegovini je glad ubirala svoje žrtve!

Nezadovoljno stanovništvo je sve glasnije vapilo: „Mir po svaku cijenu!“. Bilo je pobuna i demostracija. U Austro-Ugarskoj je situacija bila još teža. Antiratni pokreti bili su jaki i u zemljama Antante. Na njihovu je stranu u rat 29. lipnja 1917. stupila i Grčka, čiji su kontingenti pojačali savezničke snage na Solunskom bojištu. Sovjetsku je Rusiju zahvalila Oktobarska revolucija.⁶⁷

8. 1. Umiranje od gladi u Hercegovini

Želeći dokumentirati raznovrsnu djelatnost hercegovačkih franjevaca za vrijem Prvog svjetskog rata provincijal fra David Nevistić je dana 17. studenoga 1917. pod br. 420 razaslao je reservat „poštovanim ocima hercegovačke franjevačke Redodržave“ u kojem iznosi teško stanje seljaka u Hercegovini: „U interesu dakle, naroda, i države nužno je, piše provincijal, da se što prije potpuno i jasno razloži tužno stanje našega seljaštva odlučnim krugovima i da ih se zamoli za što bržu i izdašniju pomoć. Zato pako potrebno je, da imamo pri ruci sve moguće podatke o sadašnjem stanju naroda u Hercegovini i o njegovim patnjama t[ij]ekom rata.“ Provincijal, nadalje napominje da će fra Brno Smoljan doći svakom fratu i zatražiti potrebne podatke: „Podatke, koji Vam budu pri ruci (stanje pučanstva, mjesecni pregled rođenih i umrlih, eventualno iskaz aprovizacije), treba da mu odmah uručite providene vlastoručnim potpisom i službenim pečatom. Daljnje pako podatke o rekviziciji, djeljenju potpora, sadnji duhana i drugim nepravdama, koje su narodu učinjene od početka rata pa do dan[as], treba da savjesno i bez buke skupljate, čuvajući potpunu tajnu o namišljenom koraku i o svrhi skupljanja. Svaki slučaj pritužbe [na postupak države] ima se potpisom tužitelja i dvaju svjedoka pisano ovjeriti i nama, kada Vam poručimo, u Mostar po pouzdanoj osobi poslati“.⁶⁸

Na temelju župnih izvješća sačuvani su podaci o umrlima od gladi. Evo jednog izvješća: „Popis umrlih od gladi (nedostatnosti i nehranjivosti jela) - prema popisu župnika fra Blaža Jerkovića, Rasno 19. kolovoza 1917. godine - u ovoj župi:

1. Dne 1. veljače 1917. Iva Zadro rođena Boras - Grljevići.

⁶⁷ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402. - 409.

⁶⁸ Arhiv P. Spisi Provincije, sv. 48. f. 67rv.

(Saplala od gladi, u trbuhi došla kao daska. Kravu imali steonu, zaklali je i izjeli izbavivši živo iz nje tele. Šestero joj sitne dječice ostalo na životu mojim nastojanjem i seljana).

2. Dana 3. veljače 1917. Ante Čolak p. Šimuna – Dužice.

(Za nj je svaka pružna susretljivost bila prekasna).

3. Dana 6. veljače 1917. Ilka Šantić rođ. Sabljić – Dužice.

4. Dana 6. veljače 1917. Petar Brkić p. Ivana – Rasno.

(Žena mu otisla bila po kvarte na Lišticu, te je morala tamo noćiti, jer kvart nijesu bili stigli, došavši sutri dan kuži, on već izdahnuo.)

5. Dana 21. veljače 1917. Mate Šantić p. Nikole – Dužice.

(Dijeleći njemu i ženi mu pod br. 3. sv. Sakramente dne 5. veljače t. g. zakleše me sažalno, da im spremim kako god malo hrane, koju sam im odmah pružio, ali već bilo kasno.)

6. Dana 21 ožujka t. g. Ivan Radišić p. Nikole – Grljevići.

(Na ovaj dan slučajno sam se potrefio u Grljevićima; kazaše mi, da Ivan užasno pati od gladi. Dođem tamo i zatečem ga na izdisaju, sa svim znakovima glada i oskudice. Četvero petero još kućne čeljadi složilo se oko vatre, od kojih nijedno nije moglo od iznemoglosti doći po me ni u selo! U kući mu ništa od hrane nijesam našao osim 1. kg svakovrsnog divljeg zelja u jednom krtočiću! Naredivši odmah kolekciju po selu i sam ih nadarivši, ostali su svi drugi na životu. Ivan je bio i sulud od unatrag 10 godina. Svi su ukućani jedinstveno izjavili: da se nijesu kroz već osam, dana ožitili!)

7. Dana 27. ožujka 1917. Mate Ravić p. Ilije – Buhovo.

8. Dana 23. ožujka 1917. Petar Sabljić p. Mate – Buhovo.

9. Dana 30. ožujka 1917. Jela Brkić rođ. Karačić iz Rasna.

10. Dana 30. ožujka 1917. Matija Brkić kćer Jelina (pod br. 9.) i Ante Brkića iz Rasna.

11. Dana 5. travnja 1917. Ante Brkić p. Ivana (muž Jelin a otac Matijin – od brojeva 9. i 10.). Odjednom sam ih opremio sa sv. Sakramentima sve troje, od kojih je dvoje odmah iza mene umrlo, a Ante 5. dan iza njih, kojemu je pružena susretljivost bila prekasna. Na moju prijavu, došao je dr. Rudolf Goldstein, ravnatelj zemaljske bolnice iz Mostara, i utvrdio smrt od gladi.
– Mati mu sakata i još dvoje dječice izgledali kao smrt, ali su po nama spašeni i ostali na životu.)

12. Dana 4. travnja 1917. Iva Šantić rođ. Škrobo – Dužice.

(Nevjesta Matina i Ilikina pod brojevima 3 i 5. Susjedni vele, da je ju muž Nikola opremio u prosjačenje I ona istekativši u

tudoj kući (sic!) umri od gladi. Iz Kruha sv. Ante pokopana.

Oružnici iz Lištice morali su na moju prijavu posredovati hranu grobarim da se ukopa.)

13. Dana 5. travnja 1917. Matija Cvitanović rođ. Radišić – Buhovo.

(Sin joj došao smrt mi prijaviti i doveo djecu teko živu do mene, koji su mojim posredovanjem ostali na životu.)

14. Dana 9. travnja 1917. Iva kći pok. Pavla Sesar – Buhovo.

(Tri četiri sestre ima još, velike cure, koje vrlo loše od gladi izgledaju i hrane se poglavito prosjačenjem, Kruhom sv. Ante itd. I jučer sam jednu od njih opremio, a uzrok je bolesti nehranjivost jela, u kući ništa nemadu već sada!)

15. Dana 22. travnja 1917. Ivan, Ante Ravić – Buhovo.

16. Dana 18. travnja 1917. Božica Čolak rođ. Bošnjak – Dužice.

(Opremio sam joj odmah iza podjele sv. Sakramenata malo hrane, ali bilo prekasno. Pokopana je iz Kruha sv. Ante uz iste uvjete kao i pod brojem 12.)

17. Dana 26. travnja 1917. Ruža kći Luke Sabljić – Buhovo.

18. Dana 10. svibnja 1917. Matija kćer Ivana Škrobo – Dužice.

Za istinitost navedenih slučajeva jamči potpisani župnik, ukućani i susjedi. I ne samo navedeni slučajevi, nego, ističe fra Blaž: *Glad je i mnogim drugim pomogao, da ranije umru.* Za ilustraciju samo ovo navađam: u cijeloj 1916. god. Rodilo se je 59 osoba, a umrlo ih je samo 49. Dočim od 1. siječnja do 15. kolovoza 1917. umrlo je 55 osoba a rodilo se samo 30!

“U ovom razdoblju, piše fra Blaž, podijelio sam svojih oko 2.000 kruna i iz Kruha sv. Ante 2.000 k., što da mnije učinjeno, pred Bogom I ljudima prisišem, da bih ih samrlo još minimum 20 do 30 osoba. Naime, pomoću gornjeg novca kupovao sam živež i kvarte, siromašnima plaćao I tako su ostali živi. Isto tako prisižem, da će ih bit u budućoj jeseni, zimi i proljeću mrtvih od gladi minimum četvrtina cijele župe, ako se budu kvarti izdavali u onoj količini, kao što je dosle činjeno i budući je ova godina sa svojinom grla manje nego lanjska.⁶⁹ Slične izvještaje poslali su župnici iz još pedeset i dvije župe.⁷⁰

Prvi uzrok smrti u Hercegovini bio je rat. »Nijedan narod prostrane monarhije Habsburgovaca nije zatekao ogromni svjetski rat u takovom slabom gospodarskom i kulturnom stanju, napisao je naš provincijal fra David Nevisitić, kao nas u Bosni i Hercegovini... Pa koliko god bijasmo u slabom stanju, ne odadosmo ni za čas znaka malodušnosti ili pače straha, nego se nadosmo pripravni da vršimo najteže zadaće, koje na nas staviše kormilari državne lađe. I zaista, sami se divimo svemu onome, što mogosmo podnijeti, pretrpjeti i žrtvovati za ove tri godine svjetskog rata«, zapisano je u dokumentu iz 1917.

⁶⁹ Arhiv P., Spisi Provincije, sv. 47. f. 240r-241v.

⁷⁰ Nikić Andrija, Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan, Mostar, 2004., Izvješće na str. 434.-436.

godine.“⁷¹ - Drugi uzrok umiranju pučanstva jest pomanjkanje radne snage: „U službi Previšnjeg Prijestolja i domovine nalaze nam se svi iole sposobni muškarci, dok se u potrebi dižu od pluga i motike starci i dječaci, to gone na javne radnje.“⁷²

Treći uzrok teškom stanju u Hercegovini bila je suša. Suša u 1917. godini bila je posebno kobna »od 9. travnja do 7. listopada nije kod nas kiše ni natopa bilo, a k tome je vladala silna žega.“⁷³

Hercegovinu je, jednom riječju, zadesila elementarna nepogoda. „Mi smo Vam u pravom smislu riječi pogorjelci. Nije nam izgorjelo jedna selo ili grad, nego čitava zemlja, a koliko se nije vodom, i to u neznatnoj završini, obranila. Do 7. listopada, da je tko došao, on bi mislio, da iz te zemlje nigda ništa udariti ne može... . Proljeća ni jeseni ne imadosmo, već žarka ljeto i ljutu zimu.“⁷⁴

8.2. Traženje pomoći

Hercegovački franjevci su, predvođeni fra Didakom Buntićem, nakon što od Beča, Sarajeva, Mostara i regionalnih središta nisu dobivali hranu za preživljavanje, organizirano tražili pomoći za prehranu pučanstva u Hercegovini. Fra Didak je upoznao više domoljuba u Hrvatskoj i iznio im svoj plan o spašavanju hercegovačke sirotinje. Povezao se s vođama *Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije.*⁷⁵ Dok su stizali pozitivni odgovori u Hercegovini se organizirali prikupljanje i prijevoz djece od kuća do novih prebivališta u Slavoniji.⁷⁶

Sačuvano je dosta dokumenata o teškom stanju u Hercegovini. Primjerice, dana 2. veljače (1918.) biskup je primio i pismo župnika iz Posušja u kojem iznosi dokaze teškog stanja u Posušju: »Strašno je upravo . . . Presvjetli! Ja s njima trpim, tješim ih itd., ali mi se čini bit će svemu kraj... redom pomor... Svi me obletili, da idem kuda, da im tražim hrane. I moram ići kuda bilo, jer mi drugačije ne daju mira... Preuzvišeni! Preporučam Vam svoje ispaćeno i izmučeno stado, da Vaša Preuzvišenost svojim moćnim zagovorom istomu pomogne, što bude moguće!«⁷⁷ Biskup odgovara: »Sve je od ordinarijata učinjeno, sve su mjere poduzete, da ogladnjeno pučanstvo hrane i to što prije dobije. Z. vlada je obećala da će sve sa svoje strane učiniti? Posljedica je bila,

⁷¹ Predstavka seoskih starješina kotara mostarskoga sa 68 muhura, poslana 21. svibnja 1917. Visokoj zemaljskoj vlasti u Sarajevo. Arhiv Provincije u Mostaru., Spisi Provincije., sv. 47. f. 151r.

⁷² Arhiv Provincije u Mostaru., Spisi Provincije., sv. 47. f. 151r.

⁷³ Piše fra Didak Buntić, dana 25. studenoga 1917.

⁷⁴ ARHIV P., Spisi Provincije, sv. 48. f. 82r. Usp. B[ernardin] S(MOLJAN), Hercegovačka djeca u Slavoniji, Kršćanska obitelj, 18./1917., str. 194.

⁷⁵ Nikić A., Fra Didak Buntić..., str. 421.-494.

⁷⁶ Nikić A., Fra Didak Buntić..., str. 451.-470.

⁷⁷ Arhiv B. Ordinarijata, br. 210./1918. – Odgovor na primljeno pismo.

da je nekoliko vagona, istina skupo 4 K 60 hl., - hrane odvezeno u Posušje. Biskup je spremio 300 tri stotine kruna milodara. Župnik iz Vinice, fra Kleme Doko, javlja biskupu da su a njegovoj župi umrle 3 osobe i nadodaje: »Ako se ne priskoči na vrijeme u pomoć, bit će sve redom žrtava, uslijed gladi. Narod se nema čemu nadati ni slijedeće godine, pošto nije gotovo ništa zasijano.“⁷⁸

Sažimajući opise stanja na pojedinim župama, kod pojedinih fratara i sam proživljavajući ondašnje stanje, provincija fra David Nevistć je posvjedočio: „Preteška i vrlo ozbiljna vremena, koja proživljujemo te kojih posljedice nitko ne može predvidjeti, tište nas kao mora. Osobito naš seljački svijet trpi oskudicu. Gladan je, bos i go, a pomoći niodkuda. Ratne prilike i tri godine, jedna od druge gora narod (su) dovele u potpuno siromaštvo i skrajnju bijedu. Na stotine obitelji nema ništa živa pred kućom, a rijetko tko koje zrno žita u hambaru. Stotine se hrane isključivo divljim biljem, vinskim dropom, kokuruškama i kljenovom korom.“⁷⁹

Fra Didak je prikupio uzorke kruha i pošao caru u Beč. »Kad je otišao [fra Didak Buntić u Beč], donio je i pokazao caru Karlu I. sedam vrsta kruha, pa mu pokazao čim se njegovi podanici u Hercegovini hrane: 1) sirčeni kruh; 2) kukuruzov kruh (zvao se kukuruzov kruh i onaj koji je umiješen od samljevenih kukurušaka, i to se mijesalo s mekinjama); 3) karišikov kruh; 4) proseni kruh (od proса); 5) šiljev (od zrnja sitnijeg od karišikova zrna); 6) barov i 7) kljenov kruh (od kljenove kore pomiješane s mekinjama ili od same samljevene kljenove kore)«.⁸⁰ „*Kruha a ne novca trebamo!* – piše biskup fra Alojzije Mišić.⁸¹

»Naši junaci, piše fra Didak zemaljskom poglavaru Sarkotiću u Sarajevo, preuzvišeni gospodine, pa i onda, kad izdišu, ne traže nipošto, da im mjedene i hladne kamene spomenike dižemo, nego je jedina njihova želja i misao i briga, a i vrela molba, da im žive njihove spomenike sačuvamo, da se za njihovu obitelj: roditelje, žene i djecu skrbimo i staramo«.⁸²

8.3. Spasavanje sirotinje

Početkom 1917. (dana 26. siječnja) poslao je fra Didak Buntić i drugo pismo poglavaru Zemaljske vlade u Sarajevo. U tom pismu fra Didak daje do znanja zemaljskom poglavaru da je primio njegov odgovor na svoje gismo od 8. studenog prošle godine. Saznajemo da je gosp. Sarkotić ukorio fra Didaka

⁷⁸ Arhiv B. Ordinarijata, br. 221./1918.

⁷⁹ Arhiv P, Spisi Provincije, sv. 48. f. 67r i sv. 49., f. 166r.

⁸⁰ Podatke mi je usmeno prenio Jakov Skoko pok. Stojana iz Rasna. On se - kako mi je govorio 1971. godine - poslje fra Didakova povratka iz Beča s njim susreuo i ovo doznao od samog fra Didaka. Ja sam njegove i brojne druge uspomene zapisao i sačuvao u pismohrani. Arhiv P, Svjedočanstva o fra Didaku Buntiću.

⁸¹ Nikić A, Fra Didak Buntić..., str. 479.

⁸² Uložci..., str. 109-111. Točka 1. njegove molbe sadrži da se spomenuta dva kovača (Nikola Bubalo i Jakov Karačić) koji se sada nalaze u Guo+ru na kaderu, pa i drugi, gdje su nužni, povrate; str. 111.

Buntića: »Vaša mi je preuzvišenost i ukor radi kritike dala. Primam ga rado«. Zatim fra Didak citira sv. Pavla apastola »Volo etiam anathema esse pro fratribus« - (Hoću i proklet biti za braću)! Dalje fra Didak naglašava :»Nu Bog mi je svjedok, preuzvišeni gospodine, da ja nikada i nikome ne bih rada nepravde oli uvrede nanijeti, nikad neistine oli laži reći . . . nego jedino i samo svojoj braći i svome narodu koristiti i obraniti ga«.⁸³

Govor u korist vojnika fra Didak iznenada prekida: »Ali vajme meni o čemu ja pišem i čime li Vašoj preuzvišenosti dosađujem na očigled ove goleme i posvemašnje propasti našeg bijednog i siromašnog naroda.« I prelazi na posljedice gladi: Srce mi se cijepa, preuzvišeni gospodine, gledajući svojim vlastitim očima ove nemile prizore, ove blijede i nijeme od gladi, slabosti u spodobi ljudskoj, a da im ni odakle pomoći nema. Klonuli starci, iznemogle žene, obamrla djeca čekaju po više dana na onaj kilogram žita i ne dobivaju ga, nego se teturaju po kućama. Pojeli su davno i sjeme, pojeli onog živog ajvana, povrće, korijenje i zelenu travu.⁸⁴ I šta sad? Uzdat se valja u aprovizaciju? Evo što možemo od nje očekivati i kako se u nju pouzdati:

Bilo nam se reklo da ćemo na mjesec i na glavu dobivati po 6 kg. žita (točno jednu trećinu normalnoga). E pa dobro, pomislimo, i ako težak - komu je kruh glavna i jedina hrana - ne može raditi, moći će barem živ ostati. Ali šta vidimo?⁸⁵

Zatim fra Didak prelazi na podatke: »Hrvatska seljačka zadruga kojoj je povjerena od kotarske oblasti u Mostaru aprovizacija ovoga kraja, dobila je kroz zadnja tri mjeseca u svemu 57.500 kg. žita na 15.120 žitelja, t.j. po glavi 3.800 grama na tri mjeseca, oli 1270 grama na mjesec dana. Je li dakle čudo, da svijet skapava i samire od gladi?«⁸⁶

Pismo završava vapajem fra Didaka Buntića a ime ispaćene sirotinje: »Kad je ovo ovako, ja Vašu preuzvišenost molim i zaklinjem živim Bogom, ako nam ne možete povratiti mira, ako nam nema kruha, a Vi nam pribavite nekoliko starih lada i nas turite niz Jadransko more i prepustite neizvjesnoj sudbini za izbjegći ovoj groznoj smrti koja nas sigurno čeka, i ja ću je osobno dijeliti i zaploviti onoj zemlji, odakle se čuje Božji glas, to evanđelje mira i pravde za sve narode male i velike navješćuj. Upadnemo li u neprijateljske ruke, mislim, da ćemo i to na smilovanje naići, kad nam naša država neće i ne može pomoći. Morientes Te salutant!« (Pozdravljuju to oni koji umiru).⁸⁷

⁸³ Ulomci..., str. 143.

⁸⁴ Usp. Arhiv P. Spisi Provincije, sv. 48. f. 55r itd. Svjedočanstva o fra Didaku Buntiću. Ljudi su mi pričali da se nigdje nije vidjela zelena travka. Prof. fra Vojko Mikulić je tvrdio da je on popisao trave koje su ljudi u to vrijeme jeli i nabrojio je 48 raznih trava.

⁸⁵ Ulomci..., str. 143.-144.

⁸⁶ Ulomci ..., str.144. »Pitamo našu Icotarsku oblast - nastavlja fra Didak - i urgiramo dnevno, a ona nam odgovara: ~što da činimo? Ono što imamo, to Vam i damo.«

⁸⁷ Spomenica, str. 115.-116.

Ni ovaj vapaj nije bio uslišan: Brodove ne damo! (Jer će vas zarobiti). Hrane nemamo!« - bio je odgovor koji je - prema pričanju živih svjedoka primio fra Didak Buntić. Fra Didaku i njegovim suradnicima: Trebalo je gledati smrti u oči i ne tražiti pomoć bez pripomoći zemaljske vlade, nego se uzdati u darežljivost hrvatskog naroda.⁸⁸ Nakon bezuspješnog vapaja fratri su otvarali javne kuhinje po samostanima i župama, te s uspjehom organizirali i ostvarili spašavanje hercegovačke sirotinje kod obitelji u Slavoniji.⁸⁹

Nakon što je fra Didak Buntić osigurao duševnu i tjelesnu zaštitu za siromašnu djecu iz Hercegovine i obišao pojedine krajeve Slavonije i vjerojatno se porazgovorio sa samim dobrotvorima, započeo je organizirati preseljavanje djece iz Hercegovine a Slavoniju. To je bilo u jesen 1917. godine.⁹⁰

Uz to, hercegovački franjevci su, organizirano odlazili u Slavoniju s raznim nevoljama se borili, svojim vjernicima žito dogonili i dijelili. Jednog srca i duše s fra Didakom Buntićem svi su se osjećali veseli, jer su sačuvali najveće čovjekovo blago - život.⁹¹

Spašena generacija hercegovačke djece zahvaljivala je i još uvijek zahvaljuje fra Didaku Buntiću tražeći dostojarne nazine koji bi okrunili njegovu akciju. »On je naš Mojsije« - govore jedni, a drugi ga nazivaju „Spasitelj sirotinje“, „Naš otac i majka“, jer sirotinju je volio kao što majka voli svoje dijete« kažu mnogi. Najljepši izraz zahvalnosti - je možda ipak - izražen ovim riječima: *Ja sam živ i to je moj govor o fra Didaku Buntiću.*⁹²

9. Tijek rata 1918.

Polazeći od postignutih uspjeha u prethodnoj godini, ponajprije od činjenice da je Istočno bojište izlaskom Rusije iz rata (Oktobarska revolucija 1917.) uglavnom prestalo postojati, Nijemci su se odlučili svim snagama angažirati na Zapadnom bojištu. Sa svoje strane Austro-Ugarska se obvezala poduzeti ofenzivu prema Italiji. Međutim, proces raspada Monarhije uzimao je sve jači zamah. To je osobito došlo do izražaja u pobuni mornara na 40-ak ratnih brodova u Boki kotorskoj početkom mjeseca veljače.⁹³

„Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Wilson je 8. siječnja 1918.. pred Kongresom pročitao svojih 14 uvjeta za postizanje mira:

⁸⁸ Nikić, A., Fra Didak..., cit. dj., str. 445.

⁸⁹ „Kad je sve bilo skuhano, fra Didak bi stao pokraj kazana – pričao mi je istom prigodom drugi čovjek - i stao dijeliti. Dijelio je na slijedeći način: prvi bi dobili oni koji su bili blijedi, a tek iza njih oni koji su izgledali crvena lica“. Nikić, A., Fra Didak..., cit. dj., str. 448.

⁹⁰ Nikić, A., Fra Didak..., cit. dj., str. 451.

⁹¹ Nikić, A., Fra Didak..., cit. dj., str. 483.

⁹² Nikić, A., Fra Didak..., cit. dj., str. 493.

⁹³ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402. -409.

1. Svi mirovni ugovori moraju biti javni,
2. Plovidba morima ne smije biti ograničena,
3. Uklanjanje svih gospodarskih restrikcija,
4. Smanjenje naoružanja,
5. Nepristrano rješavanje kolonijalnih problema,
6. Ispražnjenje okupiranih dijelova Rusije,
7. Ispražnjenje okupiranih dijelova Belgije,
8. Ispražnjenje okupiranih područja u Francuskoj i restitucija Elzasa i Lotaringije,
9. Talijanske granice ispravljaju se u skladu s »jasnim nacionalnim kriterijima«,
10. Svim narodima u Austro-Ugarskoj pruža se potpuna sloboda za autonomni razvoj,
11. Ispražnjenje okupiranih zemalja Balkana,
12. Samostalnost za narodnosti pod turskom vlašću,
13. Nezavisnost Poljske i njezin pristup moru i
14. Stvaranje Lige naroda

U noti od 4. listopada iste 1918. godine Wilson povlači neke od svojih 14 točaka, jer »autonomija za Čehe i južne Slavene nije više dovoljna«, a traži i uvođenje demokracije u Njemačkoj.⁹⁴

Unatoč početnim uspjesima, austrougarska ofenziva na Talijanskom bojištu (15.-23. lipnja 1918.) bila je ubrzo zaustavljena, a završila je povlačenjem austrougarskih postrojba (21.-23. lipnja 1918.) na početne položaje na lijevoj obali Piave.

Srbijanska vojska, umjesto da progoni neprijatelja kroz Šumadiju i Mačvu, nadire prema Banatu i — preko Kosova — prema Crnoj Gori. Ciljevi su jasni: onemogućiti uspostavu crnogorske nezavisnosti i zauzeti što više mađarskog istočnog teritorija. Beograd je oslobođen tek 1. studenoga 1918. godine.

Austrougarske trupe se gotovo nesmetano povlače i iz Albanije. U Sarajevo je srbijanska vojska ušla tek 6. studenoga (iako je tamošnje Narodno vijeće htjelo da ih oslobole Amerikanci, koji su se tada već bili iskricali u južnoj Dalmaciji); prvi srbijanski odredi u Zagreb su ušli tek 15. studenoga, u Rijeku 17. studenoga, a zatim i u Split, Dubrovnik i Ljubljalu. Veselje je kratka vijeka, jer se uskoro sve do Splita kao okupacijska sila s mandatom savezničke vrhovne komande iskrcajavaju Talijani (sa stvarnim ciljem postupnog realiziranja Londonskog ugovora).⁹⁵

⁹⁴ <http://1914-1918.com.hr/427-2/>

⁹⁵ <http://1914-1918.com.hr/427-2/>

Godina 1918. u Hercegovini je bila posebno znakovita. Tu godinu Ivan Softa u djelu «Dani jada i glada» opisuje sljedećim odlomkom. «Hiljadu devet sto osmanasta godina u Hercegovini bila je rodna. Krumpir, žito i kukuruz – sve je rodilo, kako nije već nekoliko godina. I duvan je izrastao velik, lišće mu je bilo žuto, da su sa zadovoljstvom oko njega radili. U gomilama kao i god prosječnih ljudi javit će se posebno zadovoljstvo kad znadu, da im je sitost za neko vrijeme osigurana. (...) Jednoga dana pronijela se kroz selo jedna riječ: mir! Djeca su na njivu trčala i kazivala majkama, da je došao mir i da će čaća doći. Majke su opet trčale s njiva kućama da se uvjere, da li je to istina. Čobani su ostavljali marvu i brdu i trčali u selo: je li istina? Nastalo je neobično i nejasno veselje u selu, koje su dosad prale suze.»⁹⁶

10. Kraj rata (1918.)

Kada se 1918. rat počeo bližiti kraju i kad je postalo jasno da Amerikanci ne žele prihvati podjelu istočne obale Jadrana između Italije i Srbije po osnovni pola – pola, Mussolini je počeo pisati o jugoslavenskom imperijalizmu i nečasnoj izdaji Francuza i Britanaca koji su na sve načine nastojali zaobići obećanja dana u Londonskom ugovoru. Iz Mussolinijeve tadašnje perspektive minimum talijanskih teritorijalnih zatjeva na Jadranu trebala su biti tri grada, Trst, Rijeka i Zadar, koji su za njega činili nesumnjivi talijanski teritorij.⁹⁷

Nadmoćne snage Antante zadavale su sve jače udarce materijalno i moralno iscrpljenim Centralnim silama. Austro-Ugarska je, ne savjetovavši se s Njemačkom, 14. rujna 1918. uputila poziv za mirovne pregovore svim državama u ratu, što je Antanta odbacila.

„Turska je 30. listopada 1918., piše dr. Ivo Perić, potpisala primirje, a Austrija, čije su snage na talijanskem bojištu bile u rasulu, učinila je to četiri dana kasnije. Njemačka je 11. studenog 1918. pristala na bezuvjetnu kapitulaciju, pa je time Prvi svjetski rat završen.“⁹⁸

U jesen 1918. Austro-Ugarska je doživjela slom, a car Karlo I., pošto mu je oduzeta vlast, abdicirao je 11. studenoga 1918. i sutradan napustio zemlju.

Iako su 13. studenoga 1918. Madžari u Beogradu potpisali primirje, srpska vojska je tijekom studenoga zaposjela južnu Ugarsku te, na poziv Narodnog vijeća SHS u Sarajevu i Zagrebu, 6. studenoga ušla u Sarajevo, a 14. studenoga u Zagreb.

⁹⁶ Ivan Softa: Sabrana djela, Pitri, Zagreb, 1999.

⁹⁷ / 100 godina od Velikog rata. Tajni život mladog Benita. Jamčimo velikoj Srbiji izlaz na Jadran, Nedjeljna Slobodna Dalmacija, 10. 8. 2014., str. 29.

⁹⁸ Perić I., Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, cit. dj., str. 34.

Nakon poraza na Balkanskom bojištu, a potom i na Talijanskem, Austro-Ugarska je prestala postojati. Talijani su prešli u ofenzivu na Piavi u smjeru Vittorija Veneta 27. listopada i brzo probili bojišnicu, nakon čega je otpor austrougarske vojske, koja je zatražila primirje 29. listopada, prestao. U Beču je 12. studenoga proglašena republika, a 16. studenoga i u Budimpešti; Česi su nakon 28. listopada proglašili neovisnost. Istodobno je iz rata bilo izbačeno i Osmansko Carstvo, koje je 30. listopada potpisalo primirje u Mudrosu na otoku Limnosu.⁹⁹

Njemačka je proživljavala agoniju pod udarcima savezničkih armija i valova unutarnjega nezadovoljstva, što je ubrzo kulminiralo u revoluciju. Na cijeloj crti Zapadnog bojišta, francuske, britanske, američke i belgijske snage otpočele su ofenzivu 26. rujna 1918. godine. Nakon povlačenja pod pritiskom Vrhovnog zapovjedništva njemačka se vlada noću između 3. i 4. rujna obratila predsjedniku SAD-a Th. W. Wilsonu s mobom da poduzme korake za prekid neprijateljstva. Njemačka je 11. studenoga potpisala bezuvjetnu kapitulaciju. Potom je njemačka vojska morala napustiti sva zaposjednuta područja na zapadu i istoku, zatim Alsace, Lorenu i lijevu obalu Rajne. Kapitulacijom Njemačke Prvi svjetski rat bio je završen.¹⁰⁰

Rat je završen 11. studenoga 1918. u 11 sati, primirje je potpisano u vagonu u šumi Compiègne.¹⁰¹

Nakon četiri godine "taj dotad najveći rat angažirao je, istrošio i uništio golema materijalna dobra, a prouzročio je i teška ljudska stradanja. Od 54 države, koliko ih je tada bilo, u Prvom svjetskom ratu je više ili manje sudjelovalo 36 država svijeta. One su mobilizirane približno 70 milijuna vojnika, od čega je poginulo ili umrlo od rana i bolesti otprilike 10 milijuna, a više od 21 milijuna bilo ih je ranjeno. Od toga je ostalo nekoliko milijuna invalida."¹⁰² Za ratne izdatke potrošeno je oko 200 milijardi tadašnjih dolara.

U odnosu na prijašnje ratove Prvi svjetski rat karakterizira izravno sudjelovanje golemoga dijela stanovništva, neočekivano veliki gubitci i pretežna statičnost bojišnica zbog nadmoći zaklonjena pješaštva, osobito ako su bili opremljeni strojnicama i poduprti topništvom, a napadači, redovito, bez bežične komunikacije. Statičnost linija nastojalo se svladati novim oružjima (zrakoplovi, tenkovi, podmornice, bojni otrovi) i taktikama, poput djelovanja pješaštva u manjim skupinama (*jurišnici*).

⁹⁹ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 402.-409.

¹⁰⁰ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 408.

¹⁰¹ Istu šumu i isti vagon nacisti su odabrali kao simbolično mjesto gdje je potpisana kapitulacija Francuske 1940. godine. <http://www.matica.hr/vijenac/527/Nepo%C5%BEeljna%20povijest%20Prvoga%20svjetskog%20rata/>

¹⁰² Perić I., Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, cit. dj., str. 34.

Ratni napor u svim su zemljama doveli do većeg ili manjeg angažmana cjelokupnoga društva, ali su bili različiti stupnjevi ograničenja građanskih prava. Uz ratnu promidžbu, uvođenje radne obveze i obavezna materijalna davanja stanovništva Prvi svjetski rat ocjenjuje se kao jedno od ishodišta totalitarizma. Na svjetonazorskoj razini upozorava se pak na nestanak vjere u neograničeni napredak čovječanstva te na niz drugih filozofskih i umjetničkih implikacija.

Kao podanici Austro-Ugarske Monarhije, stanovnici današnjega hrvatskoga i bosanskohercegovačkog teritorija pretežno su ratovali u njezinim oružanim snagama (zajedničkoj vojsci i domobranskim postrojbama), neki i na visokim vojnim položajima, poput feldmaršala Svetozara Borojevića i generalpukovnika Stjepana Sarkotića. Manji dio stanovništva borio se u dobrovolačkim postrojbama Kraljevine Srbije, posebice pred kraj rata. Smatra se da je ukupno poginulo oko 190.000 ljudi s područja tadašnje Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te Bosne i Hercegovine. Za to se vrijeme lojalistički dio hrvatske političke elite obzirno zauzimao za reformu Monarhije, dok su se političari u emigraciji okupljeni oko Jugoslavenskoga odbora uporno zalagali za raspad države. Većina političara u zemlji ipak je ponajprije vodila računa o stanju na bojištima, te se na kraju priklonila proglašenju Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a potom i njezinu ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom.¹⁰³

11. Mirovni ugovor

Nakon četverogodišnjeg ratovanja Antanta je mirovne uvjete postavila na mirovnim konferencijama 1919.- 1920. godine; mirovni sporazumi potpisani su s Njemačkom u Versaillesu 28. lipnja 1919., Austrijom u Saint-Germain-en-Laycu 10. rujna 1919., Bugarskom u Neuillylu 27. studenoga 1919., Mađarskom u Trianonu 4. lipnja 1920. i Osmanskim Carstvom u Sevresu 10. kolovoza 1920. Njemačka je, uz ostalo, bila prisiljena odreći se svih kolonija. Rajnsko je područje bilo demilitarizirano, a Saarsko stavljeno pod *Ligu naroda*. Austrijski i mađarski dijelovi propale Austro-Ugarske uglavnom su svedeni u nacionalne granice Austrijanaca i Mađara. Osmansko Carstvo bilo je smanjeno približno na četvrtinu, a Bugarska za nešto više od 11 000 km². Pobjeđene sile bile su obvezne na isplatu ratnih odšteta, a njihove oružane snage svedene na minimum.¹⁰⁴

Konačno, na mirovnoj konferenciji **1946.** u Parizu, poslije završetka Drugoga svjetskog rata, okončan je Prvi svjetski rat. O sadržaju mirovnih ugovora s pobijđenim državama nije odlučeno na samoj konferenciji, nego

¹⁰³ Tekst priredila Vijoleta Herman Kaurić prema tekstu Prvi svjetski rat Hrvatskoga općega leksikona Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, 2012. - <http://1914-1918.com.hr/prvi-svjetski-rat/>

¹⁰⁴ Usp. Hrvatska enciklopedija, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 408.

nakon konferencije, na sastancima Vijeća ministara velesila, u New Yorku od 4. studenog do 12. prosinca 1946. godine. Odluku su donijele: Francuska, Sjedinjene Američke Države, ondašnji Sovjetski Savez i Velika Britanija. Tako je potvrđeno da su za mir odgovorne sve države svijeta, ali odgovornost velevlasti je uvećana, najviša i primarna.¹⁰⁵

,Akademik Davorin Rudolf u izlaganju je 21. svibnja 2014. na prigodnom Znanstvenom skupu koji je održan u HAZU, ustvrdio da se u zadnjih sto godina u međunarodnim odnosima sve promijenilo i sve ostalo isto. Objasnio je da je još na Bečkom kongresu prije 200 godina promoviran model odlučivanja u kojem sudjeluju samo velike sile, što je potvrđeno i na mirovnim konferencijama u Parizu 1919. i 1946., a što se danas očituje u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda, u kojima svaka od pet stalnih članica ima pravo veta.“¹⁰⁶

12. Posljedice rata

„Prakatastrofa dvadesetog stoljeća“ (George F. Kennan) započela je točno prije stotinu godina kada je otpočeo Veliki rat. Tada su se ugasila svjetla širom Europe i više se nisu vidjela upaljena za njihova života. Globalna dimenzija ovoga rata nije ostavila na miru ni područje Hercegovine. Tako su se sinovi, očevi, Braća, muževi i mladići iz Hercegovine našli na stranim bojišnicama za čija su imena vjerojatno po prvi put u životu čuli i na kojima su vodili bitke čiju svrhu i ciljeve nisu ni razumjevali.¹⁰⁷ Prvi svjetski rat je u Hercegovini kao i na širokom području donio bijedu i razorene obitelji. Dokumentacija koja se čuva u crkvenim pismohranama i periodika povremeno svjedoče da se pučanstvo borilo s prezivljavanjem.¹⁰⁸ „Rat se industrijalizirao; borbu čovjeka protiv čovjeka zamijenila je borba čovjeka protiv tehnike (tenkovi, zrakoplovi, podmornice, bojni otrovi...) Jasno je onda zbog čega je pored 14. milijuna mrtvih, milijuni i milijuni ljudi izišli iz Prvog svjetskog rata što tjelesno što psihički oštećeni. Žrtava nije bila lišena ni Hercegovini.

¹⁰⁵ <http://www.vecernji.hr/hrvatska/jos-jedna-glupost-na-balkanu-942095> - Obzor, (Večernji list), 31. svibnja 2014., str. 20-22.

¹⁰⁶ <http://dalje.com/hr-zagreb/u-hrvatskoj-akademiji-znanosti-i-umjetnosti-skup-o-prvom-svjetskom-ratu/509580>

¹⁰⁷ Usp. Ivica Šarac, Žrtve ratova dvadesetoga stoljeća u župi Čerin prema maticama umrlih, Župa Čerin, ... 2014., str. 231.

¹⁰⁸ Brojna dokumentacija se čuva u Franjevačkom arhivu i Arhivu Biskupijskog ordinarijata u Mostaru, te sačuvanim pismohranama župnih ureda (Mostar, Ružići, Drinovcima, Tihaljini, Posušja, Seonice itd.)

13. Statistike sudionika Velikog rata iz Hercegovine

Prema službenim austrougarskim podacima poginula su 4. 692 Hercegovaca. Broj poginulih po kotarevima u Hercegovini izgledao je ovako:

Redni broj	Kotar	Mobilizirani vojnici	broj poginulih	postotak
1.	Bileća	2347	457	19,5%
2.	Gacko	1997	178	8,9%
3.	Konjic	4609	554	12,0%
4.	Ljubinje	1428	207	14,5%
5.	LJUBUŠKI	6416	772 ⁵	12,0%
6.	MOSTAR	8523	1108	13,0%
7.	/grad Mostar/	1809	337	18,6%
8.	Nevesinje	3810	278	7,2%
9.	Stolac	5323	455	8,5%
10.	Trebinje	2868	346	12,1%
Ukupno	Hercegovina	38 130	4 692	4 6 9 2 ž i v o t a položiše za propalog cara. ⁶

Zaglavak ratnog dijela

Prvi svjetski rat (1914.-1918.), od ubojice, proširio se na narode. Atentat je izazvao sukob na mnogo različitih razina. Ustvari, bio je to rat između država Trojnog saveza odnosno Centralnih sila (Njemačka i Austro-Ugarska; treća članica je Italija od 1915.) i njihovih saveznika (Osmansko Carstvo, Bugarska) i država Antante (Francuska, Velika Britanija i Rusija) te njihovih saveznika (Srbija, Crna Gora, Rumunjska, Grčka, Sjedinjene Američke Države, Japan, i dr.) od 28. srpnja 1914. do 11. studenoga 1918. godine. Balkan i Osmansko Carstvo su bili ključne regije sukoba. U Prvom svjetskom ratu sudjelovalo je 36 država sa oko 70 – susreće se podatak 65 - milijuna vojnika od ukupno 54 države._ Rat se vodio na teritoriju 14 država. Rat je uzrokovao sukobom interesa velikih europskih sila radi nove podjele kolonija, sfera utjecaja i izvora sirovina. Njegovu izbijanju pridonijeli su također sukobi nacionalnih pokreta na Jugoistoku Europe i Balkanu te u Italiji, s težnjom Austro-Ugarske za

očuvanjem prevlasti. Neposredni povod ratu bilo je ubojstvo austrougarskog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije u Sarajevu (Sarajevski atentat¹⁰⁹), nakon čega je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji, u čemu ju je podržala Njemačka. Potom su sile Antante objavile rat Austro-Ugarskoj i Njemačkoj. Na Dalekom istoku Antanti se pridružio i Japan te napao njemačke posjede na Pacifiku, a Centralnim silama ubrzo se pridružila Turska. Italija se uključila u rat na strani Antante 1915., nakon što joj je tajnim (Londonskim ugovorom – ili paktom¹¹⁰) obećan znatan dio hrvatske obale.

Godine 1917. iz rata je izbačena Rusija, zahvaćena Oktobarskom revolucijom, ali su se uključile Sjedinjene Američke Države.

Rat je vođen uglavnom pozicijski, na dugim linijama bojišnice na Istoku (od Baltika do Jadrana), na Zapadu (Belgija i Sjeverna Francuska), u sjeveroistočnoj Italiji i na Balkanu, prilikom čega su vođene brojne velike bitke (na Marni, Sommei, kod Verduna i drugdje).

Prvi je put primjenjena doktrina totalnog rata (razaranje civilnih ciljeva, uporaba tehničkih noviteta; oklopno naoružanje, zrakoplovstvo, podmornice, bojni otrovi; uporaba promidžbe).

U Prvom svjetskom ratu su uništene goleme količine materijalnih dobara, smrtno su stradali i ranjeni milijuni ljudi. U njemu je sudjelovalo približno 70 milijuna ljudi. Ljudski i materijalni gubici bili su dotad neslućenih razmjera (preko 10 milijuna poginulih, a 21 milijun bilo ranjeno). S obzirom na to da je Prvi svjetski rat bio pozicijski ili rovovski rat, većina poginulih i ranjenih bili su vojnici.

Drugi dio ovoga rada bit će objavljen u Godišnjaku Matice hrvatske Ogranak Grude za 2016. Godinu, u SUSRETIMA 10.

Prof. dr. fra Andrija Nikić

¹⁰⁹ Sarajevski atentat je ubojstvo u kojemu je 28. lipnja 1914. u Sarajevu ubijen austrougarski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand. Organizatori su bili pripadnici prosrpske terorističke skupine Mlada Bosna, a atentator Gavrilo Princip. Djelovali su na poticaji i po nalogu tajne organizacija Ujedinjenje ili smrt, kojoj je na čelu bio šef srpske vojne obavještajne službe Dragutin Dimitrijević – Apis. U atentatu je ubijena i prijestolonasljednikova supruga Sofija. Sarajevski atentat bio je neposredan povod izbijanju Prvog svjetskog rata. Usp. Veliki školski leksikon, Izd. Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 858-859.

¹¹⁰ To je tajni sporazum, odnosno pakto kojim su sile Antante 1915. obećale Italiji da će, ako uđe u rat na njihovoj strani, dobiti područja Tridenta (Trenta), Južnog Tirola, Trst, Goricu, Istru, najveći dio Dalmacije te gotovo sve otoke od Krka do Korčule. Sadržaj pakta otkrio je i obznanio Frano Supilo, poslije čega su uslijedili snažni prosvjedi Jugoslavenskog odbora i hrvatskog i slovenskog naroda, te otpor južnoslavenske političke javnosti primjeni uglašavaka pakta. Taj je otpor pridonio da se odredbe pakta nisu u cijelosti ispunile, ali su ipak djelomice ostvarene na račun dijelova hrvatskog i slovenskog narodnog teritorija. Pariškim ugovorom (1947.), Italija je izgubila stečevine dobivene na temelju Londonskog pakta. Usp. Veliki školski leksikon..., str. 563.

KOMUNISTIČKI PROGON I REPRESIJA NAD REDOVNICAMA U BIH, POSEBNO U HERCEGOVINI U II. SVJETSKOM RATU I PORAĆU

Uvod

Komunistički progoni i represija nad redovnicama u Bosni i Hercegovini samo su dio represije provođene nad Katoličkom Crkvom u novostvorenoj komunističkoj Jugoslaviji. Takav odnos komunističkih vlasti prema Crkvi, njezinim članovima, i ustanovama proistjecao je iz same ideologije komunizma u kojem nije trebalo biti mesta za Boga, a Crkva je smatrana dijelom srušenog sustava, zaprekom za ostvarenje novog političkog i društvenog projekta. Komunistička vlast bojala se utjecaja i ugleda Crkve u narodu. Crkvu je doživljavala kao najjačeg ideološkog protivnika i moguće središte okupljanja i oslonca svih protivnika nove vlasti. S druge strane i Crkva je doživljavala komunizam kao svog najvećeg suvremenog neprijatelja. Zločini komunista i partizana počinjeni na području Jugoslavije u odnosu na Crkvu i svećenike za vrijeme rata i neposredno nakon njega, samo su zaoštreni međusobne napetosti i otpore, a sve to imalo je posljedice za Katoličku Crkvu u materijalnom, političkom i stradalničkom smislu.

Redovnice u Bosni i Hercegovini dijelile su sudbinu cijele Crkve i hrvatskog naroda kojem je pripadala velika većina njih. Pred početak II. svjetskog rata na području Bosne i Hercegovine djelovale su 872 redovnice (uključujući i novakinje), članice 6 redovničkih Družba: Klanjateljice Krvi Kristove, Milosrdnice sv. Vinka Paulskog, Kćeri Božje ljubavi, Sestre sv. Križa, Služavke malog Isusa i Školske sestre franjevke Krista Kralja. Vodile su brojne škole, dječje vrtiće (zabavišta, obdaništa), sirotišta, a priličan broj je djelovao i u bolnicama i sličnim ustanovama.¹

Progon i represija nad redovnicama, osobito u BiH, malo su poznati i u istraživanjima su tu i tamo dotaknuti u kontekstu progona Crkve općenito

ili pojedinih crkvenih osoba. Čak ni redovničke ženske Družbe, osim u nekim slučajevima, nemaju mnogo podataka o progonu vlastitih članica. Neki su podaci uništeni, drugi nisu ni zapisivani, a sa strahom se prenosila i usmena predaja o progona sve do 90-ih godina prošlog stoljeća. Prema nepotpunim podacima na području Bosne i Hercegovine u ratu i nakon rata stradalo je **stotinjak** redovnica. Od tog broja šest ih je ubijeno za vrijeme rata, nekoliko stradalo od neposrednih ratnih djelovanja, a ostale su izdržavale zatvorsku kaznu od nekoliko mjeseci do više godina, redovito s prisilnim radom. Rijetke su u nekom procesu oslobođane optužbe.

Nova vlast odmah je počela represiju nad redovnicama – nad njima kao osobama, nad njihovim ustanovama i imovinom. Razni oblici represije i progona događali su se istodobno, osobito prvih godina nakon rata: zatvaranja i prisilni rad, zabrana djelatnosti, oduzimanje imovine i drugi oblici represije

1. Općenito o procesima protiv redovnica u BiH

Redovnice su poput drugih okrivljenika suđene pred vojnim i civilnim (općinskim ili okružnim) sudovima. Vojni sudovi u pravilu su izricali strože kazne, vremenski duže, a uvijek su uključivale ne samo zatvor i prisilni rad nego i gubitak političkih i građanskih prava kroz određeno vrijeme nakon isteka kazne. Presude prvostupanjskog suda uvijek su potvrđivane od sudova višeg stupnja. Molbe za pomilovanje u većini slučajeva su odbijane, osobito do 50-ih godina. Nakon 1950. djelomično su uvažavane pa je kazna smanjivana ili su sestre uvjetno otpuštane iz zatvora.

Najveći broj optužbi protiv redovnica u Bosni i Hercegovini temeljio se na onom što su komunisti nazivali jatakovanje. Radi se o podršci, suradnji, pomaganju na različite načine protukomunističke gerile koja je djelovala kroz prvih nekoliko godina nakon rata. Ovu su gerilu činili razni elementi: ostaci poraženih vojska, ljudi koji nisu mogli prihvati komunitički sistem i bili su spremni boriti se protiv njega; ili jednostavno oni koji su se bojali novih vlasti iako nisu sudjelovali ni u kakvim zločinima niti bili članovi bilo kojih poraženih vojnih formacija. Ove gerilce komunistički izvori i literatura nazivaju banditima, odmetnicima, križarima, a u Hercegovini škriparima. Njihove organizacije su smatrane terorističkima i vlast se borila protiv njih na najsuroviji način. A njihove pomagače, stvarne ili one koji su samo označeni takvima, kažnjavala je dugim godinama robije i prisilnog rada, a neposredno nakon rata i brojnim smrtnim kaznama civila i svećenika. Crkvu se htjelo diskreditirati kao organizaciju koja pomaže pa čak i koordinira djelovanje gerile.²

Druga najčešća krivnja u optužnicama protiv redovnica je i širenje neprijateljske propagande. Ovo krivično djelo obuhvaćalo je ne samo ono što netko čini kao npr.: čitanje i davanje drugima na čitanje letaka „neprijateljske“ sadržine, govor o nepravdama nove vlasti ili o njezinoj brzoj propasti jer će je, navodno, srušiti zapadni saveznici i sl. Kod procjene postojanja ovog krivičnog djela procjenjivao se i stupanj društvene opasnosti kao posljedice toga djela, a to se prosuđivalo najčešće po slobodnom nahođenju. Ovo je vidljivo iz presuda mnogim sestrama.

Krvnja je bila i vidjeti, sresti, nekog pripadnika/pripadnicu gerilske skupine i to ne prijaviti „narodnim vlastima“. Jednako tako u optužbe protiv redovnica je ulazilo i znati: znati da se određena osoba spremi pridružiti gerilcima, a to ne prijaviti „narodnim vlastima“. No kada su te iste osobe pale u ruke tajne službe, tzv. Uprave Državne Bezbednosti(UDBE) i bivale izvrgnute torturama, često bi spomenuli imena sestara s kojima su se srele, kojima su povjeravale svoje nakane ili od kojih su primile neku pomoć. Bilo je to dovoljno da sestre završe u zatvoru i na prisilnom radu, neovisno o tome da li je i koliko istina to za što ih se optužuje. Osuđivane su u pojedinačnim procesima, u skupini više sestara te s drugim osobama, civilima i svećenicima.

Sve redovničke Družbe koje su djelovale na području Bosne i Hercegovine prošle su slična iskustva s obzirom na komunističku represiju.

2. Stradanja sestara u pojedinim Družbama na području BiH u ratu i poraću

a) Kćeri Božje ljubavi

Ova Družba djelovala je na području sarajevske nadbiskupije, na sarajevskom i tuzlanskom području. Imala je svoje prve žrtve već na početku II. svjetskog rata, krajem 1941. Istina, ne možemo ih ubrojiti među žrtve komunističkog režima. No bile su žrtve ljudske mržnje i životom su platile svoju vjeru i svoje redovničko zvanje. To su **Drinske mučenice – blaženice, s. Jula Ivanišević**(1893) i **4 susestre**: s. Bernadeta BANJA (1912), s. Kristina BOJANC (1885), s. Antonija FABIJAN (1907), s. Berhmana LEIDENIX (1865). One su živjele u samostanu Družbe „Marijin dom“ na Palama kod Sarajeva gdje su evanđeoski djelovale među narodom ovoga kraja – većinski pravoslavnevjere i muslimani. Skrbile su za brojne siromahe, liječile bolesne i poučavale djecu pismenosti – jer tu nije bilo državne škole.

Četnici-Srbi, u samostan na Palama provalili su 11. prosinca 1941., zapalili ga i opljačkali, a sestre zatočili i poveli preko planine Romanije, pješice, prema Goraždu, gradiću na obali rijeke Drine gdje su imali svoju vojarnu. Najstarija

među njima, s. Berhmana Leidenixn nije izdržala tegobe puta pa su je četnici ostavili u jednom selu da bi se za nekoliko dana vratili i ubili je oko 23. prosinca 1941. kod Pračanskog mosta, između sela Sjetline i Goražda. Grob joj je nepoznat. Ostale 4 sestre odvedene su u Goražde i zatočene u četničkoj vojarni na gornjem katu. Noću, pijani su vojnici upali u prostoriju gdje su bile zatočene sestre. Kad su one shvatile namjeru vojnika – četnika da ih siluju, skočile su kroz prozor vojarne. Četnici su ih potom polumrtve ispred vojarne dokrajčili noževima i bacili u rijeku Drinu. Zato se zovu i štuju kao Drinske mučenice. Završile su tako život njih četiri, istoga dana, 15. prosinca 1941.³

U vremenu 1945. do 1947. deset sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi prošlo je kroz zatvore te su izdržale duže ili kraće kazne. Prva je zatočena s. Benitia THIENEL (1869), odmah po ulasku partizana u Sarajevo, svibnja 1945. „Krvnja“ joj je bila to što je Njemica podrijetlom. Odvedena je u zatvor u Zenici, a potom u logor za žene u Novoj Topoli (sjeverna Bosna) smješten u dijelu samostana sestara Klanjateljica Krvi Kristove. Tu je umrla kao logorašica na Božić iste, 1945. godine. Pokopana je na sestarskom groblju u Novoj Topoli od uprave logora.⁴ S. Benitia i naprijed spomenuta s. Berhmanu Leidenix ujedno su i najstarije robijašice među redovnicama. Kao logorašica umrla je u logoru u Novoj Topoli i s. Manfreda Steindorfer.

Ostale sestre Družbe Kćeri Božje ljubavi suđene su na zatvorske kazne u trajanju od 3-5 godina zatvora s prinudnim radom, a neke i na gubitak građanskih i političkih prava u trajanju 1-3 godine. Optužene su za pomaganje križara, širenju njihovih letaka, izradu(vezenje) križarskih znakova itd. Posebnu težinu u optužbama nekih sestara imala je navodna veza sa svećenikom don Ivanom Čondrićem i njegovom „terorističkom križarskom organizacijom“ koju je tobože osnovao, pomagao, u nju slao druge itd. A sestre su, prema optužbama, preko njega održavale veze s odmetnicima i posredovale odlazak nekih ljudi u šumu, ka križarima.⁵

b) Sestre Klanjateljice Krvi Kristove

Ova redovnička Družba djelovala je na području sjeverne i zapadne Bosne, a središnjica djelovanja je bila u Banja Luci. Vodile su brojne škole. Više sestara ove Družbe također je iskusilo život u komunističkim zatvorima. Najpoznatiji je slučaj triju sestara: Slavke Matijanić (1911), Inviolate Anić (1912) i Janje Džaja (1907). One su uhapšene krajem listopada i početkom studenog 1946., a osuđene u istom procesu od **Vojnog suda u Banja Luci** u srpnju 1947. na duže vremenske kazne od 10, 8 i 14 godina zatvora s prinudnim radom. Sve tri su kažnjene i gubitkom političkih prava na 3 godine po isteku kazne. Krvnja im je dijelom zajednička ili slična: pomaganje odmetnika odjećom i ostalim potrepštinama te omogućavanje da se su njihovom samostanu kod Banja Luke

zadržavaju osobe koje su se krile od narodnih vlasti, pomoći nekim da se prebace u šumu i pridruže križarima, širenje letaka itd.

Kazna je ovim sestrama kasnije umanjena.⁶ Bilo je još sestara ove Družbe koje su zatvarane, ali manjkaju, barem za sada, pouzdaniji pisani tragovi.

c) Milosrdnice sv. Vinka Paulskog (kuća matica u Zagrebu)

Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog u Bosni i Hercegovini imala je brojne podružnice i najveći broj sestara među redovničkim družbama na ovom prostoru – njih 256 u 18 zajednica.⁷ Na području mostarsko-duvanske biskupije djelovale su u Mostaru, Ljubuškom i Tomislavgradu. Kad je završio rat i one su se našle na udaru novih vlasti. Prema dostupnim podacima **34 sestre** ove Družbe bile su zatvorene i osuđivane na duže ili kraće kazne zatvora. Mnoge od njih uhapšene su već zadnjih mjeseci 1945. i osuđeno u više procesa pred Vojnim sudovima u Sarajevu, Tuzli, Banja Luci i Bihaću na zatvorske kazne s prisilnim radom u trajanju od 1-10 godina i svaka od njih 1-3 godine gubitka građanskih i političkih prava nakon isteka kazne. Neke su izdržale kaznu do kraja, a drugima je dijelom smanjena ili su ukazom o pomilovanju oslobođene daljeg izdržavanja kazne.⁸

Većina osuđenih sestara milosrdnica bil su bolničarke koje su radile u bolnicama i sličnim ustanovama. Zato im je, većinom, svima bila ista ili slična „krivnja“ kao u mnogim tadašnjim montiranim procesima: pomaganje odmetnika sanitetskim materijalom, kancelarijskim potrepštinama, odjećom, hranom, čak i oružjem; teška optužba je bila pristupanje njihovim „terorističkim organizacijama“. Za ovakva djela osuđene su: s. Solana Šanjek (1891), s. Fileja Kljajo (1890), s. Salezija Habazin (1901), s. Paula Cvjetić (1922), s. Anita Mateljan (1911), s. Filipa Bukvić (1905), s. Petrina Kovačević (1892), s. Suzana Juraga (1914), s. Štefa Komljenović (1915), s. Tirza Tomić, s. Vita Pocrnić (1915) i druge.

Zanimljivo je u čemu je sud pronašao otežavajuću okolnost kod odmjeravanja kazne u procesu protiv s. Salezije i s. Paule. Ona je bila u činjenici da su obje redovnice, časne sestre, i kao takve “one su položile zavjet da će svoj život posvetiti Bogu i meditaciji, međutim one postaju članice terorističke organizacije, one iskorištavaju svoje opatičko ruho i svoj dojučerašnji ugled kod masa da rovare protiv narodnih interesa“.⁹

Jedan od većih procesa protiv sestra milosrdnica voden je pred Okružnim sudom u Sarajevu 3. travnja 1947. Bio je to proces u predmetu **s. Tihona Peh (1909) i 10 drugih sestara**. Sve su one uhapšene u prosincu 1946. ili u siječnju 1947. Inače, radile su u državnoj bolnici u Sarajevu. S. Tihona optužena je da je organizirala u bolnici veći broj časnih sestara da skupljaju sanitetski materijal koji su kasnije slale odmetnicima, tj. križarima. Drugima je krivnja definirana

više manje ovako: „kao saradnik kriminalne grupe časnih sestara unutar državne bolnice u Sarajevu“ sakupljala sanitetski materijal i slala odmetnicima, širila njihove letke itd.

Sve su sestre osuđene na kaznu zatvora s prinudnim radom u trajanju 2-5 godina i svaka od njih i na gubitak građanskih i političkih prava u trajanju 1 ili 2 godine po isteku kazne. Kazne je potvrdio i drugostepeni sud, a molbe za pomilovanje su odbijene.¹⁰

Posebno dramatično bilo je suđenje s. Eleuteriji Raspor (1897.), koja je kao medicinska sestra radila u bolnici u Brčkom. Dok su druge sestre optuživane za veze i pomaganje hrvatske gerile, ili, kako su komunisti govorili „ustaških odmetnika“, s. Eleuterija je uhapšena 20. svibnja 1946. i optužena da je pomagala četničke odmetnike i da je činila usluge oružanoj četničkoj grupi Dušana Popovića! Štaviše, optužena je za sudjelovanje u organiziranju terorističke organizacije u Brčkom te da je prokazala banditima dvojicu partizanskih časnika koji su se liječili u bolnici u kojoj je radila, a banditi su ih ubili jedne noći. Istina je da su partizanski časnici ubijeni, a nesreća za s. Eleuteriju je bila činjenica što je ona te noći bila dežurna u bolnici. Pred Vojnim sudom u Sarajevu s. Eleuterija i 6 drugih osoba iz veće grupe optuženih u ovom procesu, osuđena je na smrt strijeljanjem 4. kolovoza 1946. Vrhovni sud FNRJ (br. 873/46 od 2. 9. 1946.) preinačio je smrtnu kaznu u 20 godina robije s prinudnim radom i 5 godina gubitka političkih i građanskih prava po isteku kazne. Kasnije je kazna još snižena. Ipak u zatvoru je ostala 8 godina.¹¹

d) Milosrdne sestre sv. Križa

Sestre ove Družbe sa središnjom kućom u Đakovu, imale su samo jednu zajednicu na području Bosne i Hercegovine, u Bosanskom Brodu gdje su vodile zabavište, osnovnu i stručnu školu za djevojke.. U tom gradu su i uhapšene početkom siječnja 1946. sestre Akvina Borić (1901) i Zvjezdana Vuk (1918), a pet mjeseci kasnije pred Vojnim sudom u Sarajevu osuđene su na 3 (s. Akvina), odnosno na 5 godina (s. Zvjezdana) strogog zatvora s prinudnim radom i svaka od njih i na 2 godine gubitka građanskih i političkih prava nakon isteka zatvorske kazne. Optužene su za protunarodno djelovanje: znale su da se izvjesni Drago Moldin spremi pridružiti odmetnicima, a nisu ga prijavile „narodnim vlastima“. I ne samo to: kad je tamo pošao, u studenom 1945. dale mu termofor! I još nekih sitnica (zavoj, nešto papira itd.).¹²

e) Služavke malog Isusa

Ovo je autohtona redovnička družba koju je u Sarajevu utemeljio nadbiskup Stadler 1890. Pred početak II. svjetskog rata na području Bosne i Hercegovine,

točnije, u Bosni, djelovalo je više od 100 njezinih članica. Četiri sestre ove Družbe su provele u zatvoru i na prislnom radu od nekoliko mjeseci do nekoliko godina, a druge četiri su umrle kao žrtve ratnih zbivanja (bombardiranja, zaraza tifusom u službi njegovanja ranjenih vojnika)

Prva je u zatvoru završila s. Blanka Bekavac (1884) krajem siječnja 1945., dakle dok je rat još trajao. Optužnica je bila zaista smiješna konstrukcija: špijunirala je partizansku vojsku prisluškujući telefonske razgovore i na druge načine šaljući podatke neprijatelju; nagovarala je vojnike i seljake da bježe na neprijateljski teritorij (onaj koji je bio još pod kontrolom vojske NDH), a neke tamo i prebacivala. Ove navodne krivnje bile su dovoljne za osudu pred Vojnim sudom jajačke komandne oblasti na 3 godine zatvora s prinudnim radom i isto toliko godina gubitka građanskih i političkih prava. Kazna joj je ipak smanjena te je uvjetno otpuštena iz zatvora krajem lipnja 1946.¹³

Malo kasnije, u veljači 1945. prvi put je uhapšena s. Tarsila Turić(1915) i kroz nekoliko dana ispitivana u nekoliko policijskih postaja. Četiri godine kasnije uhapšena je u Sarajevu 5. ožujka 1949. i dva mjeseca kasnije na Općinskom sudu osuđena na 4 godine zatvora zbog „neprijateljske djelatnosti“ koja nije specificirana. Nakon žalbe kazna joj je smanjena na 2,5 godina.¹⁴

Neposredno nakon rata, u lipnju 1945. zatvorena je i s. Franciska Lozić (1912). Optužena je da je za vrijeme rata „politički i kulturno surađivala s okupatorima i njegovim pomagačima“. A ta „suradnja“ sastojala se u tome što je navodno pomagala ustaše za vrijeme okupacije(tj. za vrijeme NDH) i držala im tečajeve opismenjavanja; prijateljevala s njima i Njemcima i naučila njemački jezik. Optužena je i da je prokazala Njemcima „drugove“ tj. partizane i nazivala ih banditima. Iako je s. Franciska poricala sve glavne točke optužbe, Sud narodne časti osudio ju je na 3 godine zatvora i kaznu teškog prisilnog rada u trajanju od jedne godine. Sud je „poklonio punu pažnju izjavama svjedoka, pošto nije imao nikakvih razloga da posumnja u vjerodostojnost njihovih izjava“ budući da su među svjedocima bili i katolici i pravoslavni i muslimani.¹⁵

Također još jedna sestra ove Družbe, s. Maksimilijana Petrić našla se u zatvoru 1945. sa još 17 drugih osoba koje su optužene da su pripadale, odnosno suradivale s „terorističkim“ protunarodnim organizacijama don Ivana Čondrića i fra Franje Šlafhauzera. Njih dvojica su bili prvooptuženi u velikom procesu pred Vojnim sudom u Sarajevu i osuđeni na smrt strijeljanjem 28. prosinca 1945. Ostali su dobili kazne u rasponu od 1-20 godina, tri osobe su oslobođene optužbi – među njima s. Maksimilijana.¹⁶

3. Školske sestre franjevke u zatvorima i na prisilnom radu

Sestre franjevke u Hercegovini dijelile su sudbinu ostalih redovnica u BiH i osobito mjesne Crkve u Hercegovini na koju je udar bio posebno žestok. Družba Školskih sestara franjevki Krista Kralja imala je pred početak II. svjetskog rata 150 članica na području Bosne i Hercegovine. Većina njih (113) djelovala je na području mostarske i trebinske biskupije i pripadale su provinciji sv. Obitelji sa središtem u Mostaru.¹⁷ Ova je provincija i porasla brojem članova u ratnim godinama te je kraj rata dočekala sa 135 sestara¹⁸, unatoč činjenici da su neke sestre napustile zajednicu tijekom rata. Prema dostupnim, iako nepotpunim podacima, **35 sestara** franjevki provincije sv. Obitelji u Hercegovini prošlo je kroz zatvore, popravni i prisilni rad, a jedna je ubijena. U odnosu na ukupan broj sestara, ovoliki broj onih koje su robijale, zaista je neslavan „rekord“ među ženskim redovničkim provincijama u komunističkoj Jugoslaviji.

a) S. **Regina Milas** – ubijena na početku tzv. oslobođenja

Stradanja sestara su i započela upravo u ovoj provinciji. Prva žrtva među sestrama franjevkama bila je **s. Regina Milas** (1915). Ona je djelovala kao učiteljica u Stručnoj djevojačkoj školi koju su u Čapljinu vodile sestre. Krajem 1944. partizani su se približavali Čapljinu. Mnogi ljudi su napuštali to mjesto prije nego je palo u partizanske ruke. Učinile su to i sestre koje su djelovale u Čapljinu, ali s. Regina je ostala iako su joj savjetovali da se skloni na sigurnije mjesto. Po svjedočenju nekih tako je postupila jer je smatrala da nikom ništa na žao nije učinila pa da se nema čega bojati. No, kada su partizani osvojili Čapljinu, pobili su odmah, bez ikakva suda, mnogo uglednijih Čapljinaca, a tada je strijeljana i s. Regina, 2. veljače 1945. ne napunivši ni 30 godina života. Očito, „krivnja“ joj je bila činjenica da je redovnica. Grob joj je nepoznat kao i ostalima strijeljanim zajedno s njom.¹⁹

b) Procesi protiv sestara franjevki

Nakon završetka rata uslijedila je serija hapšenja i zatvaranja sestara. U Bosni je krajem listopada 1945. uhapšena s. Verena Dijaković (1896), prva provincijalka (1942-1954) u ratu osnovane bosanske provincije Prečistog Srca Marijina. Osuđena je 28. prosinca 1945. od Vojnog suda VI. armije u Sarajevu na godinu dana zatvora s prinudnim radom jer je prikupljala sanitetski materijal za odmetnike i širila njihove letke. Nije poznato da li je izdržala do kraja ovu kaznu. No ponovno je uhapšena 27. 3. 1950. i optužena da je znala za postojanje terorističke grupe u Zenici i njihove namjere da dignu narod na ustanak, a to nije javila narodnim vlastima. Osuđena je 2. 9. 1950. na Okružnom sudu u

Sarajevu na 2 godine popravnog rada (bez lišenja slobode). Žalba na presudu Okružnog suda odbijena je pa je upućena molba za pomilovanje Prezidijumu Narodne Republike Bosne i Hercegovine, ali odgovor nije stizao. S. Verena je treći put uhapšena 24. 10. 1951. i u istražnom zatvoru ostala do 2. 1. 1952. Tada joj je obustavljena istraga i ukinut istražni zatvor jer se „ustanovilo da okrivljena Verena Dijaković nije počinila krivično djelo“ za koje je bila optužena.²⁰ Prema do sada poznatim podacima, zadnje hapšenje s. Verene ujedno je i zadnje lišavanje slobode neke redovnice u BiH. No, mnoge su, prije zatvorene, i tada bile na izdržavanju kazne.

Po prilici u isto vrijeme kada je prvi put uhapšena s. Verena, pod kraj 1945. slobode je lišeno još nekoliko Školskih sestara franjevki hercegovačke provincije sv. Obitelji. Jedna od njih, s. Agneza Čuturić (1905), na službi u Sarajevu u vrijeme hapšenja, zatvorena je 25. listopada 1945. Na **Vojnom sudu u Sarajevu** osuđena 16. 2. 1946. u skupini od 22 osobe. Kažnjena je s 8 godina zatvora s prinudnim radom i 4 godine gubitka političkih i pojedinih građanskih prava. Svi optuženi su okrivljeni da su „tokom leta i početkom jeseni 1945. god. pa sve do svoga hapšenja bili organizovani članovi križarske terorističke organizacije, i istu pomagali koja je išla za tim da u danom momentu nasilno obori postojeći poredak u F.N.R.J.“ U optužnici je za svoje „protunarodno djelovanje“ s. Agneza povezana i s nekim bosanskim franjevcima – fra Antonom Kovačićem i fra Franjom Šlafshauzerom koji je osuđen na smrt krajem 1945. godine.²¹ Kaznu je s. Agneza izdržavala u Zenici oko 5 godina i onda bila puštena na slobodu.

Krajem 1945. u Mostaru je uhapšena skupina od 7 sestara²² od kojih je većina radila u bolnici. Prema dostupnim podacima, dvije od njih, s. **Radoslava Poljak** (1921) uhapšena na blagdan Bezgrešne 1945. i s. **Melita Galić** (1920), uhapšena dan kasnije, osuđene su u jednom velikom procesu sa još 25 osoba. Većinu od tih 27 optuženih činile su djevojke i žene. Među optuženima i osuđenima bio je i fra Krsto Ravlić. Vojni sud u Mostaru osudio je obadvije sestre 30. 3. 1946. (br. 447/46) na 2 godine zatvora s prinudnim radom i po 1 godinu gubitka građanskih i političkih prava, optuživši ih da su jednom prilikom odmetnicima poslale nešto sanitetskog materijala. Kaznu su u cijelosti izdržale u zatvorima u Mostaru, a od listopada 1946. u Zenici. Iz presude se vidi da su neke sestre bile oslobođene optužbe. Spominju se imena s. Tomislave Vučić, s. Hortenzije Antunović, s. Veronike (zapravo treba stajati – Veselke) Dugandžić, s. Krešimire Tomas. S. Melita je ponovno uhapšena 1948., samo nekoliko mjeseci nakon izdržane kazne. Ovaj, drugi put, našla se na optužnici sa mostarskim biskupom Petrom Čulom i više drugih osoba. U tom procesu protiv biskupa ponovno je osuđena na godinu dana zatvora s prinudnim radom, zbog istih razloga kao i prije. I ovaj put kaznu je do kraja izdržala.²³

Drugi, veliki val hapšenja sestara dogodio se 1948. Sestrama je suđeno u nekoliko procesa s nizom drugih osoba, civila i svećenika. Istog dana, 22. 4. 1948. uhapšena je u provincijalnoj kući u Mostaru skupina od petnaestak sestara, uglavnom bolničarki. U jednom procesu, na Okružnom sudu u Mostaru „u krivičnoj stvari protiv Čuljak Hijacinte i drugova“ osuđene su 28. 7. 1948. s. Hijacinta Čuljak(1923) i 7 susestara. Krivnja im je gotovo ista – da nisu prijavile narodnim vlastima susrete i razgovore s nekim ustaškim odmetnicama Janjom Petric i još nekima; i da su ponešto poslale odmetnicima u šumu. Prvo optuženoj, s. Hijacinti, na teret je osim susreta sa „ustaškom odmetnicom“ stavljena i „krivnja“ da je toj istoj dala podatke o kretanju vojske! Osuđena je na godinu dana zatvora s prinudnim radom. Jednako tako je presuđeno i s. Lidiji Kordić. Kaznu su izdržavale u Bileći. Ostale sestre iz ove skupine: s. Tomislava Vučić (1915), s. Karmela Međugorac (1916), s. Branimira Sablić (1919), s. Kamila Milas (1920) zbog „krivnje“ što su se susrele, pozdravile ili vidjele „ustašku odmetnicu“ osuđene su na kaznu popravnog (zapravo prinudnog) rada bez lišenja slobode, u trajanju od 1 do 1,5 godine. Jedna od sestara, Angelika Vučić, na takvu kaznu je osuđena uvjetno, s odgodom izvršenja na 2 godine. Njoj je kao olakotna okolnost navedeno „dobro vladanje za vrijeme okupacije i pomaganje NOP-a“ pa je smatrano da „nije potrebna njezina izolacija“²⁴. I u ovom procesu opet je osuđeni i fra Krsto Ravlić.

Iste godine, 1948., na optužnici s mostarskim biskupom Čulom i drugima, nalazi se nekoliko sestara franjevki. Dva dana nakon hapšenja biskupa Čule, 24. 4. 1948. zatvorene su s. Krescencija Novak (1898) i s. Otilija Dugandžić (1910); u svibnju 1948. zatvorena je s. Feliksa Kravcar (1904) i s. Mira Gagro (1905), koje su bile na službi u biskupskom domu te naprijed spomenuta s. Melita Galić, zatvorena ranije, 23. ožujka. Zašto su se sestre našle na istoj optužnici s Biskupom i drugima vidljivo je iz onog što se, među mnogim izmišljenim optužbama, stavljalo na teret biskupu Čuli:

„optuženi Čule upotrebljava svoje područno svećenstvo i časne sestre, stvarajući od svoje biskupije, franjevačkih samostana u Mostaru i Širokom Brijegu, kao i od samostana časnih sestara u Mostaru, uporiše za naoružanu ustaško – križasku odmetničku bandu, pružajući joj na taj način kroz svoj lični autoritet, molitvu, mise, vijesti o političkim događajima, hranu i sanitetski materijal, moralnu i materijalnu pomoć“. ²⁵

Neke od spomenutih sestara su i osuđene u istom procesu protiv biskupa na Okružnom sudu u Mostaru, 18. 7. 1948. Najdužu kaznu dobila je s. Krescencija. Ona je optužena da je stavljala samostan u službu bandita i za primanje „ustaških kurira“ u samostanu u Mostaru u vrijeme kad je тамо bila predstojnica te za slanje pomoći poznatom križaru Stipi Sićaji. S. Krescencija je samo djelomično priznala djela koja su joj stavljana na teret. No za sud, dokazi

protiv s. Krescencije i drugih optuženika su bili toliko jaki, «da poricanje nekih okrivljenika u pogledu pojedinih fakata optužbe, ne može ništa da izmjeni u odnosu na postojanje njihove krivice i odgovornosti». ²⁶ Jasno je iz ovoga da je presuda o krivici unaprijed donesena. Jedan od svjedoka protiv s. Krescencije i drugih u ovom procesu, bila je upravo prije spominjana Janja Petric. ²⁷

S. Krescencija je osuđena na tri godine zatvora s prinudnim radom. Nakon Mostara dio kazne izdržavala je u zatvoru u Zenici kamo je dovedena 8. listopada 1948. Nije naznačeno u njezinu Kartonu osuđenika kada je premještene u Kazneno – popravni dom za žene u Stocu gdje je i završila izdržavanje kazne. Krajem 1949. sestre s. Krescencije, Ana Kaštelić, rod. Novak i Marija Novak uputile su molbu Predsjedništvu Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovne za pomilovanje njihove sestre, ali ta molba je odbijena. Vjerojatno je iza te odbijenice upućena molba za pomilovanje na višu instancu. Jer, u Karton osuđenika upisano je da je odlukom Prezidija Narodne skupštine FNRJ od 30. prosinca 1949. s. Krescencija oslobođena daljeg izdržavanja kazne.²⁸ Iz zatvora je izišla 18. siječnja 1950. i vratila se u slovensku provinciju Školskih sestara franjevki odakle je (kao Slovenka) bila i došla u Mostar kao mlada sestra.

Krvnja s. Otilje doima se više kao šala. Naravno i ona je povezana s „odmetnicima“ kojima je navodno davala izvještaje o političkoj situaciji i poslala im jedan članak iz „Borbe“ (komunističkog dnevнog lista!) o prelijetanju stranih aviona! Iz presude biskupu Čuli i ostalima, ne vidi se da je i s. Otilija osuđena. Jednako tako ni s. Mira Gagro koja se u procesu protiv biskupa pojavljuje kao svjedok. Međutim, druga sestra na službi u biskupskom domu, s. Feliksa, osuđena je na 6 mjeseci zatvora s prinudnim radom – zato što je tobože po naređenju biskupovu pripremila konačište za jednog križara, dala mu doručak i molitvenik darovan od biskupa. Nažlost, sve ovo je bilo lažno. Pod torturom i zastrašivanjem sestra je „priznala“ ova djela iako se ništa od toga nije dogodilo. To je i sama priznala kasnije moleći biskupa za oproštenje.²⁹

U mjesecu travnju 1948. zatvorene su i s. Berislava Marić (1915) i s. Petronila Vasilj(1924) i osuđene na po godinu dana zatvora s prinudnim radom zbog navodnih kontakata i pomaganja odmetnika. Godine 1948. u kućnom pritvoru je bila i s. Vinka Bevanda (1915). Upravo njezin slučaj pokazuje svu absurdnost postupaka novih vlasti. Ova je sestra optužena za „protunarodno djelovanje“, ali bila je toliko bolesna (hranjena na sondu!) da je nisu mogli držati u zatvoru. Zato ju je policija čuvala u samostanu stražatreći pred njezinom sobom! S. Vinka je i umrla te iste godine, 10. studenog. Samo malo manje absurdan je bio i razlog zbog kojeg su zatvorili s. Krispinu Dugandžić (1885). Ona se bavila nekom vrstom alternativne medicine spravlјajući lijekove od trava i pomažući tako mnogima. Zatvorena je jer „privatna liječnička praksa“ nije dopuštena u komunizmu. U zatvoru je provela nekoliko mjeseci, bez osude.³⁰ Iste godine,

16. srpnja, uhapšena je i s. Krešimira Tomas i nakon dva mjeseca istražnog zatvora osuđena na 9 godina robije. No, ona je ukazom Prezidijuma FNRJ od 28. prosinca 1950. oslobođena daljem izdržavanja kazne.³¹

Godina 1949. bila je kao i prethodna, jednako „bogata“ zatvaranjem i osudama sestara. Polovicom lipnja 1949. zatvorene su provincialna predstojnica s. Gašparina Sučić (1905) i s. Salezija Anić (1925). Optužene su da su stupile u ilegalnu terorističku organizaciju „Hrvatsko bratstvo naprijed“ i pristale istu pomagati. Pomogle su je navodno novčano i ustupivši joj samostanski rotostroj i pisaču mašinu. U procesu pred Okružnim sudom u Mostaru koji se vodio i protiv još drugih osam osoba optuženih za ista i slična djela, s. Gašparina je osuđena na 5 godina, a s. Salezija na 3 godine zatvora s prinudnim radom i svaka na dvije godine gubitka građanskih prava po isteku kazne.³² S. Gašparina provela je u zatvoru ne više od godinu dana, a s. Salezija je izdržala kaznu nešto manje od dvije godine. Puštanje (uvjetno) s. Gašparine iz zatvora i njezin legalni odlazak u Italiju koju godinu nakon toga izazivalo je brojna pitanja i sumnje sve do danas s obzirom na njezin odnos s UDBOM.³³

U rujnu 1949. zatvorena je s. Benita Prkačin (1903), a u studenom s. Laurenija Ćurić (1906). Osuđene su u istom procesu: s. Benita na 3, a s. Laurencija na 2 godine zatvora s prinudnim radom. Krivnja im je opisana kao pomaganje odmetnika, a s. Beniti je dodana i „neprijateljska propaganda“: da je govorila protiv radnih zadruga, da je širila lažne vijesti(!) kako se svećenike ubija nedužne i bez suda, itd. Zanimljivo je u obrazlaganju odmjerene kazne kako je viđena društvena opasnost i posljedice „neprijateljske propagande“ s. Benite. Ta opasnost „sadržana je u tome što je optužena na ovakav način onemogućavala da pravilno i na vrijeme naše mase shvate krivicu sveštenika koje narodna vlast poziva na odgovornost za protunarodni rad i što je djelovanjem protiv radnog zadrugarstva onemogućava brz tempo preobražaja našega sela i stvaranja boljeg života.“³⁴ Obje sestre su kaznu izdržale do kraja.³⁵ u Kaznenopopravnom domu za žene u Stocu.

U studenom 1949. uhapšeno je nekoliko sestara. Na kaznu od 1 godine popravnog rada osuđena je s. Kornelija Babić (1910) i s. Ozana Golemac (1921) na godinu i pol zatvora s prinudnim radom zbog veza sa odmetnicima.³⁶

Jedan od rijetkih slučajeva gdje sestra nije optužena za veze s „odmetnicima“ jest slučaj s. Tihomire Božić (1918). I ona je uhapšena u studenom 1949. u Zagrebu i osuđena na Okružnom sudu u Mostaru na dvije godine zatvora zato što je pomogla fra Vendelinu Vasilju pobjeći iz sabirnog logora u Mariboru 1945. gdje se i sama nalazila početkom svibnja.³⁷ U isto vrijeme zatvorena je u Virovitici i s. Emiliya Vasilj (1918) koja se također nalazila u sabirnom logoru u Mariboru 1945. Bila je osuđena na Okružnom sudu u Mostaru na godinu dana zatvora, provela nekoliko mjeseci nakon presude u zatvoru za žene

u Stocu, a onda nakon žalbe, puštena na slobodu da bi opet, nakon tri mjeseca, bila zatvorena. Prema njezinim zapisanim sjećanjima nisu je optuživali za neku konkretnu krivnju, nego su htjeli saznati: s kim je bila u logoru u Mariboru, što je radila, saznaala, slušala itd. dok je bila u Sloveniji nakon oslobođanja iz logora.³⁸ U krivnju su joj ubrojili i navodno pričanje viceva na račun Tita i OZN-e! S. Tihomira i s. Emilija navode u svojim sjećanjima imena još nekih sestara koje su bile u istražnom zatvoru zajedno s njima: S. Vitomira Čuljak (1915.), s. Klara Kozina (1900.), s. Egidija Vasilj (1925.) i s. Suzana Vasilj (1917.). Prema dostupnim izvorima ne zna se da li su bile i osuđivane.

c) Cilj progona?

Cilj lišavanja slobode, prisilnog rada, oduzimanja građanskih prava i sl. bio je: zastrašiti, poniziti, slomiti tjelesno i psihički te „prevaspitati“, tj. preodgojiti. Neke od sestara ostavile su zapisane uspomene na svoje zatvorske dane. Više manje se slažu da je istražni postupak bilo nešto gore i teže nego kasnije izdržavanje kazne koje je znalo biti i te kako surovo. U istražnim postupcima prolazile su nevjerojatne pritiske i maltretiranja od onih „finih“ do najsurovijih. U „fine“ pritiske su spadala laskanja, obećanja namještenja u državnim ustanovama, privilegije u slučaju suradnje s UDBOM – samo da napuste svoje redovničko zvanje, da „skinu mantiju“ kako su komunisti govorili. Međutim, više je bilo onih drugih maltretiranja: zastrašivanja, boravak u njeljudskim zatvorskim uvjetima, u samicama, u tijesnim čelijama punim stjenica, nekada u društvu prostitutki i žena-ubojica; izdržavati udarce i batinjanja. Ovom zadnjem bile su izvrgnute osobito one od kojih se tražilo da optuže nekog, najčešće nekog svećenika; teška maltretiranja su prolazile one koje su odbijale spomenuti bilo koje ime ili priznati da nekoga poznaju, a čija su imena islijednici nastojali iznuditi.

U zapisanim uspomenama ili usmenom pripovijedanju, sestre zatvorenice priznaju da su samo snagom Božjom mogle proći kroz sve te nevolje; da ih je držala vjera, molitva i solidarnost suzatvorenica. Mnoge svjedoče da ih je u tim teškim danima držao i čisto ljudski ponos i prkos. „U tebi naraste i ponos i prkos: da odbiješ sva obećanja i ponude, štoviše da ih omalovažavaš. Ništa se ne može usporediti s Bogom i njegovim pozivom“. ³⁹ Najpotresnija su svjedočanstva sestara o tome kako su obnavljale zavjete u zatvoru(neke su zatvoren dok su bile u junioratu!) i kako su se skrivečki pričešćivale hostijama koje im je netko hrabar uspio predati dok su izvan zatvora radile u poljima ili u šumi⁴⁰.

Nakon presude sestre su upućivane na prisilni rad u zatvore u Zenici (do 1950.) i mnogo njih u Kazneno – popravni dom za žene u Stocu, neke u Bileću, ali i drugdje. Prisilni rad uključivao je često poslove neprimjerene ženama kao:

kopanje kanala, teški rad u poljima, rad na izgradnji cesta i pruga, priprema maltera, utovar i istovar kamiona itd. Određen broj zatvorenica pa prema tome i sestara radio je u zatvorskim radionicama na poslovima kao: pletenje i šivanje odjeće, izrada posteljine, čilima i sl. Ovi su poslovi, naravno, bili prikladniji i lakši za žene.

Smještaj, ishrana, komunikacija sa osobama izvan zatvora kao što je rodbina ili članice redovničke zajednice, bila je vrlo ograničena. Sestre su u zatvorima bile potpora ne samo jedna drugoj, nego i drugim zatvorenicama: riječju, djelom, ali i molitvom⁴¹ iako ovu nije bilo dopušteno prakticirati, ali načina se iznalazilo. U karakteristikama sestara otpuštenih iz zatvora često je znalo pisati: otpušta se kao nepopravljiva; ne da se prevaspitati i tome slično.

Manji broj sestara, onih krhkije psihičke konstitucije, nije izdržao pritiske i torture pa su nekom riječju teretile susestre i druge osobe. Kasnije, nakon zatvora, ovo su nosile kao teret, kao patnju, nevidljivu i trajnu. Isljednici su upravo na takve osobe i obraćali posebnu pozornost, svjesni da preko njih mogu proširiti krug „narodnih neprijatelja“.

4. Ostali oblici represije i progona

Odmah po svršetku rata na udaru su se našle najprije odgojne i obrazovne ustanove sestara. Jednim potezom pera dotadašnje djelatnosti su im ukinute, a one su bile doista razgranate. Uključivale su velik broj djece i mlađih – u vrtićima, osnovnim i građanskim školama, stručnim školama za djevojke, sirotištima, internatima itd. Sve te školske i odgojne ustanove bile su s pravom javnosti, a pohađala su ih djeca katoličkih i ne-katoličkih roditelja. Djelovale su i za vrijeme II. svjetskog rata iako u otežanim okolnostima. U nekim slučajevima obrazovno djelovanje je i prošireno otvaranjem novih školskih ustanova: vlast Nezavisne Države Hrvatske je, naime, podupirala i cijenila odgojno i obrazovno djelovanje redovnica. Nakon rata komunistička vlast je uzela odmah sve u svoje ruke uključujući školske zgrade, dokumentaciju škola i ostalo. Veći broj sestara morao je napustiti i rad u bolnicama, a one koje su ostale morale su odložiti redovničko odijelo. Kako je manjkalo stručnog osoblja, određen broj sestara bolničarki je zadržan u službi, a izvjestan broj otpuštenih ponovno je pozvan da se vratи u službu. Inače, u bolnicama sestre su bile veoma cijenjene – zbog stručnosti i požrtvovnosti, zbog kršćanskog odnosa prema svim pacijentima, bez obzira na njihovu vjersku i nacionalnu pripadnost.

U isto vrijeme dok su jedne robijale, nije bilo normalnog života ni za sestre izvan zatvora. Sestre su prvih godina bile izložene različitim vrstama maltretiranja i pritisaka u svojim vlastitim kućama.

Često je to bio plod samovolje lokalnih komunističkih čelnika koji su na taj način svojim nadređenima željeli posvjetiti svoj revolucionarni žar. Prije konačnog oduzimanja kuća, dijelovi samostana bili su zaposjednuti stanarima, državnim uredima i sl., a sestre stješnjene u manjem dijelu vlastitih kuća. Bivale su izvrgavane zastrašivanju, prijetnjama i čestim pretresima od strane UDBE. Nije manjkalo uvreda sa strane SKOJ-a (Savez Komunista Omladine Jugoslavije), objeda i napada u novinama itd. Sliku takvog stanja opisuje mostarski biskup Čule u predstavci Komisiji za vjerska pitanja NR BiH od 11. 7. 1947. On govori o situaciji redovnica u Hercegovini, ali nije bilo drugačije ni u Bosni. Tako piše:

„Posebno poglavlje čine časne sestre. Prema njima pojedine lokalne vlasti bez znanja Visoke Vlade, postupaju kojekako. Tako u Ljubuškom, gdje je u zgradici sestara milosrdnica smještena gimnazija i đački internat, ove se godine dogodilo, da su đaci internata u više navrata tvarno napadali časne sestre u njihovim vlastitim i vrlo skućenim prostorijama, tukući ih šakama, nogama, te povaljujući ih na zemlju i pri tom daveći ih i skidajući im koprene s glave etc.etc. Kod tih napadaja polupali su đaci kip Majke Božje, razbili su u kapelici jednu sliku križnog puta, poderali misnu knjigu i napravili drugih šteta. U Mostaru se pak događa, da se u samostanima časnih sestara često vrše racije i to uvijek noću, kada su sve sestre u krevetu.. Te se racije vrše bez pismenog naloga i bez pratnje bilo kojeg člana kvartovskog odbora. Kolika je to duševna tortura za sestre, da im noću ulaze muškarci u njihove spavaće sobe.. Čak ima i takvih slučajeva, gdje se na pojedine mlade sestre vrši pritisak, da bi se skinule i napustile redovnički život.“⁴²

Sestre u Bijelom Polju kod Mostara nikada nisu mogle zaboraviti upade UDBE u ovaj jedini im neoduzeti samostan. Zloglasni isljednik Osman Ćimić, poznatiji kao Ćima, i njegovi ljudi često su dolazili bez najave i u svako doba dana i noći prijetiti, zastrašivati, ispitivati sestre.

I u takvim poratnim okolnostima bilo je djevojaka koje su se odlučivale za redovnički poziv. U Hercegovini nije bilo mogućnosti za stupiti u novicijat (raspušten je bio 1948.) sve do 1954. Zato su djevojke odlazile u Hrvatsku, prije svega u Dubrovnik gdje su kandidatice primale Službenice milosrđa(Ančele) i franjevke na Dančama. Neke od djevojaka i mlađih sestara koje su otišle u Dubrovnik, UDBA je „dohvatila“ i tamo, vraćala ih u Hercegovinu, ispitivala, prijetila, a i obećavala štošta, ako ostave redovnički poziv. Takav je bio slučaj triju novakinja Družbe Franjevki od Bezgrešne na Dančama, rodom iz Gorice i nekih drugih sestara i kandidatica iz Posušja.⁴³

Maltretiranja i pritisci ove vrste su slabili pa i prestali sredinom 50-ih godina. Međutim, proći će još dosta vremena prje nego su se sestre počele pojavljivati u redovničkom odijelu izvan svojih malobrojnih kuća.

5. Oduzimanje imovine, izgon redovnica iz BiH

Redovnica su počele napuštati BiH i prije završetka Drugog svjetskog rata i to one njemačke nacionalnosti. Takvih je bilo priličan broj u Družbi Klanjateljica Krvi Kristove. Neke od njih povukle su se iz BiH s povlačenjem njemačke vojske.⁴⁴ I prije potpunog oduzimanja kuća i drugih zgrada, mnoge su otišle iz BiH, većinom u Hrvatsku gdje su imale svoje zajednice; nekad su u BiH našle utočište u kojem župnom stanu, u kojem franjevačkom samostanu, a zabilježeno je da su negdje prvi smještaj našle u sakristiji koje crkve! Inače, komunistička vlast je u prvom „udaru“ na svoj način htjela „pregrupirati“ redovnice silom ih preseljavajući tamo kamo ne spadaju: sestre jedne Družbe u kuću neke druge Družbe ili čak u franjevačke muške samostane.⁴⁵ Pravi izgon redovnica iz BiH dogodio se 1949. Morale su, tada u potpunosti napustiti gotovo sve svoje kuće, već od ranije dobrim dijelom zauzete. No, morale su napustiti i BiH sve one koje nisu rođene na području te federalne jedinice. One koje su ostale, pošle su obiteljima, ako su ih imale, ili su pak našle zaposlenje u kakvoj državnoj službi ili nekoj crkvenoj ustanovi. Sve su morale odložiti redovničko odijelo. Koliki je ovo bio udarac za prisutnost redovnica u BiH pokazuju i statistički podaci. Od predratnog broja od blizu 880 redovnica, godine 1955. bilo ih je 381.⁴⁶

Samostani, a ne samo školske zgrade, oduzeti su na temelju niza zakona koje je nova vlast izdala od 1945. do 1949. Međutim, i u onim malobrojnim kućama koje su ostavljene redovnicama, nerijetko su dio kuće i dalje, kroz više godina, zauzimali stanari ili uredi nekih državnih ustanova – negdje do kraja 60-h godina! Nije bilo malo zatvorenih sestara koje se nakon izlaska iz zatvora više nisu mogle vratiti u kuće iz kojih su odvedene u zatvor.

Zanimljivo je da su komunističke vlasti imale drukčiji pristup s obzirom na povrat samostanskih prostora ženskim redovničkim ustanovama nego muškim redova. U skladu sa opuštenijim odnosima između Crkve i Države, Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine krajem 1960. iznijela je namjeru da se Crkvi vrate samostanski prostori do tada zauzeti od tijela vlasti ili nekih organizacija, ali da se to ne odnosi na ženske redove – njima ne treba popuštati dok se baš ne bude moralno zbog nekih važnih interesa! Dvije godine kasnije Komisija za vjerska pitanja svojim zaključkom od 3. travnja 1962. potvrdila je takav stav, ublažen samo zaključkom da se redovnicama ipak isplati naknada za oduzetu imovinu. Za sestre u Bosni i Hercegovini pokušao je kod Savezne komisije za vjerska pitanja intervenirati Franjo Šeper, kardinal zagrebački i predsjednik Biskupske konferencije Jugoslavije. Tražio je povrat ili ustupanje na besplatno korištenje sestrama oduzete imovine. No, ovaj je pokušaj ostao bez uspjeha jer se tome usprotivila Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine. Ona je

smatrala da bi se eventualni povrat imovine sestrama kosio „s intencijama naših revolucionarnih zakona“, da bi izazvao lančanu reakciju potraživanja Crkve i drugih vjerskih zajednica, a i država je preuzeila djelatnosti kojima su se sestre nekoć bavile (školstvo, zdravstvo) pa im nisu potrebne skolske i druge zgrade – one su i inače bile zauzete stanařima, uredima i sl. pa ih se ne bi ni moglo isprazniti. Vlada republike Bosne i Hercegovine, očekivano, suglasila se s ovim stavom.⁴⁷

U nekim slučajevima, sestre su uspjele kasnije, krajem 60.-ih i 70.ih godina ponovno ući u posjed nekih svojih oduzetih kuća, ali i izgraditi vlastite kuće u nekim mjestima iz kojih su bile istjerane 1949. Kod svih redovničkih Družba u BiH zapažala se ova želja za povratkom u mjesta gdje im je poslanje silom bilo prekinuto⁴⁸. Povratak je u mnogo slučajeva i realiziran, a djelovanje je nastavljano na način koji je bio moguć prije raspada komunizma. Redovničko odijelo ponovno je „steklo“ pravo javnosti, ali ne i u državnim ustanovama. Izuzetak su bile neke bolnice gdje su sestre mogle raditi u redovničkom odijelu.

ZAKLJUČAK

Lišene posjeda i dotadašnjih djelatnosti, redovnice su tražile načina kako ostati u službi Crkve i naroda. Uz određen broj onih koje su ostale raditi u zdravstvenim ustanovama, mnoge su se uključile u župni apostolat – na početku obavljajući kućanske poslove u crkvenim ustanovama i župama, a od sredine 60-ih godina djeluju kao katehistice, voditeljice liturgijskog pjevanja. U isto vrijeme odlaze u inozemstvo djelovati među sunarodnjacima u hrvatskim katoličkim misijama u zemljama zapadne Europe i Amerike. U nekim europskim zemljama preuzimaju rad u domovima za stare i bolesne priskrbljujući tako sredstva život zajednice u domovini. Devedesetih godina prošlog stoljeća raspadom zajedničke države i padom komunizma, redovnice su se našle pred novim izazovima i novim mogućnostima djelovanja. Dijelom su se vratile djelostima koje su im silom oduzete (rad u vlastitim odgojnim ustanovama kao vrtići, ustanove za djecu s posebnim potrebama, internati za djevojke) ili u državnim školama (vjeroučiteljice). Angažiraju se i na mnogo drugih načina u radu s djecom i mladima, s obiteljima, u medijima itd.

Razdoblje u kojem su redovnice podnijele udar komunističke vlasti, nažalost, mlađim naraštajima sestara nije poznato. Isto tako ni svjetli primjeri svjedočenja vjere i vjernosti vlastitom pozivu proganjanih, zatvaranih ili ubijenih sestara. Neka i ovaj zapis bude skromni prilog početku sustavnijeg istraživanja toga perioda.

S. Natalija Palac

¹ Podaci su prema: Krunoslav Draganović, *Opći šematzam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939.

² Ivica Lučić, Hrvatska protukomunistička gerila u BiH, 1945.-1951. u *Časopisu za uvremenu povijest*, vol. 42, br. 3, Zagreb 2010., 635

³ Anto Baković, *Hrvatski martyrologij XX. stoljeća*, Zagreb 2007., 917-920; 924-925; 930-931; 940-941; Slavica Buljan, *U službi Crkve i na slavlju Boga*, Zagreb 2004., 53-59. O Drinskim mučenicama dosta je pisano. Najpoznatija je knjiga svećenika don Ante Bakovića (1931), „*Drinske mučenice*“ prevedena na talijanski, portugalski i engleski. Autor je i svjedok događaja: kao desetogodišnji dječak (čija je obitelj živjela u Goraždu) vidio je na obali rijeke Drine izmrcvarena tijela sestara i gledao kako ih grobar odgurava u rijeku. Poznata je i knjiga „*Zavjet krvlju potpisani*“ s. Slavice Buljan, sestre Drinskih mučenica i dr. Dana 24. rujna 2011. bila je u Olimpijskoj dvorani Zetra u Sarajevu beatifikacija Drinskih mučenica. Beatifikaciju je predvodio papinski izaslanik i pročelnik kongregacije za proglašenje svetaca, kardinal Angelo Amato.

⁴ Anto Baković, *Hrvatski martyrologij*, 959.

⁵ Arhiv kazneno-popravnog doma u Zenici (AKPDZ), Matični broj osuđenika (MB) 7456 (s. Maristela Dolenc), MB 6843 (s. Huberta Ciglar, MB 4434 (s. Filomena Zavodnik); Marijan Karaula, Žrtve i mučenici. *Stradanja bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo 1999., 276. Svećenik Čondrić osuđen je na smrt strijeljanjem i kazna je izvršena.

⁶ AKPDZ, MB 6962 (s. Slavka Matijanić), MB 6963 (s. Inviolata Anić), MB 6961 (s. Janja Džaja); s. Slavka Matijanić, Odgojne metode KPD-a, *Politički zatvorenik* 58(1997.), 25-26.

⁷ Krunoslav Draganović, *Opći šematzam katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939., 497; 500.

⁸ AKPDZ, MB : 2915, 2916, 4382, 2086, 4381, 4606, 2969; Arhiv Bosne i Hercegovine- Kazneno popravni dom za žene Stolac (ABHSt), Kopija presude Vojnog suda u Sarajevu br.287/46. od 5. 3. 1946. s. Salezije Habazin i Paule Cvjetić.

⁹ ABHSt, Presuda vojnog suda u Sarajevu od 5. ožujka 1946., br. 287/46.

¹⁰ ABHSt, Presuda Okružnog suda u Sarajevu od 3. travnja 1947., br. 143/47.

- ¹¹ ABHSt, MB 298, Presuda Vojnog suda u Sarajevu, br. 950/46., od 4. 8. 1946.
- ¹² ABHSt, MB 511, Presuda Divizijskog vojnog suda br. 686/46. od 1. 6. 1946. s. Zvjezdana Vuk, Kako su me odgajali za uhodu, u *Politički zatvorenički 57(1996).*, 39-41.
- ¹³ AKPDZ, MB 120.
- ¹⁴ Maneta Mioč, *Sestre Služavke malog Isusa žrtve iz vremena komunističke vladavine od II. svjetskog rata do pada komunizma* (rukopis), 10-12.
- ¹⁵ ABH, Presuda suda časti, br. SNO 106/45 od 13. 7. 1945.
- ¹⁶ Marijan Karaula, cit. dj., 276-279.
- ¹⁷ Krinoslav Draganović, *Opći šematzam*, 518.
- ¹⁸ Natalija Palac, *Stoljeće života*, Mostar 2000., 79.
- ¹⁹ Natalija Palac, *U knjigu života upisane*, Mostar 2013., 53-54.
- ²⁰ Marijan Karaula, *Žrtve i mučenici*, 276-277; Arhiv Školskih sestara franjevki Sarajevo (AŠSFSA), fascikla: s. Verena Dijaković, Rješenje javnog tužilaštva Sarajevo br. 257/51 od. 2. 1. 1952.
- ²¹ AKPDZ, MB 3076, Presuda Vojnog suda u Sarajevu od 16. 2. 1946.
- ²² Mostarski biskup Petar Ćule zabilježio je u *Kronici biskupije*, str. 350, da je u studenom i prosincu 1945. bilo zatvoreno 7 Školskih sestara franjevki pod optužbom da su pomagale odmetnike.
- ²³ AKPDZ, MB: 4114; 4115. Natalija Palac, *U knjigu života upisane*, 118-119; Ante Luburić, Ratko Perić, (prir.), Za *Kraljevstvo Božje-Zivot i djelo nadbiskupa dra Petra Ćule*, Zbornik radova sa Studijskog dana, Mostar 16. lipnja 1990., Mostar 1991., 161, 181.
- ²⁴ Arhiv Školskih sestara franjevki Mostar (AŠSFMo), Presuda Okružnog suda u Mostaru, K: 434/48. od 28. 7. 1948.; Krop dr. Alija Alica, Liječimo sam ranjene borce, 16-17, u *Zbornik slječanja o ilegalnom NOP-u Mostara 1941-1945*, I. dio, ur. Refik Hamzić, spominje s. Angeliku: „Medju osobljem bolnice, na Hirurškom odjeljenju, bilo je dosta dobrih i čestitih ljudi, naših simpatizera, a naročito treba istaći sestru Angeliku sa hirurgije i sestru Juditu sa ginekologije, koje su se isticale humanim odnosom u tretiranju bolesnika partizana. Mislim da je Angelika znala za našu aktivnost i, čini mi se, da je ponekad, namjerno izlazeći, ostavljalju otvorene, otključane ormare sa lijekovima, što smo mi koristili. Sestra Judita često je razgovarala sa mnom o svemu, otkrila mi je da joj ide dr Mujić povjerio da ide "u šumu". I meni je dala džemper i vunene čarape i smješkajući se rekla da je to i drugi Mujiću bila ispiela. Pribavio sam sa zahvalnošću. Dugo sam se u partizanima prisjećao tih časnih sestara. Veselio sam se kada sam se poslije rata susreo s njima, a još više kada sam čuo da su obje uskoro skinule mantije“. Skinuti mantiju – bio je komunistički izraz za napustiti redovnički poziv. Dr. Alica je mislio da su to uradile i dvije spomenute sestre što nije bilo točno – one su jednostavno morale raditi u civilnoj odjeći, ali ostale su redovnice do kraja života.
- ²⁵ ANTE LUBURIĆ, RATKO PERIĆ (prir.), Za *Kraljevstvo Božje*, 154-155.
- ²⁶ Isto, str. 163-164.
- ²⁷ Isto, str. 165. Janja Petric, bila je zatvorena u ovo vrijeme kada i biskup Ćule i ostali s njim. No, protiv Janje Petric nije podizana optužnica, jer je, prema riječima javnog tužitelja, bila zavedena od biskupa, nekih svećenika i čanih sestara, ali se poslije „pokajala, popravila i postala konstruktivan član naše zajednice.“ Dakle, kao takva, UDB-i je zacijelo mogla biti pouzdan svjedok optužbe u procesu protiv biskupa Ćule, s. Kresencije i drugih!
- ²⁸ AKPDZ, MB 2437; ABHSt, MB 806.
- ²⁹ Ante Luburić, Ratko Perić, (prir.) cit. dj., str. 136, 161-162; 180-182; 198-199.
- ³⁰ Natalija Palac, *U knjigu života upisane*, 66-67; 90-91; Leonarda Rupčić, *Vrijeme koje se ne smije zaboraviti*, (rukopis), 45-46.
- ³¹ AŠSFSA, Autobiografski zapis s. Krešimir Tomas; Leonarda Rupčić, cit. dj., 53-54.
- ³² AŠSFMo, Presuda Okružnog suda u Mostaru K: 312/49. od 13. 11. 1949.
- ³³ Arhiv hercegovačke franjevačke provincije, Mostar, *Mandićeva ostavština*, sv. IV, mapa 2, ff. 198, 215; sv. XVI, mapa 1/I, f. 268. Iz korespondencije s. Gašparine sa fra Dominikom Mandićem, nakon njezina izlaska iz zatvora, vidi se da joj Vrhovna uprava Družbe nije dopustila nastaviti službu provincijske predstojnice iako će provincija ostati i naredne tri godine bez vršiteljice te službe. S. Gašparina je, kako sama navodi, po odredbi vlasti, bila obvezna boraviti na točno opredređenoj adresi u Mostaru sve do polovice 1955. No, tome unatoč, ona je legalno, s posaoštem, otputovala u Italiju već 1953.
- ³⁴ Usp. Presuda Okružnog suda u Mostaru, K: 33/50 od. 11. 3. 1950. O s. Beniti opširnije je pisano u *Stopama pobijenih*, 1(2015.9., 24-26.
- ³⁵ ABHSt, MB 202, Presuda Okružnog suda u Mostaru K:33/50. od 11. 3. 1950.
- ³⁶ AŠSFMo, Presuda Okružnog suda u Mostaru, K: 28/50 od 14. 3. 1950. i K: 45/50. od 30. 3. 1950.
- ³⁷ Natalija Palac, *U knjigu života upisane*, 241. Fra Vendelin je bio hercegovački franjevac, profesor na teologiji i pisac članaka i knjiga protiv komunizma. U sabirnom logoru je bio pod krivim imenom. O s. Tihomiri opširnije vidi u *Stopama pobijenih*, 1(2013.), 19-22.
- ³⁸ Natalija Palac, *U knjigu života upisane*, 304. Opširnije o s. Emiliji pisano je u *Stopama pobijenih*, 1(2014.), str. 32-34.
- ³⁹ Natalija Palac, cit. dj., 247.
- ⁴⁰ U *Političkom zatvoreničkom*, 57(1996.), 40. s. Zvjezdane Vuk opisuje kako je položila svoje doživotne zavjete u ruke svoje poglavarice koja joj je došla u posjet, a koji je trajao samo 2,5 minute: „Za to vrijeme stigla sam se prekriziti i položiti u ruke poglavarice svoje doživotne zavjete. Budući da se u zavjetnom obrascu spominje sv. Otac, bila sam očito prekinuta i poslana u svoju sobu. Mislim su da šaljem tajnu poruku u Vatikan.“
- ⁴¹ ABHSt, MB 298. Za s. Eleuteriju je u karakteristični napisano – zatvorsku „bolnicu bila pretvorila u bogomolju“! Zato je, po riječima upravitelja zatvora u Stocu, „izbačena sa posla iz bolnice i data na fizički posao jedno vrijeme“.
- ⁴² Miroslav Akmadža, *Katolička Crkva u BH*, 77. Leonarda Rupčić, cit. dj., 20-25, 70-74.
- ⁴³ Benović s. Klara, Progoni časnih sestara u Dubrovniku, u *Staševica*, list župe sv. Staša u Staševici, 1(2011.), 10-11. s. Berhmana, Božja je ipak najjača, u istom listu, str. 12-13. One su zabilježile te pritiske i maltretiranja iz 1952. i 1953. godine koje su doživjele s drugima. Zapmstile su dobro ta putovanja iz Dubrovnika preko Trebinja, zadržavanje u tamošnjem zatvoru i ispitivanja, ispitivanja u Posušju itd. Mnoge od njih bile su veoma mlade – 16, 17 godina. A ipak su se opirale pritiscima i većina se vraćala u samostane u Dubrovniku, nakon prijetnji i ispitivanja i unatoč naredbi da se imaju javljati u Sekretarijat unutrašnjih poslova u Posušju.
- ⁴⁴ Ines Kežić, Flavija Šutić, *S povjerenjem u Krv Jaganjčevu*, Zagreb 1984., 166-167.

⁴⁵ Više autora, *Vez ljubavi u tkanju jedne povijesti*, Zagreb 1990., 99; Alfonza Kovačić, Berislava Vračić, *Sestre Milosrdnice II.*, Zagreb 1998., 472, 509, 528, itd.

⁴⁶ Miroslav Akmadža, *cit. dj.* 170.

⁴⁷ Miroslav Akmadža, *cit. dj.*, 78-79.

⁴⁸ Ines Kezić, Flavija Šutić, *cit. dj.*, 258-259; Više autora, *Vez ljubavi*, 331-335; Natalija Palac, *Stoljeće života*, 97-98.

FRANJO RICCIARDI ZASTUPNIK RIMSKE KONGREGACIJE DE PROPAGANDA FIDE U DUBROVNIKU (1665.-1696.)

U Dubrovniku svršetkom XVI. stoljeća nalazila se jedna obitelj talijanskog podrijetla s prezimenom Ricciardi. Osnivatelj te obitelji bio je slikar Bernardin Ricciardi koji se oko 1570. doselio u Dubrovnik iz Padove. Očito se je u Dubrovniku bavio svojim slikarskim radom. Umro je 1604. godine. Imao je četiri sina: Aristida, Mitridata, Ivana i Hadrijana. Hadrijan je bio također slikar. Imao je četvero djece¹.

Izabire svećenički život.

Jedan od Hadrijanovih sinova, imenom Franjo (Francesco), postao je svećenik. Karmelićanin Dominik di Castro spominje ga 28. rujna 1643. kao dubrovačkog klerika („chierico raguseo“)². Kad je postao svećenik, nekoliko godina bio je kapelan dubrovačkih trgovaca u Sofiji. Godine 1650. došao je u Dubrovnik zbog svete godine i tu je ostao budući da se nije usuđivao vratiti u Sofiju zbog Turaka, kako je izvjestio Propagandu 16. kolovoza 1651.³. Tako je ostao u Dubrovniku na raspaganju dubrovačkom nadbiskupu. Ponajviše je djelovao kao kapelan redovnica klarisa i služio je nadbiskupu pri vršenju crkvenih obreda kao ceremonijar.

Zastupnik rimske kongregacije de Propaganda Fide

Dubrovnik je tada bio utjecajan grad u jednom dijelu Europe, posebno u onom koji je bio pod Turcima. Stoga je rimska Kongregacija de Propaganda

¹ Stipe Nosić, *Uz obnovu oslika u klastru samostana Manje braće, u Dubrovnik, časopis za književnost i znanost, br.3,5-30.*

² Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 60, f.241r.

³ Isto mjesto, vol. 220, f. 306rv.

Fide smatrala korisnim imati u njemu svoga zastupnika koji bi joj bio na raspolaganju u raznim prigodama. Kad je umro njezin zastupnik u Dubrovniku Lovro de Vecchi, trebalo je naći drugu osobu za tu dužnost. Franjo Ricciardi se sam ponudio. Propaganda se je raspitala o njemu i imenovala ga 9. studenog 1665. za nasljednika umrlog zastupniku⁴. Ricciardi je s velikim zadovoljstvom primio to imenovanje kako je pisao Propagandi 11. siječnja 1666. izražavajući se počašćenim što mu je dana prigoda da služi toj kongregaciji⁵.

Potres u Dubrovniku

Franjo Ricciardi, uz dotadanje svoje obveze, s velikim zadovoljstvom je započeo i tu novu dužnost. Sve što je bilo potrebno učiniti u korist Propagande to je rado obavljao. Međutim taj način djelovanja nije dugo potrajavao. Dana 6. travnja 1667. velik potres gotovo je srušio sav grad. Taj dan bila je Velika srijeda. Nakon crkvenih svečanosti Velike srijede, trebala se otvoriti sjednica senata, a nakon toga održati svečan ručak u počast brojnog nizozemskog izaslanstva koje je predvodio Joris Crook, nizozemski poslanik u Carigradu. Dok su očekivali da se dovrše crkvene svečanosti i mognu započeti slavlje u počast nizozemskog izaslanstva, nenadani veliki potres pretvorio je Dubrovnik u jednu veliku ruševinu. Tada je grad imao oko 5000 stanovnika, a od potresa umrlo ih je preko 4000⁶. Poginuo je gradski knez Šimun Getaldić, 58 senatora izgubilo je život, nadbiskup Petar Torres uspio je sačuvati život, ali je skačući kroz prozor oštetio nogu. Nizozemski poslanik Crook ostao je mrtav sa svom svojom obitelji. Od njegove brojne pratnje ostalo je u životu 7 ili 8 osoba. Među tim živima bio je i Jakov Vandam, nizozemski konzul u Smirni, koji je opisao ovaj potres⁷.

Sudbina dubrovačkih redovnica

U Dubrovniku prije potresa bilo je 8 ženskih samostana: 5 ih je bilo koji su živjeli po pravilu sv. Benedikta, 2 po pravilu sv. Franje i 1 po pravilu sv. Dominika. Nakon potresa sve redovnice našle su se u Gružu. Kako nisu vidjele mogućnost nastaviti tu svoj život, odlučile su prijeći u Italiju, u Ankona. Pošle su iz Gruža 62 redovnice. Na putu do Ankone umrlo ih je 7. U Ankoni su lijepo primljene i dan im je novosagrađeni kapucinski samostan da se u njemu

⁴ Isto mjesto, *Acta S.Congregationis de Propaganda Fide*, vol. 34, f.213r n.31.

⁵ Isto mjesto, *Vienna*, vol. 5, f. 20r.

⁶ Franjo Ricciardi opisujući taj potres kaže da je poginulo više od 2000 duša: „due milla anime e più” (*Arhiv Propagande, Vienna, vol. 5, f. 33rv*).

⁷ B.Pandžić, *Potres u Dubrovniku god. 1667, u Hrvatski Kalendar, Chicago 1953, 145-152.*

smjeste. Ali nisu dugo ostale u Ankoni. Nije im bilo lako u tuđini nastaviti svoj redovnički život kako su ga u dubrovačkoj republici provodile. Usto i sama nova uprava dubrovačke republike željela je da se redovnice vrate u svoju republiku. A kad su se vratile, najprije su smještene u samostan sv. Nikole u Stonu, a kasnije su im napravili dva samostana u gradu⁸.

I Franjo Ricciardi ostao jer u životu i s redovnicama prešao u Ankonu. O potresu i o svom stanju pisao je Propagandi 18. travnja 1667. javljajući da je zbog potresa sve izgubio kao i drugi i ostao bez kruha i vode⁹. I on je jedno vrijeme preselio u Ankonu. Ni on se nije dugo zadržao u Ankoni i vratio se u Dubrovnik, kako je javio Propagandi 15. svibnja 1667.¹⁰. Propaganda je raspravljala 4. srpnja 1667. o njegovu slučaju i odlučila poslati mu novčanu pomoć od 30 škuda¹¹.

Život nakon potresa

Iako je Dubrovnik bio prava ruševina, Franjo Ricciardi nastavio je svoj prijašnji način života: služio je nadbiskupu prigodom pojedinih svečanosti, bio je kapelan redovnica klarisa, izvješćivao je Kongregaciju de Propaganda Fide o pojedinim slučajevima koji su nju zanimale, a posebno se brinuo za pojedine mladiće, pretežno s područja trebinjsko-mrkanske biskupije, koji su išli u Italiju da se priprave za svećenički život i budu misionari u svojim biskupijama iz kojih su dolazili. Možda su te službe koje je obavljao s vremenom počele smetati njegov glavni rad u korist Propagande, pa je ona pisala 12. siječnja 1671. Dubrovačkom nadbiskupu da Franju Ricciardiju oslobodi dužnosti predvodjenja obreda u katedrali, tj. ceremonijara¹².

Nekako tako prolazile su godine Franje Ricciardija. A kad je navršio 79 godina, bio je svjestan da je postao star i donekle nemoćan. Osjećao je da mu obavljanju njegovih dužnosti prouzrokuje neke poteškoće i da bi trebao pomoćnika. Tim više što je njegov nećak Petar Ricciardi, ili radije sin njegova nećaka, završio škole u Rimu i god. 1691. postao svećenik. Smatrao je da je najzgodnije da mu Propaganda imenuje Don Petra za pomoćnika kako bi lakše obavljao svoje dužnosti, a tako pomogao i mladom svećeniku Don Petru koji je započinjao svećenički život. Stoga je 26. prosinca 1692. u tom smislu zamolio

⁸ Isto mjesto, 149.

⁹ Arhiv Propagande, Vienna, vol. 5, f.33rv.

¹⁰ Isto mjesto, f.34r.

¹¹ Isto mjesto, f.38v.

¹² Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressim Dalmazia*, vol. 1, f.84r.

Propagandu¹³. Propaganda je smatrala opravdanim taj zahtjev i imenovala mu je 9. veljače 1693. don Petra pomoćnikom¹⁴.

Tako je Franjo uz pomoć nećaka Petra nastavio svoj rad iako se je svakim danom osjećao umornijim i slabijim.. Njegov život očito se približavao kraju. Na koncu već 1696 nije mogao raditi ništa. Don Petar je sve radio. A budući da je on bio samo pomoćnik, počeo je sumnjati da li on radi kako treba pa je odlučio to saopćiti Kongregaciji. Zanimljivo je da je to učinio 15. lipnja 1696.¹⁵, a Franjo umro sutradan 16. lipnja 1696.¹⁶. Pokopan je u crkvi Manje braće u Dubrovniku pred velikim oltarom¹⁷.

Nasljednik Franje Ricciardija Don Petar

Don Petar nije bio siguran da će on naslijediti strica Franju. Očekivao je odluku Propagande kojoj je javio da je Franjo umro. Tajništvo Propagande odgovorilo mu je 19 rujna 1696 da je on već imenovan nasljednikom Franji 9 veljače 1693.¹⁸

Don Petar je nastavio raditi kao zastupnik Propagande kako je naučio od svog strica. Nije bio vješt poput strica Franje, tim više što nije bio dobra zdravlja, ali je nastavio taj rad nekoliko godina.

Jedan događaj otežao je njegov život i pomogao mu umrijeti prije nego je trebao. Imao je naime brata Ivana koji je bio kapetan jednoga francuskog broda. Jednom prigodom fra Antonio Nichi, povjerenik (komisar) Svete Zemlje u Veneciji, odluči po njemu poslati 2000 hungara da ih preda upravitelju Svete Zemlje. Taj novac bio je za Ivana velika napast. Smatrao je da bi bolje bilo taj novac drukčije utrošiti nego je to odredio komisar Svete Zemlje. Misleći o tome došao je na jedan koban zaključak. Odlučio je prisvojiti ga. Kad je došao na Koločep, zapalio je brod kako bi mogao reći da je s brodom propao novac, premda ga je uzeo sebi. Od tog novca uzeo je 800 hungara, a svome puncu u Bartolu Giai dao je 1200 hungara. Kad je Bartol saznao kako je Ivan došao do toga novca, nije bio miran Nije htio trošiti taj novac nego ga je predao Don Petru Ricciardiju. Ali ni to ga nije moglo umiriti. Kad je god. 1701. obolio u Draču, pozvao je jednoga franjevca da se ispovijedi. Glavni njegov grijeh bio je ukradeni novac kojega mu je Ivan dao. Svećenik mu nije htio dati odrješenje

¹³ Isto mjesto, *S. C. Ministri*, vol. 1 276r.

¹⁴ Isto mjesto, f.291r.

¹⁵ Isto mjesto,, f. 291r.

¹⁶ Isto mjesto, f.293r.

¹⁷ Stipe Nosić, *Uz obnovu oslike*, 9, bilješka 27.

¹⁸ Tom je prigodom Tajnik Propagande izrazio dirljivo saučeće Don Petru: „Con grandissimo dispicere si è qui inteso l' avviso della morte della bo.mem. suo zio, che sia in gloria, atteso il lungo e fedel servizio prestato nella carica d'agente di questa S.C., la quale sin sotto 9 febbraio 1693 elesse e députò V.S. per suo successore (Arhiv Propagande, *Lettore*, vol.85,f.101v-102r).

ako taj događaj ne kaže javno pred svjedocima. Don Petar već otprije nije odobravao postupak svoga brata, ali nije se snalazio i nije znao kako postupiti da ga ne bi oštetio. A kad se doznao pravo stanje stvari, još više je trpio. Tim više što su ga civilne vlasti zbog toga novca stavile u zatvor¹⁹.

Ipak stvar je riješio Don Petrov brat Ivan koji je poznavao francuskog i venecijanskog konzula u Draču. Oni su zauzeli za nj i zamolili fra Antonija, povjerenika (komisara) Svetе Zemlje, da se stvar na miran način riješi. To se dogodilo u prosincu 1701²⁰.

Don Petar Ricciardi još neko vrijeme nastavio je službu zastupnika Propagande u Dubrovniku. U toj službi nalazimo ga 7 svibnja 1702²¹. Ali već 19 ožujka 1704 tu dužnost obavlja Rafael Miličić²².

Dr. fra Bazilije Pandžić

¹⁹ Isto mjesto, *S. C. Ministri*, vol. 1, f.372r-377v ima nekoliko pisama koji se tiču te stvari i Petra Ricciardija

²⁰ Isto mjesto, f.374r.

²¹ Isto mjesto, f. 395rv.

²² Isto mjesto , f. 398rv.

LIK I DJELO POLITIČKOGA UZNIKA DR. FRA SMILJANA ZVONARA

Jedan u nizu velikih franjevaca Hercegovačke franjevačke provincije i dugogodišnji politički uznik, koji je u hrvatskom narodu nedovoljno poznat i vremenom nenamjerno gotovo i zaboravljen je dr. fra Smiljan Zvonar. Bilo je potrebno istražiti izvornu građu, dokumente i spise vezane uz ovoga franjevca i svećenika te je predočiti ljudima našega vremena, kako bismo barem donekle, dobili jasniju i cjelovitiju sliku tadašnjeg vremena i prilika u kojima je živio i djelovao ovaj čovjek te o njegovoj osobnosti.

Ovo je istraživanje gotovo u potpunosti oslonjeno na izvore, budući da je dosadašnja literatura o fra Smiljanu dosta površna i siromašna s tek osnovnim činjenicama i podatcima. Izvorne dokumente sa snimcima pronašao sam u samostanskim arhivima u Tomislavgradu i Mostaru te u mostarskoj knjižnici, kao i u arhivu Katoličkoga Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu. Kontaktirao sam i fra Smiljanovu rodbinu u Tomislavgradu i Splitu, koja mi je pružila podršku i suradnju te ustupila mnogo podataka, fotografija i sjećanja koji se ne bi mogli pronaći u pisanim izvorima.¹

1 Iz tiska je u veljači 2013. izšla knjiga „Svjedočanstva o stradanjima Hrvata“, urednika dipl. teol. fra Mate Tadića i suradnika, izdavačke kuće „Dva i dva“ iz Zagreba. Svjedočanstva i članci o stradanju hrvatskoga naroda, nastajali su više od deset godina od 2001. godine na području Duvanske krajine, Hercegovine, Bosne, Dalmacije. S izvješćima o stanju u općini, obrađeno je 50 pojedinaca i grupa sa stradanju u ratnim i poratnim godinama. Osobito iz Drugoga svjetskoga rata, Bleiburga i Križnoga puta, poslijeratne vlasti, križara, tamnica komunističkoga režima i ideologija 20. stoljeća. Autori priloga uz urednika su Želimir Crnogorac, Ante Tadić, Kažimir Vučemil, Ivan Protuđer „Noga“, Ivica Karamatić „Klemi“, fra Petar Ljubičić, Petar Miloš, te Ivan Andelić.

U svom radu autori su se u uvjerili, kako još ima onih koji se iz straha ustručavaju reći pravu istinu i otkriti zločince. Donesena svjedočanstva među kojima je i istraživanje o dr. fra Smiljanu Zvonaru istrgnuta su gotovo u posljednji čas od zaborava, te priličan broj ljudi čija su svjedočanstva zapisana više nije među živima. Knjiga je veličine 30,5 x 24 cm na 425 stranica, s tvrdim uvezom i omotom, te masnim papirom. U njoj je dioneseno 380 crno-bijelih fotografija i u boji, preko 130 stranica dokumenata, te 2.610 indeksiranih pojmoveva koji olakšavaju čitanje i brže snalaženje.

Ovaj su projekt sa svojih deset stručnih članaka, mišljenja i prosudbi obogatili: prof. dr. sc. Josip Jurčević iz Instituta društvenih znanosti „Ive Pilara“ u Zagrebu, doc. dr. sc. Mile Lasić s Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, prof. dr. Salih Jalimam s Fakulteta humanističkih nauka „Demala Bijedića“ u Mostaru, mr. sc. Marko Tokić ravnatelj „Instituta za društvene djelatnosti“ Sveučilišta u Mostaru, prof. Mate Kelava iz Tomislavgrada. Jednako su vrijedni i prilozi odvjetnika Josipa Muselimovića iz Mostara, kao i vicepostulatora postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« mr. fra Miljenka Stojića, dok je projekt samostalno financiran.

Sjemeništarac, bogoslov i svećenik

Fra Smiljan Zvonar rođen je 27. srpnja 1919. kao najstariji sin u obitelji Mate i Mare rod. Stipić u Tomislavgradu. Otac Mate „Maće“ (1892.- 1943.) bio je rodom iz susjednoga sela Kola, majka Mara (1890. –1962.) iz tadašnjega Duvna, a nastanili su se u Duvnu na 258. kućnom broju. Otac Mate kao mladić odlazi u Slavoniju na zanat i sudjeluje u Prvom svjetskom ratu. Iz mađarskoga mjesta Györ (Đer) piše svojoj vjernoj Mari, koja je zaposlenica u općini pri vojnem Odsjeku čekajući da se vrati. To je i dočekala svršetkom rata 6. listopada 1918. u svojoj trideset i prvoj godini, kada su se vjenčali. Naredne 1919. godine rađa im se prvi sin Tvrđko (1919.-1960.) – kako je upisano u

1. Obitelj Zvonar. (s lijeva na desno) majka Mare Zvonar rođ. Stipić, a baka Ante, fra Smiljana i Pere Ankica rođ. Maslov, u sredini stoji otac Mate, djeca: Ante, Tvrđko, i u majčinu naručju Pere.

2. Učenik Tvrđko Zvonar u prvom razredu gimnazije, Travnik 1930.

Tako je članak o životu i radu političkoga uznika dr. fra Smiljana Zvonara iz Tomislavgrada, istraživan i pisan prema arhivskim izvorima uz dostupnu literaturu od ožujka do studenoga 2008. godine. Korišteni su dokumenti, radnje, pisma i fotografije iz arhiva u Tomislavgradu, Mostaru, Zagrebu, „Bundes Arhiv“ u Berlinu, pojedinih svjedoka i političkih uznika, rodbine fra Smiljana Zvonara, dok i sam uređeni posjeduje dostatnu gradu.

Kod svjedočanstava i članaka koji su objavljeni u nekom listu, časopisu ili zborniku to je i naznačeno. Članci su pisani razumljivim jezikom ljudima prosečne naobrazbe, čime će biti obogaćeni i visoko naobraženi. I ova knjiga doprinosi istraživanju, boljem shvaćanju i vrednovanju povijesti hrvatskoga naroda. Donesena su svjedočanstva o namještenim političkim procesima grupa i pojedinaca, komunističkim kazamatima u Zenici, Golom otoku, Čelovini. Neobjavljena izvješća iz tadašnjega komunističkoga sustava, ili koja su bila dostupna tek užim krugovima „odabranih“ i ideološki „podobnih“.

Citatelji će dosta novoga otkriti, što će možda promijeniti i neka njihova razmišljanja i stavove. Građa se može koristiti u stručnom radu povjesničara, dok će biti prikladna studentima i učenicima u pisanju diplomskih, seminarских i maturalnih radova.

Veliki je strah posijan u mračnim godinama, totalitarne vlasti nad hrvatskim narodom. Tajne državne službe OZNA i UDB-a, KNOJ i partijski Komiteti pokrivali su cijelo područje, doušnicima u službi komunističkom režimu, te počinili mnoge neistražene zločine i ubojstva. Ova knjiga je poticaj općinskim i županijskim vlastima, saborskim i skupštinskim zastupnicima u zauzimanju za osnivanje općinskih povjerenstava. S ciljem zapisivanja svjedočanstava, obilježavanja i eshumiranja grobišta i stratišta svih žrtava iz svih ratova.

župnoj Matici krštenih, potom Tomislav (1920.-1921.), Ante (1921.-1989.) te četvrti sin Pero (1923.-1956.). S ponosom je Mara govorila da su njeni sinovi dobili imena po hrvatskim kraljevima.

Mate je u svojoj kući u suradnji s Nikolom - Nikom Nevistićem pok. Luke „Luketom“ s Kola, pokrenuo gostionicu s gostinjcem u kojoj se moglo prenoći, sa štalom i pojatom za konje te trgovinu mješovite robe gdje je radio od 1920. do 1943. godine, kada umire od tifusa. Mati je u poslu pomagao njegov najmlađi sin Pero, dok je žena Mara radila u kućnoj kuhinji. Pošto se fra Smiljan u vrijeme očeva preminuća ratne 1943. - kad je bilo opasno putovati - nalazio u Zagrebu na teološkom studiju, nije mogao biti nazočan očevu posljednjem ispraćaju.

Tvrtko nakon pučke škole u rodnom Tomislavgradu pohađa dva razreda gimnazije u Travniku, a ostalih šest razreda kao franjevački sjemeništarac na Širokom Brijegu. Završetkom šestoga razreda (sadašnjega 2. razreda gimnazije) i godine novicijata na Humcu kada uzima redovničko ime fra Smiljan, polaže jednostavne zavjete 5. srpnja 1936. dok 1938. polaže maturu – ispit zrelosti. Od 1938. do 1943. je u Mostaru te mu je poradi učenja bogoslovija odgođena vojna služba, a od 1944. do 1947. je u Zagrebu na teološkom fakultetu. Vječne zavjete kao punopravni član Hercegovačke franjevačke provincije, položio je u

3. Gimnazijalac Tvrto Zvonar sa fra Antonom Radićem. Na poleđini slike je napisano: „Na sjećanje i uspomenu Vama gospođo Mariju i da se nas obaju na slici sjećate u svojim molitvama Bogu. Puno Vas pozdravlja stari prijatelj i znanac Vašega pok. muža Mate i Vaše djece. o. fra Ante Radić, Imotski, 19. 12. 1957.“

Mostaru 8. rujna 1940. godine. Za svećenika ga je s fra Teofilom Lekom na Blagovijest 25. ožujka 1942. u Mostaru - dan prije svoje smrti, zaredio Mostarsko-duvanjski biskup fra Alojzije Mišić. Nekoliko mjeseci prije toga od Svetе Stolice je za fra Smiljana zatražena dispenza od studija i dobi za ređenje. Kao učenika i sveučilištarca kolege ga doživljavaju kao vedra i nasmijana, uvijek spremna za igru – posebno nogometa, onoga koji je na osobit način volio Boga i čovjeka. Mladima rado predaje vjerouauk, a sa starijima rado vodi tople razgovore.

Mladu misu s biblijskim riječima: „Pogledaj, na dlanovima ruku svojih, zabilježio sam te“ (Iz 49, 15), proslavlja u proljeće 6. travnja 1942. u Tomislavgradu. Na Misi je propovijedao tadašnji mostarski gvardijan i fra Smiljanov profesor dr. fra Svetozar Petrić. Tom prigodom konjanici su izišli pred goste iz Mostara u selo Kovače i pratili ih do mjesta proslave Mlade mise. U svećanoj se procesiji s cvijećem, hrvatskim i papinskim

zastavama uz pjesmu išlo od fra Smiljanove rodne kuće kroz Tomislavgrad do župne crkve, ispred koje je slavljena Mlada misa. Nakon proslave se na isti način u procesiji išlo natrag, gdje je u gostonici otac Mate za uzvanike pripravio svečani objed. Cijelo to vrijeme talijanska vojska koja je u tim ratnim godinama bila smještena u Tomislavgradu, svirala je na instrumentima limene glazbe talijanske pjesme, dok se na Svetoj misi molilo, čitalo, pjevalo i propovijedalo na latinskom i hrvatskom jeziku. U tadašnjem Hrvatskom domu, kojega su nakon ukinuća 1945. partizani pretvorili u gradski hotel, tom se prigodom vojnicima posluživala kava i čaj. Brat Ante nije mogao prisustvovati proslavi, nego je kao domobranski vojnik došao u posjet rodnoj kući koncem 1943. godine, kada je sa sobom donio zarazu tifusa. Svi su se u obitelji razboljeli a otac Mate ih je dvorio, ali su poslije svi ozdravili dok je Mate obolio i 8. prosinca 1943. preminuo.

Na studij na Katolički Bogoslovni fakultet u Zagreb, odlazi kao mladi svećenik 8. listopada 1943. gdje diplomira 27. lipnja 1944. godine. U svibnju 1945. godine fra Smiljan je s hrvatskom vojskom izbjegao do Dravograda, odakle se ponovno vraća u Zagreb. Ovo će kasnije kao optuženik pred komunističkim sudom priznati i na saslušanju u montiranom političkom procesu čime su ga tadašnje vlasti dodatno teretile. Unatoč pozornom čitanju Zapisnika sa sudskega saslušanja, nisam naišao na ovu informaciju. To sam doznao tek iz novinskoga članaka u sarajevskom „Oslobodenju“ iz srpnja 1952. u kojemu fra Smiljan govori o tom vremenu, kao i iz kazivanja njegove rodbine. Od polovine 1948. do polovine 1949. je župni pomoćnik na Širokom Brijegu, kada je imenovan župnikom u Mostaru gdje ostaje do 1. travnja 1952. kada je lišen slobode.

4. Mlada misa fra Smiljana Zvonara, Tomislavgrad 6. 4. 1942.

5. Tvrtkov otac Mate prvi slijeva, ispred kuće, gostonice i prodavaonice u glavnoj gradskoj ulici, Tomislavgrad 1937.

Doktorska disertacija o skrbi za bolesnike

Fra Smiljan je doktorirao pastoralnu teologiju na KBF-u u Zagrebu 1948. godine. Za boravka u Zagrebu rado pomaže dušobrižnicima u Zagrebu, Zagorju i Slavoniji za što dobiva i potrebnu ovlast. Nakon molbe i odobrenja objavljuje doktorsku disertaciju u Zagrebu 1948. godine, pod naslovom „Katolički dušobrižnik u radu oko bolesnika“ u kojoj govori o važnosti skrbi za bolesnike kroz podjeljivanje sakramenta bolesničkoga pomazanja. Tekstualni dio disertacije uz uvod, zaključak i popis literature podijeljen je na tri dijela sa 128 tiskanih stranica i 27 povećih listova sa statističkim tabelarnim prikazima. Tiskan je izvadak disertacije u ciklostilu, a ocjenitelji su bili dr. Ivan Škrablin predavač i Andrija Živković red. prof. Uz četiri i pol stranice uvodnoga teksta, najveći dio su statistički podatci na 40 tabelarnih prikaza zagrebačkih župa i bolnica od 1900. do 1946. godine, s brojem umrlih i (ne)opremljenih.

6. fra Smiljan propovijeda na slavlju jedne Svetе mise

Govoreći o katoličkom dušobrižniku u bolnicama kaže se da je važan u pomoći bolesnicima osobito umirućima što i Kodeks kanonskog crkvenog prava (CIC) nalaže dušobrižnicima. Kako bi se smanjio broj neopremljenih bolesnika, fra Smiljan se pita: „Je li moguće doskočiti ovim poteskoćama, preko svjetovnjaka i njihova apostolata?“ Zaključuje: „Prema izjavama nekih zagrebačkih župnika, apostolat svjetovnjaka na ovom području dušobrižništva nije nigdje bio na zamjernoj visini. U većini slučajeva može se reći, da mu je bilo samo tragova. Prema priznaju samih župnika uzrok slaboga sudjelovanja svjetovnjaka u ovom pogledu jest bojazan, predrasude i sl.“ Naglašava blagodat pomoći svjetovnjaka u dušobrižništvu bolesnih, izdvajajući suradnju časnih sestara u Vinogradskoj bolnici i u Zakladnoj bolnici na Rebru, gdje je sakramente umirućih primilo skoro 100 % bolesnika.

Župni pomoćnik, župnik i gvardijan

Od 1947. fra Smiljan obavlja dušobrižničku i vjeroučiteljsku službu na Širokom Brijegu, a od 1949. je u Mostaru nakon što je mostarski gvardijan fra Svetozar Petric odveden u zatvor u kojemu ostaje tri godine. Kao mostarski župnik i gvardijan od tadašnje komunističke vlasti optužen je kako je na Božić 1951. održao polnoćku, što su mnogi iskoristili u loše ciljeve, jer su cijelu noć pjevali nacionalne pjesme poput „Još Hrvatska ni propala“ i dr. Bio je obljubljen među vjernicima kao uzor dobrote i učenosti, jako lijepo je pjevao, a njegove propovijedi, izrečene zvonkim i toplim glasom, ostavljale su osobito snažan duhovni doživljaj na sve koji su ih slušali. Postao je nadaleko poznat propovjednik, koga su pozivali i u druga mjesta i župe.

Joškao bogoslov fra Smiljan jes devetoricom kolega za boravka u franjevačkom samostanu u Slanom pokraj Dubrovnika za vrijeme Kraljevine SHS, 19. srpnja 1940. zbog pjevanja hrvatskih domoljubnih pjesama kažnjen 29. listopada s tadašnjih 2.500 dinara te taksom, br.1127/40. od 29. listopada 1940. godine. Prijavljena su i kažnjena desetorica bogoslova u Sreskom načelstvu: fra Emanuel Šimić, fra Blago Karačić, fra Ivo Sivrić, fra Žarko Leventić, fra Slobodan Lončar, fra Celestin Raguž, fra Bazilije Pandžić, fra Dominik Čorić, fra Zdravko Zovko i fra Smiljan Zvonar.

Kao mostarski župnik 9. svibnja 1951. pismeno se obraća Oblasnom narodnom odboru, kojim traži dopuštenje za slobodan pristup bolesnicima u mostarskim bolnicama kod podjeljivanja sakramenta bolesničkoga pomazanja. Tako se u dopisu nekoga iz Uprave (vjerojatno fra Ferde Vlašića) od 4. siječnja 1950. govori o odnosu svećenstva i Narodne vlasti u Hercegovini, svećeničkom Udruženju te teroru udbaša Osmana Ćimića prema fra Smiljanu Zvonaru, fra Honoriju Čiliću, časnoj sestri Imakulati Zujević i crkvenom zboru

Kao mostarski gvardijan 30. prosinca 1950. fra Smiljan doživljava provokacije oficira UDB-e Osmana Ćimića „Ćime“, koji ga poziva u oblasnu UDB-u u svezi odlaska s. Imakulate Zujević u Dubrovnik, gdje stiže već sutradan. Isti „Ćima“ je 2. lipnja 1951. „došao u mostarski samostan i tražio gvardijana fra Smiljana Zvonara. Na hodniku samostana s njim raspravlja o tome da on, gvardijan, daje moralnu podršku našoj časnoj sestri Imakulati Zujević, koja je morala po usmenoj naredbi PUP iz Mostara napustiti tih dana Mostar i seliti u Hrvatsku Republiku. Gvardijan mu je rekao da je dotična došla njemu i tužila mu se da

7. Dr. fra Smiljan Zvonar (Duvno
27. 7. 1919.- Mostar 12. 8. 1960.)

ju se protuzakonito tjera, a on joj rekao da treba poslušati naredbe vlasti, makar ono bilo i usmeno. Dotična je obećala da će ići u Dubrovnik (...). Napao je sve fratre u Mostaru, radi nekog toboze crkvenog 'hora' odnosno pjevanja u crkvi. Oko nas se okupljaju neke politički nepouzdane pjevačice, to nismo prijavili vlasti itd. Ja sam mu dokazivao, da je nekada (1947.) hor bio prijavljen. Osim toga da zapravo mi s tim nemamo ništa. Za vrijeme mise se pjeva. Dokle god budemo držali službu Božju, dotle će se pjevati. A on je rekao, da se ne će dozvoliti nikakvo pjevanje. Taj njegov govor i prijetnje su me izazvale, da je diskusija bila oštrega. Sva moja dokazivanja, da taj hor ne postoji, da nitko od nas time ne rukovodi, bila su uzaludna.“ Naime, Ćimić okrivljuje svećenstvo poradi stvari za koje nemaju krivnje, a i sve ove pothvate čini na svoju ruku za što načelnik UDB-e nije znao.

Provocira ga 26. svibnja 1951. i UDB-in doušnik iz Krivodola. Fra Smiljan u izjavi Udruženju katoličkih svećenika u Sarajevu o toj provokaciji piše: Mladić je Brkić iz Tiskare), od 11. srpnja 1951. „Počeo je otprilike ovim riječima: 'Došao, sam, velečasni k vama, da vam saopćim jednu stvar. Ja sam, naime, član Hrvatske organizacije HOP...' Čim je to izrekao, ja sam ga prekinuo, rekavši: 'Dosta!' i rekao: 'Ne ču o tom išta da znam. Ako se radi, nastavio sam, o vjerskim stvarima, izvolite govoriti, inače izvolite van.' Otvorio sam vrata i počeo prvi. Kad je mladić video, da ga ja uopće ne ču da saslušam, rekao je: 'Pa ja idem, a možda ćete kasnije nadoći' i otišao je.“

Duhovna veličina i briga za druge

Fra Smiljan je bio duhovan čovjek – meditativac, odakle je crpio snagu i nadahnuće za dušobrižnički i pastoralni rad tamo gdje se nalazio. Imao je osjećaja za najslabije u prvom redu bolesnike i po svjedočenju kolega svećenika, koji su ga poznavali od sjemenišnih dana i zajedno djelovali na Njivi Gospodnjoj, svuda je oko sebe širio miris svetosti. Snagu i nadahnuće crpio je iz svakodnevne duge i ustajne molitve u bliskom odnosu prema prirodi koja mu je „govorila“ i svjedočila o svojemu Stvoritelju, a za boravka u Zagrebu prema svjedočanstvu subrata i suuznika fra Ferde Vlašića: „bio je pravi duhovni gromobran te kuće“. Rado boravi u sjeni širokobriješkoga staroga hrasta, gdje moli i dočekuje vjeroučenike koji su ga voljeli.

Fra Smiljan je bio veliki propovjednik, čije riječi izrečene u zanosu zvonkim glasom nisu samo rado slušali vjernici i nevjernici, nepismeni i učeni, nego i kolege svećenici. Govorio je iz dubokoga uvjerenja s velikom sigurnošću i svetačkom poniznošću, pjevajući i gromoglasno zboreći o Bogu. Kako se može zaključiti iz dostupnih izvora (rukopisna bilježnica iz Mostara od 1940.), fra Smiljan svoje govore i propovijedi do u tančine razrađuje, obrađujući teme vjere, Svetoga Pisma i kršćanskoga morala. Zapisuje priče i zgode koje je koristio

u svojim homilijama, nagovorima i vjeroučnim predavanjima. Govori o različitim teološkim i društveno-aktualnim temama i pitanjima svoga vremena, koristeći Bibliju i crkveni nauk kao stupove svojega izlaganja. Neprestano je, prema svjedočanstvu kolega, rastao u spoznaji i duhovnosti i nikada se nije zadovoljio površnim i polovičnim. U svojoj je bilježnici zapisao: „Tko ima malo, hoće mnogo. Tko ima mnogo, hoće više. Imaš Boga, pa ćeš imati sve.“

Bio je voljen i cijenjen od župljana i vjeroučenika svih uzrasta. I za kasnijega dugogodišnjega izdržavanja zatvorske kazne u zeničkom kazamatu, smireno obavlja svakodnevne dužnosti s molitvom na usnama odakle crpi snagu da izdrži teret duge zatvorske kazne koja ga pritišće.

Udruženje „Dobri Pastir“

U teškim godinama komunističke diktature i terora nakon Drugoga svjetskoga rata, prvi su na udaru bili katolički svećenici, protiv kojih se vodilo mnoštvo namještenih političkih procesa s teškim optužbama i s nesnosnim jarmom dugogodišnjih zatvorskih kazni. U poslijeratnim, a osobito u prvim godinama petoga desetljeća XX. stoljeća, ondašnja komunistička vlast pozorno prati svaku pa i najmanju djelatnost Crkve i njezinih službenika.

8.-11. Misni pribor u zatvoru fra Smiljana Zvonara i ostalih zatočenih fratara iz KPD-a u Zenici.

Taj težak položaj Crkve trebalo je mijenjati pa se u Beogradu 23. rujna 1949. skupina franjevaca, predvođena bosanskim provincijalom fra Josipom Markušićem, sastaje s Josipom Brozom Titom. Kao rezultat razgovora s ciljem poboljšanja odnosa s komunističkom vlasti, pojavio se Inicijativni odbor za osnivanje Udruženja katoličkih svećenika NR BiH. Predsjednik odbora bio je fra Bono Ostojić, a u Sarajevu je 25. i 26. siječnja 1950. održana utemeljiteljska sjednica Udruženja katoličkih svećenika „Dobri Pastir“. Članovi Udruženja su vjerovali kako na ovaj način mogu preživjeti u tadašnjim političkim prilikama, opstati i očuvati Crkvu i narod. Udruženju je pristupilo 169 članova, a do 1952. je učlanjeno 205 svećenika.

Udrugu podržava i tadašnji provincial Hercegovačke franjevačke provincije fra Mile Leko, dok su članovi provincije fra Ferdo Vlašić i fra Blago Karačić - članovi Upravnoga odbora. Neki su svećenici prihvatali članstvo u Udrizi da bi na bolji način mogli, pomagati zatvorenoj braći svoje zajednice. Tako su fra Ferdo Vlašić i fra Smiljan Zvonar sa suradnicima uhićeni u lipnju 1952. i osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne, jer su na različite načine djelovali u oslobođanju fratara iz komunističkih zatvora.

Danas u analizi djelovanja i korisnosti ove svećeničke udruge postoje različita stajališta. Jedni smatraju da je udruženje bilo odgovor na bezizlaznu situaciju te da je omogućilo mnogo dobrega za Crkvu u Bosni i Hercegovini. Drugi opet predbacuju kako je komunistička partija zaključila da bi svećenička udruženja bila izvrsno sredstvo za ostvarenje njezinih zacrtanih političkih i ideoloških ciljeva te da su i druga svećenička društva zamišljena od UDB-e kao sredstvo stvaranja razdora među svećenstvom, odvajanja nižega klera od više crkvene hijerarhije i moćno sredstvo obaveštajnoga rada, što je sve bilo s ciljem slabljenja i uništenja Crkve. Ocjena o udruženju na neki je način postala, razdjelnicom u bosansko-hercegovačkom društvu.

Neprestano fra Smiljanovo proganjanje

O odnosu svećenstva i narodne vlasti u Hercegovini izvješćuje se u dopisu uprave franjevačke Provincije od 4. siječnja 1950. godine. Netko, a vjerojatno fra Ferdo Vlašić, izvješćuje svećeničku udružgu „Dobri Pastir“. Govori o oficiru UDB-e Osmanu Ćimiću, koji je u mostarskom samostanu tražio gvardijana fra Smiljana i s njim raspravljao o s. Imakulati Zucić. Nadalje izvješćuje: „U Hercegovini se znade kakav je postupak imao Ćimić prema nedavno umrlom članu Udruženja fra Honoriju Čiliću. On ga je jer je valjda opazio da je slaba srca i prestrašen prisiljavao da preuzme na sebe strogu dužnost špijunaže te je pokojni Honorije po njegovu nalogu morao obilaziti okolne župnike i davati Ćimiću izvještaj. Kad ne bi bio izvještaj po volji Ćimi, onda bi strahovito vikao na njega i prijetio da će ga zatvoriti i opet osuditi tri godine. Nekoliko puta je

pokojniku premetana kuća nekoliko dana prije njegove smrti. On je bio sav zbumen i prestrašen. Sadašnji terenski oficir UDB-e D. Bošković priznaje da bi pok. Honorije Čilić, čim bi ugledao oficira UDB-e, postao abnormalan, zapravo sulud. Tako je jedanput kad je on bio kod njega, vrtio se na stolici u krugu i nevezano govorio. Sve su to morale biti posljedice represalija, koje je činio Ćimić i tražio od čovjeka sukob sa savješću.“

Već nakon samoga osnivanja Udruženja katoličkih svećenika „Dobri Pastir“ tadašnja vlast njenom predsjedniku fra Boni Ostojiću, spočitava neloyalnost u radu osobito nekih svećenika o čemu predsjednik dopisom od 30. rujna 1951. izvješćuje tadašnjega povjerenika za hercegovačku provinciju fra Ferdu Vlašića. U odgovoru od 2. listopada 1951. fra Ferdo izražava nevjericu u tvrdnje o neloyalnosti fra Gaudencija Ivančića, fra Serafina Dodiga, fra Bogdana Ćubele, fra Smiljana Zvonara i drugih. Piše: „O. Smiljanu Zvonaru sam također kazao Vašu poruku. Po priznanju sviju i Smiljan je čovjek na svome mjestu. Ja sam stalno uz njega. Pratim njegov rad i držanje. Nisam ništa opazio, što bi se kosilo sa našim pravilima i obećanjima (...). Ja držim da su sve objede skuhane u istoj kuhinji, koja je sazdana na temeljima laži, podvala i falsifikata.“

Fra Smiljan kao mostarski župnik, u skladu s onim što iznosi i u svojoj doktorskoj disertaciji, vodi brigu da i bolesnici mostarske bolnice imaju primjerenu dušobrižničku skrb i brigu. A kad im se to ne dopušta, Oblasnom narodnom odboru u Mostaru 9. svibnja 1951., br. 249/51 upućuje s fra Ferdom Vlašićem dopis, pozivajući se na Ustavom NR BiH zajamčene slobode vjeroispovijedi i podjeljivanje sakramenata.

Dopisom u šest točaka od 21. ožujka 1952. fra Smiljan pobija navode i klevete iz novinskoga članka „Ovozemaljska rabota nadzemaljskog pastira“, koji je objavio neki Muljanin u mostarskom listu „Sloboda“ 20. ožujka 1952. godine, nazivajući ih izmišljotinama. Neke od tih točaka kasnije su uvrštene i u fra Smiljanovu optužnicu, protiv naroda i tadašnjega društvenoga uređenja. Međutim, njegov odgovor uredništvo lista „iz principa“ nije htjela javno objaviti.

Provincijski tajnik fra Ferdo Vlašić u svom dopisu od 2. travnja 1952. izvješćuje Upravni odbor Udruženja „Dobri Pastir“ o novinskim napadima na svećenike i njihovo šikaniranje od tadašnje narodne vlasti. „Odavno sam vam javio da je zatvoren o. fra Ljudevit Rupčić, župnik Veljaka, dr. fra Mladen Barbarić, župnik Tepčića, te dne 1. IV. također lišen slobode dr. fra Smiljan Zvonar, mostarski gvardijan. Prigodom zatvaranja fra Smiljana, bio je pretres nekih prostorija samostana i to župskog ureda, Smiljanove spavaće sobe i samostanske knjižnice. Pretres je trajao preko četiri sata. Knjižnica je pregledana samo površno, a župski ured i gvardijanova soba detaljno. Odneseno je nešto njegove privatne korespondencije, koja nije ni od kakova interesa. I ja sam bio

poslan od mnp. Provincijala, da prisustvujem pretresu. Postupak trojice oficira, koji su ga obavljali, bio je uistinu human; nije bilo nikakve naročite oštine, dapače smo se ugodno šalili sa oficirima.“

Nakon premetačina samostana, župnoga ureda i fra Smiljanove sobe, izvješćuje o izjavi mržnje oficira UDB-e N. Fazlagića s opaskom da se: „Upravo Fazlagić morao čuvati ovom prigodom ovakvih izjava kao šef komisije i musliman, da ne bi netko pomislio, da se radi iz mržnje prema katolicima. Mogao bi netko pomisliti, da je i sve, makar bilo i nesvesno razbijanje bratstva i jedinstva.“

U dopisu tadašnjega provincijala fra Mile Leke Vjerskoj komisiji pri Predsjedništvu vlade BiH u Sarajevu izneseno je kako se franjevački red nigdje u svijetu nije srastao s narodom kao u našoj Republici te da je neosporna uloga franjevaca kroz povijest, koji su s pukom dijelili dobro i zlo i nikada ga nisu izdali. Bilo je svećenika koji se odmah nakon rata nisu najbolje snašli u novim prilikama pa je s lokalnim vlastima na terenu bilo izvjesnih nesporazuma i sukoba što je za sobom povlačilo kažnjavanje. Nastupilo je napeto stanje i zaoštrenost između svećeništva i narodne vlasti, ali je postupno došlo do smirivanja prilika u čemu je pridonijelo i društvo svećenika „Dobri Pastir“.

Navodi zatvaranje fra Ljudevita Rupčića i fra Smiljana Zvonara, donoseći izjavu N. Fazlagića od 16. travnja 1952. „I jest bio besmislen svaki pokušaj s vama (tj. fratrima) sklapati sporazume i paktove o suradnji. S vama nema nikakve suradnje (...).“ Navodi župnika u Gorancima fra Davida Zubca, komu se brani pohod i isповijed staraca jer da se time vrše zabranjeni skupovi, kao niti primanje bilo kakvih milodara od župljana. Izražava se zabrinutost zbog takvih mjera, koje nikomu ne mogu donijeti koristi s molbom za intervenciju zbog teških prilika za Crkvu u Hercegovini.

Optuženi franjevci i suradnici

Fra Smiljan je proganjan od komunističkih vlasti nakon što je s fra Ferdom Vlašićem počeo raditi na oslobođanju franjevaca, koji su se nalazili po komunističkim zatvorima. Veza im je bio sudski službenik u Mostaru Daut Karamehmedović, koji je za novac bio spreman izdati falsificirane dokumente o pomilovanju ili smanjenju kazne. UDB-a je međutim otkrila njihovo nastojanje, a vjerojatno jedno vrijeme i podržavala, dok svi nisu bili uvučeni. Tada su ih u ljeto 1952. godine, tadašnje komunističke vlasti utamničile u mostarskoj „Čelovini“. Nakon toga provincial fra Mile Leko javlja Biskupskom ordinarijatu da su u zadnje vrijeme zatvorena četiri župnika: fra Željko Zadro u Kongori; fra Ljudevit Rupčić u Veljacima; fra Mladen Barbarić u Pločama i fra Smiljan Zvonar u Mostaru. Predlaže se u dopisu br. 67/52. fra Pia Nuića za

župnika u Mostaru. Ordinariat prihvata prijedlog 8. travnja 1952. dopisom br. 210/52., kojim se podjeljuje jurisdikcija i kanonska misija sa službom dekana do provincijskoga Kapitula.

Prigodom fra Smiljanova uhićenja obavljen je četverosatni detaljni pretres nekih prostorija samostana, osobito gvardijanove sobe i župnoga ureda. Tom prigodom šef pretresne komisije, kapetan mostarske UDB-e N. Fazlagić izjavljuje: „Ja mrzim sve hodže, fratre i popove. Ja ne mogu vidjeti te vaše mantije. Vi ste fratri za mene čovjek, samo onda kad skinete mantiju (...). Ja mrzim religiju, a vi ste predstavnici religije pa onda je logično da i vas mrzim. Ja vas mrzim i to će pred svakim reći.“

S provincijalovim zamjenikom fra Gaudencijem Ivančićem, provincijskim tajnikom fra Ferdom Vlašićem, vikarom humačkoga samostana fra Darinkom Brkićem, fra Dragom Stojićem iz samostana u Slanom, zemljoradnikom Jozom Stojićem, Ivom Juricom i bivšim službenikom mostarskoga Okružnoga suda Dautom Karamehmedovićem, mostarskom gvardijanu fra Smiljanu suđeno je u sudskom procesu nazvanom „Protiv Zvonar fra Smiljana i drugova“ održanom 7. i 9. srpnja 1952. zbog krivičnih djela čl. 100 i 118 KZ. U prisutnosti optuženih, svjedoka: fra Svetozara Petrica, fra Bosiljka Vukojevića, Vlatka Marušića, fra Luke Sušca, Ivana Senkića, Slavka Ledića, Antonija Perića, fra Umberta Lončara, fra Rajka Radišića i fra Mirka Čosića, njihovih branitelja: dr. Slobodana Tambića iz Mostara, Sergija Dvedaria, Mehmeda Pužića i Branislava Mandića odvjetnika u Mostaru, dr. Ante Čerkadića odvjetnika iz Sarajeva, Šimuna Šunjića odvjetnika iz Čapljine i Okružnoga javnoga tužitelja Muhameda Mirice donesena je presuda 11. srpnja 1952. u 17 sati, koju je pročitao predsjednik Suda.

Predsjednik sudskoga vijeća bio je dr. Dragoslav Ljubibrtić, a sudci-porotnici: Ivan Džidić i Mirko Bruh. Branitelji optuženika su bili: fra Smiljana je branio dr. Slobodan Tambić, fra Ferdu dr. Ante Merkadić, fra Gaudencija Sergije Govedarica, fra Darinka, fra Dragu i Jozu Stojića Šimun Šunjić, Ivu Juricu Mehmed Pužić, a Dauta Karamehmedovića dr. Branislav Mandić. Presuda Okružnoga suda u Mostaru, br. 127/51 od 11. srpnja 1952. fra Smiljanu Zvonaru, optuženim fratrima i suradnicima, pisana je čirilicom.

Valja imati na umu kako su brojna priznanja okrivljenih bila iznuđena pod teškim pritiskom, strahom ili čak fizičkim mučenjima. Stoga, treba biti oprezan u zaključcima. Valja napomenuti da je saslušanja uglavnom vodio zloglasni UDB-in „islednik“ Osman Ćimić znani „Ćima“, strah i trepet u poratnoj komunističkoj Hercegovini. Optuženi franjevci proglašeni su krivima „što su putem podmićivanja preko svoje veze Ive Jurice pridobili bivšega službenika Okružnoga suda u Mostaru Dauta Karamehmedovića u tom pogledu da im je on u vremenu od 1949. godine do travnja 1952. godine u više navrata na

kriminalan način, ishodio otpuštanje od daljnjega izdržavanja kazne KPD-a Zenica, ovih svećenika i drugih lica optuženih za krivična djela protiv naroda i države, koje bi oni prethodno točno označili – da bi svi i ovako optuženi osuđenici mogli nastaviti sa svojim neprijateljskim radom protiv postojećega poretka i društvenoga uređenja kod nas (...).“

S Dautom se izravno nisu povezali i s njim kontaktirali, nego su u tu svrhu angažirali Ivu u koju su imali puno povjerenje. U kontakt s optuženim Karamehmedovićem fratri su došli preko Jozeta Stojića koji je iz zatvora izbavio brata fra Dragu smanjenjem kazne s dvije godine na deset mjeseci, nadajući se da će na taj način pomagati i drugim zatočenim svećenicima.

Stavlja im se na teret da su u ljeto 1950. u zadatak stavili Ivu Juricu da preko optuženoga Dauta iz zatvora ishodi, otpuštanje osuđenoga fra Svetozara Petrica. Fra Smiljan kao mostarski gvardijan se tereti da je u svrhu mita preko provincijskoga tajnika fra Ferde Vlašića dao 16.000 dinara. Primljeni novac Iva Jurica je isplatila Karamehmedoviću, koji je uručio lažnu odluku Prezidijuma FNRJ o pomilovanju fra Svetozara Petrica, koji je prema Optužnici uručen gvardijanu fra Smiljanu tj. tajniku fra Ferdi.

U Zapisniku o saslušanju fra Smiljana Zvonara u Mostaru od 2. lipnja 1952. u 20 sati na str. 16. kada je „islednik“ bio Osman Ćimić, a zapisničar Fila Čorić, fra Smiljan navodno izjavljuje: „Kasnije kada je izišao iz zatvora fra Svetozar Petric sastali smo se jednom zgodom u mojoj sobi i zaključio sam iz njegovog držanja da je upoznat sa stvarima kako je došlo do njegovog puštanja na slobodu. On je smiješeći se mene zapitkivao 'što se tebi čini o ovom mom izlasku iz zatvora?' Ta njegova zapitkivanja govorila su o njegovim sumnjama po pitanju dali je zakonito ili nezakonito pušten sa izdržavanja kazne. Ja sam mu odgovorio 'nije važno kako si pušten, glavno je da si na slobodi, a rješenje je tu'. Upozorio sam ga ovom prilikom da je potrebno da se za sve ovo zahvali Ivi i da je potrebno da rekne Ivi jednu misu.“

Iva Jurica se nadalje tereti za stavljanje u novi posrednički zadatak izbavljanja fra Rajka Radišića, i fra Ratimira Kordića za što je posredništvom Dauta Karamehmedovića bilo moguće urediti samo za fra Rajka s dogovorenim novčanim iznosom od 12.000 dinara. Fra Ratimir Kordić je naime od Okružnoga javnoga tužilaštva u Mostaru Optužnicom br. 76/52 od 30. VI. 1952., str. 4. „suđen po Sreskom sudu u Ljubuškom“ pa Daut za njega nije mogao ništa učiniti.

Iako se tolika svota fra Smiljanu učinila prevelikom, pristao je, otišao u sobu, stavio novac u kovertu i dao Ivi koja ga je čekala u predsoblju župnoga ureda, a ona ga predala Dautu. Poslije izvjesnoga vremena donijela je rješenje koje je predala fra Smiljanu, a on ga uručio fra Ferdi. Zadovoljni i drugim uspjehom, odlučili su pokušati još i dalje. Za otpuštanje osuđenoga fra Mirka

Ćosića iz zeničkoga zatvora, bila je dogovorena svota od 5.000 dinara, jer je gvardijan fra Smiljan poručio Dautu da jednostavno više nemaju novaca na što je ovaj pristao.

Za fra Bosiljka Vukojevića s Ivom je stvar uglavio fra Ferdo za 12.000 dinara, pošto je gvardijan fra Smiljan bio odsutan iz samostana. Na isti način su optuženi postupili i kod osuđenih: fra Didaka Burića, fra Mije Čuića i fra Lovre Babića. „Na pitanje tužioca optuženi (op. a. fra Smiljan) dalje odgovara da je povodom osude Čuića fra Mije najprije na smrt, a zatim od višeg suda na 20 godina lišenja slobode sa prisilnim radom video da je on učinio neki težak zločin koji mu u pojedinostima nije bio poznat. Optuženi se sjeća da je Čuić fra Mijo pored ostalog bio suđen i radi pokrštavanja Srba“ Za fra Miju i fra Lovru, pošto su suđeni, ništa se nije moglo učiniti preko Dauta.

U Zapisniku o saslušanju Ive Jurice od 31. svibnja 1952. na str. 8. se kaže da je preko Jurice za bivšega provincijala hercegovačke provincije fra Didaka Burića, isplaćeno 15.000 dinara optuženom Karamehmedoviću, nakon čega je fra Didak bio oslobođen. Tada je UDB-a posumnjala. O tomu je Ivin rođak fra Drago Stojić u Mostaru 10. lipnja 1952. na saslušanju u 19.15 sati pred „islednikom“ Osmanom Ćimićem i zapisničarem Filom Čorićem navodno izjavio: „Sjećam se kada sam posljednji puta bio kod Ive 26. maja 1952. i kada mi je pričala za fra Didaka Burića da sam joj rekao da se ubuduće kani toga posla, a to što je učinila. To sam joj govorio strahujući da se ova stvar ne otkrije sa jedne strane i znajući da to nije ispravna stvar s druge strane. Nekako je to odmah iza toga mogla sastanka sa Ivom otkriveno i sva sreća pa se nije širilo dalje.“ Fra Darinko Brkić koji se tada nalazio u samostanu Humac, dolazi u Mostar s molbom Ivi da posreduje kod Dauta oko puštanja njegova prijatelja Hercega iz okolice Ljubuškoga za koga je plaćeno 6.000 dinara, ali je Iva Jurica uhićena već 29. svibnja 1952. godine.

Fra Gaudencije Ivančić se tereti kao provincialov zamjenik i starješina fra Smiljanov i fra Ferdin da je znao, odobravao i podržavao njihov protuzakoniti rad otpuštanja osuđenih svećenika isplatom potrebnoga novca za mito. Fra Drago Stojić je optužen da je ženi osuđenoga prijatelja Nikole Dodiga iz sela Zvirića u okolini Ljubuškoga, obećao da će za njega isposlovati otpuštanje iz KPD-a Zenica te je preko svoje rodice Ive Jurice iz Ilića u Mostaru zatražio da preko Karamehmedovića posreduje, otpuštanje iz zeničkoga zatvora što je i učinjeno. „Dakle, učinili su krivično djelo napada na državno i društveno uređenje FNRJ iz čl. 100 KZ.“

Jozo Stojić je prema Zapisniku o saslušanju u Mostaru od 18. lipnja 1952., str. 3. kada je „islednik“ bio poručnik Dragan Bursać, optužen da je u jesen 1949. s Ivom Juricom otišao Dautu Karamehmedoviću za izbavljenje brata fra Drage. Za to je isplatio 6.000 dinara i nešto namirnica o čemu je upoznao fra

Ferdu i fra Smiljana s napomenom da bi tako mogli nastaviti izbavljati preostale osuđene svećenike. Nakon što je poslije izvjesnoga vremena Daut uručio lažnu odluku o fra Draginu puštanju, Jozo mu je isplatio pogodjeni iznos od 3.000 dinara, za što je fra Ferdo obećao plaćeni novac isplatiti iz provincijske kase. To međutim, nije učinjeno, zbog Jozina skoroga hapšenja.

Iva Jurica se prema Optužnici tereti za posredništvo s Karamehmedovićem i što je „omogućila ovim licima da nastave sa svojim neprijateljskim radom protiv postojećeg poretku i društvenog uređenja kod nas“. Daut Karamehmedović se optužuje kao službenik Okružnoga suda u Mostaru što je od jeseni 1949. do dana privođenja radio na oslobođanju osuđenika falsificiranjem odluka o pomilovanju Prezidiuma Narodne Skupštine FNRJ i NR BiH te zbog primanja novca i živežnih namirnica.

Namješteni politički proces

Fra Smiljana se dodatno teretilo, na temelju iskaza lažnih svjedoka u namještenom političkom procesu, da bi ga se lakše osudilo i s većom kaznom. Teretilo ga se da je Antoniji Perić, koja je početkom prosinca 1951. došla u svezi kumovanja u župni ured, govorio protiv omladine, da su to sve komunisti te savjetovao da se nipošto ne udaje za muslimana ili pravoslavca, nego da ostane prava katolkinja. Navodno joj je rekao da nije čudo da danas Hrvati nemaju mjesta u društvu, nego samo muslimani i pravoslavci, ističući da je muslimanka kako bi sigurno imala gdje raditi. Nadalje, da je Slavku Dediću u župnom uredu govorio kako su Hrvati katolici u teškom i nesnosnom položaju te kako niti tadašnja vlast neće biti dovijeka. Nadalje je optuživan da je Ivanu Senkiću u mostarskom župnom uredu početkom 1950. govorio: „Pa zar još ne znaš da je u Americi formirana hrvatska Vlada, da ima svoju vojsku i da tu Vladu pomaže Amerika“ te o promjeni postojećega društvenoga uređenja kod nas. Optužen je da je u tadašnjoj FNRJ, „u namjeri da podruje vlast radnog naroda i obrambenu moć zemlje i da razbije bratstvo i jedinstvo naroda FNRJ vršio neprijateljsku propagandu protiv državnog i društvenog uređenja i političkih mjera narodne vlasti, čime je počinio krivično djelo iz čl. 118. KZ“. Tekst izrečene presude, koju je potpisao predsjednik vijeća dr. Dragoslav Ljubibratić, završava sa: „Smrt fašizmu – Sloboda narodu!“

Zloglasna UDB-a prisilila je tako mladića Ivana Senkića da na suđenju svjedoči kako je tobože pred njim fra Smiljan rekao da će ponovno biti uspostavljena slobodna i samostalna Hrvatska. „No tada se dogodilo nešto što je suca jamačno zaprepastilo. Prema iskazu očevideca fra Ferde Vlašića iz 1995. godine mladić je pogledao suca u oči te jasno kazao: 'Ja se bojim Boga. Krivo ne ču ni na koga, života mi moga! To fra Smiljan nije pred mnom govorio. Bog

mi je svjedok u koga vjerujem.' Tada je nastao žamor u sudnici, a predsjednik suda prestao je o tome bilo što pisati."

U Obrazloženju fra Smiljanove kazne kaže se da je Ivanu Senkiću na svakom rastanku preporučivao: „Prenesi ovo našim dobrim kršćanima", dakle je nastojao da njegove riječi dopru do što većeg broja lica. Na taj način u ovoj njegovojo radnji stječu se obilježja krivičnog djela neprijateljske propagande iz čl. 118 st./1/KZ, pa je i za to djelo proglašen krivim.“ Druga svjedokinja djevojka Perić prije davanja lažnoga iskaza, pala je na pod izjavivši da je hvata nemoć i da ne može govoriti. Sudac je pročitao njezin prisilno dobiveni iskaz, što je trebala samo potvrditi, čemu se usprotivio odvjetnik obrane. Sve je, međutim, bilo uzalud, na što se fra Smiljan samo nasmijeo.

Presude

Na suđenju je tužiteljima fra Smiljan sve mirno i dostojanstveno odgovarao, radi čega su mu se divili i njegovi progonitelji. Osuđen je na kaznu strogoga zatvora za oba djela prema čl. 46 st./1/KZ i čl. ? st. /1/ toč. 2 i st./2/KZ u trajanju od 15 godina i na sporednu kaznu ograničenja građanskih prava od 5 godina, a fra Ferdo Vlašić na 16 godina s gubitkom građanskih prava od 5 godina. I ostali optuženi su osuđeni na visoke zatvorske kazne, ali su fra Ferdo i fra Smiljan u tomu prednjaci. Ipak ostaje nejasno, zašto je fra Ferdo dobio veću kaznu od fra Smiljana kad se sam proces vodio protiv „Fra Smiljana Zvonara i drugova“ i kad su protiv njega svjedočili drugi svjedoci, nevezano za slučaj puštanja zatvorenih franjevaca iz KPD Zenica.

Tako je Daut Karamehmedović osuđen na zatvorskiju kaznu od 14 godina i sporednu kaznu ograničenja građanskih prava u trajanju od 5 godina.

12. Krunica iz fra Smiljanovih zatvorskih dana zeničkog kazamata, koju je nakon puštanja malo prije preminuća 1960. poklonio mami Mari i obitelji brata Ante.

Fra Gaudencije Ivančić, koji se prema Optužnici nalazio na čelu te protuzakonite djelatnosti, na kaznu strogoga zatvora u trajanju od 10 godina i sporednu kaznu ograničenja građanskih prava od 3 godine. Fra Darinko Brkić na kaznu strogoga zatvora od 8 godina i ograničenje građanskih prava od 3 godine. Iva Jurica na kaznu strogoga zatvora u trajanju od 6 godina i ograničenje građanskih prava od 2 godine. U Obrazloženju se kaže da je pri odmjeravanju kazne za opt. Ivu sud imao u vidu da nije išla za materijalnom korišću i da je radila pod pritiskom vjerskoga autoriteta optuženih Zvonara i Vlašića.

Jozo Stojić je osuđen na zatvorsku kaznu od 6 godina i ograničenje građanskih prava od 2 godine, a njegov brat fra Drago Stojić na kaznu strogoga zatvora u trajanju od 5 godina i sporednu kaznu ograničenja građanskih prava u trajanju od 2 godine. Iva Jurica koja je uhićena 29. svibnja 1952. pred „islednikom“ Osmanom Ćimićem je izjavila: „Glavnu riječ u ovome su vodili fra Smiljan Zvonar i fra Ferdo Vlašić. Isto tako za ovo su znali i po pojedinim slučajevima bili angažovani i sledeći: fra Gaudencije Ivančić, fra Darinko Brkić, fra Drago Stojić. Svi su oni sa mnom o tome razgovarali.“ Dok su prema Zapisniku o saslušanju fra Gaudencija Ivančića od 18. lipnja 1952. godine: „Trojica posljednjih sudjelovali samo u pojedinačnim slučajevima ili kao posrednici.“

Kaže se da su pobude takva djelovanja različite, kod Dauta Karamehmedovića nisko koristoljublje, Ive Jurice vjerska ograničenost, a kod Jozu Stojića i jedno i drugo. U Obrazloženju se kaže kako se Karamehmedović nije ustručavao kazati da voli novac radi zadovoljavanja svojih prohtjeva. On je na najbeskrupulozniji način zloupotrijebio položaj sudskoga službenika i sa drskošću pogazio najosnovnije dužnosti građana. „Klupko njegovih nedjela još nije dovršeno, nego se i dalje odmotava. Ali već mu i za ovo o čemu se sada sudi zasluzuje najstrožu kaznu.“ Svima se u zatvorsku kaznu po čl. 45 KZ uračunava provedeni boravak u istražnom zatvoru.

Na koncu izricanja zatvorskih kazni kao i u njihovu obrazloženju se dodaje: „Pošto su optuženi svećenici bez imovine, a optuženi Iva Jurica i Daut Karamehmedović, koji je živio od plaće, siromašnog stanja, dok opt. Jozo Stojić ima živa oca pa je imovina domaćinstva na njemu, to je sud ove optužene na osnovu čl. 89/IV ZKP oslobodio od dužnosti nadoknade troškova krivičnog postupka.“

U obrazloženju presude se kaže kako je fra Smiljan u svojoj obrani iznio da je njega i njegove suučesnike u tom djelovanju „rukovodio osjećaj prema osuđenim svećenicima i potreba za njihovim radom u franjevačkoj provinciji“. Iznosi se da on nije mogao biti siguran da pušteni osuđenici neće nastaviti neprijateljski rad protiv naroda i države, pa je njegov postupak bio bezobziran prema sigurnosti zemlje. Fra Ferdo Vlašić je priznao sam čin davanja novca za puštanje osuđenih svećenika iz KPD-a, ali je porekao da je taj postupak bio

protuzakonit. Na upit „islednika“ postoje li neke knjige iz kojih bi se točno moglo ustanoviti, koja svota novca je izdana u cilju puštanja na slobodu vaših svećenika fra Ferdo prema Zapisniku o saslušanju iz Mostar od 4. lipnja 1952. odgovara: „Te knjige u kancelariji naše provincije sada ne postoje, jer sam ja jedinu blagajničku knjigu u koju sam uvodio prijem i izdatak novca uništio, odnosno spalio poslije podnošenja blagajničkog izvještaja na kapitularnoj sjednici starjeinstva provincije.“

Fra Svetozar Petric za neprijavljanje pripreme i izvršenja krivičnoga djela protiv naroda i države iz čl. 9/I ZKND osuđen je na 4 godine lišenja slobode s prinudnim radom, fra Rajko Radišić za neprijavljanje odmetnika iz čl. 8/I ZKND i neprijateljsku propagandu iz čl. 9/I ZKND na 3 godine lišenja slobode s prinudnim radom, fra Mirko Čosić za neprijateljsku propagandu iz čl. 9/I ZKND i pomaganje odmetnika iz čl. 11 ZKND na 10 godina lišenja slobode s prinudnim radom. Fra Darinku Brkiću sud je izrekao kaznu strogoga zatvora u trajanju od 8 godina i sporednu kaznu ograničenja građanskih prava u trajanju od 3 godine. Fra Bosiljko Vukojević dobiva osudu za pomaganje križarske organizacije i neprijavljanje pripreme i izvršenja krivičnoga djela protiv naroda i države te organizacije prebjega svećenika u inozemstvo koje je i sam pokušao i čl. 2. i 3. toč. 3. i 8. ZKND za nedopuštenu spekulaciju iz čl. 3 toč. 5 ZTSS na 5 godina lišenja slobode s prinudnim radom.

Osuđeni su Nikola Dodig i Ante Herceg za navodno članstvo u ilegalnoj terorističkoj organizaciji iz čl. 3 toč. 8 ZKND na po 3 godine lišenja slobode s prinudnim radom.

Od svećenika čije su izvlačenje iz KPD-a pokušali, bili su osuđeni fra Ratimir Kordić za izazivanje nacionalne i vjerske mržnje i razdora iz čl. 2 i 5 Zakona o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora na 3 godina lišenja slobode sa prinudnim radom. Fra Didak Burić za neprijateljsku propagandu i organiziranje prebjega svećenika u inozemstvo iz čl. 2 i 9/I ZKND i za nedopuštene spekulacije iz čl. 3 ZTSS na 8 godina lišenja slobode s prinudnim radom. Fra Mijo Čuić za ratne zločine iz čl. 3 ZKND na 20 godina lišenja slobode sa prinudnim radom, fra Lovro Babić za ratne zločine iz čl. 3 ZKND na 15 godina lišenja slobode sa prinudnim radom.

Nakon uložene žalbe na presudu Okružnoga suda u Mostaru osuđenim svećenicima i izvanjskim suradnicima, presudom Vrhovnoga suda BiH u Sarajevu broj: 981/52. od 26. rujna 1952., kazna je potvrđena. Presudu je potpisao Božo Cikota, predsjednik sudskega vijeća.

Boravak u KPD Zenica: Red. br. 1288/I

Fra Smiljan je prema dopisu državnoga Sekreterijata NR BiH unutrašnjih poslova Uprave državne bezbjednosti s potpisom upravitelja Milana Kljajića,

upravi KPD Zenica za izdržavanje zatvorske kazne u Sarajevu od 3. kolovoza 1953., prebačen u zloglasni Centralni zenički zatvor 3. kolovoza 1953. godine. U matičnoj knjizi je upisan pod br. 1288/I, a u zdravstvenom listu kod dolaska 30. srpnja 1953. je upisano: „Ima proširene vene na nogama, inače zdrav. Majka je živa. Otac umro od tifusa. Jedan brat živ i zdrav, drugi umro od žutice.“ Na pregledu 20. studenoga 1958. je zapisano da je „sposoban za lakši rad (rad u krugu, rad u cvijetnjaku, pripremu hrane i sl.)“, što je ponovljeno i na zdravstvenom pregledu 18. travnja 1960. Zbog problema s proširenim venama više puta prima gumene čarape, a zbog tjelesne slabosti i po više dana ležanja i uzimanje vitamina. U KP domu je izdržao osam i pol godina (1952.–1960.) s punom godinom dana samice, gdje je prema svjedočanstvu zatvorskih kolega, svima davao primjer vedrinom i ustrajnim nošenjem svojega križa.

Nakon jednogodišnjega boravka u sarajevskim samicama, fra Smiljan i fra Ferdo su smješteni u zeničkom zatvoru „staklari“. Fra Ferdo se u članku „Plači srce moje“ u listu „Sveta baština“ IX. (1990.), br. 10, str. 6. prisjeća: „Dijelio nas je debeli zid. Pisali smo jedan drugome pisma ohrabrenja. Hvatali su ih i kažnjavali nas. Neko vrijeme nas zbog svojih pokusa, staviše u staklaru skupa s biskupom Čulom. Biskup je u svojim 'Zatvorskim zapisima' napisao da su mu to bili najljepši dani njegove robije. I kad su nas nakon više od četiri godine života u staklari premještali s ostalim osuđenicima u skupne sobe ne dadoše nam biti u istoj sobi sve do konca tamnovanja.“ U fra Smiljanovu „Ličnom listu“ iz zeničkoga zatvora o disciplinskim kaznama koje je dobio stoji opaska: „10. IX. 1955. godine, kažnjen radi ubacivanja pisama u II odelenje, 5 dana samice, 1 mjesec, zabrane pisanja, paketa i posjete, /reg, br, dic, knjige, 352/.“

Don Anto Baković se u „Hrvatskom nekrologiju“ iz 2007. na str. 740. prisjeća, kako je kao bogoslov bio osuđen na četiri godine strogoga zatvora. Smjestili su ga u zeničku staklaru gdje se upoznao s mladim fratrima fra Smiljanom i fra Ferdom. O tomu kaže: „Šetali smo zajedno u krugu, ali nismo smjeli ni rijeći progovoriti. Nije bilo nikakve komunikacije, samo smo se zajedno viđali, ali nitko nije smio govoriti. Ispod oka bi se pogledali, ali kao da smo sve znali jedan o drugome.“

U svojoj autobiografiji, koju je napisao u KPD Zenica 29. lipnja 1954., fra Smiljan kaže: „Ostajem u uvjerenju da se je u toj našoj akciji radilo čisto o mitu, a ne ilegalnom puštanju svećenika preko falsifikata.“ O razlozima takvoga djelovanja fra Smiljan nastavlja: „Davanje mita – po uvriježenom mišljenju iz prošlosti – nisam smatrao tako velikom stvari, pogotovu uz (...) sljedeće: 1. Radilo se o zauzimanju moje braće – duhovne, franjevaca s kojima sam odrastao, živio i odgojen bio (...). 2. Ja sam lično dao mito za Svetozara Petrica, koji je već u odmakloj dobi, a moj stari profesor i propovjednik na mladoj Misi, a k tome član samostana u Mostaru i moj predšasnik, prema kome sam i

radi toga imao obveza. Dao sam takoder za Bosiljka Vukojevića, koji je prilično bio slab na bubrežima, a k tome moj gvardijan iz Zagreba. Napokon dao sam za Mirka Čosića, koji je već preko 2/3 kazne bio izdržao, a k tome bolestan na zglobovima i moj zemljak (...).“

Upravnik zeničkoga zatvora Gojko Latinović 9. rujna 1955. u svom izvješću piše da je fra Smiljan „od odlaska na izdržavanje kazne pa do sada imao izrazito neprijateljsko držanje. Obzirom da među svećenicima uživa priličan ugled, pošlo mu je za rukom da mnoge od njih odvrati od aktivnog učešća u kulturno-prosvjetnom i političkom radu, kao i od bilo kakvog javnog pozitivnog ispoljavanja. U svom neprijateljstvu je toliko zaslijepljen da priželjuje intervenciju iz inostranstva i dovođenje ustaša na vlast (...). Naše je mišljenje da Zvonar ne dolazi u obzir na bilo kakvo snižavanje kazne.“

Godinu dana poslije 14. studenoga 1956. isti upravnik izvješćuje: „U toku protekle godine dana u njegovom držanju nije došlo ni do kakve promjene u pozitivnom smislu. Dapače njegovo držanje je negativnije nego ranije. Uz to, on je u posljednje vrijeme i disciplinski kažnjavan radi kršenja propisa kućnog reda.“ Na kraju potvrđuje kao i godinu dana ranije, kako za njega ne dolazi u obzir bilo kakvo pomilovanje.

U zatvoru su fra Smiljana čuvari i njegovi „vaspitači“ na različite načine izazivali i provocirali na što on nije nasjedao, nego bi ostajao smiren što je njih više pogađalo. Tako bi ga nedjeljom znajući da je neradni dan u vrijeme održavanja Svetih misa na različite načine zaposlili, poput guljenja krumpira da mu napakoste što bi on stojički strpljivo podnosio.

Posjeti i pisma

Od utamničenja do 1956. fra Smiljanu je, prema odredbi tadašnje vlasti, u posjet mogao jedino dolaziti najmlađi brat Pero. A kad su mu dojavili u zatvoru da je brat Pero 1956. preminuo izjavljuje kako mu je to bilo teže, nego kad je slušao svoju zatvorsku presudu, budući da su bili jako povezani. Nakon toga događaja, jednom mjesечно posjećivao ga je brat Ante. Dvije posljednje godine izdržavanja zatvorske kazne (1958.-1960.) pisao je pisma nujužoj rodbini. Poznato je i sačuvano sedam takvih pisama, čije je originale HFP darovao don Anto Baković 3. svibnja 2005. godine tadašnjem Provincijalu Redovito su bila naslovljena s „Draga Mama i svi ostali“ te dobivao odgovore na pisma od istih. Pisma su napisana fra Smiljanovim krasnopisom na po jednom listu papira. Sva pisma su redovito cenzurirana od zatvorskih nadglednika, a zbog ograničenoga prostora zatvorenici bi pisali sitnim slovima da više teksta može stati. Sa zanimanjem posvećuje pozornost svakom članu uže obitelji s njima suosjećajući, osobito s Mamom koja je u „poodmaklim godinama“ i oslovljava

je s osobitim poštovanjem pišući velikim početnim slovom. Brine se za njeno „zdravlje i veselje“, što mu je „neobično dragو“.

U pismu od 7. listopada 1958. se zanima je li im provincijal dolazio kući i koliko se zadržao u Duvnu te za fra Mijino zdravlje (tadašnji duvanjski župnik fra Mijo Čuić, Bukovica 1882. – Mostar 1959.) za koga je čuo da je bio teže bolestan, kao i za Nenadu (fra Smljanova rođakinja, milosrdnica s. Nenada Zvonar, Kolo 1915. - Rijeka 1998.). Fra Smiljan o svojemu zdravlju i raspoloženju piše: „Hvala Bogu, dobro je po običaju. Na pažnju i brigu nipošto se ne mogu potužiti. Baš sam preključer primio paket. Sve u redu. Nikakve brige ne vodite.“

U pismu od 6. rujna 1959. fra Smiljan se kao i obično zanima za mamino zdravlje, jer će narednoga dana posebno misliti na Mamu kako će „taj dan svi biti veseli radi njenog imendana“. Zanima se za obične svakodnevne stvari i događaje, poput spremanja zimnice. Jer: „Vrijeme je da na to mislite. Sudeći po Zenici rekao bih da je ljeto već minulo. Prilično je hladno, kišno – prava jesen. Mislim da je slično i kod vas. Stoga na vrijeme se spremajte.“ Zanima ga: „Koliko Ljudevit (op. a. vjerojatno misli na fra Ljudevita Rupčića, Hardomilje, 1920. – Međugorje, 2003.) ostaje u Duvnu? On je, koliko znam, u Sarajevu na teologiji. Da li se sprema za doktorat?“ Rodbinu umiruje i tješi riječima: „Ništa se ne brinite. Znam da biste željeli da sam s vama. Ali ako Bog poživi, doći će i to. Dan po dan pa eto već osma godina se bliži kraju. Izgleda mi, što no riječi, kao da je to nedavno bilo. Istina u početku mi je na pomisao 15 godina bilo dugo kao vječnost, ali malo pomalo prođe. Doduše dobar komad mi je i oprošten jer sam pomilovan.“ Zahvaljuje se toplim riječima na posланом paketu i novcu.

O svom svakodnevnom zatvorskem životu u pismu od 6. siječnja 1960. fra Smiljan piše: „Za mene se ništa ne brinite. Ja sam se već navikao na ovaj život. Dani mi se pomalo broje, pa ako Bog poživi, doći će vrijeme i izlaska. Sad mi je psihološki mnogo lakše, kad ima preda mnom nešto preko godinu, nego li kad sam na leđima nosio 15 godina.“

U pismu od 9. ožujka 1960. fra Smiljan od bliže rodbine traži: „Zaboravio sam Vam spomenuti da mi pošaljete fotografiju sviju vas ukućana zajedno. Deveta je godina od 20. 2. da Vas nisam viđao.“ I u pismu za Uskrs od 10. travnja 1960. fra Smiljan se nostalgično prisjeća doma i obiteljske topoline uz srdačne čestitke sa željama za dobro duše i tijela. „Znam da Vam je osobito draga da je eto već deset dana moja kazna ispred jedne godine. Znam da je Mama osobito željna mog dolaska kući i razgovora sa mnom. Jer od 1929. godine otkako sam pošao u gimnaziju uvijek su bili rastanci, odlaženja i putovanja, pa povratci i kraća viđanja preko ferja. Do sada ovoga perioda – ali je punih 8 godina i nešto više, da me nije Mama vidjela. Ali, ako Bog poživi i nju i mene

vidjet ćemo se (...). Danas je po dozvoli Sekretarijata iz Sarajeva, obišao sve nas svećenike – posebno Gvardijana sarajevskog samostana p. o. Tomislav. To me je jako iznenadilo. Svakom je dao po jedan uskrsni dar. Veli da je Uprava u Sarajevu pravila molbu za nas, pa nije isključeno da bi se mogli vidjeti i prije isteka kazne. Ali opet velim mada postoji, a nije sigurno.“

O maminoj strpljivosti i nutarnjem trpljenju u pismu od 10. svibnja 1960. fra Smiljan progovara: „Razumijem da je i Vama sada lakše i da željno očekujete dan moga dolaska. S druge strane, poznato mi je o Maminoj strpljivosti i hrabrosti. Sjećam se, kad sam se prvi put sastao poslije moga suđenja sa pokojnim Perom i upitao ga kako je Mama podnijela ovaj moj slučaj, odnosno zatvor i osudu, on mi je rekao: 'Vjeruj, bolje nego nas dvojica.' Doduše Mамиno je svojstvo da unutra trpi, a na vama ne ispoljava toliko radi Vas ukućana.“

I u posljednjem, sedmom pismu, kao i redovito u svima na koncu na sličan način završava pozdravima: „Sve poznate, a naročito Vas na čelu s Mamom, kao i oce Fratre pozdravlja Vaš Fra Smiljan.“

Tajna slavlja Svetе mise

Zatočeni svećenici su u zatvoru, kad bi se ukazala prilika, potajno pojedinačno slavili Svetu misu, koja je tada još bila na latinskom jeziku. Tako don Anto Baković s deset godina robijaškoga staža „u dvije smjene prije i poslije Mlade mise“, koji je s fra Smiljanom u Zenici proboravio oko dvije godine, za njega svjedoči da ga je doživio kao sveca i mučenika. Pripovijeda da bi se on ujutro ustao sat vremena ranije prije svih zatvorenika. Iz pretinca svoga drvenoga kovčežića, izvadio bi kruh i slaninu uz koji bi stavio kruh za slavljenje Svetе mise. Pretvarao bi se da je gladan te da jede hranu, a u šutnji izgovarao riječi Svetе mise. Jednom ga je zgodom zatvorski čuvar pitao: „Šta si pope ogladnio pa prije jedeš?!“

Vino bi spravljao i sam sebi cijedenjem iz grožđa, koga bi čuvaо u bočici za kolonjsku vodu. Znali bi u zeničkoj „staklari“ (zatvor u zatvoru) gdje su bila po dvojica slaviti Misu, tako što bi jedan tajno predvodio dok bi drugi posluživao. Kako nisu smjeli imati brevijara, misala niti molitvenika, misne riječi su napamet prepričavali.

Don Anto pripovijeda da je zbog fra Smiljana za kaznu „zaradio“ još jedan zatvorski dan. Naime, fra Smiljan mu je dao napisanu svoju „duhovnu oporuку“ da je čuva i ne čita, nego njemu preda kad izide iz zatvora. Međutim, to je sve video doušnik i dojavio zatvorskom upravitelju. Mislići su da je pisao nešto političko protiv države i narodne vlasti, ali su se razuvjerili nakon što su pročitali te su rekli da su to nekakve naše „popovske gluposti“. Don Ante nije poznato što je napisao u oporuci jer ga nije pitao, a kako je ubrzo nakon

izlaska iz zatvora fra Smiljan umro, to se u tom kratkom vremenu nisu uspjeli niti susresti.

Potrebitno vino i hostije tajno bi im bili dostavljeni i u paketima s hranom, koje su im fratri slali. Tu je posebnu ulogu navodno odigrala s. Konzolata Grgić (Humac 1908. – Potoci, 1983.). Za misno slavlje zatočeni svećenici su imali i potrebno minijaturno misno posuđe. Vjerojatno ga je iz zeničkoga KPD fra Smiljan sa sobom donio u mostarski samostan. Bilo je sakriveno u mostarskoj samostanskoj knjižnici, upakirano u kutiju za lijek i vremenom zaboravljeno. Na kutiji je i datum proizvodnje lijeka iz 1953. godine. Don Anto Baković svjedoči da je on u zatvoru imao minijaturni drveni kalež, a to je ustvari bila solnica. Minijaturno misno posuđe s potrebnim krpicama i hostijama, čuvali bi u svom drvenom kovčežiću kakve su imali svi robijaši. Pripovijeda se da je zatvorskom uzniku fra Ferdi Vlašiću sestra Mila dostavljala vino pomiješano s uljem, koje bi isplivalo na površinu i trebalo „kao lijek poslužiti za kosu uz kolačiće da bi imalo pravi učinak“ - što su ustvari bile hostije.

Zauzimanje za smanjenje zatvorskih kazni

Prema izvornim dokumentima iz provincijskoga tajništva razvidno je kako se tadašnji provincijal fra Jerko Mihaljević u dva navrata, prigodom Dana državnosti koji se obilježavao 29. studenoga molbom zauzimao za amnestiju zatočenih fratara u zeničkom kazamatu. To je učinio dopisom od 8. studenoga 1956. br. 330/56. za fra Jakova Lovrića, fra Mladena Barbarića, fra Gaudencija Ivančića, fra Ferdu Vlašića i fra Smiljana Zvonara. To čini preko Vjerske komisije kod državnoga Sekretarijata za unutrašnje poslove u Sarajevu uz jamstvo da će biti lojalni građani. „Također sam svakom pojedinom preporučio da i u izdržanju kazne budu što lojalniji. Svi su to rado obećali. Vjerujem, da su

13. Fra Vinko Dragičević i fra Smiljan Zvonar, Blagaj 19. 7. 1960.

obećanje ispunili. Zbog toga molim cijenjeni naslov, da bi prigodom narodnog praznika 29. XI. ove godine, amnestirao navedene članove ove Provincije. Ponaosobno upozoravam cijenjeni Naslov na (...) Vlašića fra Ferdu, koji je osnivač Udruženja kat. Svećenika u Hercegovini. A prigodom izdržavanja kazne obolio je. Što više trpi od epilepsije (...).“ Tada je fra Smiljanova zatvorska kazna s petnaest smanjena na jedanaest godina.

Drugim dopisom državnog Sekretarijatu za unutrašnje poslove u Sarajevu od 1. studenoga 1958., br. 497/58. provincijal fra Jerko Mihaljević istom naslovu, upućuje molbu za amnestiju fra Smiljana i fra Ferde: „U KPD Zenica nalaze se dva člana ove provincije na izdržavanju kazne: Vlašić Ferdo i Zvonar Smiljan. Dvojica su već izdržala preko polovicu kazne. Molim cijenjeni Naslov, da bi ih prigodom narodnog praznika 29. novembra ove godine amnestirao. Uvjerem sam, da je dosadašnje izdržavanje kazne na njih odgojno djelovalo i da će oni, kad dođu na slobodu, biti korisni članovi zajednice i u svemu lojalni građani. Ja sa svoje strane obećanjem cijenjenom Naslovu, da će u buduće među članovima ove provincije gajiti ljubav prema narodu i lojalnost narodnoj vlasti. Smrt fašizmu – sloboda narodu!“ Tada je fra Smiljan ponovno amnestiran i zatvorska kazna je s jedanaest smanjena na devet godina.

Za preporuku molbe Vjerskoj komisiji u Sarajevu 1. studenoga 1958. pod br. 498/58., provincijal upućuje dopis: „Ovim molim cijenjeni Naslov, da sa svoje strane preporuči našu molbu.“ Već za tjedan dana dopisom od 8. studenoga 1958., br. 218/58. Vjerska komisija iz Sarajeva u potpisu Milana Banjca, dojavljuje primitak molbe za pomilovanje dvojice Hercegovačkih zatočenih fratara s obećanjem da će molba biti pozitivno riješena.

Uvjetno otpušten

Prijedlog za uvjetno otpuštanje podnesen je 3. lipnja 1960. godine, koga su potpisali članovi komisije: Gojko Latinović, Živojin Mijatović i Joviša Kostić. Na koncu prijedloga o fra Smiljanu se kaže: „Vrlo je lošeg političkog držanja. Razlikuje se od drugih svećenika po tome što djeluje postojano. Izbjegava susrete sa službenim osobljem. Uvijek je okružen osuđenicima koji su i danas čvrsto na liniji ustaštva. Disciplinski je kažnjavan zbog prekršaja kućnog reda. Ispoljava osobine podmuklosti kod sebe. U kulturno prosvjetnom radu uopšte ne sudjeluje. Slobodno vrijeme provodi u izučavanju vjerskih knjiga i stranih jezika.“

Zbog bolesti i iscrpljenosti fra Smiljan je uvjetno otpušten iz zatvora 21. lipnja 1960. godine. Zanimljivo je pročitati opasku u zdravstvenom listu da je «otpušten kući zdrav!» Uvjetnu otpusnicu iz zeničkoga zatvora na godinu dana od 2. srpnja 1960. potpisao je upravnik Gojko Latinović. Rješenje državnoga SUP-a u Sarajevu o uvjetnom puštanju je od 21. lipnja 1960.,

br. 13 – 12704/1. Uvjetni otpust mu je trebao trajati do 1. travnja 1961., a rješenje za otpuštanje iz zeničkoga kazamata u Sarajevu je potpisao Safet Filipović, sekretar Sekretarijata za unutrašnje poslove NR BiH. Prema odredbi je bio dužan boraviti u Mostaru i redovito se javljati nadležnom Sekretarijatu za unutrašnje poslove. Ima opravdanih naznaka da su mu tadašnji zatvorski liječnici otkrili zločudni sarkom (rak na želucu) i radi toga ga s fra Ferdom Vlašićem otpustili da umre izvan zatvora.

O tom događaju i velikom danu fra Ferdo se u listu „Naša ognjišta“ XXV. (1995.), br. 7-8, str. 30. prisjeća: „I napokon, 4. srpnja 1960., nakon osmogodišnje robije i svakojakih muka, pustiše nas na slobodu. S robije smo se zaputili u Mostar. Blijedi, mršavi, iznemogli, ali konačno izvan tamnice. Kad smo stigli u Mostar, motrio sam Tebe i Mostar. Oko Tebe su se skupile velike skupine djece i odraslih osoba, a Ti si svima mirisao svetošću.“ U istom listu „Sveta baština“ IX. (1990.), br. 10, str. 6. nasilno promijenjenoga naziva kaže: „Taj grad dočekao te raširenih ruku i počeо je proslavu tvoga križnoga puta, tvoga svjedočenja za Krista. Bio je to dokaz pobjede istine nad lažu, nevinosti nad zločom. Velike skupine vjernika svake dobi dolazile su k tebi – da te vide i da ti se dive. Ali i ta radost u susretima bijaše kratka.“

Nakon puštanja iz zatvora u mostarski samostan, proboravio je nekoliko dana u rodnom Duvnu u posjetu ostarjeloj majci Mari i obitelji brata Ante. Zbog nagloga gubljenja tjelesne težine, ubrzanoga sijedjenja kose i čestih slabosti postoje opravdane sumnje da su ga planirano i polagano u zeničkom kazamatu trovali u čaj stavljajući kaktusov sok. Kad majka Mara o tomu govori nekoć uspravnom, stasitom i punom snage a sad već oronulom sinu fra Smiljanu, odgovara joj kako ga ništa ne boli - ali očevidno kopni. Tom prigodom majci Mari i obitelji brata Ante poklanja krunicu s riječima: „Dajem vam svoju krunicu iz zatvorskih dana i neka je moj blagoslov uvijek uz vas.“

Vrijeme je tada uglavnom provodio u duvanjskom samostanu a svoju majku i najblže nije želio opterećivati pričama o zatvoru, jer se nadao da je sve prošlo i iza njega. Međutim, zbog dugogodišnjega boravka u Zenici i zatvorskih posljedica na zdravlje ubrzo mora u mostarsku bolnicu. Dan prije preminuća u bolnici ga je posjetio njegov uznički kolega i subrat fra Ferdo Vlašić. O rastanku s fra Smiljanom u članku „Plači srce moje“ u „Sveta baština“ IX. (1990.), br. 10, str. 6. piše: „Bio si sav iznemogao. Ali uz krevet si stajao uspravan, potpuno svjestan svoje sudbine. Rekao si bez uznemiravanja: 'Ferdo! Završavam ovozemnu putanju! Do viđenja u vječnosti!“

Plakala cijela crkva i ljudi na ulicama

Fra Smiljan je od raka na želucu u mostarskoj bolnici, preminuo samo trideset i četiri dana nakon puštanja iz zatvora, 12. kolovoza 1960. u Mostaru

u 41. godini života, 25. redovništva i 18. godini svećeništva o čemu su iz Provincijalata obaviješteni franjevcima u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji. Na pokopu je, po riječima subrata fra Ferde, za svetačkim fra Smiljanovim likom plakala cijela mostarska crkva, kao i ljudi na ulicama. Pokopan je u fratarskoj grobnici na Šoinovcu u Mostaru.

Njegov zatvorski supatnik fra Ferdo o njemu je napisao: „Doista, dugo će još sunce sjati dok se u našim krajevima rodi netko Tebi sličan. Dok se u habitu pojavi fratar Tvoga kova i Tvojih snova.“ Tadašnji mostarski župnik fra Stanko Vasilj uz asistiranje biskupa s 32 svećenika. predvodio je fra Smiljanov posljednji ispraćaj. Nad otvorenim grobom mu je ispjевao:

„Planula je vatra u velikom sjaju,
i svijetleći drugim uništila sebe (...)
Njega nema više,
duša moja plače i u tuzi zebe (...)
Zaspale su vječno oči, svjetlo Tvojih nada.
One dobre, one drage, one svete oči,
nećeš gledati više.
Plače srce moje,
nema više one svete ruke,
da ti suze briše.
Nitko ne zna srce,
što je sveti bio,
ponor zaboravu (...)
Zarasti će puti,
smiješkom novih nada.
Al' srce moje,
ti ćeš uvijek znati,
koliko je tebi dao,
i htio ti dati.“

Fra Ferdo u članku „Sjećanje na dr. fra Smiljana“ u listu „Naša ognjišta“ X. (1980.), br. 9, str. 16. napisao: „Mnoge sažalnice stigle su poslije Tvoje smrti u

14 Posmrtni odar fra Smiljanov u franjevačkoj crkvi „Sv. Petra i Pavla“, Mostar 12. 8. 1960.

naš provincialat. Posebno mi je bila draga ona od našega zeničkog prijatelja mons. don Petra Pajića koja glasi: 'Izgubili ste iznenada jednoga od svojih najboljih ljudi, čovjeka visokih umnih i moralnih kvaliteta, prekaljena u vatri trpljenja. Božjeg čovjeka, od kojega smo se svi još mnogo nadali (...). Bog je tako htio. Kad prošeta po ovoj našoj ljudskoj bašći, često puta pobere naše najbolje cvijeće da njime zakiti nebo.' Upravo je tako! Ti si se sada rascvao u nebu. Osjećamo da se taj miris pruža i na zemlji. Mnogi Tvoji prijatelji rado se Tebi mole, jer Ti si za nas svetac Božji. "

Fra Smiljanova najbliža rodbina u Tomislavgradu je doživljavala neugodnosti i žigosanja od tadašnje vlasti i okoline, jer su promatrani s prezirom i proglašavani „ustaškom obitelji“. Oni su cijelo to vrijeme s vjerom u Boga živjeli u nadi da će kad-tad istina i pravda izići na vidjelo. U krugu njihove obitelji cijelo se ovo vrijeme znalo što se događalo s fra Smiljanom, ali o tomu nisu mnogo vani pričali zbog tadašnjega političkoga sustava i okoline. Te su nade i želje, konačno i ostvarene s padom bezbožnoga komunizma i demokratskim promjenama devedesetih godina XX. stoljeća.

ZAKLJUČAK

Teško je ostati ravnodušan i ne prepoznati fra Smiljanovu veličinu, zauzetost za istinu, pravdu i čovjekovo dostojanstvo. Iznjedrila ga je Duvanjska krajina i Hercegovačka franjevačka provincija. U svom zauzimanju za nepravedno osuđenu i zatočenu subraću i vjernike, vođen je bratskom ljubavlju i željom da pomogne. Pomaže ugroženim franjevcima zauzimanjem kod nositelja tadašnjega komunističkoga sustava, imajući osjećaja za najslabije u podjeljivanju sakramenta bolesničkoga pomazanja.

U zauzimanju za slabe i prezrene svoga vremena i sam se izložio dospjevši u zenički zatvorski kazamat, odakle je druge izbavljao iz okova komunističke nemani. Savjetovanje osoba s kojima je dolazio u doticaj oko vjerničkoga i nacionalnoga života, što je svećenicima našega vremena dio svakodnevne pastoralne djelatnosti, stajale su ga slobode. Drugima pomažući nikomu nije činio zlo, nego se svjesno podložio da bude žrtva prinesena za svoju braću i bližnje. Nikoga pa niti svoje mučitelje nije mrzio, nego se prema njima odnosio s poštovanjem.

Niti kad mu je bilo najteže, dok ga pritišće breme petnaestogodišnje robije u četiri sumorna zida samice, niti u sivilu zatvorske svakodnevice, nije očajavao niti Bogu prigovara, nego kao ponizni sluga svoj život i njegov teret prihvaća. Prvenstveno u običnim svakodnevnim poslovima. U hladnoći kazamatskih zidina grije se na vatri svakodnevne molitve ulazeći u prisutnost Svevišnjega. Pronalazi način kako će tajno slaviti Euharistiju. U dugogodišnjem iščekivanju slobode, kako je osobito vidljivo iz fra Smiljanovih pisama majci i bližoj rodbini, nikada ga nije napustila vjera i nada u pobjedu istine i susret sa svojim najbližima.

Poput zagrebačkoga nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca, kojega su komunisti 1946. u montiranom političkom procesu osudili na šesnaest godina stroge zatvorske kazne i fra Smiljan je osuđen na petnaest godina. Znajući za svjedočanstvo zagrebačkoga nadbiskupa koji pred sudom za sva vremena izjavljuje i svjedoči: „Bio bih ništarija kad ne bih osjetio bilo svoga naroda“, niti fra Smiljan se na dugogodišnjoj robiji ne da slomiti niti pokolebati. Do konca ostaje s uzdignutom glavom, čemu se dive i njegovi mučitelji. U potpunosti se kroz molitvu i svakodnevne dužnosti prepušta Bogu.

Ne malakše pred umišljenim silnicima ovoga svijeta i bezbožničkim sustavom koji je ispred sebe sve i svakoga uklanjao, što mu se našlo na putu dajući pouku generacijama svih vremena. Fra Smiljan je do kraja upravio i darovao na raspolaganje svojoj franjevačkoj provinciji svoje umne te intelektualne

sposobnosti i darove. Jednako tako i svoje ljudske, kršćanske i franjevačke vrednote. On je svjedok i mučenik vjere, koga otkrivamo i upoznajemo.

15. Knjiga „Svjedočanstva o stradanjima Hrvata“, Zagreb 2013.

se da će biti poticaj vladajućim općinskim i županijskim vlastima sve do saborskih i skupštinskih zastupnika, za osnivanje povjerenstava u svim našim općinama. S ciljem zapisivanja, obilježavanja i eshumiranja grobišta i stratišta žrtavâ, razasutih po svim dijelovima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja.

fra Mate Tadić

STUDENT NA BRANIKU HERCEG-BOSNE

„Pravi se vojnik ne bori zbog mržnje prema onome što je ispred njega, nego zbog ljubavi prema onome što je iza njega.“ – **Gilbert Keith Chesterton**, *The Illustrated London News*, 14. siječnja 1911.

Prije nekog vremena otac mi je predao u ruke jedan bijeli kartonski fascikl. Upitavši ga o čemu se tu radi, mirno je rekao: „Pogledaj pa će ti ispričati.“. Pogledao sam i prvo na koricama zapazio masnim crnim slovima ispisano prezime i ime: **SPAJIĆ GORAN**. Iznad imena stajala je meni nejasna oznaka „878 – 90.“, a ispod imena „vojnik '90/91.“ Nešto niže od toga, što strojopisom, što rukom, pisalo je: „Ispisan sa Prehrambeno-tehnološkog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek, Osijek 14. IX. 1993.“. Sve je bilo ovjereno službenim pečatom te nečitkim potpisom tajnika. Nisam izdržao da ne upitam koji je povod svemu tome, no otac je opet smiren ponovio: „Pregledaj sve što je unutra pa čemo porazgovarati.“. Nije mi preostalo ništa drugo nego da to i učinim.

U unutrašnjosti fascikla uočio sam Spajićevu prijavu za upis na Prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Tenjska cesta bb, kao redovitoga studenta, 6. rujna 1990. Za troškove klasifikacijskog postupka uplaćeno je 300,00 nekadašnjih hrvatskih dinara. Nastavivši pregledavati dokumentaciju, ugledao sam Matični list studenta s fotografijom, osobnim podatcima i podatcima o završenoj srednjoj školi. Vidio sam da je Spajić rođen 7. srpnja 1971. u Imotskom, dok je kao prebivalište stajalo upisano: „mjesto: Grude; općina: Imotski, SR-SAP: Hrvatska“. Upitah se naglas: „Otkad su Grude u općini Imotski?“, a otac mi reče da je zaposlenica u studentskoj službi pogreškom tako upisala, no da uopće ne bi bilo loše da se kotač povijesti okrenuo u drugome smjeru i omogućio da Grude i Imotski završe u okviru iste hrvatske države. Za državljanstvo je navedeno SFRJ, a kao narodnost Hrvat. Također, moglo se saznati da je Spajić srednju školu završio u CUO „Ferdo Palac“ u Imotskom, kao strojarski tehničar, i to 1989./90.

Naposljetku, stoje upisana imena roditelja, oca Bogdana i majke Nediljke, te da je sve napisano u Osijeku 17. rujna 1990.

SVEUČILIŠTVO U OSIJEKU PREHRABRIMO-TEHNOLOŠKI FAKULTET OSIJEK OSIJEK, Tenjška cesta 5b	
Taksena marka din.1,80 adm.takse	
F R A M A V A	
ZA UPIS STUDIJATA U PRVU GODINU STUDIJA U NASTAVNOJ GODINI 1990./91.	
Popunjava kandidat štampanim slovima SPAJIĆ Goran (prezime, očevom ime i ime)	
GRUDE mjesto i polit. broj	— ulica i broj
EUO, PERDO PALAC naziv završene srednje škole	IMOTSKA mjesto
gradjanin - tehničar profili - zvanje	1989./90. školska godina
Na osnovu Natječaja raspisanih u listu "Vjesnik" od 16. V 1990. na školsku godinu 1990./91., prijavljujem se za upis u I godinu studija na Prehrabrimo-tehnološkom fakultetu Osijek.	
Želim studirati kao: ① redovan student 2. na studiju uz rad 3. iz osobnih potreba (začrtujte željeni odgovor)	
U Osijeku, 6.09.1990. Potpis kandidata: Goran Spajić	

<p style="text-align: center;">Sudjelujući Republike - Hrvatska Društvene i Gospodarske PROGRANAC - TEKUĆI - FASCI 01 05.1.94.</p> <p>Nova informacija o prethodnoj upoznajućoj jedinici, novi predmet i novi ili nepravilan učinak</p>	
Matični list	
	8178-90
Radio broj	Pitanje
1	IME + PREZIME
	FORAN STAJIĆ
2	Policijski predmet
	2. Vrste (korisnik informacije) (kont.)
3	Datum rođenja, mjesec, godina, i godina
	7.07.1971
4	Mjesto redovanje općine, SR = SAP (odnos u kojem je redovno radio/našao sebit)
	IMOTSKI, KRUŠEVAČKA BRDAJE
	Prethodnoj (prethodnoj stalnoj borbenej) Organizacionoj jedinici, policijskoj jedinici, policijskoj policijskoj jedinici ili u drugoj instituciji odnosno u policijskoj jedinici u kojoj je bio u poslužiti vremenski ili stalno. Prethodnoj jedinici u kojoj je bio u poslužiti vremenski ili stalno. Prethodnoj jedinici u kojoj je bio u poslužiti vremenski ili stalno. Prethodnoj jedinici u kojoj je bio u poslužiti vremenski ili stalno. Prethodnoj jedinici u kojoj je bio u poslužiti vremenski ili stalno. Prethodnoj jedinici u kojoj je bio u poslužiti vremenski ili stalno.
	predmet informacije
	policijski predmet
5	Dokumentacija (SPRI) ili smjernice i kraj
	SPRI
6	Narodnost
	Hrvat
7	Spol
	Čovjek
8	Vjerojatnoć da je učinio učinak
	EURO PUTO POLICE, Jezerački Prizore - Šestogodišnja
	- Migracijski tenučićat
9	Kraj na kojem je učinio učinak
	19.09.1988.
10	Vrijeme učinjenja učinaka
	19.09.1988.
11	Autor učinjenja učinaka - organizacijska jedinica - društveno-gospodarska jedinica
	IMOTSKI, KRUŠEVAČKA BRDAJE

Slika 1. i 2. Prijava za upis i Matični list studenta Gorana Spajića

Slijedili su riješeni zadaci s klasifikacijskog ispita, održanog 14. rujna 1990. Spajić je iz matematike dobio 27 bodova, od mogućih 30, dok je iz kemije dobio 26, od mogućih 30 bodova.

Sekundarneje Matematike Razvijavne
Preporučuju se u čvorovima
PREDMET - FIZIKA - FIZIKI

ZADATCI IZ MATEMATIKE NA RJEŠUJUĆEŠE VJEŽBE
PTF OSNIKE

Zadaci:

⑥ Skratiti razom:

$$\frac{a^2 - 4b^2}{3ab - 4b^2}$$

⑦ $84 \cdot 10^{3000} : 7 \cdot 10^{-2000}$

⑧ $\log x + \log(x-3) = 2 \log(6-x)$ $x = ?$

⑨ Izračunati jednokutni $(x-6) \cdot (x+4) = 0$

⑩ Načrtati pravcu i pravougaonik $y = x$; $y = y - 4x$, ostvariti koordinatne presečnice

⑪ Pomoću trigonometrije postrojiti parabolu $y = x^2$
 $\sin(10x + t) = \sin x$

⑫ $\sin 3x = 1$
 $x = ?$

⑬ $\log 3x = 1$
 $x = ?$

⑭ Koliko je duljina tetiva stoga kružnice $x^2 + y^2 = 50$
E.M. no pravcu $x - 2y = -5$

⑮ Odrediti domenu funkcije $y = \sqrt{x^2 + 9}$

Slika 3 i 4. Klasifikacijski ispiti Gorana Spajića iz matematike i kemije

Na kraju sam došao do meni najzanimljivijeg dijela, Spajićeve izjave o preuzimanju originalnih dokumenata i zamolnice za ispis. Izjava je ručno pisana 14. rujna 1993. prema Prehrambeno-tehnološkom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, a na vrhu je u lijevom kutu rukom bilo upisano sljedeće:

„Spajić (Bogdan) Goran
Grude, HR Herceg-Bosna“

Tom je izjavom Spajić potvrdio preuzimanje svjedodžbe završnog ispita, svjedodžbe prvoga i drugoga razreda te izvod iz matične knjige rođenih. Uz tu je izjavu stajala zamolnica sljedećeg sadržaja:

„Goran Spajić
Grude
HR Herceg Bosna

Zamolnica

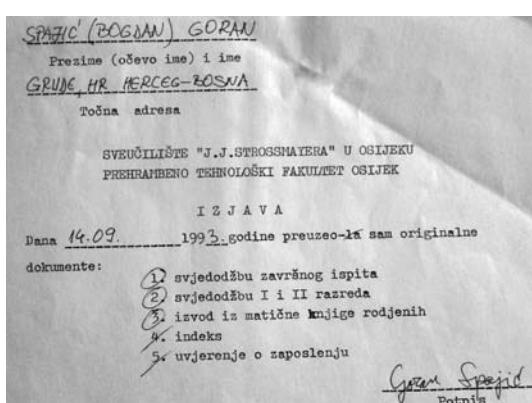
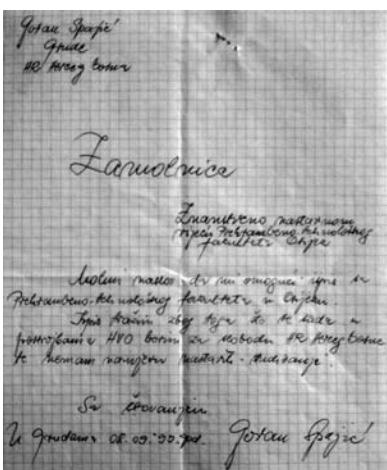
Znanstveno nastavnom vijeću
Prehrambeno-tehnološkog fakulteta Osijek

Molim naslov da mi omogući ispis sa Prehrambeno-tehnološkog fakulteta u Osijeku.

**Ispis tražim zbog toga što se sada u postrojbama HVO borim za slobodu
HR Herceg Bosne te nemam namjeru nastaviti studiranje.**

Sa štovanjem
U Grudama 08. 09. '93.god.

Goran Spajić“

Slika 5. i 6. Zamolnica Gorana Spajića za ispis s Prehrambeno-tehnološkog fakulteta i Izjava o preuzimanju originalnih dokumenata

Pročitavši sadržaj zamolnice, zamislio sam se i zapitao što je toga mladića – studenta, dvadesetdvogodišnjaka, potaklo da se odrekne određenog komfora koji mu je omogućavalo studiranje u Osijeku te nastavi boriti za slobodu Hrvatske Republike Herceg-Bosne,¹ u kojoj se nalazi i njegov rodni kraj? Vjerojatno se radilo o razbuđenom duhu mladenačkoga idealizma koji se u to vrijeme rasplamsao kod hrvatskih mladića diljem Republike Hrvatske i nekadašnje HR HB. Premda njegov rodni kraj u to vrijeme više nije bio izravno ugrožen ratnim djelovanjem, a oštrica velikosrpske agresije na RH i hrvatski etnički prostor u Bosni i Hercegovini dobrano je otupila, Hrvati u srednjoj Bosni, sjevernoj Hercegovini te u dolini Neretve našli su se na meti dojučerašnjih saveznika, bosanskohercegovačkih Muslimana (Bošnjaka),² koji su nakon poraza od srpske vojske u istočnoj i sjeverozapadnoj Bosni tražili životni prostor (*Lebensraum*) za svoje prognanike, kovali vojne planove o prodoru do Neuma i maštali o uspostavi unitarne države s Muslimanima (Bošnjacima) kao temeljnim narodom. Još sam jedanput pročitao zadnja dva dokumenta, uočivši da je na oba potpisani Spajić, no da se radi o dva potpuno različita rukopisa. To me je pomalo zbumilo, no bio sam siguran da će mi otac ponuditi suvislo objašnjenje.

Naime, u bivšoj Jugoslaviji mladići su po upisu na fakultet odlazili na godinu dana u vojsku, tj. JNA, a potom bi nastavlјali studiranje. Tako je i Spajić, nakon upisa na studij prehrambene tehnologije na Prehrambeno-tehnološkom fakultetu u Osijeku, otišao 1990. u JNA u Banjaluku služiti vojni rok. Budući da je 1991., dok se Goran još nalazio u JNA, otpočela agresija na RH, a uskoro i na BIH, u čemu je sudjelovala ta ista JNA, njegovim je roditeljima bilo protivno zdravom razumu da on kao Hrvat služi takvoj vojsci. Naravno, kod njih se stvorila i prirodna bojazan da u takvim okolnostima u JNA nastrada kao nepoželjan i sumnjiv element. Stoga je Spajićev otac, znajući da je moj otac zaposlen na Prehrambeno-tehnološkom fakultetu i da rođenjem vuče korijene iz istoga kraja, nastojao što prije s njim stupiti u kontakt. Tako ga je u ljeto 1991.

¹ Hrvatska Republika Herceg-Bosna, teritorijalno-administrativna jedinica hrvatskog naroda u BiH proglašena 28. kolovoza 1993., na temeljima Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, nastale 18. studenoga 1991. u Grudama. U međuvremenu su s Hrvatskom zajednicom Herceg-Bosnom teritorijalno uvezane Hrvatska zajednica Bosanska posavina, Hrvatska zajednica srednja Bosna i Hrvatska zajednica Usora, a slične su zajednice osnovane i na području Tuzle (Hrvatska zajednica Soli) te Sarajeva (Hrvatska zajednica Vrhbosna), no zbog specifičnih okolnosti i neprijateljskih stavova muslimanskog političkog rukovodstva nisu uspjeli biti teritorijalno oživotvorene u vidu novih općina koje bi pokrivale područja koja su dominantno naseljavali Hrvati (veliki prsten hrvatskih naselja oko grada Tuzle te dio naselja u sarajevskoj općini Iliča – Stup, Otes, Azići, Doglodi, Bare).

² Muslimani, nacionalno ime za bosanskohercegovačke muslimane koje se prvi puta spominje u Ustavu SFRJ iz 1963., dok su Ustavom SFRJ iz 1974. Muslimani postali ravnopravni s ostalim narodima u SFRJ (Srbima, Hrvatima, Slovincima, Makedoncima i Crnogorcima). Kulminacija nacionalne emancipacije Muslimana zbilja se na Prvom bošnjačkom saboru u Holiday Inn u Sarajevu 1993., gdje su se proglašili Bošnjaci. Međutim, taj naziv predstavlja povijesni falsifikat, jer se prije razvoja nacionalnih romantizama i uspostave modernih nacija, kao europskih fenomena 19. i 20. st., povremeno upotrebljavao u smislu označitelja za žitelje srednjovjekovne Bosne, čiju kulturu, vjeru, tradiciju i običaje dominantno bavštine bosanskohercegovački Hrvati, a ne Muslimani (Bošnjaci), koji podlogu za svoju nacionalnu emancipaciju i razvoj specifičnog nacionalnog identiteta duguju osmanskoj ekspanziji te islamizaciji stanovništva i kasnijem naseljavanju islamiziranog stanovništva s drugih, okolnih područja (Srbija, Mađarska) u BiH.

kontaktirao, moleći da nekako pokuša Gorana izvući iz JNA. Obećavši da će učiniti sve što može, premda je na fakultetu bio zaposlen tek kao asistent, otac je odlučio stupiti u akciju i osmisliti na koji bi način mogao utjecati na Spajićev izlazak iz JNA. Sjetio se kako bi mogla upaliti ideja da fakultet uputi dopis prema kojemu Spajić mora do određenog roka doći i upisati se na studij, jer će u suprotnom izgubiti pravo na studiranje, premda to zapravo nije odgovaralo stvarnosti. Sastavljanje takvoga dopisa nije predstavljalo neki veći problem, no doći do pečata fakulteta već je bilo zahtjevnije. Sretnom se pokazala okolnost da je fakultetski tajnik bio Pio Nuić, porijeklom iz očevih rodnih Drinovaca. Nuić je spremno udario pečat na već potpisani dopis, izražavajući ipak sumnju da to možda neće biti dovoljno mjerodavnim časnicima JNA. Otac je potom uputio dopis na adresu JNA u Banjaluci.

Nakon petnaestak dana Spajićev otac uputio mu je telefonski poziv kojim ga je razdragan obavijestio da je Goran stigao roditeljskoj kući u Grude, uz golemu zahvalnost za učinjeno djelo. U tom se trenutku činilo da je spašen jedan mladi život koji je lako mogao biti ugroženim pa je otac osjetio ogromno zadovoljstvo. Međutim, direktnim odlaskom u rodni kraj moglo se naslutiti da je Spajićeva primarna odluka zapravo bilo sudjelovanje u obrani rodnoga kraja od agresora, jer je već tada bilo jasno da je i taj kraj ugrožen od JNA.

Naime, već u svibnju 1991. JNA je pokazala svoje prave namjere, poslavši kolonu tenkova iz mostarske vojarne u pravcu Širokoga Brijega s namjerom izlaska na područje Dalmacije kod Sinja i dalje prema Splitu. Taj je pokušaj onemogućen intervencijom golorukog hercegovačkog naroda koji je ustao protiv moćnih oklopnjaka i živim štitom na tri dana u Polugu³ zaustavio njihov prolaz, omogućivši dolazak medija, čime je u svijet izašla istina o pravim namjerama JNA, ali i poslana snažna poruka o otporu koji se sprema u slučaju otvorene agresije na hrvatski etnički prostor u BIH. Hrvatsko političko rukovodstvo u objema državama brzo je došlo do zaključka o potrebi zajedničke obrambene strategije RH i BIH, no muslimanska je strana dugo držala kako je moguće izbjegći ratne sukobe u BIH, naivno vjerujući u koncept „bratstva i jedinstva“, što je predstavljalo dugogodišnju iluziju koja je razbijena već događajima u Borovu Selu⁴ i Polugu.

U takvim okolnostima, posebno nakon početka otvorenog oružanog sukoba i velikosrpske agresije na RH, Spajić je sve snažnije izražavao želju za aktivnim uključivanjem u obranu svoga naroda i rodnog kraja. Prema riječima Kate Rašić,⁵ njegovi su se roditelji u početku tome protivili, izražavajući uobičajenu bojazan

3 Polog, mjesto nedaleko od Mostara, na magistralnom putu Mostar-Široki Brijeg. O događajima iz svibnja 1991. u Polugu snimljen je 2012. dokumentarni film pod nazivom *Tri dana*.

4 U Borovu Selu, nadomak Vukovara, pobunjeni Srbi ubili su i masakrirali 12 hrvatskih policajaca u obavljanju dužnosti 2. svibnja 1991.

5 Kata Rašić, punica Goranova brata Dražena Spajića.

i zabrinutost za dijete koje napušta roditeljski dom i odlazi u neizvjesnost ratnog sukoba, sa svim mogućim pa i onim fatalnim posljedicama koje takva odluka može donijeti. Odgojem usađeno poštovanje prema roditeljima sprječavalo ga je da bez njihova blagoslova napusti svoj dom u Grudama i priključi se vojnim postrojbama. Usprkos tome, Spjićeva odlučnost nije bila pokolevana, nego se s vremenom samo povećala pa su i roditelji naposljetku popustili, uvdjevši da se radi o čvrstoj i promišljenoj odluci zreloga mladića, koja se očito ne će promijeniti.

Prema očevu sjećanju, u ljeto 1993. s nekoliko se radnih kolega zaputio do razrušenih prostora objekta Prehrambeno-tehnološkog fakulteta na Tenjskoj cesti bb, kako bi izvukli dio manje oštećene laboratorijske i slične opreme te ju prevezli u Osijek, spašavajući što se spasiti može. Iz tih je razloga na godišnji odmor otisao nešto kasnije u kolovozu, posjetivši i Hercegovinu. Ondje je dobio priliku obići obitelj Spajić u Grudama, a Goran mu je tom prilikom, tada već kao vojnik HVO-a, izjavio da više ne namjerava studirati i da će napisati zamolbu za ispis s fakulteta. Učinivši to, zamolio ga je da zamolbu predal na fakultet i da preuzme njegove originalne dokumente. Izvršivši preuzetu obvezu, otac je potpisao izjavu o preuzimanju Spajićevih dokumenata iz studentske službe 14. rujna 1993. Međutim, istu nije stigao predati Spajiću, jer je žalosna vijest o njegovoj pogibiji kod Mostara, tijekom sukoba s postrojbama Armije BIH, stigla već 20. rujna 1993.! Otac je, dakako, istu dokumentaciju predao Spajićevoj obitelji, tijekom sljedećeg posjeta Hercegovini, suočavajući se s roditeljskom tugom i boli, čiji je intenzitet tada bio na svome vrhuncu, priznajući da mu je to bio jedan od najbolnjih trenutaka u tom razdoblju života.

Naposljetku, zajednički smo zaključili da bi sve skupa trebalo zabilježiti, s jedne strane kako bi mali fragment iz toga razdoblja popunio veliki mozaik o ratnim zbivanjima, ali i kao zalog novim generacijama koje bi se u materijalističkom okruženju potrošačke kulture i opće moralne dekadencije trebale zapitati kakvi su ideali pokretali njihove vršnjake da se u znatno težim materijalnim i životnim okolnostima spremno odluče slijediti svoje ideale te obranom i borbom za slobodu na rodnoj grudi trajno ostanu zapisani u našem sjećanju kao heroji koji se ne zaboravljaju!

Stoga sam kroz kontakte sa Spajićevom obitelji pokušao doći do još nekih podataka o jednom od istaknutijih heroja Domovinskog rata s područja općine Grude, kao i o njegovu sudjelovanju u obrani hrvatskog naroda u Hercegovini od velikomuslimanske agresije kroz najezdu Armije BIH dolinom Neretve 1993. O Spajićevu ugledu među suborcima dovoljno govori činjenica da je nakon njegove pogibije Antiteroristička jedinica Širokobriješka kažnjenička bojna HVO-a, kojoj je pripadao, svoj grudski ogrank nazvala njegovim imenom.

Slika 7. Oznaka ogranka Kažnjeničke bojne iz Gruda

Spajićeva obitelj omogućila mi je uvid u njegovu ostavštinu, a kroz fotografije koje se nalaze u obiteljskom fotoalbumu, može se dobiti nešto šira slika o Goranovu karakteru i životu pa se tako može zaključiti da je bio mladić pun života, koji je istinski uživao u društvu, kao što je i društvo uživalo s njim, a očito je imao široku lepezu hobija i interesa, koji su na putu do svoga punoga ostvarenja nažalost trajno zaustavljeni.

Slika 8., 9. i 10. Fotografije iz obiteljskog albuma obitelji Spajić

Također, iz uvjerenja, koje je 2. lipnja 2015. izdalo Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida Domovinskog rata, Odsjek za pitanja evidencija iz oblasti vojne obveze Grude, Grupa za pitanja evidencija iz oblasti vojne obveze Grude, saznao sam da se Goran odmah po izlasku iz JNA prijavio u HVO – Grude, gdje se vodio od 18. rujna 1991. do 8. travnja 1992., a zatim se vodio kod HVO – V.P. 1721, od 8. travnja 1992. do 31. srpnja 1993. te se na kraju vodio kod HVO – V.P. 1717 od 1. kolovoza 1993. sve do pogibije 20. rujna 1993.

Slika 10. Goran Spajić u uniformi

Prema uvjerenju izdanom 11. siječnja 2005. od Federalnog ministarstva obrane, Uprave za obranu Grude, Odjela za obranu Grude, Goran je poginuo na vojnoj dužnosti na lokaciji Jedrinje-Mostar, i to je pri obavljanju vojnih dužnosti kao pripadnik 2. gbr., pogoden metcima iz automatskog oružja, 20. rujna 1993.

Spajić je i nositelj dvaju odlikovanja: Reda Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana s pozlaćenim pleterom te Spomenice Domovinskog rata.

Domagoj Tomas

SOVIĆI – GRUDE: MATE VLAŠIĆ SVJEDOK UDBI-NE UROTE, OSUDE I ROBIJE

Hrvatski narod se s demokratskim promjenama 1990-tih godina 20. stoljeća nakon stoljetnih borbi i neuspjeha kroz krv, znoj i suze oslobođio Velikosrpske čizme izborivši slobodu, konačnu pobjedu i samostalnu državu. U cilju istrjebljenja hrvatskoga naroda jugokomunisti su sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća otvorili državne granice, dijeleći putovnice u cilju iseljenja življa sa stoljetnih ognjišta. Mnoštvo onih koji nisu imali uvjeta za život i ostanak iz političkih razloga, išli su na privremeni rad u zapadnoeuropejske zemlje.

1964. godine - Mate Vlašić u Baden Badenu (Njemačka), prije odlaska u zatvor.

Jugokomunistička vlast je preko montiranih političkih procesa cijelom hrvatskom narodu željela priljepiti etiketu šovinizma i fašizma, dok je državna tajna služba UDBA na smišljen način pun spletki djelovala među hrvatskim emigrantima u iseljeništvu. Pratili su hrvatske domoljube, spremali atentate na istaknutije članove i radili na otkrivanju djelatnosti svih koji se nisu mirili sa stanjem i vladajućom komunističkom diktaturom u Domovini.

U nizu namještenih političkih procesa izdvajamo i Sovićanina Matu Vlašića sa skupinom koja je osuđena. Upoznajmo se s Matinim životom kroz svjedočanstvo, kao dokaz UDBI-ne crne ruke i djelovanja među hrvatskim iseljeništvom.

1983. godine – 2 - Mate Vlašić s prijateljima uz spomen-stećak hajduku Mijatu Tomiću u Doljanima na Vran planini – prvi slijeva.

Partizani naredili sijanje pamuka, kikirikija, riže

«Rođen sam 1931. godine u mjestu Sovićima, općina Grude u Hercegovini u obitelji Mije i Ruže rođ. Tucak. Osnovnu školu sam završio u Sovićima i daljnje školovanje nastavio u vrijeme Drugoga svjetskoga rata u Imotskom. Idući u

školu u Imotski sjećam se iz 1944. godine prelijetanja avionskih eskadrila koje su Saveznici slali bombardirati Njemačku. Poslije završetka Drugoga svjetskoga rata nakon osnivanja partizansko-komunističkih škola, nas 'neposlušne đake' koji smo pohađali školu za vrijeme NDH su potjerali. Mi smo ostali kod svojih kuća, ponešto raditi s roditeljima. Nakon rata u socijalističkoj Jugoslaviji počele su se formirati dobrovoljačke – prisilne radne akcije za izgradnju putova, željezničkih pruga i tvornica.

1983. godine – 1- Mate Vlašić s prijateljima na grobu Dive Grabovčeve na Vran planini – prvi slijeva.

U našem Imotsko-Bekijskom polju, partizani su naredili da se sije pamuk, kikiriki i riža što je bila najveća glupost.

U to sam vrijeme imao šesnaest godina, a partizani su nas počeli goniti u brigade prisilno raditi. Najprije sam išao raditi na pilanu u Sokolac, zatim graditi tvornicu šperploče u Blažuju kod Sarajeva, a nakon toga u Rakovu polju raditi na ciglani. Nakon radnih akcija 1951. godine, otišao sam služiti vojni rok dvije godine u Uroševcu na Kosovu. Uvjeti su bili vrlo teški i sjećam se da smo se jednom zgodom otrovali, jer smo pili vodu iz bunara za kojega se govorilo da su u njega partizani ubacivali leševe njemačkih vojnika.

Poslije povratka iz Armije, opet sam nastavio raditi na prisilnim radnim akcijama 1954. godine na pruzi Brčko – Banovići, a potom u Crnoj Gori i Manjači pokraj Banja Luke. Godine 1964. sam otišao raditi u Njemačku, kao i mnogi drugi iz Hercegovine. A to je ustvari bilo plansko raseljavanje tadašnje vlasti. Radio sam u Stuttgartu na popravku i izgradnji putova, a poslije sam se zaposlio u firmi koja radi centralna grijanja u kojoj sam se počeo stručno osposobljavati. Nakon nekoga vremena bio sam oспособljen za varioca i na radnom mjestu mi je bilo dobro.»

UDBI-ne spletke i Matino uhićenje

«Od mame sam 13. svibnja 1967. godine iz Sovića dobio brzjav da mi je otac na umoru, što se poslije pokazalo netočnim jer je brzjav poslala UDBA ne mama. Isti sam dan sjeo na vlak i krenuo doma, međutim već na slovenskoj granici sačekali su me agenti UDBE i uhitali. Protivio sam se uhićenju tvrdeći da je to neka zabuna, a oni su rekli: 'Nikakva zabuna, znamo mi sve!' Nakon deset dana u Sloveniji, sproveli su me do Sarajeva gdje po mene dolazi Pero Lovčević – Tomić. Stavio mi je lisice na ruke, odveo me u Mostar i predao mostarskoj UDBI. Počinje istraga poznatim metodama maltretiranja i unakrsnoga ispitivanja. U prostoj sam sa šest do sedam UDBA-ša s raznim izmjeničnim pitanjima i metodama 'humane' istrage političkih zatvorenika.

Istraga je uglavnom išla na moju povezanost s emigrantskim grupama iz Njemačke i Francuske, koje su došle u Jugoslaviju rušiti komunizam. Tu grupu su sačinjavali: Jozo Dedić, Ivan Sindrić, Jozo Vujević, Luka Kraljević i Ante Milas. Branio sam se da nemam nikakve veze s emigrantskim grupama, nego da sam došao kući u svezi s brzjavom kojega je poslala mama da je otac na umoru. Međutim, brzjav mi je poslao moj susjed Ante Bušić, koji je bio suradnik UDBE i po njihovu nalogu. Taj je Ante Bušić dolazio i bio pacijent u njemačkoj bolnici, vjerojatno po nalogu UDBE a ja sam ga u bolnici i posjećivao kao susjeda. Međutim, kada bih za Božić iz Njemačke dolazio doma, kod mene su navraćali Ljubo Vlašić i Branko Jurišić a često i Ante Bušić.»

Namješteni politički proces

«Kada mi UDBA u istrazi nije mogla dokazati povezanost s emigrantskim grupama, prišli su na montiranje političkoga procesa. Proces je montirao poznati naš UDBA-š iz susjedstva Stipe Grizelj s načelnikom UDBE Jerkom Bradvicom, koji je Grizelju naredio: 'Neka bude kako kaže Ante Bušić!' Našli su tri lažna svjedoka: Vladu Zovku iz Vitine, Danu iz Roškoga Polja i Antu Bušića iz Gorice. UDBA-ši su proveli izmišljenu istragu, a optužnicu su napisali: javni tužitelj Rešad Tvrtković i istražni sudac Boro Kuljanin, obojica iz Mostara.

U optužnici se ukratko iznosi: '...da je Mate Vlašić skupa s Ljubom Vlašićem, Brankom Jurišićem i Vladom Jukićem osnovao grupu u cilju obaranja društvenoga poretku u Jugoslaviji i vršenja krivičnih djela iz članka 103 i 114. KZ. Čim su počinili krivično djelo iz članka 117 stavak 1 KZ. udruživanja protiv naroda i države.' Suđenje se odvijalo koncem listopada 1967. godine pred Vijećem Okružnoga Suda u Mostaru u sastavu: 'Rajković Vahida i Sindik Niko te porote Čorić Pero, Jelić Jozo i Bevanda Ivan.' Branitelji optuženih su bili: Mate Vlašića – Ivo Čizmić, Ljube Vlašića – Znavor, a Branka Jurišića – dr. B. Mandić.

Suđenje je proteklo u komunističkom stilu, jedino se odvjetnik Ivo Čizmić borio snagom argumenata. Zato je i bio kažnjen od Mostarske odvjetničke Komore. Navodim samo neke njegove argumente: 'Sud se ne može služiti poluistinama, na osnovu kojih je suđen i Đilas. Organi gonjenja različito tretiraju istovjetne delikte iz Zapadne i Istočne Hercegovine.' U novinskom izvješću od 28. listopada 1967. godine, novinara Alije Kebe u Sarajevskom «Oslobođenju» o ovom slučaju stoji: 'Odvjetnička Komora iz Mostara na jučerašnjoj sjednici od 27. 10. 1967. godine, djelovala je brzo i efikasno i osudila neke formulacije i stavove advokata Čizmića koje je ispoljio braneći prvooptuženoga Matu Vlašića. Oni su istakli da je obrana bila neumjesna i nedozvoljena.' Iz navedenoga se vidi kolika je bila demokracija i kakva neovisnost tadašnjega sudstva.

Presuda je naslovljena:

'U ime naroda!

Vlašić Mati izriče se kazna strogog zatvora u trajanju od 8 (osam) godina.

Vlašić Ljubi izriče se kazna strogog zatvora u trajanju od 8 (osam) godina i 6 (šest) mjeseci.

Jurišić Branku izriče se kazna strogog zatvora u trajanju od 8 (osam) godina i 6 (šest) mjeseci.

Jukić Vladi izriče se kazna strogog zatvora u trajanju od 4 (četiri) mjeseca.'

Suđenje je bilo javno uz nazočnost novinara: Alije Kebe iz «Oslobođenja» i Saliba Zvizdića iz «VUS-a». Na moj zahtjev novinaru Zvizdiću iz «VUS-a» da napiše ono što ja izjavljujem, sudac kaže: 'On mora pisati što ja kažem, a ne

što ti kažeš!' Na sudenju na upit suca je li razumio Optužnicu Mate odgovara: 'Jesam, to sam razumio ali sve je to laž i izmišljotina!' Nakon gotovo godinu dana u mostarskom zatvoru 'Čelovina', istrage i čekanja Presude Vrhovnoga Suda kazne su nam nešto smanjili: Mati Vlašiću 6 i pol godina, Ljubi Vlašiću 7 godina i Branku Jurišiću 7 godina.»

Robija u zeničkom kazamatu

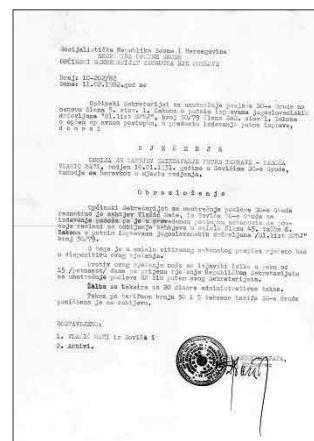
«U ožujku 1968. godine prebacili su nas u poznati zatvor - kazamat u Zenici. Upravitelj zatvora je bio Savo Lukač – pukovnik JNA, a 'vaspitači' Jablanović i Krako. Sobe su bile prepune robijaša. U jednoj spavaonici nas je bilo, više od stotinu. U Zenici sam zatekao i upoznao, poznate političke osuđenike: Ljubušake: Jozu Dedića, Ivana Sindrića, Jozu Vujevića, Luku Kraljevića, Antu Milasa – Francuska grupa.

Od starih osuđenika: Jakova Galića, Kažimira Vučemila, Antu Banovića, Matu Šaravanju, Božu Turudića, 'Loku', Juru Zovku i Radu Stojića 'Rađu'. Tu su robijali Miletić i Jurković, koji su pokušali atentat na 'Tita'. U to vrijeme je bilo i svećenika u zatvoru: fra Jozo Bošnjaković, dr. Boršić, fra Stjepan Balić, Skopljak i Kupreškić. U zeničkom zatvoru nije bilo osobitih maltretiranja, a mogli smo se sastajati i u zatvorskim šetnjama.

Hrane je količinski bilo dovoljno, a njenu kvalitetu smo nadoknađivali kućnim paketima koje smo solidarno dijelili s onima koji ih nisu dobivali. Bilo je teškoga fizičkog rada u ljevaonici i cinčaonici. Plaća za teški fizički rad je bila dovoljna za kupiti cigarete, a nešto se od toga ostavljalo i na 'depozitu' kojega su zatvorenici dobivali prilikom izlaska iz zatvora na slobodu. Moj 'depozit' je kod izlaska, bio tako neznatan da sam im ga darovao.

Za izdržavanja zatvorske kazne, oko pet stotina mojih susjeda je potpisalo peticiju za oslobođanje iz zatvora. Ipak sam odrobijao svojih šest i pol godina i pušten na slobodu 29. studenoga 1973. godine. Trebao sam izići dva mjeseca poslije – za Novu godinu, čime sam 'nagrađen' s dva mjeseca slobode.

Po izlasku iz zatvora našao sam žive roditelje, koji su priredili malo slavlje u obiteljskom i rodbinskom krugu. I nakon izlaska iz zatvora bio sam pod stalnim nadzorom UDBI-nih doušnika, kojih je bilo puno selo. Sjećam se poslije izlaska iz zatvora jednom sam zgodom namjerno organizirao susret na pečenju kod Marina u Gorici s bivšim zatvorenicima Brunom Bušićem, Ljubom Vlašićem

Odbijenica za putovnicu
1982. godine.

i Brankom Jurišićem. Pri tom sam uočio da su se oko nas skupili UDBI-ni dousnici – njih dvanaest k'o dvanaest apostola!

Godine 1982. tri puta sam podnosio zamolbu za dobivanje putovnice, ali sam svaki puta dobivao odbijenicu. Nisam imao zaposlenja pa sam ponešto radio privatno da bih mogao preživljavat.

Mate Vlašić, Posušje 4. veljače 2007.

Nakon demokratskih promjena 1990. godine, dobio sam putovnicu i otišao u Njemačku urediti papire za dobivanje njemačke mirovine. U međuvremenu su roditelji umrli, a ja ostao bez obitelji. To je česta životna sudba nas političkih zatvorenika – dugogodišnjih robijaša.»

ZAKLJUČAK

Potaknut vremenom komunističke diktature u kojemu je živio, hrvatski je narod stvorio izreku: «Dva bez duše, jedan bez glave!» U značenju: dva krivo svjedoče na trećega, makar bio i nevin - ide mu glava. U slučaju Mate Vlašića i skupine tri su bila bez duše, a četvorica su zajedno osuđena na dvadeset pet i pol godina robije, što je nakon godinu dana smanjeno na dvadeset godina i devet mjeseci.

Ovo je samo jedan od mnoštva primjera kako se radi o vidljivo montiranom političkom procesu cjelokupnoga ondašnjeg komunističkog aparata. Poznato je kako je UDBA ubacivala svoje agente među hrvatske emigrante, istodobno ucjenom angažirajući ljude u koje bi se najmanje sumnjalo za povjerljive doušnike. Nitko nigdje nije bio siguran, što je stvaralo dodatnu psihozu i napetost nesigurnosti. Da bi se to prekrilo službena komunistička vlast, neprestano je izmišljala vanjskoga neprijatelja u potrebi naoružavanja za obranu državnih granica.

2003. godine – Odmor s prijateljima političkim zatvorenicima Hercegovine, prije dolaska na Bleiburšku poljanu. Mate V. u ruci drži štaku!

Prema UDBI-noj provjerenoj i uvježbanoj strategiji, kad se ne bi mogla dokazati nečija krivnja redovitim putem, montiranim političkim procesom bi se optuženika stavljalo na stup srama javnosti da ugrožava «bratstvo i jedinstvo i tekovine NOB-e». Zanimljivo je primijetiti da bi se za lažne svjedočke obično uzimali ljudi iz redova hrvatskoga naroda, dok bi tužitelji i sudci u političkim procesima bili Srbi i muslimani. To je bila redovita praksa u nizu podmuklih spletki ondašnje komunističke diktature i tajne službe UDBE.

Dok promatramo činjenice s donesenim svjedočanstvom iz današnjega vremena, istodobno nam se nameću upiti za razmišljanje: „U kojoj mjeri je današnje državno sudstvo u vremenu demokracije korumpirano, mediji slobodni u izvještavanju ili u službi današnje vlasti i politike? U kolikoj se mjeri danas u tehničkom i informatičkom vremenu poštuje čovjekova osobnost i privatnost, a koliko se nekoga s drugačijim idejama, stavovima i pripadnosti želi staviti na stup srama javnosti i medija?“

fra Mate Tadić

UČENIČKI POKUŠAJI

MARINA ALPEZA

Narodi su djeca velika i lako im je kupiti igračku.....213

MARTINA TOMIĆ

Egipat i Grčka216

IVA ĆORLUKA

Akropola217

MATE MARIĆ

Michelangelo.....221

NARODI SU DJECA VELIKA I LAKO IM JE KUPITI IGRAČKU

E,moj,čovječe...

Zrno pijeska na obali morskoj,što poljuljano valima života struiš morima Božjim..O,listiću maleni,jadan,uveli,u jesen već kasnu,koji pirjanjem bezazlenog gospodina vjetra,lebdiš nad stazama Krista,njegovom rječju vođen.O,zar tugo golema?!I suzo gorka,bolna što jedna si međ' mnogima..O,ti,što niz obraz majčin oprezno svoje kročiš pute,dok sinka svoga,ona divnica u patnji bolna gleda...Divno,ma krasno si i savršeno preslikano biće, što po uzoru svome,Umjetnik naš Otac,kao svoj te portret on malahna naslika.I u tračak umjetnosti,tebe stvorenje,udahnu milost svoju i čestice zraka,te dovede on tebe u predkorak vječnosti,ovozemaljski život.Svaka blaga da blaguješ,Svaku radost da raduješ,tugu da oplakuješ,Život lijepo živuješ.Te nemani morske i ptice nebeske,tvojim sve to Pastir stada našega prozva.U krilo tvoje dade ti ljut mač da zlu svakom prijetiš s njim.I dići se s mačem tim,veličinu svoju preko njega istakni.O,milosrđe veliko tvoje je Bože,kad nama sinovima svojim,i kćerima svojima,prepusti vlast nad poljanama zelenim i livadama rosnim,procvjetjalim tek u proljeće rano obasjanim prvim zrakama sunca,te mirise božanske,raskoš ovog svijeta baš svu.Ne uskrati on tebi čovječe ničeg. Ne dade,da ti,kao sin Njegov,pred masom ničega zasljepljen lažnim sjajem,u žudnji žališ za nedostižnošću.Bog milosrdni,Bog ljubljeni,naš,veli,svojom kreposti osnaži kosti i mišice tvoje. O,znaš li? Znaš?Ne vjerujem!O,ne.Tebi ne.Tebi ne vjerujem,dušo sitna prodana i grešna.Ne znaš ti,nije da ne možeš,već ne želiš,smatraš to sebi izvan granica fizičkih mogućnosti,koja to,o,čast je,i koja svetost jesи,o,njivo,plodna,nad oranicama obrađenim ovog svijeta svima. Malena,ma nebitna,nevažna i neprimjetna čestica.Al bitna itekako.I velika isto.Pa dolazi li,dopire li do tebe činjenica da živi si pokaz Stvoritelja svijeta svega a jeftino se prodaješ?Kukavički!Slabički!Jadno!Ne znaš zanatiti zanata svojega.Pogrešno koračaš i živiš.Kao što i preci tvoji,Adam i Eva,činiše. Prodaše oni potomstvo svoje i ljubav koju dijeliti možaše sa unucima,djecom Božjom,uživajući blaga,što zaiskaju svega.I tijelo svoje prodaše.Ljepost življena uskratiše i tebi,o,čovječe danas.Život su mogli,e,samo da su znali,u okrilju Boga mila živjeti miran bez teškoće križa.No..Prokleta je.Iskvarena i drska.

Baš prokleta..Ta narav ljudska,što proda Boga našega za obećanje prazno. Htjedoše vlastelinski štap u rukama svojim bijedničkim držati,otac naš i majka sviju nas,pa nam muku prirediše i krepost nama,svojoj djeci,uskratiše.I oni.. Oh,Duše su i oni prodane,Itekako..I to zlo,to prokletstvo jabuke iz Edenskoga vrta ostade urezano u čudima svakog stvorenja Božjega,do dana današnjeg. Tu.Da,baš tu.Bješe početak svega.Svo zlo uzrokovan lakom kupoprodajom sitničara,i očiju,gladnih blještavila i svile,što obećava prava veća,nad narodom zemaljskim,začeto je sa kušnjom strpljenja Božjega od strane majke naše Eve,kad prodati ga htjede za moć,neku,lažnu.Jadan onaj čija slava slovi za zemaljsku. Vrt taj,raj zemaljski,kako ga zvaše,i plod stabla svetoga,prokletstvo učinjeno nad njim,danas,u suvremenom životu,zapravo se odlikuje iz svega što nas ljude dotiče,ali i onog nama apstraktnog.Ti ratovi..Nemiri..O,glad..Jao.

I napuštena sva ta dječica..Trgovina mladim djevojkama..Otkupljivanje radi zlostavljanja i ponižavanja.Sve,što zeleno i pozlaćeno,šaroliko bje,a sad u plamenu bijesnom gori,sve to je od prodaje začeto.Kao što braća,nevinog Josipa,neznancima dadoše,tako i svaki od nas da uzdigne svoje biće,nad mnogima,prodaje svoju krv.Braću rođenu...Sestre svoje..I majku i oca svojega.. Uzmi,Ne uskraćujem ti ništa,al ne uskrati ni ti meni slavu moju..Moje blještavilo.. Tron moj,da s visine,svijet malen gledam,svime ovozemaljskim,radostan da upravljam.Nažalost,to su epiteti i atributi koji čovjeka suvremena opisuju. Onoga koji je ruke svoje,koje zapravo i nisu njegove,koje je spremjan zaprljati krvlju bližnjega..Za?Dinar,ili pak dva..Zlatnik..Možda i koji dragi kamen,biser jedan..O čovječe,bijedo,vremena svakoga i života prolaznoga,nije vrijedno.. Shvati!Da fini prah od kojeg nastade i ti,brat tvoj i sluga ti,i sve što zraka Božjeg uzdiše,što je Božjom zrakom obasjano,sve ono što ispunjeno milošću i krepošću Oca dobroga,da vrijednije je,nego sva blaga svijeta,čak i ono što idealom,nadmoćnim i savršenim smatraš,o,sve to pada u čestice kad milosrdju istkano tijelo ga dotakne.Ma ništa na svijetu vrijedno nije kao čovjek sam po sebi.Niti ljubavi,pozlaćene dragim kamenjem što spajaju sve nas,one po kojoj smo stvoreni,svi kao jedno.Sve to harmonija i umjetnost Božja je,al samo rijetki koračaju putem sagrađenim od kamena,na kojem isklesane su prave životne vrijednosti,a i oni,koji shvate,redovito to učine prekasno.Nemir koji uzburka mirne vode u tjelesima našim,zapravo savjest je,što prirodan dar je,a uručuje nam spoznaju da Umjetnost vrhunska na izložbi nije za prodaju.Da ona što se,za vrijednost drži,za gledanja i izricanja divljenja i hvale,postoje samo.Ali.. Dotuće čovjeka činjenica o svakodnevničici koja ga okružuje a uništava mnoge živote svojom pohlepnošću,zaista natjera na suze,na potištenost jer sve što nas okružuje možemo imati za nešto prljavog novca.Žalosno je kako je čovjek zaista biće naklonjeno materijalnoj prirodi umanjujući vrijednosti onoga što nas zaista čini odvažnim i dobrim ljudima.Tolike industrijske zone,toliki nered,prodajemo majku prirodu,ona koja zapravo i pripada nama a i mi njoj

kao dio cjeline.Sve je uništeno,i žubor potoka više se ne ističe,ni zelene površine koje su prirodna staništa malih životinja.Zaista je jako teško pričati o lakoj trgovini između ljudi a ne ostati potresen tolikom ohološću,pa za što su,zaboga krive nedužne ptičice čiji nas cvrkut uveseljava svakodnevno?Nisu krive..O ne..One su samo tu..U pogrešno vrijeme,među pogrešnim generacijama.Pa sve imanje prodaje za industriju,za slavu,za moć,za tehnologiju,a da pritom nije ni svjestan koliko zaista gubi.Sve izgubi..Ponajprije svoju čast jer oduze prava na koračanje putem života koji je dar od našega Boga..Nemaš prava! Shvati već jednom!Ta,ni rata,ni ubojstva,ma ni zrnca zla mјerenog u mikrometrima ne bi bilo da,bližnjega svoga,tijelo njegovo,radi komada zemlje,koji ionako na posudbi je,ne proda dika.Čovjek okrutan proda i ono dijete plaho,čije kosti krhke jedva tijelo jedinstvenim drže,jer ne okusi nepce,jadnika,ni kruha svagdašnjega već odavno.Ne dade narav zla,ni vode za piće,već je proda,silama svjetskim za novac koji razonodu mu pruža.Sagledavši,sveukupnu situaciju koja postaje dio naše svakodnevnice i koja se sama prikraja našim danima i našim noćima,kao najvjestejiji krojač,majstor od zanata,shvatiš samo jedno,i iza toga smjelo stojiš..Shvatiš da:“..I najnježniji vjetrić,plitku vodu valja..“Ma nije..Nije to ni do svote što na ruke,prljave isporukom posebnom,već stiže,nego do prokletosti u naravi ljudskoj i nemira koji žudnju za boljim mu stvara,jer za prodaju onoga što ne zove se tvojim,svaki dinar,uzdiže se za nadnaravnim blagom.Zar je?Da?Naravno..Svilu nježnu,lako li je,s pramca broda u more baciti,a još lakše je onog,kome pripada komad materijala taj,na žrtvu skoka za njom natjerati..I krađa,pljačka,grijesi su teški i prodaja svoje vrste..Prodaja znoja krvavog,bližnjega svoga koji potisnut križem života ,radu se ipak podlaže,za fini prah koji sa novim jutrom,slavu svoju gubi jer ljudski um već je,nešto novo,za kupoprodaju takvih,tih jeftinih,zlih karaktera,ma prava riječ za opis valjan voda mutnih tih,zapravo ni ne postoji,e ljudski um već nešto novo na tržište iznese.Blaženi su oni,koji bijeni burom života,čvrsto stajati znaju.

Ne odnosi takve, karaktere jake, te oluje koje, bijene olujama drugaćijih konstrukcija čvrsto stoje na ivici grijeha. Al ne daju se. To je naš Bog!Nije naš Bog ono što popunjava prazninu oko nas,već ono,što popunjava naše srce i čini nas kompletnim ličnostima a ne prodanim dušama.O krasni ste,vi,koji još za Krista znate. Koji slijedite ga.. Al zanima me,ima li vas?Ima li vas još?Postoje još uvijek, koji trgovci nisu sa posuđenim blagom i tuđim blaženstvom.O..Koračajte samo..Ta, zna se, da rezervirana mjesta u raju imate,i samo se,još na vas čeka.Poznato je, Činjenica, Da vi niste Jude Tadeji da izdate Boga.Vi ste stijene koje još čvrstim čine i u napredak vode ovaj malen i posuđen ljudima svijet. Naivnost..O,kako će to koštati ljudski puk..Ta predanost okolini i nemogućnost izlaska iz začaranih krugova života ovoga..Zaista..Zaista,čovjek je rob..On ne zna drugačije već biti predan i staviti svoje posjede na kocku života..Naučit će jednom zasigurno..Al tada već koraci naši,u stazi života lagano nestaju..

Gube se u povijesti..Ostaje samo sjećanje.Na zlo.Na prodanost.Na naivnost. Da bi učili od njih..Okretali se nekoj svjetlijoj i boljoj,ljepšoj budućnosti,gdje čovjek kao vrhunac stvaranja ovog svemira,neće biti podložan igramu u kojoj bi kao najbolji,dobio trofej za naivnost kao takvu.Povrh svega,ostaje samo nada i vjera na tračak onog suosjećanja u ljudima koje bi nas održalo budnima u ovoj noćnoj mori koju nazivamo sadašnjost!

Marina Alpeza, III c

EGIPAT I GRČKA

Na početku, što reći o ovim dvjema kulturama? Tako divno, originalno i posebno. Prije nikad nisam ni razmišljala o uspoređivanju ovih dviju kultura, ali sad kad sam ih upoznala kroz školske udžbenike umjetnosti, književnosti, povijesti mogu reći za svaku da je uistinu veličanstvena.

Egipat- civilizacija nastala u pješčanom raju kroz koji protječe rijeka Nil. Civilizacija puna zakona, naglasak na bogove, mnoštvo pravila, ukočene skulpture, nešto nečovječno, veliko, nedostižno ljudskom umu... No ipak tako posebno, očuvano u pustinjskoj oazi, tako bogato svakojakim raznolikim elementima, zapanjujućim sitnicama. Za Egipat sam u dosta slučajeva pomislila da je zastrašujuć jer me, valjda, vjera tako oblikovala no on je, ustvari, samo takav- drugačiji. Svojim piramidama i hramovima dodiruje nebo, njegovo veličanstvo zaista je dokazano. Ipak, mene je Grčka kultura i umjetnost malo više zadivila. Grčka tradicija, bogovi, božice, tragedija, mitologija, arhitektura... Sve nekako nadčovječno, ali dostižno čovjeku kao pojedincu. Za mene je grčka umjetnost nekako nježna, lepršava, bez ikakvih zakona, područje gdje je nekada vladala demokracija, neki duševni mir, neka dubina svakog čovjeka. Grčka je tajanstvena, bogata i tako lijepa da zadivi svakog tko o njoj uči.

U Egiptu me plaši prošlost, još od vremena Mojsija, faraoni koji su uistinu nepravedno vladali. Što se Grčke tiče, bojim se sadašnjosti (ratovanja, nemiri, krize). Sve mi se čini da ti problemi nekako sakrivaju sve ono bogatstvo koje grčka kultura ima, svu onu ljepotu, umjetnost, predivne otoke... Ovo što se događa u sjenu prošlosti stavљa poznate grčke filozofe, pisce, heroje... Bez obzira na sve, grčka umjetnost me zadivila, ona je jednostavno predivna. Sanjam da će jednog dana bezbrižno šetati kraj veličanstvenih hramova, kazališta penjući se propilejama savršenstva.

Martina Tomić, III c

AKROPOLA

Akropola, (grčki ἀκρόπολις, od ἄκρα πόλις, *akra polis*, "gornji grad"), je utvrda smještena na najvišem dijelu grčkoga grada. Najčešće se tijekom vremena ovaj prvobitno obrambeni objekt razvio u mjesto s kulturnim značenjem, s najznačajnijim svetištima. Svaki starogrčki grad imao je akropolu, pa čak i kada zbog ravnog tla nije bilo uzvisine za gradnju utvrde koja bi opravdala taj naziv.

Zbog obrambenih potreba rani naseljenici nekog grada birali su uzvisinu ili brežuljak, po mogućnosti sa strmim obroncima. Takve rane naseobine na mnogim mjestima su se razvile u centre velikih gradova koji su se širili na doline uz akropole.

Pojam *akropola* ranije je bio ograničen samo na grčki kulturni krug. Danas se koristi i za građevine drugih antičkih kultura, kao što su Etruščani, Kelti ili Maye, ako su imale istu svrhu ili bili iste vrste. I rimski Kapitol bi se s razlogom mogao nazvati akropolom. Kada je riječ o srednjevjekovnim ili ranim novovjekim građevinama s istom svrhom, naziva ih se citadelama.

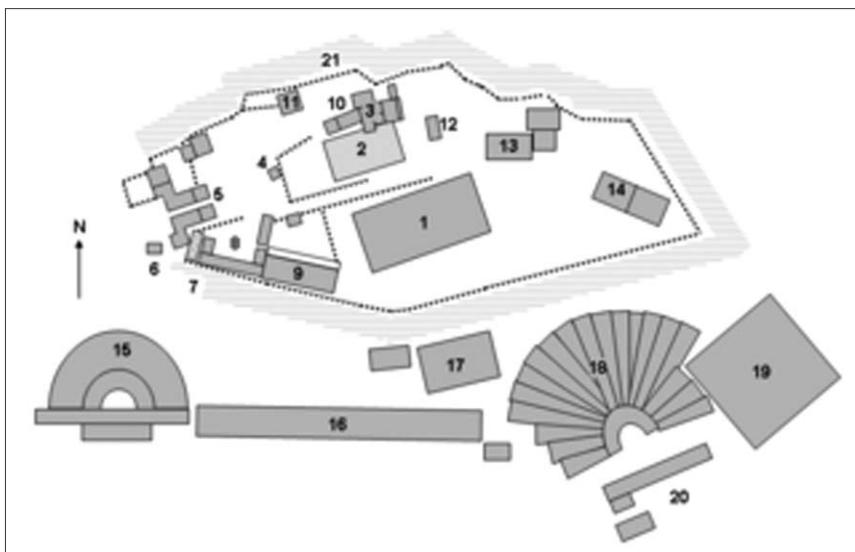
Najpoznatija akropola nalazi se u Ateni, akropola (Atena).

Atenska akropola je najpoznatija akropola (grčki: *akros*, *akron* = krajnji, najgornji, najviši, šiljat; i *polis* = grad) stare Grčke, te je često zovu samo **Akropola**. Nju čini kompleks antičkih građevina na visokoj ravnoj stijeni, 70 m visine i 150 m iznad razine mora, čija površina iznosi oko 3 hektara. God. 1987. upisana je na UNESCO-v popis mjesta svjetske baštine u Europi kao jedno od najvažnijih spomenika europske kulturne baštine.

Atenska akropola

Mitološko objašnjenje nastanka

Plan Akropole: 1. Partenon, 2. Stari Atenin hram, 3. Erehej, 4. Kip Atene Promahos, 5. Propileji, 6. Hram Atene Nike, 7. Eleuzinion, 8. Svetište Artemide Brauronije, 9. Kalkoteka, 10. Pandrozeion, 11. Areforion, 12. Atenin žrtvenik, 13. Zeusovo svetište, 14. Pandionovo svetište, 15. Odeon Heroda iz Atike, 16. Eumenesova stoa, 17. Asclepijusovo svetište, 18. Dionizovo kazalište, 19. Periklov odeum, 20. Dionizov temenos, 21. Aglaureion.

Prema predaji prepirali su se Atena i Posejdon nekoć o prevlasti nad gradom Atenom. Posejdon je dokazivao svoju snagu dodirujući svojim trorogom stijenu Akropole, poslije čega je na tom mjestu izbio izvor slane vode. Božica Atena je, naprotiv, zasadila maslinu u golu klisuru, koja je odmah počela prekrasno zelenjeti. Posejdon je priznao da je poražen, a sveta maslina božice Atene oduprla se svim napadima na Akropolu. Kad su je Perzijanci poslije zauzeća Atene spalili, idućeg je već dana pokazala svjež, lakat dug izdanak - čudo koje je navodno Atenjane podstreklo na nova ratnička djela.

Nalazi su dokazali da je žuto-modra klisura iz vapnenca, što se uzdiže 156 m iznad morske razine, a 80 m iznad Atene, nazvana *Acropoleis* - ("Gornji grad"), upotrebljavana za mnoge gradske utvrde stare Grčke. Postojao je i naziv **Kekropola**, prema prvom mitskom kralju Atene koji je imao zmijsko tijelo, Kekropu.

Realna povijest

Nalazi su dokazali da je taj kraj morao biti nastanjen već u neolitsko doba, prije nekih 4000 godina. Prva utvrđena palača nastala je u mikenskoj epohi.

Ostatci zidina iz tog vremena, oko 1200. godine prije naše ere ostali su sačuvani. Grci su u VI. stoljeću pr. Kr. sazidali među ostalim jedan hram božici Ateni, monumentalna ulazna vrata i svetište božici Niki. Tim građevinama nije bilo suđeno da dugo potraju. Perzijanci su ih u godinama 480. pr. Kr.-479 pr. Kr. sravnili sa zemljom. Temistokle i Kimon dali su da se izravnaju samo opkopi i da se ponovo podignu. Kao materijal upotrebljavali su razvaline starih hramova.

Kasnije iskopine u *Perzijskim ruševinama* dale su dragocjene podatke o izgledu prvih grčkih građevina na Akropoli. Između ostalog, pronašlo se kako su skulpture na starim hramovima bile obojene jarkim bojama.

Klasično (zlatno) doba

Periklo, od godine 461. pr. Kr., vojvoda i diktatorskom naobrazbom obdareni vladalac Atene, dao je na brdu tvrđave Akropole sazidati građevine iz klasične epohe čijim se im pozantnim ostacima još i danas divimo. Godine 448. pr. Kr. osnovao je građevnu komisiju kojoj su pripadali istaknuti arhitekti, kipari - među njima Fidijs - i slikari. Savezna blagajna helenskih država bila je - protiv prvotnih otpora građana Atene - pozvana, da financira taj skupi projekt.

Kao četvrtu veliku gradnju na prostoru hramova zamislili su Erechteion, zdanje posvećeno kultu Posejdona Ereheteja i Ateni Poliji. I ovdje je Mnesikle preuzeo vođenje gradnje. Ali radovi jedva da su bili započeli kada je godine 431. prije naše ere izbio rat između Atene i Sparte - trajao je gotovo trideset godina, bio je to peloponeski rat. Gradnja je bila obustavljena. Godine 429. Periklo je umro od kuge. Tek godine 404. Atena je morala pristati na mir pun poniženja. Gospodarska snaga metropole bila je iscrpljena. Usprkos tome iskoristili su predah poslije pobjede atenske flote nad spartanskim kako bi dovršili Erechteion u roku od dvije godine. Filoklo je dovršio Mnesikleovo djelo, građevinu s nepravilnim tlocrtom, ukrašenu jonskim stupovima. Takav osobit oblik hrama svodio se na potrebu, da bude više mjesta za nekoliko svetišta - za slani izvor Posejdona, za maslinu božice Atene i grob kralja Kekropa. I taj hram potiče od Perikla, kojemu su njegovi protivnici predbacivali da kiti grad poput neke kokote.

Izgled

Partenon, glavni hram Atene, nastao je prvi. *Iktinos* je sačinio nacrte, *Kalikrat* je preuzeo vođenje gradnje. Plastika je nastala u Fidijinoj radionici po majstorovim nacrtima. Na golemom kamenom podnožju od tri stepenice, čija je temeljna površina na gornjem rubu mjerila 70 x 30 m uzdizalo se 46 stupova visokih preko 10 m dorskog tipa. Obrubi s likovima i skulpture na zabatima ubrajale su se među najveće kiparske rade na svijetu. Iznad tamnocrvenih

zidova unutrašnjosti tvorio je završetak jedan obojeni drveni kasetirani strop. Središte hrama bio je 13 m visok kip božice Atene. Sačinio ga je Fidija, bio je od zlata i slonove kosti; 7,5 mm debele zlatne ploče mogile su se skidati da bi se kontrolirala težina, a što se godine 433. pr. Kr. doista i uradilo, kad su Fidiju bili okrivili da se okoristio tim zlatom.

Erehejt je komplikirana i nepravilna tlocrta s nekoliko odvojenih kultnih mjesta sa svetišta i žrtvenicima, te *celama* (prostorija sa svetištem): *Pandroseion*, *Posejdonovo svetište*, *svetište Atene Polias* i najčuveniji *Trijem kora* sa šest kipova mlađih žena *karijatida* koje nose ravni krov trijema (danas su zamijenjene kopijama).

Povijest u novoj eri

U 5. stoljeću Partenon je bio pretvoren u kršćansku crkvu. Turci su godine 1456. iz toga hrama satvorili džamiju i kraj građevine postavili vitki minaret. Kad su ih Venecijanci vođeni grofom Konigsmarckom opkolili, spremili su svoje zalihe baruta i sve ugledne ljude u džamiju na Partenonu; nadali su se da se neprijatelj neće usuditi napasti hram. To se, međutim, ipak dogodilo. "Jedan luneburški poručnik drznuo se da u hram ubaci bombe", navodi se u jednoj staroj kronici.

Eksplozija je najvećim dijelom razorila Partenon. Svi radovi na njegovoj restauraciji koji su vršeni kasnijih godina - najvažniju akciju spašavanja poduzeo je Leo Klenze godine 1834. po nalogu Ludwiga I. Bavarskog - mogli su ta strahovita razaranja jedino izravnati tek neznatno. Kao drugu gradnju u Periklovo doba zapovjedili su da se sagradi hram Atene Nike. Arhitekt malene ove jonske građevine ponovo je bio Kalikrat. On je sagradio na jednom prostoru veličine 5 x 8 m nježan hram sa 4 m visokim stupovima i 45 cm visokim obrubom prepunim likova. Za vrijeme Turaka ovaj je hram porušen. Od kamenih blokova bila je sagrađena kula. Njemački arheolog Ross porušio je tu kulu u godinama 1835.-1836. i ponovno uspostavio hram.

Iva Ćorluka, III a

MICHELANGELO

Kroz svoja kiparska djela nam pokazuje svoj smisao za konstituciju ljudskog tijela, te kako dugo radi na svojim kiparskim djelima ona su dovedena do savršenstva. Odnosno daje si vremena da nakon grube obrade kamena ispolira taj kamen. Njegovi likovi su idealizirani i predimenzionirani, te time naglašava njihovu važnost. Za svoja djela često koristi sakralne teme i daje im novi pristup od onog uvriježenog, koristi se koloristikom i nekim vizualnim efektima kako bi naglasio temu samog djela. Što se tiče kiparskih djela nešto je manje detalja, ali je ljudsko tijelo u centru pozornosti, te daje pridaje pozornost i svjetlosti, odnosno sjenama koje će dodatno naglasiti tijelo.

Mate Marić, IV b

ZANIMLJIVOST

DOMINKA ANDRIJANIĆ

Očuvanost usmene baštine 225

VLADO BOGUT

Leksikon prezimena Gorice i Sovića 1948. 246

PETAR MAJIĆ

Od jedne zlatne i šest mladih misa do jedne zlatne
(uz zlatnomisničko slavlje don Slavka Majića) 253

MILKA TICA

Perunika, tragom božjih strijela 257

SREĆKO TOMAS

Marko Leventić je izabrao ono „bolje“ 274

OČUVANOST USMENE BAŠTINE

UVOD

U radu su navedene usmene predaje iz Pešije pokraj Gruda, jer tu je rođen moj otac i moji predci. Težeći njihovoj opstojnosti, najviše predaja mi je prenio otac Jerko Andrijanić (1948.), u nadi da će zaživjeti među današnjim i budućim naraštajima obitelji Andrijanić. Ocu ih je ponajviše ispričao njegov otac, a poneke je čuo i od starijih u Pešiji.

Također, poneke mi je predaje rekao pokojni djed Stjepan Andrijanić (1914. – 2001.). Katkad nisam potpuno razumjela njihovo bogatstvo, nego sam ih slušala jer mi je bio zanimljiv život starijih, koji je potpuno različit od moga, općenito od današnjeg načina.

Otac vjerno prenosi bratu i meni predaje, kao što je činio i djed. Moj stariji brat Domagoj Andrijanić (1979.) slušao je pažljivo djedova pripovijedanja, kao i starijih Andrijanića, te mi poneka rado prepričao. Sadašnje, mlađe generacije u obitelji Andrijanić namjeravaju podjednako činiti i svojim budućim naraštajima, odnosno generacijama očuvati usmene predaje njihovih djedova i predaka, a tim u mislima i njihov život.

Predaje su napisane na ikavici jer su prvotno prenesene tim govorom, pa se zadržava njihova izvornost. Ako se isprave na službeni današnji i jekavski oblik, izgubit će svoj smisao. Budući da su se razvile na tom govoru, ne treba ga zanemarivati i stidjeti se jer se tim zanemaruje i stidi svojih predaka. Općenito, usmena književnost u zapadnohercegovačkim je mjestima osjetno nastajala i većinom opstaje na ikavici.

Navede predaje obuhvaćaju vrijeme od starih Ilira, turskih okupacija do 30-ih godina 20. stoljeća. Ukazano je u radu i na vrijednosti predaja te su navedeni uočavanja i zaključci ponekih proučavatelja usmene književnosti.

VAŽNOST PREDAJA

Predaje nisu zastarjele, ruralne, nebitne priče, kao što se katkad pomisli. Tim dobivaju negativne, a potpuno pogrešne karakterističnosti. Njihove značajke su znatne, kako za prethodne, tako i za sadašnje i buduće naraštaje. U sadržajnosti se vjeruje, iako se katkad čine neistinite, ali "usmene su priče književnost, a književnost nije da pripovijeda o onome što se dogodilo, već o onom što bi se moglo tipski dogoditi, kao što su to već rekli veliki filološki autoriteti"¹.

Usmena književnost je, općenito, važna u književnosti. "Usmena narodna književnost prodirala je u sve pore pisane književnosti, od prvih njenih početaka pa sve do naših suvremenih previranja. Književna zbivanja u dugim stoljećima, a kasnije i stručne filološke rasprave, nisu mogle zaobići njenu prisutnost, kao ni sustavnu jezičnu razrađenost u njenim ostvarenjima."² Primjerice, "usmene su priče poslužile piscima i propovijednicima, a nalaze se u glagolskim knjigama, brevirjima i misalima"³.

Navodi i Stipe Botica da "povijest hrvatske književnosti može se odrediti i kao popis i valorizacija svega hrvatskoga književnog blaga pa stoga mora uključiti i usmenoknjiževne tekstove/zapise, ako ni zbog čega drugog, a ono zato što su prikladno izražavali duh svoga vremena i tvorili važno duhovno uporište sredini koja ih je stvorila, izvodila, njegovala"⁴.

Divna Zečević ističe da je "mogućnost znanstvenog istraživanja usmene književnosti, između ostalog, usko vezana s dostignućima tehničkih znanosti. Naime, s pojavom magnetofonske vrpce, što će reći s pojavom magnetofona i njegove široke primjene, književna znanost došla je, zahvaljujući tehničkom pomagalu, u situaciju trajne mogućnosti suočavanja s *tekstom* i *tekstovima* koje istražuje"⁵. Dakle, "istraživač usmene književnosti dobije svoj tekst, isto onako kao što 'čisti' tekst dobiva književni znanstvenik koji otvara – knjigu. Za razliku od njega – kada je u pitanju usmeno djelo – znanstvenik otvara magnetofon. Književnost se javlja tako zapisana i sadržana u – kolatu (magnetofonskom) i – knjizi"⁶. Razvitkom tehnologije, prijenos teksta se pojednostavljuje.

U 19. stoljeću zajedno s Maticom hrvatskom probudili su se rodoljupci. "Sredinom 1876. godine Matica je hrvatska, a na poticaj Mihovila Pavlinovića, odlučila da oglasi poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama. Godinu i pol

¹ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007/08., str. 249.

² Tvrtko Čubelić, Usmena narodna dramaturgija – važna komponenta u hrvatskoj dramskoj književnosti, hrcak.srce.hr/file/150272 (21. travnja 2015.), str. 313.

³ M. Dragić, nav. dj., str. 253.

⁴ Stipe Botica (ur.), Usmene lirske pjesme, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 15.-16.

⁵ Divna Zečević, Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode, hrcak.srce.hr/file/62541 (12. svibnja 2015.), str. 33.

⁶ Isto, str. 33.-34.

nakon toga, u studenom 1877. pojavio se u svim hrvatskim novinama tekst *Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama*. U pozivu je, između ostalog, pisalo: *Svim rodoljubima hrvatskim!* Matica hrvatska nakanila je izdati velik zbornik hrvatskih narodnih pjesama, pa je već dosele bila toliko sretna, te je stekla što poklonom od plemenitih rodoljuba, što kupom ogromne zbirke gotovo sa svih strana našega naroda.⁷

Uočljiva je kroz stoljeća zainteresiranost, odaziv ljudi za prikupljanjem usmene baštine, ali ih je potrebno potaknuti. Uzajamnim trudom sve je moguće, odnosno uspjeh je zajamčen. Pozitivan ishod izaziva podjednaku radost i kod poticatelja, i pojedinaca-prikupljača, jer su to probuđeni dani njihovih predaka, ali buđenje je ključno za početak i plodan završetak.

"Predaje se često pamte radi prisnijega odnosa s domaćim krajem i održavanja duhovnoga kontinuiteta. Njihov je psihički poticaj u doživljavanju čovjekova susreta s nečim tuđim, izvanrednim i neobičnim, što je prodrlo u svakodnevni svijet, bilo ono nadnaravno ili iz čudne prošlosti. Odатle izvire stil predaja, koje, ako su vjerno zapisane, koliko god se mogu činiti bezobličnjima, svojom kratkoćom, fragmentarnošću, emotivnim rastrzanim tonom, nedovršenošću izražavaju nadahnuća iz kojih su nastala."⁸

Pjevači usmenih epskih pjesama "unose mnogo osobnoga u pjesmu i na taj način sudjeluju kod stvaranja i ubličavanja pjesme. Tako će npr. jednu istu fabulu svaki pjevač ispjevati drugčije. Raspoloženje pjevača snažno utječe na izgled pjesme: ako je on 'horan', i pjesma je lijepa s puno duhovitih refleksija, opisa, parabola itd. Naprotiv, ako je pjevač neraspoložen, ili mu se iz nekih razloga žuri, onda on pjesmu skrati 'na dvoje, troje', pa ispriča samo fabulu, izbacujući opise"⁹. Uvidna je sličnost i u pripovijedanju.

Pripovijedanja idući od usta do usta katkad rastu ili se smanjuju, odnosno većina kazivača prepričavajući nadoda ponešto i svoje, a kadšto i umanji. Ako je sakupljač gdjegod čuo ili čitao i drukčije priče, umanjene ili uvećane, ne treba mu to smetati nego ih zabilježiti prema kazivačevim riječima.¹⁰ Također, ne mijenjati, ne uljepšavati kazivačev govor nego vjerno ga prenijeti.

Primjerice, u grudskim predajama, odnosno žanrovima usmenih priča potrebno je zadržati ikavski govor jer su tim vjerodostojne i čuvaju svoje bogatstvo. Poticajni su stihovi Miljenka Stojića u pjesmi *Ponuda* jer opisuju rodoslovje većine prošlih, sadašnjih i budućih grudskih naraštaja:

⁷ Ivan Mimica, "Usmeno pjesništvo porječja Krke u knjigama velike edicije, Hrvatske narodne pjesme Matice hrvatske", Titius, god. II. (2009.), br. 2, str. 135.

⁸ Maja Bošković-Stulli (ur.), *Usmene pripovijetke i predaje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 18.-19.

⁹ Pavo Andelić, *Usmene epske pjesme iz Neretve kod Konjica*, Hrvatski leksikografski institut Bosne i Hercegovine – Mostar, Mostar, 2006., str. 8.

¹⁰ Usp. I. Mimica, nav. dj., str. 136.

*Roditelji su moji govorili ikavicu, onako prirodno i lijepo,
bilo je tako i s njihovim roditeljima, i s njihovim, i s njihovim.¹¹*

"Uočavaju se neke općepoznate vrijednosti hrvatske usmene naratologije: dinamični pripovjedni postupci, nekonvencionalna uporaba upravnoga i neupravnog govora, vještina uporabe slobodnoga upravnog govora, specifično dijalogiziranje i ostale pripovjedne manire koje su uvjetovane određenom mjesnom duhovnošću. Treba opet istaknuti veliku pripovjednu raskoš i mogućnost specifičnoga književnostilstskog cizeliranja hrvatskih narodnih govora. U cjelini, to su govor i govorene vrjednote određenoga mjesnog mentaliteta, i specifični načini komunikacije, i iznimne vrijednosti neverbalnih komunikacijskih izričaja."¹²

Vremenom starije generacije odlaze, a nove dolaze, i tako ukrug, ali "priče se pričaju stalno; one pripadaju ljudskom životu i druženju. Čovjekovoj svakidašnjici priče su nužne kao nešto što je od nje drugačije"¹³. Također, u književnosti su potrebne i neizbjježne.

Prikładan je Dragićev zaključak da "najveći su velikani pisane književnosti stvorili djela trajne umjetničke vrijednosti nadahnuvši se na vrelu tradicijske kulture i književnosti"¹⁴. Nadati je se da će se i nadalje tim hraniti.

OD PEŠKARIJE DO PEŠIJE

Pešija je smještena na zapadnom dijelu Gruda, udaljena od središta oko jedan kilometar. U njoj prevladava prezime Andrijanić.

"Naziv Pešija potiče od riči peškarija. Tako su je zvali Šperci¹⁵ koji su dolazili u nju kupovat. Mištani su in najčešće prodavali ribe i patke, a ponekad i duvan i živinu. Najviše su volili kupovat kisele patke, a u to vreme je tu bilo vele pataka. Andrijanića je bilo najviše i bili su višti trgovci pa su Šperci znali reć: 'Tu se osiċamo isto ko na peškariji.' I tako se po ton prozva mjesto, ali radi lakšeg izgovora skratilo se u Pešiju. Odonda, još uvik se zove Pešija."

¹¹ Miljenko Stojić, Dobro jutro, kolonijo, DHK HB, Mostar – Zagreb, 2006., str. 12.

¹² Stipe Botica, "Hrvatska usmenoknjjiževna baština u suvremenim zapisima", HUM, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, prosinac 2006., sv. 1, str. 49.-50.

¹³ M. Bošković-Stulli, nav. dj., str. 39.

¹⁴ M. Dragić, nav. dj., str. 13.

¹⁵ Hercegovci su Dalmatinca nazivali Špercima, pa se i dandanas taj naziv djelomice zadržao.

Slika 1. Pešija, 1938.

Slika 2. Pešija, 2015.

PREZIME ANDRIJANIĆ

O prezimenu Andrijanić u Pešiji je zaživjela predaja koja se prenosi generacijama.

"Prezme Andrijanić je nastalo od prezmena Miloš. U Miloša je bilo sedan sinova. Kad su se sinovi i ženili, nisu se odvajali od matere i ĉaće, i ostale braće, nego su svi zajedno živili, pa i je bilo oko dvadestero u kući. Jedan od sinova Andrija i njegova žena Andrijana su se nešta posvadali s ostalom čeljadi. Radi ti obiteljski razmirica, odlučili su napose¹⁶ živit od drugi, sami nji dvoje. I od nji nastala prezme Andrijanić."

O potankostima prvog Andrijanića poteško je govoriti. Različiti su utjecaji na život zapisa i njihovu zaživjelost.

¹⁶ odvojeno

Budući da su Grude postale samostalna župa 9. svibnja 1895., od tada posjeduju matice krštenih i matice umrlih. Prvi Andrijanić zapisan u Matici krštenih je Franjo Andrijanić, rođen 25. veljače 1896. Roditelji Ivan i Lucia rođ. Zorić, kum Lovre Andrijanić. Krstio ga je fra Leonardo Radoš¹⁷. Umro je u Vrbanji 11. listopada 1971. (Podatci iz *Matrice krštenih*, sv. 1., br. 66, str. 10.)

UMatici umrlih među najstarijim Andrijanićima spominje se Jure Andrijanić rođen 1864., pok. Ivana i Vide rođ. Šimić. Umro 16. prosinca 1955. (Podatci iz *Matrice umrlih*, sv. 3., br. 46, str. 36.) Jure je otac fra Špire (Mile) Andrijanića¹⁸ koji je prvi, a do dandanas, 2015., i jedini svećenik među Andrijanićima.

LIBRINA PISMENOST

Unutar prezimena Andrijanić postoje obiteljska loza Librića. Po čovjeku koji je dobio nadimak Libra jer u svom je vremenu bio, među rijetkim, pismen, ondašnjim i budućim naraštajima dobili su naziv Librići. Također, naziv se sadržao dandanas.

"Mladić je bio slabijeg zdravlja i nije moga obavljati teške poslove koji su u to vreme u Andrijanićin bili svakodnevnički. Rad se sastojao od zemljoradnje, stočarstva, lova i zimi ribolova. Poslali su mladića u susidnu župu, današnje Ružiće, jer nije moga raditi sve te poslove. Tu je služio tadašnjen pratru¹⁹ koji ga je naučio čitat i pisat. Naučio ga je donekle i latinski jezik. Zajedno s pratrom privodio je i stare zapise. Uzporedno je učio i matematiku, a zanima se i za ostale oblike učenja.

¹⁷ Fra Leonardo Radoš rođio se 1. veljače 1868. u Kongori (Duvno). U Franjevački red stupio je 26. studenog 1884., a za svećenika bi reden 15. kolovoza 1890. Niži i srednji nauk učio je u Hercegovini, a viši nauk svršio je u Italiji. Službu kapelana, samostalnog vikara i župnika vršio je po raznim župama u Hercegovini.

Prvi župnik župe Grude postaje 5. svibnja 1895. i obnaša tu službu do 7. srpnja 1901. Kako je bio jaka tjelesna ustroja i krepka zdravlja, zapale su ga župe u kojima je veoma teško vršiti duhovnu pastvu. Malo pomalo, nevolje i naporni rad narušiše čelično zdravlje fra Leonardova. Osobito posljednjih [sic!] 7 godina imao je veoma tešku župu Gorance. Ali može se slobodno reći da je glavnim uzrokom slabim i zimim gotovo neuporabivim župni stan u Gorancima, gdje je zadobio žestoki reumatizam, od kojeg je nakon nekoliko dana teškog bolovanja umro u vojničkoj biljnici [sic!] u Mostaru 16. lipnja 1916. u 48. godini života i 32. godini redovništva. Pokopan je na groblju Šoinovac u Mostaru. U: Marko Dragičević, "Pokojni svećenici – dušobrižnici u župi Grude", Zbornik župe Grude, Župni ured – Grude, Grude, 1995., str. 85.

¹⁸ Fra Špiro (Mile) Andrijanić (Grude 1897. – Pensacoli, Florida 1979.) Među svim, ne tako brojnim redovnicima i svećenicima župe Grude, u pamćenju župljana najviše je traga ostavio fra Špiro Andrijanić, iako je najveći dio života proveo u Americi. Fra Špiro se radio u Grudama 25. veljače 1897. od roditelja Jure i Matije, rodene Corluka. Na krštenju su mu dali ime Mile. U Grudama je stekao osnovno obrazovanje, a gimnaziju je završio na Širokom Brijegu. U novicijat je stupio 1915. na Humcu. Nakon novicijata, filozofski i teološki studij pohađao je u Mostaru, Innsbrucku i Beču. Za svećenika je zaređen u Mostaru 1923. Narednih nekoliko godina, do 1928. proveo je kao župni pomoćnik na Širokom Brijegu, a onda odlazi u Ameriku, gdje ostaje do smrti. Služuje u mnogim mjestima Kustodije: Chicago, St. Luis, Steelton, Sharon itd. Osobit trag ostavio je u hrvatskoj župi Presvetog Srca Isusova u South Chicago (1931. – 1947.) i St. Luisu (1947. – 1968.). Ištice se zauzetošću oko obnove župnih zgrada i prostora te pomaganjem hrvatskih pothvata u Americi.

Iako daleko, ostao je bliz svojoj župi i domovini koju je posjetio prvi put 1964.

Novčano je pomagao izgradnju i uređenje župne crkve u Grudama...

Od godine 1968. fra Špiro živi u franjevačkoj rezidenciji Gulf Breeze na Floridi gdje je i umro 26. ožujka 1979. Četiri dana poslije pokopan je u Chicagu, u groblju gdje počivaju i drugi franjevcii hrvatske Kustodije. U: Marko Dragičević, "Redovnici, redovnice i svećenici iz župe Grude", Zbornik župe Grude, nav. dj., str. 96.

¹⁹ svećeniku

Svi su očekivali da će postat pratar, a posebno njegova mačija koja je potajno težila da se njezino pastorče ne vrati kući u Pešiju. Virovatno je to želila radi svoje dice, jer je ona druga žena njegovu čaći. Ali mladić se vratio u Pešiju s nekoliko stvari koje je ponio s putovanja s pratron, jer su digod negdi i putovali. To su bili: mala neobična klišta, nekoliko turpija i pilica te križeve šta je dobio ko uspomenu od pratra. Najvažnije od svega šta je ponio je stečeno znanje. Vrativši se pod pešijansku gomilu, mora je krenit s novin životon, različitin nego je do tad živio. U to vrime mištani Pešije najviše su živili seockin životon. U takav život mladić se teško uklapa. Ali dositio se kako će lakše moći živit. Neobična klišta iskoristio je za vadit pokvarene zube seljanin, a kako se to radi je pročita u knjigi dok je bio u pratra. Smatra se zubaron u to vrime. Uvik je govorio da je libra jača od motike i brža od puške. I tako ga mištani prozvaše Libron.

Turpije i pilice iskoristio je za pravljenje drveni češljeva. Ti oblika i izgleda se sićaju i današnji stariji ljudi. Češalj je ima široke i uzke zubce koji se koristio čak i za izčešljavanje različiti nametnika iz kose. Pilicon je dava oblik češlju i pila zubce na češlju, a turpijicon je dava lipši oblik češlju, gladio ga."

Tako je Libra, svojim poznavanjima, među prvima spojio proizvodnju i trgovinu.

"Naučivši čitat i pisat, poznavajući latinski jezik, mištanin je zimi čita knjige, a dicu učio čitat. Zimi se nisu obavljali poljoprivredni radovi pa je bilo dosta slobodna vrimena. Ali roditelji nisu znali cinit učenje, a nekad su se i protivili, jer ni sami nisu znali čitat ni pisat pa in to nije ništa značilo, oće li in dica znat čitat i pisat. Kad je iz susidna sela tribalo štagod pročitat, a njivoi pratri nisu imali vrimena, dolazili su Libri."

Vidljiv je Librin spoj različitosti, odnosno poznavanja, vještina, sposobnosti i stavova. Tim je sebi i budućim naraštajima, Librićima, omogućio drukčiji pogled na život. Povezanost je i u činjenici s ponekim današnjim naraštajima Librića koji su se posvetili uslužnim i proizvodnim trgovackim djelatnostima te znanosti.

ILIRSKA PIVČEVINA

Andrijanići dandanas spominju prostor Pivčevinu u Pešiji. Pruža se ispod sela, a obuhvaća oko 400 metara, prema jugu. Za taj naziv veže se predaja koja dopire u daleku prošlost, a naraštajima je poznata priča o njezinu postanku.

"Govori se da su se u vrime stari Ilira na ton mistu održavale borbe pivaca. To je pridstavljalо oblik razonode, ujedno i zabave. Održavale su se tako što se dva pivca stave u ograden prostor, zatin puste i onda se oni bore. Borba je

najčešće trajala do smrti jednog pivca. Pobideni pivac je dobiva nagradu²⁰, a njegov vlasnik je bio cinjen čovik."

Korisno je spomenuti da se zemlja Pivčevina nalazi ispod Andrijanića gomile.

S Pivčevinom je vezana i predaja o obitelji Pivac koji su tu živjeli te smatra se da su dobili prezime po toj zemlji koja je u današnjem vlasništvu Andrijanića. Usmena priča povezana je i s turskom okupacijom ovog područja. Izloženi pod *Turskom sabljom*, kršćani su teško živjeli. Ugnjetavanja i represije bili su dio svakodnevnosti. Turski su okupatori uzimali ondašnjem čovjeku sve što su mogli, željeli ostavljajući mu samo nužno za opstanak.

Obitelj Pivac

"Obitelj Pivac vridno i teško je radila uglavnom na svojoj zemlji Pivčevini dok je njiova malobrojna stoka pasla po obližnjoj sivernoj šumi iznad Andrijanića gomile. Jednog dana dok je Pivčeva žena radila na zemlji, naišla je skupina ajduka koja se kretala prema Imockoj krajini. Vidivši Pivčevu ženu, drskin ponašanjen tražili su od nje da ih donese pit i ist. U stravu za priživljavanje vlastite dice, žena se suprostavila ajducima i rekla: Ako mi od dice već otimlju Turci, ne moraju i ajduci'. Tako se ona odlučno suprostavila skupini, ali vođa skupine joj je ljutito i bisno reka da će ga zapamtit."

Predaja nadalje kaže "kako je na skupinu ubrzo naiša turski glasnik kojeg je skupina ubila, a vođa zapovidio jednon od ajduka da ga baci na zemlju Pivčevinu. Primrak je tuda naiša Pivac te ugleda mrtvo tilo turskog glasnika. Brže je otrča kući da ženi ispriča šta je video. Žena mu je odmah ispričala šta je ona doživila taj dan i šta joj je zapravo vođa ajdučke skupine. Znajući da će bit optuženi za ubojstvo koje nisu počinili, odluče uteći i nešto blaga (stoke) te pobignu u Dalmaciju."

Poznato je da je po ondašnjem turskom zakonu i običaju krivac onaj na čijoj zemlji se dogodilo ubojstvo. Vođa hajdučke skupine je to znao te se na taj način namjeravao osvetiti ženi.

ODLAZAK U JANIČARE

Poznato je da su Turci u vrijeme svoje okupacije na ovim područjima odvodili mušku djecu te ih obučavali i "vojačili" u tzv. janičare. Bili su poput današnjih elitnih postrojbi. Puno je katoličke hrvatske djece dospjelo u janičare.

²⁰ O nagradi nije poznata, sačuvana predaja.

Ondašnjim ljudima, "isječenim" *Turskom sabljom*, okupiranim i ugnjetavanim, nemoguće je bilo oduprijeti se turskoj sili te su različiti turski zapovjednici i vođe roditeljima otimali djecu i odvodili ih u nepoznata područja.

Poznata je predaja o otmici djeteta iz današnje Pešije.

"Kad se Marko vratio is polja Otoka, zateka je uplakanu i ucviljenu ženu. Ona je u suzan govorila kako su in Turci oteli dite. Marko je izbezumljen pita di su otišli. Žena mu reče da su otišli prema Njivetinan²¹. Istog trena je potrča prema Njivetinan. Sav izgubljen i uspuvan priša je Gomilu i u ton trenu se sitio kako nema nikakva oružja."

U to vrijeme Hrvatima katolicima bilo je zabranjeno nositi oružje. Međutim, nedvojbeno je da ga je većina posjedovala.

"Kako Marko nije imao vrimena vraćat se po oružje koje je skriva u škripu blizu kuće, a želio je spasit šta prije dite, trča je dalje. Kad je čuo plač diteta, dograbio je kamen. Ubrzo je naletio na trojicu turski vojnika. Odma je kamenon gađa najbližeg do sebe i pogodio ga u glavu i tako ga usmrtio."

Zbog neodobravanja oružja, "Marko je imao šilo²² na prstenu ruke, pa je drugog Turčina bacio s konja i udario ga zašiljenin prstenom u glavu. Od njega je uzeo sablju i s njon trećen odrubio glavu.

Uvezši svoje dite, požuria je kući. Odma se cila obitelj uputila priko polja Osoja prema Tijaljini pa dalje prema makarskon kraju. Sa sobom su poveli blago koje su imali: nešta ovaca, krava i tele. Tako su tu nastavili živit. Nažalost, Markov sin nije doživio starost. Umro je s nepuni 25 godina od nepoznate bolesti. Turci su godinan tražili Marka i njegove. Kažu i posle sinove smrti."

ZABRANJENA GRADNJA

"Kad su došli Turci na ova područja, svašta su bezobrazna radili jadnon narodu. Bili su sosve²³ naopaki. Em su oduzimali sve šta bi jadni čovik uradia, em nisu ni kuće dali zidat s malteron. Šta in je to smetalo, ko će ti ga znati. Ali u Pešiji je bila jedna kuća koja je napravljena malteron jer je aga u njoj zna digod prinoći. Kažu da se taj aga plašio zmija pa je zato dopustio sagradit tu kuću malteron, da zmija ne more ući u nju."

²¹ Njivetine su ispod današnjeg puta Grude – Posušje.

²² Šilo je naoštreni komad metala.

²³ sasvim, skroz

ANDRIJANIĆA GOMILA I TRNOVAČA

Andrijanića je gomila arheološki neistražena.

"Priča se da su mištani iz Pešije u Njivetinan odlučili napraviti njive, obradivu zemlju da na njoj štagod posade. Ali je tu bilo kamenito, pa su morali prvo očistiti od kamenja za mista na kojin će biti njive. Nešta kamenja su upotribili za prizide, a višak su bacali na Gomilu i pored nje. Tako se Gomila sve više gomilala. Misto na kojen su napravili njive, nazvali su Njivetine. Kasnije su ispod Gomile živili Andrijanići i nazvali je Andrijanića gomila. Na vri Gomile je bio i grob, ali ne zna se čiji je."

Slika 3. Andrijanića gomila, 2015.

Slika 4. Grob na vrhu Gomile, 2015.

Nekadašnja obradiva zemljišta u Njivetinama, danas, 2015., nalik su šumi (Slika 5.)

Slika 5. Njivetine, 2015.

Trnovača je šuma koja je smještena iznad Gruda. Prethodnim je generacijama bila sastavnica njihovih težačkih djelatnosti. Današnjima služi najčešće za ogrijev, katkad i odlazak na izlet. Zašto se zove Trnovača, nepoznato je.

Slika 6. Trnovača, 2015.

Put od Andrijanića gomile do Trnovače

"Od Andrijanića gomile do Trnovače bila je gusta šuma. Bilo je tolko vele drveća da su ljudi odajući s drveta na drvo, mogli doći od Andrijanića gomile do Trnovače i obratno."

Ostatci keramike ispod Andrijanića gomile

"Ispod Andrijanića gomile u zvanoj Dragi, ljudi su pravili prizide da mogu saditi lozu i povrće. Kad su za nji kopali, nailazili su na keramičke predmete."

Ostacima pronađenih keramičkih predmeta nisu posvećivali puno pažnje, pa su ostali neistraženi te pronađeno je izgubljeno.

Također, za Dragu u Andrijanići gomili, vezana je sljedeća predaja.

"Postoji u Dragi jedan veliki kamen. Roditelji su uvik govorili svojoj dici da ne staju na nj jer će past u nesvist ako stanu. Dica su ga se plašila i uvik su ga zaobilazila."

Guvno u Trnovači

"Ne sića se kad je točno napravljeno guvno u Trnovači. Ono je služilo za vršenje žita, a žito se vrlo konjin. Zadije se drvena stožina i za nj se veže konj. Snopovi žita se prospu po zemlji zajedno s plodovinom. Konj se prije vršenja narani zobi. Zob se uspe u zovnicu i natakne mu se na glavu pa on zoblje, da bolje more trčat. Onda se upregne konja, čovik uzme škuriju kojon ga šiba da trči. Konj trči u krug i nogan gazi po žitu. Zrnja se tako odvajaju od stabljike. Vrlo se liti, u sedmon misecu, a konja se puštalo samo jutri jer je tad ladnije. Ako se pusti konja kad je vruće, onda mu se od velika vrčenja u krug – vršenja zagriju potkove i more se zapalit žito. Govori se da je bilo i ti slučajeva.

Kad se vršenje završi, konj se odvodi s guvna, a slamu ljudi odvajaju od zrnja, a zrnja ostaju na guvnu. Odma ili, ako se ne stigne, onda sutradan se zrnja prikupe drvenon lopaton na rpu, pa se zrnja stave u varičak i odvajaju se od plive. Kad se odvoji, stavi se u vriće i nosi se kući, pa po potribi u mlinicu."

Slika 7. Guvno u Trnovači, 2015.

PATKE NA BEČKOM DVORU

Još uvijek u Andrijanićima se pripovijeda o Libriću koji je birajući između dulumu zemlje i puške, odlučio se za pušku. Zašto pušku?

"Zimi su navirale patke na Blato²⁴. Andrijanići su se tako dositili loviti patke i ribu na nekoliko načina. Za ribu su koristili vrše i mrižu. Vrše su pleli od pruća, a mriže su kupovali, a ponekad i minjali sa Špercin. Minjali su je za patke, duvan, vino ili neke druge svoje proizvode. Patke su lovili puškom ili domišljatinom načinom – pomoću plenica. Za lov su koristili i lađe, da se mogu kretati Blatom.

Stari govore da je u to vrijeme na Blatu bilo vele pataka i nikad i nisu mogli pribrojiti. Tako je ulov bio velik. Pošto su Šperci dolazili samo u određeno vrijeme, puno se pataka pokvarilo jer se nisu imale di očuvat. Jedan od Librini naslidnika, kad je putovao prema Njemačkoj, video je u jednom malom mistu kako stanovnici kisele patke u drvenim kantama. Odmah se dositio da se to mora raditi i u njegovoj Pešiji. Kupio je drvenu kantu i donio je kući. Odmah uveče na silu pokaza je kantu i objasnio kako to rade ljudi u tom mistu. Ljudi sa sila su gledali kantu i zaključili da se pravi ko i njive bačve. Među njima je bilo i tesara, pa su odlučili da će napraviti veću kantu – veću kacu. Te godine patke su priplavile Blato i ile sve što se da izisti. Andrijanići su pune lađe dovlačili ulovljeni pataka. Probali su raditi s patkanom kako su to radili u onom mistu. To se radilo ovako: od strževine su napravili kace, a onda su u njih stavljali red sol, red patke i tako redali do vrva. Patki su prvo izvadali utrobu i stavljali je onako zajedno s perijenom. Vidili su da se tako patka neće pokvariti. Šperci koji su dolazili, probali su te patke jer su ih domišljati mištani davale patke za isti i to bezplatno. Nakon nekog vremena, Šperci su se navukli na patke, kupovali i te nosili u svoja mista. Uskoro je posa s patkanom privazišla svu ostalu prodaju.

Jedan od Šperaca je prodao patke bogatom vlastelinu, najvirovatnije iz Dubrovnika koji je to odnio na Bečki dvor. Bečani su se oduševili kiselinom patkanom i tražili su i još. Tako su Andrijanići počeli trgovati kiselinom patkanom s posrednicima koji su i nosili na Bečki dvor te po ostalom Beču i tadašnjoj državi. Drvene kace su sada pravili što veće, tako što su i sastavljali u kućan, podruminjer i drugačije nisu mogli uniti. Neke od njih su bile velike i po nekoliko iljada litara. Pešijani su dovodili majstore koji su pravili bačve i govorili im kako će napraviti kace za patke. Tako su ljudi počeli kupovati sve više pušaka, a sve manje zemlje. Prodaja kiseli patka postala je pravi posao. Nekoliko kuća je imalo i lađe.

Triba spomenit kako se kisela patka spremala iako je imala na sebi perije. Patka se uzme za kljun i jednostavno se i koža i perije zguli. To je bilo lako jer je bila ukiseljena."

Ovakav način "pripreme" pataka u Andrijanićima je neočuvan. Nažalost, i kace za patake, a koje su, zbog veličine, bile u podrumima, dolaskom su

²⁴ Zimi je Imotsko-bekijsko polje često pod vodom. To poplavljeno područje, ispod današnjih Gruda, zove se Blato.

modernizacije "razmontirane" i zauvijek uništene. Rijetki ih pamte iz priča starijih.

Slika 8. Blato zimi, u novije vrijeme

Slika 9. Blato ljeti, 2015.

Plenice

Riječ plenica je ponekim mladim naraštajima u Pešiji potpuna nepoznanica, za razliku od starijih kojima zaigra oko i pojavi se osmijeh na licu. Je li sačuvana i jedana plenica, nepoznato je.

"Kad dođe Blato, s njin dođu i patke. Andrijanići su i lovili sa svoji lađa s puškan. Obično je to jedan plotun – jedna patka ili ako si ima sriće dvi. Plotuni i barut u to vrime su bili skupi, a donosili su i Šperci koji su i kupovali na brodovin.

Andrijanići su vidili da patke rone i na nekoliko metara dubine. Palo in je na pamet postaviti neke zamke jer tako mogu jeftinije doći do patke nego s puškom. Dositili su se napraviti plenice.

Plenica se pravila tako šta se prvo napravi duži konop. Onda se prave ošci²⁵ koji su se sastojali od konjski dlaka isčupani iz repa konja. Konjska dlaka je duga pa se od jedne moglo napraviti više ošaca. Vako napravljeni ošci se vežu za konop, udaljeni jedan od drugog oko 30 centimetara. Na kraju plenice stavi se plovak ko na mriži, tako da pliva po vodi pa se zna di je plenica. Ako više ljudi zajedno ubace plenice u vodu, svaki od nji je imao svoj plovak koji se razlikova jedan od drugog, tako da se zna čija je plenica.

²⁵ omče

Napravljene plenice, slično ko mriže i vrše, puštale su se s lađa u Blato. Obično su se primrak spuštale u vodu. Mogle su tu stat i dva dana. Kad patke zarone pod vodu, ošac od plenice in se zakači za vrat i tako se one ulove. Onda ljudi dođu po njima, isto ko kad se dižu mriže. Tako se lovilo puno pataka i Andrijanići su imali zato vele plenica, a njihov broj računa se po kljunu, dvadeset kljunova, trideset kljunova, šta je značilo mogućnost ulova dvadeset, trideset pataka jednina postavljenih plenica. Brzo su plenice zaminile prijašnji lov puškom.

Mištani su prosipali sirak ko mamac. Sirak se skuva i bude teži od vode pa padne na dno. Na ton mistu di se prospe sirak, stave se plenice. Patke ugledaju sirak, rone za njin i utele u plenice. Tako su Andrijanići postavljali mamce i plenice zajedno. Spreci su i zvali ribarin pataka."

Plenica je postala sastavnica ondašnjih Andrijanića, odnosno neizbjegjan dio života. Očevi su sinovima ostavljali u nasljeđstvo i plenice. U godinama gladi sirak je, između ostalih, bio hrana pri ruci. Dolaskom Blata te potapanjem sirkia, i nadalje ih je hranio kao mamac za patke. Njihova domišljatost je ujedno i njihov opstanak.

Povezanost između Beča i Andrijanića se nadzire. Činjenica je da je puno Andrijanića u novije vrijeme proboravilo na privremenom radu u Austriji, a poneki zahvaljući tom uživali i austrijske mirovine.

SIRAK I PROSO U GLADNIM GODINAMA

Andrijanića je zemlja rasprostranjena većinom od Raškog polja do brda Osoja. Sjever pokrivaju šume i niski grmovi. Na jugu su obradiva zemljišta koja nose poseban naziv Otok.

"Zimi Blato prikriva dio Imocko-bekijskog polja. Kad Blato prikrije voda, ostaje mala uzdignuta površina i to se zove Otok."

Slika 10. Otok, 2015.

Mještani su, kroz vrijeme, cijelo to područje nazvali Otok. Iz njega su Andrijanići mukotrpnim radom crpili hranu, odnosno prehranjivali obitelji.

Međutim, u tom vremenu česte su bile "godine gladi". Prema predajama, postoji nekoliko uzroka.

"Zbog turskog arač nastajale su godine gladi. Stari su uvik govorili da je godina duga, a berba jedna. Turci su dolazili i uzimali kolko su tili. Takvin njiovin otimanjen nije se mogla priživit cila godina. Zato se često govorila izreka: Izidoše Turčini."

"Blato je uzrokovalo glad jer dođe rano, a ode kasno. Često je prikrivalo sve šta se posijalo. Ljudi su sijali: kuruz, proso i sirak. Nenadno dođe Blato i sve potopi. Najčešće to bude u jesen, kad su velike kiše. Tako ljudi ostanu gladni. Tek kasnije su se dositili da radi tog dođu nekad i patke, pa su i počeli loviti ko i ribu koju su izbacivale rike iz zemlje. U vrime lovljenja pataka i riba nije bilo gladi."

Sirak je žitarica koja je najčešće bila stočna hrana. Kada ponestane žitarica poput kukuruza i pšenice, upotrebljavao se i za kruh. Sijao se zbog brze vegetacije. Međutim, Blato je katkad bilo brže od njegova sazrijevanja.

"Kad sirak sazrije, onda se srpon poženje i poveže se u snopove. Doneće se na guvno i tu se mlati od dasku. Plod opane, pa se izredi tako što će se uspe u varićak²⁶ i čeka se da pune vitar jer se tako odvajaju zrnja od plive. Kad se to završi, stavi se u vriću i takav sirak se samelje i dobije se brašno od koga se pravio sirčen kruv. Nekad je stabljika sirka služila i za pošivanje pokrova kuća."

"Stari su kazivali da je glad nastajala zato što su pojili sime. Rane je nestavalo i jedino što je ostalo bilo je sime. Moralo se birat: ili će dica biti gladna odma ili će ist sime u nadi da će kasnije nekako doći do rane. Nekad se nije moglo doći tako lako do simena, pa se nije imalo što posijati. Tako se glad duljila. E tada je bilo najteže; dica su civilila, a nije imalo štagod dat za ist. Gledalo se kad će se zadnje blago poist."

Današnjim mladim naraštajima je nerazumljivo kako je u Hercegovini bilo situacija gladi, s obzirom na blagu klimu i puno sunčanih dana, bogatstvo rijeka i ponornica, vode te s relativnom obradivom zemljom. Stariji na taj upit jasno odgovoraju; kad im je nedostajalo hrane, pojeli su sjeme koje je namijenjeno za sijanje iduće godine. Tako nisu imali što posijati, a zemlja je ostajala pusta. Također, zbog istog uzroka, pojeli bi zadnje izvore životinjske prehrane.

²⁶ Varićak je veća, okrugla, drvena posuda, oko 10 kilograma.

PONOR KOLOVRATA

Dandanas se u Pešiji priča o ponoru Kolovrata. Stariji govore da se nalazi ispod Šimića kuća, pored krivine Abudina okuka, rijeke Matice. Postoje dvije predaje o njegovu nazivu.

Prema jednima "dobio je naziv po velikin vrtložnin krugovin koji se stvaraju prilikom usisavanja vode u ponor". Drugi kažu "nazva se po svojoj veličini koja je mogla progutat cila kola zajedno s konjen". Budući da se tada često isticalo da se "mora pazit da čovik ne slomi vrat", spojili su kolo i vrat, jer prema predaji u njemu su istovremeno "mogli nestat: čovik, kola i konj".

"Kad nađu kiše i krene voda od Prološca i Grudan, Kolovrat se probudi i počne gutat vodu. Silan je to bio ponor. Ljudi koji okolo žive pričali su da su se sinije tresle od gutanja Kolovrata, a on je urlika. Dica su ga se plašila. Kolovrat je progutava svu vodu i tada Otok i Baran nisu bili pod vodon, a ljudi su mogli obrađivat zemlju i pripremat je za sadnju, sijanje."

Sa sigurnošću se ne može utvrditi što se dogodilo s Kolovratom i zašto je "zatrpan". Prema predaji "ondašnji ajduci iz ovi krajeva i Dalmacije stržovin su gredan i volovskon kožon te pomoću zemlje zatriali Kolovrat".

Na upit zašto su to učinili, stariji govore da se generacijama prepričava da su to "uradili ajduci da mnogobrojna turska vojska i njivoi konjanici ne mogu prolazit poljen, nego se moraju verat po brdu i kamenjaru, a tu bi i među klancin olako dočekali i napali ajduci".

Postojeća je i predaja da se "zatrpanjanjen Kolovrata štitio Beč te da je ovi kraj bio prva linija obrane ondašnje Europe". Također se pripovijeda da je Kolovrat napajao mlinice u Tučepima.

"Vodu je guta Kolovrat i izbaciva je u Primorju, Tučepin, a oni su vodon vrtili mlinice. Kad su ajduci zatvorili Kolovrat, nesti i vode u Tučepin, a mlinice nisu mogle više radit."

S navedenim se povezuje i kazivanje starijih koji su bacali "sirčinu", odnosno ostatke sirkia svezane u snopovima, a mlinari i ondašnji stanovnici Tučepa govorili su da "iz vode iskaču snopovi svezane slame sirkia". Zanimljiva je usporedba s današnjim istraživanjima krških ponornica gdje se koristi način ubacivanja ekološke boje prateći tok vode, odnosno povezanost različitih rijeka u njihovu poniranju, povezanosti te izranjanju iz zemlje.

Međutim, zatvaranje Kolovrata donijelo je poteškoće stanovnicima Pešije, Gruda. Budući da nije mogao više preuzimati vodu, potopilo se cijelo grudsko polje, osim Otoka. Poznato je da se u to vrijeme "živjelo" od obradive zemlje, pa je zatvaranje Kolovrata prouzročilo egzistencijalne poteškoće.

U kratkom razdoblju, unutar 24 sata, voda je prekrivala cijelo grudsko polje. Stanovnici Pešije su imali velike površine zemlje, upravo, u polju, pa su početkom 20. stoljeća odlučili Klovrat vratiti u prvotnu funkciju.

"Skupilo se nekoliko Pešijana i odlučili su iskopat Klovrat. Odredili su di se Klovrat nalazio i kopali su sedan metara učetvrt. Zemlja se runila, a i alat in je bio slab. Teško je to išlo. Puno se ručaka tu donilo. Morali su ga čak i širit. Priča se da su došli skoro na 20 metara i tu je zemlja tutnjala, šta je značilo da je Klovrat blizu i triba još samo malo. Računali su da će to brže završit, pa su ušli kasno. Jednu noć došla je kiša i nije pristala četri dana. Sve je bilo potopljeno, od Prološca do Barana. U lito kad je Blato prisušilo, Klovrat je bio zatvoren i nikog ga više nikad nije kopa."

Na upit zašto nitko nije pokušao daljnje kopanje Klovrata, mještani Pešije odgovaraju da je "bilo unosnije i isplativije loviti patke i ribu, nego sijat sirak".

Probijanjem tunela iz Drinovaca prema Peć Mlinima i rješavanjem dijela vode, koja je potapala grudsko polje, Klovrat je zaboravljen.

Postavlja se upit: što bi se dogodilo kada bi se Klovrat modernom mehanizacijom i strojevima otvorio? Ako su navedene priče istinite, zaključuje se da današnjeg Blata ne bi bilo, a područje Tučepa s novoizgrađenim objektima zimi bi se ugrozilo snagom Klovrata. "Klovrat bi ponovo zagrmio."

NEPRESUŠENI BUNAR

Zimi je "polje" ispod Pešije najčešće poplavljeno. Stari govore da je dio Pešije prožet ponornicama. Međutim, stanovnici Pešije su ljeti išli po nekoliko kilometara i donosili vodu, a najčešće s bunara zvanog Topala, što su činili i ostali žitelji današnjih Gruda. Stjepan Andrijanić-Ćipana, kao dvadesetogodišnji mladić, s bratom Matom razmišljao je o kopanju bunara bogatog vodom.

"Na početku je Stjepan razmišlja kako će postići širinu i dubinu bunara jer nije ima nikakva iskustva o izgradnji. Susidi su ga odvraćali i govorili da to nema smisla jer se liti sva voda povuče i popiju je ponori."

Unatoč tom, Stjepan je sve više težio svojoj namjeri.

"O ton je priča i sa svojin rodijakon Mirkon. Sasvin slučajno je upozna čovika koji se razumio u bunarske izvore i on mu je objasnio kako će pronaći pravu vodenu žilu. Stjepanu je taj čovik objasnio da triba uzet komad stakla, zatin ga zakopat u zemlju i ostaviti priko noći. Ako staklo orosi, onda je tu voda. Šta više orosi, to više vode ima. Da ga susidi ne ismiju, Stjepan je primrak uzeo komad stakla koji je skinio sa svog prozora i na svojin njivan zakopava u zemlju, a u rano jutro ga je vadio. Najbolju rosu je pokazala njiva Pivčevina. Stjepan ju je zatin prigledava metar po metar. Uvirio se da je staklo najviše

orosilo u najdonjen dilu Pivčevine. Kad se već nekoliko puta uvirio, to je ispri povida bratu Mati i rodijaku Mirki jer ćeće nije ima, umro je. Brat i stric su bili sumnjičavi. Ali Stjepan nije želio odustat te je rekao da će kopat bunar ako triba i sam. Na kraju su i nji dva pristali i s nekoliko muški iz sela koji su tad bili na nadnici, zajedno krenili u iskopavanje bunara. Već nakon nekoliko metara nestalo je zemlje crljenice, a ukazala se zemlja gnjila. Kad su došli na oko pet metara, pokazala se i prva voda. Oprezno su nastavili kopat dalje. Već na šestom metru, buknila je voda. Tako više nisu morali kopat ni centimetra. Voda je ubrzo ispunila cili bunar. To je bilo 1934. godine. Stjepan, Mate i Mirko odlučiše da će to bit njiov zajednički bunar, a da će ga moći koristit i ostali ljudi ako ne prisuši. Nazvaše ga Ćipanin bunar."

Od 1934. Ćipanin bunar, dandanas, nije nikad presušio. Zimi prelazi svoj vrh i teče putem sve do kasnog proljeća. Iako je dubok samo šest metara, mještani su ga koristili za raznovrsne životne potrebitosti vidjevši njegovu nepresušenost. Susjedi su iskopali i bunar udaljen oko 70 metara zapadno, koji je duplo dublji i širi, ali ljeti presuši. Također, mještani su iskopali drugi bunar, oko 100 metara od Ćipaninog, ali presuši ljeti. Stjepan im je govorio o potrebitosti stakla, njegovoj uporabivosti u najvrućim danima, odnosno svom načinu pronalaska vode. Neiscrpni je bunar izvor života već 81 godinu.

Slika 11. Bunar na Pivčevini, 2015.

ZAKLJUČAK

Usmene su priče sastavnice života prošlih, sadašnjih i budućih naraštaja. Pomoću pjesme i priče čovjek je iskazivao svoju radost, poteškoće, osjećaje i potrebitosti svoga bića. Narod ih otpjevao, ispričavalo, a istraživači zapisuju povijest domaćega čovjeka, odnosno njegovu kulturnu, društvenu i političku situaciju.

U zapadnohercegovačkim mjestima, primjerice Grudama, usmena se književnost temelji uvelike na ikavici i takva treba opstajati. Pratila je čovjekovu svakodnevnost, hranila i zacijeljivala dušu. Poneke su priče ostale samo u srcima i zapisane u glavama naših starijih.

Puno predaja na grudskom području nikad neće ugledati svjetlo dana jer su izumrle zajedno s njihovim kazivačima. Nezapisivanjem, poneke ispričavajući su zaboravljene te ih je poteško i djelomice prepričati, a tim i zapisati. Pomalo žalosno, jer u njima je sadržano bogatstvo naroda.

Želja je starijih, zasigurno, nezaboravnost njihova vremena, te ga poručuju "s kolina na kolino". Stoga, potrebitosti su predaja zaživjeti među sadašnjim i budućim naraštajima.

U predajama su sadržajnosti djedovina. Njihovim poznavanjem, upoznaje se i druži sa životom predaka. Sjećanja na *didove riči* putuju do srca, polako i tihu, te glasno i jasno izražavaju svoje bogatstvo.

Današnjim mladim naraštajima nezamisliv je, a katkad i nejasan nekadašnji život starijih. U njihovim tijelima, ulogama većinom bi se izgubili. Domisljatosti kod starijih su neizostavne, za razliku od današnjice gdje s modernom tehnologijom čovjek je, sve više, automatiziran. Svaka i stvarčica koju su posjedovali, bila je svrhovita za životne potrebitosti.

Pomala je zainteresiranost za njihovim pričama iz prošlosti. Često su popraćene ravnodušnosti, jer su možda naizgled beskorisne u suvremenosti. Pogrešnost je u takvim mislima jer u predajama su, kao i u drugim žanrovima usmenih priča, postojanost i dičnost. Čovjekova je potrebitost promicanje i cijenjenost baštine.

Usmena je književnost bitna i za umjetnost riječi, i za umjetnost života. Stoga su promicanje, cijenjenost i dičnost njezine neizbjegljivosti.

LITERATURA

Andelić, Pavo, *Usmene epske pjesme iz Neretve kod Konjica*, Hrvatski leksikografski institut Bosne i Hercegovine – Mostar, Mostar, 2006.

Bošković-Stulli, Maja (ur.), *Usmene pripovijetke i predaje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Botica, Stipe (ur.), *Usmene lirske pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

Botica, Stipe, "Hrvatska usmenoknjiževna baština u suvremenim zapisima", *HUM*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, prosinac 2006., sv. 1., str. 31.-58.

Čubelić, Tvrko, *Usmena narodna dramaturgija – važna komponenta u hrvatskoj dramskoj književnosti*, hrcak.srce.hr/file/150272 (21. travnja 2015.).

Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007/08.

Dragičević, Marko (ur.), *Zbornik župe Grude*, Župni ured – Grude, Grude, 1995.

Mimica, Ivan, "Usmeno pjesništvo porječja Krke u knjigama velike edicije, Hrvatske narodne pjesme Matice hrvatske", *Titius*, god. II. (2009.), br. 2, str. 135.-150.

Stojić, Miljenko, *Dobro jutro, kolonijo*, DHK HB, Mostar – Zagreb, 2006.

Zečević, Divna, *Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode*, hrcak.srce.hr/file/62541 (12. svibnja 2015.).

Prof. Dominika Andrijanić

LEKSIK PREZIMENA GORICE I SOVIĆA 1948.

Leksik prezimena Gorice i Sovića, naseljenih mjesta u općini Grude, nastao je na temelju dva sveska Knjige državljanova Sovići, koji su napisani po podacima općeg popisa stanovništva na području FNR Jugoslavije obavljenom 15. ožujka 1948. od strane Državnog statističkog ureda Savezne planske komisije.¹

Ovaj uradak nastao je po uzoru na *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, koji su 1976. izdali Institut za jezik i NZMH Zagreb, a uredili dr. Valentin Putanec i dr. Petar Šimunović.²

Abecedni popis prezimena po naseljenim mjestima Gorica i Sovići sadrži podatak o tome u kojem se od ova dva mesta dotično prezime nalazi, te se uz svako prezime navodi broj koji označava koliko je nositelja toga prezimena u tom mjestu. Prezimena sam akcentuirao.

Leksik prezimena Gorice i Sovića ima cilj predstaviti javnosti dio povijesne antroponomije općine Grude i Hercegovine, o čemu do sada skoro da nije ništa napisano.

B

BÀZINA, Sovići – 63

BÈNOVIĆ, Sovići – 43

BÍŠKO, Sovići – 60

BÒBAN, Gorica 8, Sovići – 313

BÒGUT, Gorica 3, Sovići – 90

BÒŠNJAK, Gorica 32, Sovići – 65

BÙŠIĆ, Gorica 293, Sovići – 17

C

CRNÒGORAC, Sovići – 27

¹ KNJIGA DRŽAVLJANA NARODNE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE MJESENOG NARODNOG ODBORA SOVIĆI, sv. I., str. 1. – 300. i sv. II., str. 1. – 90., Matični ured Sovići.

² LEKSIK PREZIMENA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE HRVATSKE, Institut za jezik i NZ MH, Zagreb, 1976.

Č

ČÚLJAK, Soviči – 76

ČÙTURA, Gorica – 5

Ć

ĆÀVAR, Soviči – 7

F

FÀBIJAN, Gorica – 6

G

GÁLIĆ, Gorica – 311

GRÌZELJ, Soviči – 282

GRÙBIŠIĆ, Gorica – 13, Soviči – 91

J

JÀSAK, Gorica – 22, Soviči – 25

JÉLIĆ, Soviči – 37

JÚRIĆ, Soviči – 15

JÙROŠ, Gorica – 2

K

KAPÙRAL, Gorica – 44

KÉŠIĆ, Soviči – 9

KNEZÒVIĆ, Soviči – 16

KÔRDIĆ, Gorica – 4

KÒZINA, Soviči – 18

L

LÀNDEKA, Soviči – 11

LÈVENTIĆ, Soviči – 7

LÒGARA, Soviči – 19

M

MÁRIĆ, Soviči – 5

MÀRKIĆ, Gorica – 15

- MÂRTIĆ**, Sovići – 11
MEDVÍDOVIĆ, Gorica – 5
MÌKULIĆ, Sovići – 32
MILÍĆEVIĆ, Sovići – 52
MÌSIR, Sovići – 81

P

- PARÀDŽIK**, Gorica – 79
PÉJIĆ, Sovići – 327
PÈTROVIĆ, Sovići – 1
PLÉJIĆ, Gorica – 23
POLÙNIĆ, Gorica – 26
PRLIĆ, Sovići – 264

R

- RÓSO**, Sovići – 2

S

- SÁBLJE**, Sovići – 20
SLÌŠKOVIĆ, Sovići – 34
SÓLDO, Sovići – 59
SÒSA, Gorica – 47
SPÁJIĆ, Sovići – 6
STÍPIĆ, Sovići – 7
SÚLIĆ, Sovići – 30

Š

- ŠÍMIĆ**, Sovići – 195

T

- TÙCAK**, Sovići – 25

V

- VÌDOVIĆ**, Gorica – 4
VLÀŠIĆ, Sovići – 347
VLÀŠIĆ – ÀMBROŽIĆ, Sovići – 56
VÓKIĆ, Sovići – 34

VRÀNJEŠ, Sovići – 7

VÚLIĆ, Sovići – 43

Z

ZÓRIĆ, Sovići – 64

Ž

ŽIVIĆ, Sovići – 5

Kako vidimo iz abecednog popisa prezimena u naseljenom mjestu Gorica zastupljeno je 19, a u Sovićima 45 prezimena. Zanimljivo je da samo šest prezimena susrećemo u oba naselja, *Boban*, *Bogut*, *Bošnjak*, *Bušić*, *Grubišić* i *Jasak*, iako su ova dva susjedna mjesta kroz dugogodišnju povijest dijelila istu sudbinu i uvijek bila naslonjena jedno na drugo. Prezime *Fabijan* je vezano za državnog zaposlenika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koji se uvjencao u Goricu. Prezime Roso, koje je evidentirano u Sovićima, vezano je za osobu koja se uvjencala s Drinovačkog Brda. Oba navedena prezimena su izumrla.

Prigodom istraživanja i izrade *Leksika prezimena Gorice i Sovića 1948.* obradio sam i statističke podatke koji bi trebali biti zanimljivi statističarima. Naime, kako su Knjige državljana Sovići (sv. I. i sv. II.), nastale na temelju općeg popisa stanovništva FNR Jugoslavije, došao sam do brojnih podataka o broju i spolu upisanih u spomenute knjige, što je vidljivo iz priloženih tabličnih pregleda.

TABLICNI PREGLED ZA NASELJENO MJESTO GORICA

BROJ	PREZIME	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
1.	BOBAN	2	6	8
2.	BOGUT	-	3	3
3.	BOŠNJAK	18	14	32
4.	BUŠIĆ	145	148	293
5.	ČUTURA	2	3	5
6.	FABIJAN	1	5	6
7.	GALIĆ	162	149	311
8.	GRUBIŠIĆ	7	6	13
9.	JASAK	8	14	22
10.	JUROŠ	-	2	2

11.	KAPURAL	20	24	44
12.	KORDIĆ	1	3	4
13.	MARKIĆ	6	9	15
14.	MEDVIDOVIĆ	2	3	5
15.	PARADŽIK	40	39	79
16.	PLEJIĆ	10	13	23
17.	POLUNIĆ	11	15	26
18.	SOSA	25	22	47
19.	VIDOVIĆ	2	2	4
Ukupno		462	480	942

TABLIČNI PREGLED ZA NASELJENO MJESTO SOVIĆI

BROJ	PREZIME	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
1.	BAZINA	25	38	63
2.	BENOVIĆ	17	26	43
3.	BIŠKO	30	30	60
4.	BOBAN	157	156	313
5.	BOGUT	49	41	90
6.	BOŠNJAK	38	27	65
7.	BUŠIĆ	8	9	17
8.	CRNOGORAC	13	14	27
9.	ČULJAK	39	37	76
10.	ĆAVAR	4	3	7
11.	GRIZELJ	136	146	282
12.	GRUBIŠIĆ	42	49	91
13.	JASAK	13	12	25
14.	JELIĆ	16	21	37
15.	JURIĆ	8	7	15
16.	KEŠIĆ	5	4	9
17.	KNEZOVIĆ	10	6	16
18.	KOZINA	8	10	18
19.	LANDEKA	4	7	11
20.	LEVENTIĆ	5	2	7

21.	LOGARA	7	12	19
22.	MARIĆ	3	2	5
23.	MARTIĆ	5	6	11
24.	MIKULIĆ	18	14	32
25.	MILIĆEVIĆ	27	25	52
26.	MISIR	30	51	81
27.	PEJIĆ	155	172	327
28.	PETROVIĆ	-	1	1
29.	PRLIĆ	134	130	264
30.	ROSO	-	2	2
31.	SABLJE	7	13	20
32.	SLIŠKOVIĆ	12	22	34
33.	SOLDΟ	28	31	59
34.	SPAJIĆ	3	3	6
35.	STIPIĆ	3	4	7
36.	SULIĆ	14	16	30
37.	ŠIMIĆ	92	103	195
38.	TUCAK	10	15	25
39.	VLAŠIĆ	165	182	347
40.	VLAŠIĆ – AMBROŽIĆ	27	29	56
41.	VOKIĆ	20	14	34
42.	VRANJEŠ	2	5	7
43.	VULIĆ	20	23	43
44.	ZORIĆ	31	33	64
45.	ŽIVIĆ	2	3	5
Ukupno		1442	1556	2998

Kada usporedimo statističke podatke za Goricu i Soviće popisanih po općem popisu stanovništva FNR Jugoslavije od 15. ožujka 1948. i po popisu državljana nekoliko mjeseci kasnije, iz priloženih tabličnih pregleda možemo primijetiti da se brojni podaci o ukupnom broju muških i ženskih osoba ne podudaraju, kao ni ukupni broj stanovnika. Kako su razlike male, odnosno zanemarive, nisam ulazio u razloge tih odstupanja. Tek, jedan od razloga su broj novorođenih, oženjenih, udanih i umrlih od popisa stanovništva do popisa državljanata.

TABLICIČNI PREGLED PO KNJIGAMA DRŽAVLJANA

NASELJENO MJESTO	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
GORICA	462	480	942
SOVIĆI	1442	1556	2998
UKUPNO	1904	2036	3940

TABLICIČNI PREGLED PO POPISU STANOVNIŠTVA 1948.³

NASELJENO MJESTO	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
GORICA	473	490	963
SOVIĆI	1427	1555	2982
UKUPNO	1900	2045	3945

TABLICIČNI PREGLED PO POPISU STANOVNIŠTVA 1991.⁴

NASELJENO MJESTO	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
GORICA	384	411	795
SOVIĆI	1331	1333	2664
UKUPNO	1715	1744	3459

Bilo bi potrebno da se pripremi i objavi leksik prezimena za cjelokupnu općinu Grude, koji bi umnogome pridonio poboljšanju antropologičke građe s ovih neistraženih hrvatskih prostora za buduće radeve iz ove oblasti.

I na kraju donosim sljedeći podatak o naseljenim mjestima Gorica i Sovići.

Zemljopisne koordinate: Gorica 43°25'N 17°17'E;⁵ Sovići 43°24'N 17°20'E.⁶

Vlado Bogut

³ KONAĆNI REZULTATI POPISA STANOVNIŠTVA OD 15. MARTA 1948. GODINE, knj. 1., STANOVNIŠTVO PO SPOLU I DOMAĆINSTVA, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1951., str. 329.

⁴ STATISTIČKI BILTEN, br. 257., POPIS STANOVNIŠTVA, DOMAĆINSTAVA/KUĆANSTAVA, STANOVA I POLJOPRIVREDNIH GAZINSTAVA 1991., STANOVNIŠTVO PO NASELJENIM MJESTIMA, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 1998., str.127 i 128.

⁵ [https://hr.wikipedia.org/wiki/Gorica_\(Grude,_BiH\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Gorica_(Grude,_BiH)). Čitano: 7. listopada 2015.

⁶ [https://hr.wikipedia.org/wiki/Sovi%C4%87i_\(Grude,_BiH\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Sovi%C4%87i_(Grude,_BiH)). Čitano: 7. listopada 2015.

OD JEDNE ZLATNE I ŠEST MLADIH MISA DO JEDNE ZLATNE (uz zlatomisničko slavlje don Slavka Majića)

Uvijek se dobro prisjetiti te izuzetne nedjelje, 11. srpnja 1965. godine, u župi Drinovci. Tada je nekoliko tisuća vjernika sudjelovalo u sv. misi kojom je mons. don Andrija Majić, st. (1892 – 1978), župnik, apostolski protonotar i biskupski provikar slavio svoj zlatni jubilej, a šestorica Drinovčana su zajednički slavili svoju Mladu misu. Zasigurno je taj dan bio jedan od onih posebnih dana u životu zlatomisniku don Andriji i mladomisnicima: o. Petru Šimiću, (1938 – 2009) salezijancu, fra Teofilu Majiću, (1937.) franjevcu konventualcu i biskupijskim svećenicima don Miljenku Majiću (1940 – 1988), don Milanu Majiću (1938 – 2002), don Srećku Majiću (1939 – 2014) i don Slavku Majiću (1939.) ali je ostao zapisan i zapamćen i kao poseban i neponovljiv dan u vjerničkom životu župe Drinovci, cijele Hercegovine pa i čitavog hrvatskog naroda. Tada su čak njih šestorica iz jedne relativno male župe, s apostolskim blagoslovom poslana u svijet naviještati Evanđelje služeći ljudima i Gospodinu.

Pedeset godina poslije, svečanu Zlatnu misu u rodnim Drinovcima služio je samo don Slavko Majić Perijin. Četvorica od onih mladomisnika: don Milljenko, don Milan, o. Petar i don Srećko ne doživješe na ovom svijetu taj izuzetni jubilej, a fra Teofil je zbog narušenog zdravlja svoj obilježio tiho među svojom samostanskoj subraćom. Don Slavko je u nedjelju, 12. srpnja 2015. god. uz svesrdnu potporu župnika i koncelebraciju petnaestak svećenika sumještana i gostiju, u prepunoj župnoj crkvi sv. Mihovila predvodio misno slavlje zahvaljujući Bogu na ovom prekrasnom daru. Nadahnutu propovijed je na izričitu zlatomisnikovu zamolbu održao je prof. dr. fra Ante Akrap, franjevac Provincije Presvetog Otkupljenja, njegov kolega i suradnik iz hrvatske katoličke misije u Stuttgartu i Sindelfingenu.

Da, sve je bilo ugodno svečano jer je uz brojnu don Slavkovu rodbinu, (Slavko je jedno od desetero djece) susjede i prijatelje slavlju nazočila i oveća

grupa njegovih župljana iz Njemačke, a njegovu pozivu su se odazvale i skoro sve još živuće drinovačke kolege i kolegice iz pučkoškolskih dana. Sve je prštaло od sjećanja, uspomena i srdačnih čestitka.

I unatoč svemu sve bi to bilo brzo zaboravljeni, jer smo mi inače skloni brzom zaboravu i podcjenjivanju svega i svačega, a u Drinovcima je uistinu bilo i puno većih jubileja (fra Bazilije Pandžić i don Vlado Tomas su doživjeli i sedamdesetu godišnjicu svećeništva) i obljetnica, da nisu za uho zapeli neki statistički podaci i neki detalji iz don Slavkova pedesetogodišnjeg svećeničkog života koji tjeraju na promišljanje i ne daju se baš tako brzom zaboravu.

Don Slavko će tako svesrdno naglasiti da je:

- krstio više od 1400 djece i oko 20 odraslih te im po biskupovoj punomoći podijelio i Svetu krizmu, krštavao i vjenčavao ljude iz četrdesetak nacija,
- prvu svetu pričest podijelio i slavio s oko 1600 dječaka i djevojčica,
- ispovjedio preko 25000 vjernika od toga dvadesetak tisuća naših Hrvata na radu u Njemačkoj,
- vjenčao preko 400 parova,
- obavio preko 700 sprovoda,
- svakog četvrtka posjećivao bolesnike u bolnici, svakog prvog petka u mjesecu bolesnike kod kuće – oko 20 000 posjeta, a nemali broj bolesničkih pomazanja podijelio je i iza pola noći,
- održao je preko 4000 sati vjeronauka osnovnoškolcima i srednjoškolcima,
- više od 23 godine je bio duhovnik i ispovjednik časnih sestara od Bezgrešnog začeća s Danče, koje su djelovale u Stuttgartu i Ludwigshafenu.
- misio je i dijelio svete sakramente u više od 150 crkava: u Herceg- Bosni, Hrvatskoj, Italiji, Austriji, Njemačkoj, Švicarskoj, Belgiji, Francuskoj, Engleskoj, Americi, Kanadi, a pored materinjeg hrvatskog propovijedao na talijanskom, njemačkom i engleskom jeziku,
- u četrdesetak crkava slavio ekumenske službe Božje (najčešće vjenčanja) s župnicima i župnicama Evangeličke crkve a jednom u Engleskoj i u anglikanskoj crkvi.

Uh, kad bi pri ovom nabranju i pomislili koliko je samo ljudi sreо, u koliko očiju i duša zavirio, koliko molitvi, želja i pozdrava ili pak problema, pritužbi i grijeha čuo bilo bi to prosto nevjerojatno, nepojmljivo veliko i zasigurno bi otvorilo nove vidike o kompleksnosti čovjekova života i o iznimnoj zahtjevnosti svećeničkog poziva.

Naravno da su sva šestorica tadašnjih mladomisnika od svojih starješina dobili svoje prve svećeničke dužnosti, pa nakon njih nove teže i složenije, pokušavajući ih obavljati sukladno svojim svećeničkim zavjetima, svojim duhovnim talentima

i tjelesnim mogućnostima. Don Slavkov svećenički put bio je poprilično netipičan i poseban. Kao svećenik dubrovačke biskupije, najprije je poslan za župnika u Pumpnat i Ročište na poprilično vjerski zapuštenu Korčulu. Ondje je u poprilično ateističkom okružju ponovno okupio i potaknuo ljude vjerne Bogu, iako je tamo, nakon skoro zaboravljene ružne torture u JNA ponovno osjetio ruku komunističke UDBE. Ona ga je, po njegovu kazivanju, više ili manje čvrsto stiskala sve do raspada Jugoslavije i demokratskih promjena u Hrvatskoj. Početkom sedamdesetih je upućen u Rim gdje je na papinskim sveučilištima Gregorijani i Angelicum magistrirao teologiju i crkveno pravo. Zbog druženja sa don Ivanom Tomasom u Zavodu sv. Jerolima u Rimu pri dolasku kući svaki put je prolazio mučnu torturu UDBE.

Kod pripreme doktorske disertacije naglo obolijeva i poslije neuspjele operacije u Rimu ide na seriju operacija u Njemačku. Pošto nije imao nikakva zdravstvenog osiguranja, na poziv njemačkog biskupa Mosera, a uz dopuštenje svoga dubrovačkog biskupa Butorca, don Slavko prelazi u njemačku biskupiju i uz nastavak liječenja počinje svoj dugogodišnji pastoralni rad u brojnim njemačkim župama. U okružju brojnih poznanika i prijatelja vjernika, u još uvijek veoma pastoralno aktivnoj mirovini u župama oko Aachena u Njemačkoj, dočekao je svoj zlatni jubilej svećeništva.

Prije pada komunizma bijaše članom, a u dva mandata i dopredsjednikom Hrvatskog Svjetskog kongresa (HSK) za Njemačku, a tijekom Domovinskog rata istakao se karitativnim djelovanjem i skupljanjem pomoći za prognane Hrvate. Don Slavko je uvijek bio čvrst oslonac svojoj tragedijama ranjenoj obitelji, zamjenska očeva ruka, podupiratelj i savjetodavac bratovoj i djeci sestara koja spletom okolnosti i gorke sudbine prerano ostadoše bez svojih očeva.

- Nagradi ga Gospodine za sva dobra djela koja je učinio u svom polustoljetnom svećeničkom životu, a blago mu sudi za sve propuste, grijeha i eventualne posrtaje pred brojnim izazovima i napastima kojima je kao svećenik bio izložen na ovom današnjem varljivom svijetu. Daj mu Bože dobrog zdravlja i još puno godišnjica! – lijepo, uz srdačne domaćinske pozdrave, reče drinovački župnik fra Božo Milić. Doista, doista, pa tko tako dobro kao dragi Bog, stvoritelj i pravedni sudac poznaje čovjekovu dušu, čovjekova dijela i čovjekov put.

Naravno da bi i svećenički put svih šestorice ondašnjih mladomisnika mogao ispričati vrlo zanimljivu, svevremensku, poučnu priču kakva je i don Slavkova. O, kako je bilo zanimljivo na svečanom ručku gledati srdačno čavrljanje, već podobro ostarjele, one ratne drinovačke djece koja su u poratnim godinama nakon pučkoškolke u Drinovcima, i gola i bosa, i gladna i žedna, po mraku, blatu, kiši, studeni i žezi pješice gazili desetine kilometara brda i polja do osmoškolke u Sovićima. Nije im sve to smetalo da generacijski

ovdje nazočni: don Slavko dogura do svog zlatnog svećeničkog jubileja, Mile sve do ministra Herceg - Bosne i predsjednika Vlade BiH, Stipe do ravnatelja Gimnazije u Grudama, Dobra i Iva do istaknutih zdravstvenih djelatnika u Sarajevu i Zagrebu, Zora do državne službenice u Širokom Brijegu, Marinko do uspješnog gospodarstvenika u Beču, - da ne nabrajamo umrle i izočne ovom slavlju s sličnim referencama. Niti ih je imao tko uputiti ni savjetovati, niti su imali tatine veze niti finansijske potpore, uvijek tretirani kao djeca iz Jugoslaviji nepoćudna kraja, sami sa svojom upornošću, prkosom, ambicijama, talentom, voljom, s obiteljskim i Božjim blagoslovom, danas su uzdignuta čela s ponosom pokazivali da su uspjeli.

I kto zna hoće li se ikada ponovno ovako sastati, ikada više? Možda, kada don Slavko bude slavio dijamantni svećenički jubilej - ako Bog da?! Ha možda, pa u Drinovcima ništa nije nemoguće, tu se kao i u don Slavkovom životu mnogo toga neobičnog dogodilo.

Zbilo se to u ovoj našoj crkvi davno prije ovih pedeset godina – prisjećao se sjetno don Slavko. Bila su to teška, olovna, poslijeratna vremena kad su nakon gnusnog ratnog smaknuća drinovačkog kapelana fra Slobodana, komunisti i našeg župnika fra Ratimira odveli u zatvor, a našu župu ostavili čak i bez nedjeljne svete mise. Kad je jedne nedjelje pri pokušaju održavanja pučke mise u Drinovcima grubo potjeran fratar iz Gorice, spontano je za njim u Goricu na misu krenuo i golemi drinovački puk. Tijekom tog prkosnog zbjega kroz strah, inat i bijes jedan je desetogodišnji dječak osjetio prvu iskru Božjeg poziva za svećeničko zvanje. Prvu iskru! I brojne su druge Božje iskre u tim teškim, opakim, bezbožnim vremenima upalile veliki plamen duhovnih zvanja u Drinovcima i diljem Hercegovine. O, veliki je to plamen bio, jako veliki. Dugo je svijetlio cijelom svijetu, ali danas nažalost neminovno polako dogorijeva.

A i danas su opet teška vremena. Tamna i tjeskobna! Opet je tako silna bezbožnička agresija na ljude i svijet. Opet panično tražimo dostojanstvo življjenja, svjetlo, nadu, istinu i put. Molimo te Bože na ovoj don Slavkovoj zlatomisnici - obnovi nam nadu, ojačaj vjeru, pošalji nove pozive, nove iskre, neka rasplamsaju novi blještavi plamen duhovnih zvanja da posvijetli sve putove naše!

Drinovci, 12. Srpnja 2015 god.

Petar Majić

PERUNIKA, TRAGOM BOŽJIH STRIJELA

Perunika (Iris illyrica)
Primjerak (faksimil)
iz austrijske
Nacionalne knjižnice
u Beču, VI. stoljeće

Svake godine u proljeće Zemlju ukrase i cvjetovi perunike, bogiše, sabljice ili ljelje. Ta prekrasna trajnica svoje obiteljsko ime iris naslijedila je od Irise ili Iris, starogrčke glasnice bogova i božice dugе. Dobra božica Irida je ravno s nebeskih visina duginim bojama prenosila poruke ljudima. Tamo gdje bi zraka iz njezinih ruku dotakla tlo, izrasla bi svaki put drukčija perunika. Te je šare mnogo stoljeća kasnije vidio hrvatski književnik Dubravko Ivančan i uprizorio u haiku stih:

Žućkasti
i ljubičasti proplamsaji:
Perunike ...

Perunike (Iris croatica) u vrtu

Imenica perunika u hrvatskom jeziku, prema Akademijinu rječniku iz 1924./27., je izvedena od riječi pero-list ili je pak povezana s Perunom, slavenskim bogom gromovnikom. Istraživanja o vjerovanju Slavena upućuju na to da je i naziv cvijeta perunike dokaz o štovanju boga Peruna kao i da perunika izraste na mjestu gdje udari njegova strijela to jest - *de vudri strela, tam rastu ljeljije*. U hrvatskim narodnim pjesmama nalazimo stihove koji potvrđuju vjerovanje da su perunike Perunove strijele:

*iskra Perunova
perunika krajem mora rasla,
tud prolaze Pavlovi svatovi.
svi svatovi peruniku beru,*

Prvi grijeh

Hugo van der Goes (1440. – 1482.)

Daska, 33 x 26,5 cm, oko 1470. Beč, Kunsthistorisches Museum

Praiskon cvijeta perunike živi u mitu o divu Svitogoru i njegovoj prekrasnoj kćerki Strijelki. U tu svijetlu i umilnu divku zaljubio se i uzeo je za ženu bog Perun. Svoju je ženu Strijelku gromovnik Perun preobličio u božicu i dao joj ime Perunika. Nestor Ljetopisac (1056. - 1114.), srednjovjekovni kijevski monah opisao je Peruniku kao ženu slavenskoga boga gromovnika Peruna. Božica Perunika je kroz povijest ponijela pregršt svojih lijepih imena izvedenih od muževa imena: Perunova, Perunka, Perkunova, Perena, Pioruna, Piorunka, Pana, Paromka, Ljelja. I njezin su cvijet resila različita imena: izvedenih od

muževa imena perunka, leluja, lelija, lelja plava, leljija, lelin, ljeluja, ljeljija, lilija, lilja modra, lilijum, ljiljan i ljiljan modri. Svoju dobru božicu Peruniku Slaveni su zvali i Uzorita jer ih je branila od poroka, mirila posvađane supružnike, borila se za čast i pravednost, sijala dobro. Nepoznati majstor kista i boja zabilježio je njezinu jurnjavu kroz oblake na dvoprežnim kolima iz kojih proplamsavaju jezičci vatre. Spomen na dobru božicu Peruniku – Ljelu sačuvan je i u slavonskom običaju presvlačenja djevojaka u kraljice – ljelje u proljeće iza Uskrsa oko Duhova. Uz pjesme kao primjerice:

....

Siv se soko, Leljo, po trpezi šeće, Leljo!
Na glavi mu, Leljo, kruna od bisera, Leljo!
I vezena, Leljo, krila do ramena, Leljo!
I zlaćane, Leljo, noge do koljena, Leljo!

.....

i ritualnu igru s mačevima ljelje obilaze sela i prikazuju svadbene običaje. Cijeli obred počiva na mitskoj priči o nebeskim kraljicama i kraljevima. U kršćanstvu su Ljelja i Leljo zamijenjeni imenima Mara i Jura, a stari hrvatski pisci su ophodarke kraljice ljelje uspoređivali s Amorom - Kupidom, rimskim bogom požude i ljubavi.

Hrvatski vrt perunka Donja Stubica

Perunika, sabljica, božji pasac ili bogiša nezahtjevna je biljka. Raste i u vlažnim i u sušnim prostorima pa joj se staništa prostiru diljem Hrvatske. Njezini veliki modri, ljubičasti, žuti, bijeli cvjetovi, cvjetovi spektra boja osjetljivi na kišu, cvatu po gorama, u vrtovima, uz crkve i groblja. Na grobljima je još od antičkoga doba. Naime, vjerovalo se da božica Irida ili Iris s cvijetom

perunike prati pokojnike do vjekovječnoga doma pa je tako njezin cvijet, njezina perunika, simbol pogrebnog obreda, onostranosti i besmrtnosti. I hrvatski pjesnik Dragutin Domjanić je *Za zbogom*, za svoj opraštaj od ovozemaljskoga života izabrao perunike – lilije:

...
*Na zadnju molitvu mi sklopili budu
Te ruke, kaj dragat su štele
I zlatni tvoj klas i člene ciklame
Isence i lilije bele*
....

Tako gore na sjeveru Hrvatske na dragom kajkavskom sanjari Dragutin Domjanić, a dolje na jugu pod Biokovom na lijepom štokavskom Petar Gudelj svjedoči:

.... *Pred glavnim oltarom grob đakona Petra Milića, dvadesetogodišnjega mladića, koji pogibe na Dobrinču, u borbi s Turcima. Za njegovu sasjećenu mladost, svake godine pri kraju travnja, tri dana pred crkvom cvate perunika.*

Oltar u crkvi uznesenja Blažene Djevice Marije na Širokome Brijegu, molitvena štaka-štap, osmerokraka zvijezda i perunika, replika stećka-sljemenjaka iz ledinačkoga groblja, rad akademskoga kipara Ante Starčevića

Perunika, bogiša, božji pasac, biljka čudesne ljepote, tajanstvena i uspravna, uskih sabljastih i načelno listopadnih listova, posvećen je cvijet. U Hercegovini je sjećanje na njezinu svetost sačuvano u vjerovanju da je uništavanje perunike grešno, osobito po grobovima. Kroz stoljeća, s naraštajem na naraštaj, majke su savjetovale djecu: - *Ne trgajte sabljice po greblju, more u vas, ne daj Bože, udart nebesko vrime, ubit vas grom.*

Zbog sabljastih i mačastih listova perunika je stekla i nazive: cvit mačić, mačin cvit, mačica cvit, mačak, mačica, mačić, mačin cvijet, mačinac, mačalnica, mačinovac, mčin, sablja, sablica, sabljica, sabljak, sablić, sabljaš, sabljarka. Ima i onih krajeva gdje je perunika poznata i kao: aleluja, aljeluja, cvit nebeski, čmin, gavran, guska, kardac, kaćun, kaćun nebeski, kavran, kordoc, kokotiček, koludrica, kragulj, noži, ožan, plavi ljiljan, peteh, pospana dekla, sičnica, strijelka, svrtal, špade, višća, vodeni božur, vranino cviće i vuki.

Perunike
Vincent van Gogh (1853. - 1890.)

Perunike u vazi, 1890.
Vincent van Gogh (1853. - 1890.)

Osim različitih imena ima i više samoniklih vrsta perunika. Zanimljivo je da se lako križaju i nastaju nove vrste, dobro podnose niske temperature, a u vrijeme mirovanja ne treba ih zalijevati. Cvatnja im traje od travnja do srpnja, a neke mogu procvjetati i dva puta godišnje. Književnik Željko Hell zapisao je za pamćenje:

*Svakog novog travnja
Svaki put iznova
Svakog novog travnja
U nama se rađa
Praiskonska slika
Nekog davnog boga;
Pa bogiše – perunike plave
Cvjetaju sa nama...
Cvjetaju u nama.*

Na jednoj stabljici cvate više cvjetova. Cvijet ima tri vanjske i tri unutrašnje latice. Vanjske ponizno spuštaju svoje lice prema zemlji dok se vrhovi unutrašnjih sljubljuju jedan uz drugoga kao ruke u molitvi uzdignute nebu. Osobito su zanimljive bradate perunike ili one s krestom od visećih dlačica na središnjem dijelu cvijeta. U Hrvatskoj raste dvanaest samoniklih vrsta perunika. Među njima su zakonom zaštićeni endemi hrvatske flore: hrvatska perunika (*Iris croatica*), ilirska perunika (*Iris illyrica*), patuljasta jadranska perunika (*Iris adriatica*), blijeda perunika (*Iris pseudopallida*), Rotshildova perunika (*Iris rothschildii*).

Perunike
Lawrence Alma-Tadema (1836. - 1912.)

S prostora Hrvatske te Bosne i Hercegovine, još u antičko doba, Grci i Rimljani su izvozili mirisne i ljekovite proizvode od perunika. Cijenio ju je i najpoznatiji antički grčki liječnik Hipokrat (460. - 380. pr. Kr.). Spominju ih i grčki pisci te prirodoznanici Teofrast i Nikandar iz 4. i 3. st. pr. Krista. Kao najkvalitetnija perunika navodi se ona koja raste u dolini Neretve, a nazvana je *Iris illyrica*. O ilirskoj perunici Teofrast (372. - 288. pr. Kr.) je zapisaо da ta mirisna biljka voli toplinu pa da zato: - *U Evropi nema druge osim irisa u Iliriji i okolini Adrije - ova je najbolja i najviše se razlikuje od ostalih.* I rimski zemljopisac Plinije Stariji (23. - 79.) pisao je o perunici odnosno o tome kako Grci prednjače u proizvodnji mirisa od perunike koji spremaju u posudice - *pikside*. Takve su posudice pronađene i u Naroni – današnjem Vidu kraj Metkovića, gdje je u IV. st. pr. Krista utemeljena luka i trgovačko središte na Neretvi po kojoj su plovile lade triere. Plinije Stariji je o perunici ili *Irisu illyrici* ostavio zapis u svom djelu *Naturalis historia* tvrdeći: - *Vrlo je hvaljena perunika iz Ilirika, ne ona uz obale, već u šumama uz Drim i Neretvu.* Osim za miris i boje perunika je rabljena i kao lijek. Korijen su žvakala djeca za nicanja mlječnih zubi kao i oni koji su imali bolesne desni, a pravljena je i zubna pasta što potvrđuje drevni zapis iz Egipta.

Vitez u cvijeću, 1894.

Georges-Antoine Rochegrosse (1859. – 1938.)

ulje na platnu, 2,35 x 3,75 m, Arhiv departmana, Bezanson

Indijanci su peruniku koristili kao lijek protiv vodene bolesti. Od listova perunike pravljeno je i bjelilo za izbjeljivanje i pomlađivanje lica. U starim ljekarušama je zapisano da perunka djeluje kao diuretik, ublažava menstrualne bolove, olakšava crijevne grčeve, uništava gliste, lijeći plućne bolesti, žučni kamenac, žgaravicu, upale sinusa, išijas, stišava migrene i osigurava miran san. Sveta Hildegarda, (1098. - 1179.) njemačka mističarka, književnica i skladateljica spominje da ilirska perunka u muškaraca ublažava spolni nagon, a u novije doba je potvrđeno da perunka sadrži i tvari koje djeluju slično kao estrogeni.

Polje perunka
Hazel Barker

Stari su Grci svake godine piredivali pozdrav proljeću. U svečanom ophodu nosili su stručke ljubica, perunika i zumbula. I Hercegovci, još uvijek, perunikama, odnosno modrim ljiljanima ili sabljicama, kako ih tamo zovu, pozdravljuju proljeće. Na Dan svetoga Jure 23. 4. perunikama te gromom opaljenom u štap svitom jasenovom granom i žutom tilovinom kite kuće. Umiljavaju se svetom Juri da ih ne pregazi svojim zelenim konjem i svetom Ilijom da ih zaštitu od udara groma. Običaj da se perunike koriste kao žrtveni dar svećima za zaštitu od groma poznat je u dubrovačkom kraju. Dominikanci su u Dubrovniku na Dan svetoga Petra Bogišara, četrdeset dana nakon Uskrsa, ili na Uzašašće Kristovo u crkvi sv. Dominika blagoslivljali cvijet perunike pa je zbog toga on i dobio ime bogiša, a svetac Petar - Petar Bogišar. U Lici perunike zovu plavi ljiljan, a na dan Duhova, pedeset dana iza Uskrsa, njima ukrašavaju crkve.

Na svijetu me ništa ne zanima osim mog slikarstva i cvijeća

Claude Monet

Irisi

Claude Monet (1840. - 1926.)

Perunika se, kao kršćanski simbol, prvi put javila u djelima flamanskih slikara. Španjolski su slikari risali peruniku kao znak Blažene Djevice Marije, kraljice neba i bezgrešnoga začeća. Za Svetu Brigitu Švedsku (1303. - 1373.), veliku mističarku srednjega vijeka i zaštitnicu Europe, oštiri listovi perunike

simboliziraju oštri mač koji bolom za Isusom probija Marijino sveto majčino srce. Na umjetničkim platnima perunika krasiti prikaze Isusova rođenje i poklonstva kraljeva kao simbol Bogorodičina spoznaje o dolasku njezina Sina na ovaj svijet zbog muke i smrti na križu. Perunika je i kršćanski simbol Presvetoga Trojstva. Ona je i cvijet koji razotkriva volju mitoloških bogova kao i jedinoga Boga čiji su glasnici u mitologiji Iris, a u kršćanstvu anđeo Gabrijel. Ta dva poslanika, božica Iris i anđeo Gabrijel, prikazuju se s perunikom kao simbolom cvijeta glasnika.

Zavukla se perunika svojom božanskom ljepotom u mitove, legende, religije, heraldiku, likovnu umjetnost, pisani riječ, čarobnjaštvo, narodnu medicinu i ljekarništvo. Povijest joj je namijenila više simboličnih značenja. Znak je vjere, mudrosti, hrabrosti, plemićke otmjnosti, moći, viteštva, svjetlosti i nade. Još prije četiri tisuće godina na Kreti je predstavljala vladarevu čast, a u starom je Egiptu, u stiliziranom obliku, našla svoje mjesto na vladarskom žezlu. Faraon Tutmozis I., egipatski vladar između 1506. - 1493. godine pr. Krista, ju je donio iz Palestine kao ratni plijena pa je tako postala i ostala božanski i vladarski simbol. Puno godina kasnije, franački kralj Klodvigu I. (466. - 511.), bježeći od neprijatelja iz plemena Alemana, iznenada je u rijeci opazio žute perunike, shvatio da je voda na tom mjestu plitka, natjerao konja i umakao sigurnoj smrti. Sretni je kralj povjerovao kako mu je Bog preko perunike pružio znak spasa pa ju je zato i proglašio zaštitnim znakom svoje vladarske kuće. Mnogo godina kasnije nepoznati je majstor na portal pariške celestinske crkve postavio kip francuskoga kralja Karla V. Mudroga (1364. - 1380.) a u krunu i vladarsko žezlo je uklesao stiliziranu perunku koja simbolizira Francusku od 12. stoljeća.

Grb Francuske u 14. stoljeću

Kapitel iz donje palače kraljevskog dvora na Bobovcu, početak 15. stoljeća s motivom perunike (ljiljana)

U srednjem vijeku perunika je zamjenjena s ljiljanom (*lat. Lilium*) iz porodice ljiljana (*Liliaceae*) i pod pogrešnim nazivom ljiljan prihvaćena kao znak u grbovima velikoga broja europskih vladara. Iz vladarske francuske loze

Anžuvinaca heraldički simbol perunike je preko rodbinskih veza s hrvatsko-ugarskom dinastijom Arpadovića ušao i u hrvatska vladarska obilježja. Jednako tako je, preko Anžuvinaca, cvijet perunike stigao i do vladarskih obilježja bosansko-humskih velikana Vukčića-Hrvatinića i Kotromanića. Perunika je uklesana i na velik broj stećaka, nadgrobnih spomenika iz XIV. i XV. stoljeća. Ona je u vladarskoj heraldici simbol vjere, nade i ljubavi. Vitezovi, konjanici obilježeni oznakama perunike u vječnom boju za dobro iz dubine stoljeća još ponekad probude drage stihove narodne pjesme:

Oj djevojko, plava peruniko!
Jesi l' moga konja napojila

...

Japanski vrt perunika

I u Japanu perunika znači pobjedu, junaštvo, plavu krv i plemenitost, a još od davnina imaju svoje mjesto u umjetnosti, tradiciji i kulturi življenja. Svake godine 5. svibnja održava se *Festival dječaka ili Festival perunika* koji prema nekim istraživačima vuče korijene iz Kine i Koreje. Japanski sinovi, na prijelazu iz djetinjstva u mladenačko doba, u vrijeme *Festivala dječaka* ili *perunika* pročišćuju se, osnažuju tijelo i učvršćuju ratnički duh te se zaštićuju od lošega utjecaja i zlih duhova kupkom od perunika. Osim kupke piju i napitak od njegovih listova koji su ispijali i samuraji. Jednu vrstu mača, prema izgledu lista perunike, nazvali su *mač lista perunike*. U davna vremena Japanci su vjerovali da listovi perunike štite od vatre pa im otud običaj stavljanja njihova mačastoga lišća u nadstrešnice kuća. Tajanstvenu moć toga božanskog cvijeta i sveprisutnu zadivljenost njime osjetio je japanski haiku pjesnik Kobayashi Issa (1763. - 1827.) i pretočio u stihove:

Malo ždrijebe
Pruža svoju njuškicu
Nad perunike.

U Kini je perunika simbol ljupkosti, naklonjenosti i samotne ljepote. Pripisuje joj se i magična moć. Paljenje ulja ili korijena perunike mijenja duhovno stanje i dovodi do savršenstva ljubavi. Komadić korijena perunike služi i kao moći od pomoći - amajlja koja štiti od uroka i svakoga nanošenja zla.

Perunike u vrču, 1906.
Josip Račić (1885. - 1908.)
ulje/ljepenka, 59,8 x 44,2 cm

Svako vrijeme nosi svoje obilježje. Petnaesto stoljeće je zapamćeno kao stoljeće bez kupanja, stoljeće zamijene vode mirisima. Između cijenjenih mirisa, kao najcijenjeniji izdvajao se onaj od suhog korijena perunike. Prah od perunike rabljen je i kao omekšivač rublja, a u 18. stoljeću kao puder ili suhi šampon za kosu te učvršćivač perika. Perunika je korištena i kao zaštitno sredstvo. Nijemci su je vješali o bačve kako bi sačuvали svježinu piva, dok su Francuzi jednako tako brižno čuvali svoje vino, a Englezi postizali specifičan okus žestokih pića.

Upravo zbog široke lepeze ugodnosti i korisnosti, od cijele biljke, perunika je bila posebno uzgajana i njegovana gotovo u cijelome svijetu. Japanska tradicija sadnje perunika u vrtovima s umjetnim jezercima i ribnjacima seže u daleku prošlost. Jedan takav vrt u gradu Kijoto datira iz 1100. godinu. Drug pak vrt perunika, iz novijeg doba, nalazi se u Tokiju. U tom je vrtu japanski car Meiji (1852. - 1912.) osobno posadio perunike, carske perunike. Car posadio perunike u vrt, a japanskoj haiku pjesnik Masaoko Shiki u stih:

Perunike
otvaraju pupove:
pred mojim očima
blijedi
zadnje proljeće.

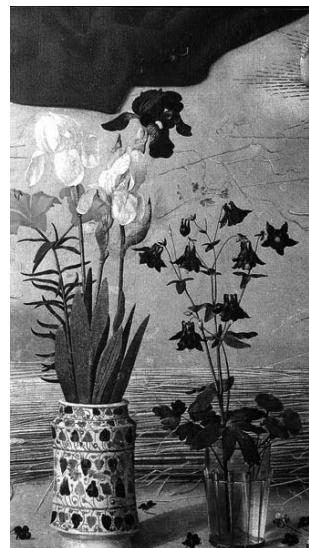

Maglica perunika (ngc7023), Apod 29. 12. 2005.

snimio: Jean-Charles Cuillandre (CFHT), Hawaiian

Perunika, kao važan cvijet u povijesti civilizacije, bila je inspiracija mnogim slikarima kroz povijest. I u japanskom slikarstvu pod rukama umjetnika rascvjetavaju perunike. Motiv perunike dominira na slikama *Drveni most s perunikama* Ogata Korina (1658. - 1716.); *Iris te Vodomar s perunikama i karanfilima* Hokusai Katsushika (1760. - 1849.); *Japanska lepeza s perunikama* Tomokazua Kurashima; *Vodomar i iris* Ohare Kosone (1877. - 1945.). Nizozemski slikar Hugo van der Goes (1430. - 1482.) svoje je perunike iskoristio kao kršćanski simbol. U čuvenoj slici *Poklonstvo pastira* Goes je u središte svetoga prizora postavio vazu s perunikama. Taj isti slikar uprizorio je perunike i na slici *Prvi grijeh* gdje ih je postavio kao zaklon Evinoj potpunoj nagosti. Perunikama je bio zaokupljen i čuveni nizozemski slikar Vincent van Gogh (1853. - 1890.). Na slici *Perunike u vazi* u snopu perunika ovješenih preko vase Van Gogh je prikazao svoje turobno raspoloženje. Druga pak slika

Perunike, jedna od prvih Van Goghovih slika, predstavlja perunike koje su rasle uz put prema stanu njegova liječnika. Van Gogh je tu sliku detaljno opisao u jednom pismu Paulu Gauguinu (1848. - 1903.): - *Dok sam na ovome radio pokosili su livadu, tako da je ovo samo studija, a ne gotova slika koju sam zamislio. Ali kakav motiv, zar ne? Ovo žuto more perunika, a u pozadini koketni mali grad prepun lijepih žena!* Ljepotom perunike bili su zadivljeni i njemački slikari.

Poklonstvo pastira (1472. - 1475.)

Hugo van der Goes (1440. - 1482.)

Portinari, oltar (1476.- 1478.), ulje na dasci, 253 x 141 cm (trokrilna slika), Galerija Uffizi, Firence

Pod kistom Hansa Baldunga Griena (1484.- 1545.) rascvjetale su njegove *Perunike*, a Albrecht Dürer (1511.- 1528.) ih je posadio na svojoj slici *Madona sa životinjama*, smiješe se i iz *Jutra Philippa Otta Rungea* (1777. – 1810.). Flamanski slikar Jana Brueghela (1568. - 1625.) posložio je perunike u svoju sliku *Vaza s cvijećem*, a Ambrosius Bosschaert (1573. - 1621.) ovjekovječio na slici *Mrtva priroda sa cvijećem i školjkama*. Na slikama nizozemskog slikara Jana Davidsza de Heema (1606.-1684.) *Vaza s cvijećem* i *Velika mrtva priroda s gnijezdom ugnijezdile su se i perunike*. Slikao ih je i engleski botaničar Williama Curtisa (1746. - 1799.). Njegove gotovo žive *Perunike* krase i znanstvene knjige. Slika *Judejske kćeri u Babilonu*, slika iz 19. st. Herberta Gustava Schmalza (1856. - 1935.) predstavlja biblijske žene s predivnim modrim perunikama pored Eufrata. Slika *Navještenje* Dantea Gabriela Rossetta (1828.- 1882.), engleskoga slikara te *Perunike i kale u vazi* Henria Matissea (1869. - 1954.) kao i *Irisi i Gredica s irisima u vrtu umjetnika* Claudea Moneta (1840. - 1926.), *Vitez u cvijeću* Georges-a-Antoinea Rochegrossea (1859. – 1938.) svjedoče kako

su perunike u suživotu i s francuskim slikarima. Slike s motivima perunika rasule su se po cijelome svijetu. *Perunike* Elene Roché, iz Kalifornije; *Perunika u vazi s malo vode* i *Velika perunika* Carla Sanders te *Vrt perunika* Mika Bergena kao i *Vrt s perunikama* Nancy Park iz novijega doba svjedočanstvo su da je inspiracija perunkama svevremenska. Američka slikarica Georgia O'Keeffe (1887. – 1986.) poznata je po slikama perunika. Njezina slika *Crna perunika* iz 1926. prema likovnim kritičarima je slika izravnih erotskih aluzija iako za slikaricu ona to nije.

Perunika
Slava Raškaj (1877. - 1906.)

Peruniku su risali i hrvatski slikari. Olovka u ruci Slave Raškaj (1877. - 1906.) stvorila je zanimljive *Studije perunika*. Slika *Perunike u vrču* Josipa Račića (1885. - 1908.) ... interpretirana je na način gusto postavljenih razdvojenih poteza, pa iako je dominantan žuto-narančasti registar, u svom tkanju nježnih tonova ti potezi čistih boja obuhvaćaju puni Sunčev spektar. Slika *Perunike* Vilka Gecana (1894. - 1973.); *Iris* Ede Kovačevića (1906. - 1993.); *Perunike* Petra Salopeka (1909. - 1989.); *Perunike* Ante Kaštelančića (1911. - 1989.); *Perunike* Ivana Lackovića Croate (1932. - 2004.) te *Rajski vrt* Ivice Šiška (1946.-) samo su mali dio goleme ljubavi za ljepotu *Lijepe naše*. I u

ručnoj radnosti perunika je našla svoje mjesto kao ukrasni motiv na odjevnim predmetima. Tkalje iz Lipovljana su još 1921. godine istkale narodne nošnje s motivima perunike.

Perunika2
Ivica Šiško
ulje na platnu 90 x 110 cm

Stilizirana perunika je nacionalni cvijet Francuske, crna pustinjska perunika Jordana, a sve vrste koje prirodno rastu u Hrvatskoj predstavljaju njezin nacionalni cvijet od 2000. godine. Naime, te je godine Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti proglašila perunku (*Iris croatica*) hrvatskim nacionalnim cvijetom. Iste godine je u Japanu održana međunarodna izložba vrtova i pejzažne arhitekture - *Japan flora 2000.* - s motom - *Cvijet u svakom kutu svijeta, cvijet kao simbol mira među narodima.* Na toj je izložbi sudjelovalo više od šezdeset zemalja, a Republika Hrvatska je dobila zlatnu medalju. Hrvatski vrt je u Japanu ostao kao trajni izložak. Odbor za prostorno uređenje i zaštitu okoliša Hrvatskog sabora je 23. svibnja 2002. godine donio preporuku da - *perunika, kao nacionalni cvijet, bude zastupljena u promotivne i protokolarne svrhe, posebice na državnoj razini,* a svojevrsnu himnu prekrasnom hrvatskom nacionalnom cvjetu spjevalo je Petar Gudelj:

Peruniko, Perunov cvijete
Pred licem gromova.

Izvan svijeta, izvan teksta,
Cvijete izvan cvjetova.

Posadili te gromovi
U jadranski krš.

Tuđi bog, munjonosac,
Strijeljao moga boga.

Tuđi bog, modrih očiju.
Pijan od munja.

Mog bog, rogata zmija,
Poskok, Kadmov sin.

Gdje je udario grom,
Tu nikla perunika.

Po Mosoru, po Biokocu,
Po mojim zglobovima.

Nad jadranskim ambisom,
Po igralištu gromova.

Perunikom obrasli
Moj krš i moje lice.

Pod perunikom
Moji ilirski bogovi.

Od Veleža do Biokova pa preko Mosora, Velebita, Ogulinskog polja, Žumberačke gore, Samoborskog gorja do Medvednici i ispod Zagrebačke gore u Zagreb, u Botanički vrt Prirodoslovno-matematičkog fakulteta zakorijenile se mitske perunike. U Botaničkom vrtu cvijeta veliki broj tih trajnica svih vrsta i boja. Mnoge vrste su zasađene na površini oblika države Hrvatske i u Hrvatskom vrtu perunika u Donjoj Stubici. Turističke zajednice grada Donja Stubica proglašila je 2000. godinu godinom perunika, a Turistička zajednica Dubrovačko - neretvanske županije dodjeljuje nagradu imenom *Perunika-Bogiša* za najbolje uređeno turističko mjesto.

Iris croatica u hercegovačkom vrtu

Hrvatska perunika (Iris croatica)
autor: Zlatko Keser
prigodna poštanska marka
Flora hrvatskoga područja - Hrvatska
perunika; vrijednost 2,4 k

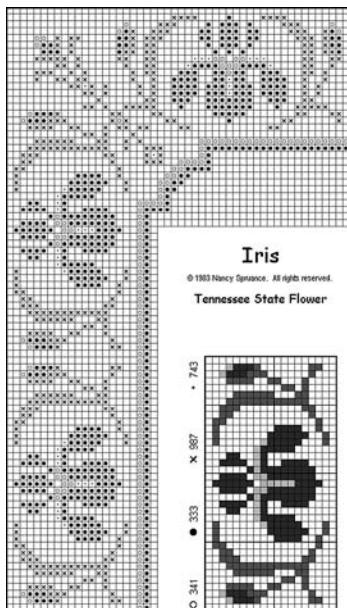

Ilirska perunika (Iris illyrica)
autor: Ivica Kraljević
prigodna poštanska marka

Perunika, taj moćni cvijet, okuplja svoje poklonike koji istražuju i prezentiraju njezinu rasprostranjenost diljem Hrvatske te biološku raznolikost i kulturno-povijesni značaj. Istraživanja na perunikama obavljaju se u Botaničkom zavodu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta i Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu, a Boris Biletić, hrvatski pjesnik perunku rascvjetava i u mističnoj vezi između muškarca i žene:

iz točke T moga tijela
žena i zvuk izlaze
ona bez usta s perunkom iz oka

Hrvatska pošta i telekomunikacije je 1994. godine pustila u promet hrvatsku poštansku marku s motivom cvijeta hrvatska perunika (*Iris croatica*) koju je nacrtao akademski slikar Zlatko Keser (1942. -). Ta prekrasna poštanska marka putuje svijetom i svjedoči o ljepoti flore hrvatske zemlje. I Hrvatska pošta Mostar je u povodu Međunarodnog dana biološke raznovrsnosti izdala prigodnu poštansku marku ilirska perunika (*Iris illyrica*) autorsko djelo slikara Ivice Kraljevića. Poštanska marka s cvjetom perunike puštena je u promet i u državi Danskoj, Grčkoj, Koreji, Nizozemskoj, Poljskoj, Rusiji, Sloveniji pa tako različite vrste i boje toga božanskoga cvijeta godinama povezuju različite ljudе i krajeve riječju, ljubavlju i ljepotom.

Shema za ručni vez motiva cvijeta perunike

Milka Tica

MARKO LEVENTIĆ

JE IZABRAO ONO „BOLJE“

U SPOMEN

*na
Marka Leventića,
kao i sve hrvatske vojнике i civile,
koji su kao i on likvidirani
od strane partizanskih postrojbi,
na Bleiburgu ili diljem Križnih puteva!*

svibanj 1945. – svibanj 2015.

UVOD

Susreti, susreti, susreti ... Postoje različiti tipovi susreta. Susreću se ljudske osobe u raznim životnim prigodama, od rođenja do smrti. Susreću se sa svojom prošlošću, s prirodom i svim njenim pojavnostima. Žive svoju sadašnjost u prigodama od susreta do susreta i žude za novim i različitim susretima. Susreću se roditelji i djeca, rođaci, bliži i daljnji, ali i oni koji nemaju nikakvih rodbinskih veza. Uobičajeno je da se susreću prijatelji, ali i neprijatelji se susreću. No, susreti neprijatelja najčešće rezultiraju tragičnim posljedicama, za obje suprotstavljene strane. I pitamo se često jesu li nam takvi susreti uopće potrebni, te možemo li učiniti išta da ne budemo jedni drugima neprijatelji. Susreću se ljudi iste i različite nacionalnosti, iste i različite boje kože, iste i različite vjeroispovijesti, iste i različite visine, iste i različite konstitucije, iste i različite naobrazbe, istih i različitih sposobnosti ... Ni budućnost svoju ne mogu ljudi zamisliti

bez susreta. Zamišljaju u svojoj mašti ovakve i onakve susrete i napajaju svoj duh snagom koja proizlazi iz svakog susreta. Pa i kad zamišljaju svoju smrt, zamišljaju je kao novi vrhunaravni susret s vječnošću, s apsolutnom biti našeg postojanja, s onim koji jest, oduvijek i zauvijek. Uglavnom bez susreta nema ni života ni življjenja ni smrti.

U ovom članku opisat će se jedan susret, koji se, možda, pokasno dogodio. Uglavnom bilo bi uobičajeno da se dogodio mnogo godina prije. Ali, eto sudbina je htjela da to ne bude tako.

I.

Pred par godina, po izlasku iz prelijepе drinovačke crkve, nakon pučke mise, susreo sam drage prijatelje, Peru Majića (Jurezića), mog osnovnoškolskog kolegu, njegovog bliskog susjeda Petra Majića (Banovića) i mog rođaka Tihomira-Tiju Majića (Žurića). Dogovorismo se da odemo „na kavu“. Pere predloži kafić tu odmah ispod crkve, koji se nalazi u Ćirlića kući. Po narudžbi pića, shvatio sam razlog zašto je Pere rekao da baš tu idemo „na kavu“, jer je počeo: „Sićaš se ti Srećo da smo ti i ja ovdje išli u I. razred osnovne škole?“ „Sićam, kako da ne, bilo je to 1962.!“, odgovorim ja, premda je to privatna kuća od Tomislava Tomasa (Ćirlića). No, Pere je priopovjedao još niz detalja, gdje je on sjedio, tko nam je bila učiteljica, koliko nas je bilo u razredu i tome slično. Bilo mi je dragو slušati te podatke i divio sam mu se da je on to sve upamtio. Očito sam ja, odselivši iz Drinovaca 1968., nakon završetka osnovne škole, više stvari zaboravio, nego on koji je ostao živjeti u Drinovcima. Nastavili smo pričati o različitim temama, pa i o tome da bi trebalo brojne Drinovčane, koji su svojim životom i radom zadužili različite sredine gdje su djelovali, kao i cijeli hrvatski narod, a trebali bi biti na ponos nama Drinovčanima i Hercegovcima, otrgnuti od zaborava i predstaviti njihov život i djelo današnjim generacijama i cijelom hrvatskom narodu. U jednom trenutku upitao me Petar: „Znaš li ti Srećo da je Marko Leventić, Pejušić, brat od twoje babe Marte, bio „čovjek od pera“, a stradao je na Bleiburgu ili negdje na križnim putovima hrvatskog naroda 1945.?“ Odgovorio sam da znam da je nestao negdje u Drugom svjetskom ratu, ali to da se bavio pisanjem, nisam imao pojma. Reče mi tada Petar da će mi donijeti dvije knjige od Ivana Alilovića u kojima se, među ostalima, govori o Marku Leventiću, a u jednoj su uvrštene njegove dvije pripovijetke. Sa zahvalnošću sam prihvatio tu Petrovu ponudu, ali sam se ujedno osjećao posramljeno što tek tada saznajem za te knjige. Upitao sam rodaka Tiju, koji je s nama sjedio u društvu, inače sina moga ujaka Ante Majića (Žurića), koji je kao i moja majka Zora, dijete Grge Majića i Marte, r. Leventić, sestre Markove, što on zna o tom našem djedu. Odgovorio mi je da mu je baba Marta 1991.,

kada je vidjela da se svesrdno uključio kao dragovoljac u domovinski rat, jedino rekla: „Samo ti idi u rat, pa ćeš proći ko i moj brat Marko!“

Došavši na ručak i odmaranje u rodnu kuću u Ploca, razmišljao sam dugo o našem razgovoru. U jednom trenutku u misli mi je došao razgovor s majkom, od prije puno godina. Bilo je to 1965., nakon što je otac mi Marinko „moraو“ otići u Njemačku da omogući pristojan život svojoj deveteročlanoj obitelji.

- Mama, koliko je razreda škole tata *završija*?

- *Završija* je tri i počeо ići u četvrti, ali zbog bolesti i smrti tvoga dida Jure, prestao je ići u školu, jer je on bio jedinac, pa premda dvanestogodišnjak morao je *umisto* svoga čaće preuzeti težačke poslove.

- Pa onda on ne zna njemački jezik, kad ja evo kao polaznik šestog razreda osnovne škole ne znam stranoga jezika?

- Otkud će ga znati, sinko, kad ga nikad nije *učija* ni *govorija*.

- Kako će moći raditi i kupovati 'ranu u Njemačkoj, ako ne zna jezik?

- Snaći će se on, naučit će, pametan je tvoj tata.

- Kako će naučit, kad su ovi koji su prije krenuli na rad u Njemačku rekli da se kod njih radi po cili dan, dvanest sati, kada će onda moći ići učiti u školu?

- Sinko moj, nisam ti ja rekla da će on ići u školu. On je svoju školu davno *završija*. Može se učiti i na druge načine, a ne samo u školi!

- A koliko si ti razreda škole završila?

- Ja sam polazila samo tri razreda, da tek naučin čitati i pisati.

- Zašto tako malo?

- Čaća mi je, kao i mojim sestrama, rekao, da ne tribamo mi ženske ići dalje u školu, jer nećemo ići u *picukare*!

- Šta su to *picukare*, mama?

- Ne znam ni ja, nisam se usudila čaću ni pitat. Ali kad već pitaš o školovanju imali smo mi u našoj rodbini ljude koji su isli dalje u škole.

- Tko je to bio?

- Pa eto, moj brat Tvrko je u Borovu Naselju završija za ekonomista, ali još prije rata moj ujac Marko je isao u školu za pratre i kad je napušća, otiša je u bili svit i bija velik čovik.

- Zašto je napušća školu za pratre?

- Ni to ti ne znan, ali mama Marta mi je pričala da ga je did Stipe jednog dana našao da spava u pojeti u jaslan.

- Zašto u jaslan? Kako se nije bojao krave ili konja?

- Više se on boja svoga čaće Stipe, koji je od svojih usta i od usta sve ostale svoje čeljadi otkida da omogući Marku školovanje, a on eto napušća školu za pratre.

- Di je iša u pratre i kad je napušća?
- Iša je u Široki Brig, a kad je to bilo, ne bi to sigurno znala, znan samo da je triba obuć abet i nije privatija, pa je pješke doša kući i otiša leć u jasle.
- Pa di je to onda otiša u bili svit?
- Valjda u Zagreb, postao čovik od ugleda i na kraju rata je nestal!
- Nesta?! Mama, kako je mogao nestati?
- Ne znan ja kako, ali jedino znan da ima iz našeg sela mnogo nestalih za rata i nakon njega se nikad za njih ništa nije saznalo.
- A šta to znači kleti?
- Sinko moj ne valja nikoga kleti. Nemoj da te ikad čuješ da nekoga kuneš, jer to je grijota i od Boga sramota.
- Nisan ja mislio o kletvi nekoga, nego neki dan kad smo išli kod Jure Tomasa (Begovca, Šarčevića), ti si pitala babu Majušu šta radi, a ona ti je odgovorila da moli za svog *kletog* Ljubu.
- Je, tako je rekla, jer je i njen sin Ljubo, krasan momak od oko dvadeset godina, nestao krajem rata.
- Znači *kleti* je onaj koji je nestao!?
- Šta ti ja to znaden!? Doklen ti mene misliš samo ispitivat? Vidiš da mi je nestalo drva, ajde iscipaj drva i donesi da mogu svarit večeru.

Nama, djeci, bilo je nejasno kako se to može nestati, pa da baš nitko ne zna gdje je pojedini čovjek. Pa, ako je i poginuo, valjda je netko vidio gdje je poginuo, a ako je negdje otišao u „bili svit“, nije moguće da se nikad ne bi javio?! No, morali smo se zadovoljiti tim nejasnim i nedorečenim izričajima. Bile su to moje jedine spoznaje o Marku Leventiću bratu moje babe Marte, sve do tih najnovijih koje mi je natuknuo Petar. Željno sam čekao večernju kavu s prijateljima, da čim prije dobijem knjige iz kojih ću sazнати nešto više o Marku.

Unutar korica Alilovićeve knjige *Križni put i raspuća hrvatskih đaka i intelektualaca iz Hercegovine*, izdane u Mostaru i Zagrebu, 1999., u kojoj su navedeni đaci i intelektualci iz Hercegovine, koji su progonjeni i nastradali od partizanskih i komunističkih jugoslavenskih vlasti, pronađoh kratke životopisne podatke, ali i fotografiju moga đeda Marka. Pročitah tada, da je Marko rođen u Drinovcima 1906., te da je pučku školu završio u Drinovcima, a gimnaziju u Mostaru. Želio je nastaviti školovanje na sveučilištu, ali nije bilo finansijskih mogućnosti. Zbog toga se zaposlio kao privatni činovnik u Zagrebu, a po proglašenju NDH, stupio je u službu Gospodarskog redarstva u Zagrebu, te je od polovice 1942. do veljače 1945. bio na dužnosti priradnoga nadzornika u Velikoj župi Hum u Mostaru. Naveo je Alilović, da je Marko povremeno pisao pjesme, priповijesti i drame, te ih je objavljivao u časopisima:

Omladina, Jutarnji list, Hrvatska straža, Hrvatski radiša i drugdje. Dodao je da je bio veoma zapažen kao glumac kazališnih dragovoljaca Matice hrvatske, te da se u svibnju 1945. povlačio s Hrvatskom vojskom prema Austriji i da su ga Englezi zarobili i izručili Titovim partizanima, koji su ga ubili negdje od Šentilja do Ljubljane. I na kraju je Alilović naveo za mene vrlo interesantan podatak, da je podatke dobio od Markova sina Ratka. Upitah se odmah, pa zar je Marko imao sina i kako to da ja do tada to nisam znao? A Alilović je tada već bio među preminulima i njega nisam mogao ništa pitati.

Pregledavši drugu Alilovićevu knjigu *Hrvatski pripovjedači iz Hercegovine, od devedesetih godina 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata, izbor proze*, izdanu u Zagrebu, 1983., osjetih ponos kada sam video da je Marko uvršten s njegove dvije pripovijetke, *Braća i Mrtva snaga*, među ugledna književna imena: fra Grga Martić, Ivan Aziz Milićević, Osman Nuri Hadžić, fra Martin Mikulić, Nikola Nine Buconjić, Ante Jukić, Viktor Grmović, Nikola Kordić, Ilija Jakovljević, Stanislav Šimić, Petar Bakula, Ivan Softa, Zvonimir Remeta i fra Janko Bubalo. Čitam s užitkom cijelu knjigu, a napose pripovijetke koje je napisao moj djed Marko.

Sve ovo je za mene bilo veliko iznenađenje, ali i veliki poticaj da s oduševljenjem otpočnem istraživati Markov život i djelo. Prvo sam krenuo propitivati Markovu bližu rodbinu o njegovu životu i djelu, počevši od Markovih nećaka, moga ujaka Ante Majića (Žurića), Mladena Leventića (Pejušića), Stipe Leventića (Pejušića), Milene Raspudić, r. Leventić, te Mihaela (Miće) Eljuga, za kojeg je bila udana Markova nećakinja Drina i Ike Eljuga, za kojeg je bila udana druga Markova nećakinja Draga. Saznajem neke podatke iz Markova života, osobito da je bio uključen u strukture vlasti u vrijeme NDH i da je nestao negdje na Bleiburgu ili na nekom od križnih putova. Saznah i to da je zaista imao sina, ali da mu je ime Radoslav, te da su ga možda zvali Ratko, kako je naveo Alilović i da on živi u Zagrebu. Oni su s njim imali vrlo rijetke kontakte.

Došavši u Osijek i razmišljajući o tome kako doći u kontakt s Markovim sinom, na um mi pada da pokušam putem interneta i telefonskog imenika. Upisujem lokaciju Zagreb i prezime Leventić. Na ekranu se pojavljuje dvadesetak prezimena, a među njima i jedna osoba s imenom Marko. Prošli su me trnci, ali ubrzo sam pomislio pa možda je to Markov unuk, kojem je njegov sin Radoslav dao ime po svom pokojnom ocu. Nazivam na prikazani telefonski broj i pomalo nespretno se predstavljam, ispričavajući se što ometam, ali da sam ja porijeklom iz Drinovaca, te da sam imao brata od moje babe Marte, koji se zvao Marko Leventić i koji je nestao nakon Drugog svjetskog rata. Odgovorio mi je, po glasu prepoznajem čovjek poprilično mladi od mene, da on ništa o rodbinskim vezama ne zna, ali da je on stvarno unuk od Marka Leventića, koji je u vrijeme NDH bio državni dužnosnik, te da je nestao nakon rata. „Pa

mi smo onda rođaci!“, rekao sam s ushićenjem. Pitao sam i za njegovog oca Radoslava, ali je sa žaljenjem rekao da je on nedavno preminuo. Dobio sam kontaktne podatke i obećao sam da ćemo se naći u Zagrebu.

Naravno da sam uskoro otišao u Zagreb da po prvi puta upoznam rođaka. Budući da Marko, ml. živi u Zagrebu na Gornjem gradu i da preferira odlazak u kafić „Pod starim krovovima“, dogоворili smo se da ćemo se tamo naći. Budući da sam mu u telefonskom razgovoru rekao da mi je želja istražiti život i djelo njegovog i mog đeda, on je na taj susret obećao donijeti sve što on ima od njegove ostavštine. Dolaskom u taj starogradski kafić, odmah sam prepoznao Marka, koji je sjedio u kutu za jednim stolom i pio kavu sa svojim prijateljem. Bio je obučen u maskirnu odoru hrvatskog vojnika, branitelja u Domovinskom ratu (vidi sliku 1.). Srdačno smo se pozdravili, obojica razmišljajući je li to moguće da smo se eto susreli prvi puta pred Božić 2013. Naime, bilo je to u mojoj šezdesetoj i njegovoј četrdeset i četvrtoj godini života!

Prvi susret s Markom Leventićem, ml., Zagreb,
16. studeni 2013., u kafiću „Pod starim krovovima“

M. Leventić sa suprugom Matildom
u Zagrebu, za vrijeme NDH.

Nije Marko, ml. znao puno podataka o svom djedu istog imena. Odmah je istaknuo da mu je *deda*, kako je govorio sa zagrebačko-prigorskim naglaskom, Marko bio član Družbe Braća Hrvatskog Zmaja i da je nosio ime „Zmaj Drinovački“. Čuo je od bake Matilde (vidi sl. 2.), pitajući je kao sedmogodišnjak (jer je ona umrla kada je on imao sedam godina), gdje mu je *deda* Marko, samo to da je početkom svibnja 1945. vozač s džipom došao po njenog Marka i on

je s njim otišao i nikad se više nije vratio! Saznala da se njegov otac Radoslav rodio 25. kolovoza 1943. (vidi sl. 3.), a majka mu je bila Matilda, porijeklom Ličanka. Radoslav se oženio 1966., balerinom HNK, Spomenkom, r. Bralić, čiji otac je doživio sličnu sudbinu kao i Marko, naime nestao-ubijen je od strane partizana, krajem rata ili neposredno nakon rata. Spomenka je preminula 15. svibnja 1997., a Radoslav 2. veljače 2012. i pokopani su na Mirogoju. Imaju dvoje djece, i to Marka, koji se rodio 3. rujna 1970. i Ivanu, koja se rodila 15. siječnja 1978. Marko je oženjen i ima dvije kćerke Tenu i Laru. Sestra mu Ivana bila se udala za Metelka i ima dvoje djece, Doru i Patrika. Budući da je Marko bio obučen u vojnu odoru, pretpostavio sam da je bio sudionik Domovinskog rata. I stvarno je tako, priča Marko, da je otpočeo 1990. služiti obvezni vojni rok u JNA u Sloveniji, te je 1991. prešao dalje služiti u Požegu. Onog dana kada je JNA tenk pregazio crvenog fiću u Osijeku, dakle 1. srpnja 1991., pobegao je sa straže i otišao u Zagreb, gdje se prijavio u MUP. Bio je uključen u I. gardijsku brigadu, s kojom je prošao sva ratišta tijekom Domovinskog rata u Hrvatskoj, od ljeta 1991. do 1997., kada je umirovljen kao poručnik HV-a.

Radoslav Leventić, u naručju Drine (kasnije udane za Miću Eljuga) nećakinje Markove, u Zagrebu, 2. II. 1944.

M. Leventić u ulozi kralja Dmitra Zvonimira, iz predstave „Smrt kralja Dmitra Zvonimira”,igrane u Zagrebu 1937.

Izvadio je Marko iz jedne kesice ostavštinu od svoga *dede*. Bilo je tu nekoliko bilježnica s tvrdim koricama, jedna s mekanim koricama, jedan album sa

fotografijama i priličan broj pojedinačnih papira pisanih rukom, običnom olovkom. S velikim interesom prelistavam, diveći se krasopisu, kojima su pisane neke drame, pjesme i priповijetke. Bilo je tu i nešto izrezaka iz novina, te nekoliko svezaka časopisa Omladina i više najavnih plakata-tkanina s ispisanim naslovima predstava, autorima, redateljima i glumcima s pojedinim ulogama, koje su igrali, među kojima vidim i Markovo ime i prezime. Pregledavam fotografije ispitujući tko je tko. Marko, ml. mi odgovara ono što zna, a mnoge stvari ne zna, jer je bilo dosta fotografija s predstava u kojima je Marko igrao razne uloge. Za oko mi je odmah zapela fotografija na kojoj je Marko u kostimu uloge kralja Dmitra Zvonimira (vidi sl. 4.), što sam samo pretpostavljam, jer ispod fotografija nije ništa pisalo. Zamolio sam rođaka Marka da mi posudi to gradivo da ga prekopiram i da mu sve vratim i za divno čudo odmah je na to pristao, premda smo se prvi puta vidjeli i tek sat-dva pričali i upoznavali se.

II.

Odlučio sam detaljnije proučiti ostavštinu M. Leventića i istražiti njegov život i djelo. Stupio sam u kontakt s Družbom Braća Hrvatskoga Zmaja i zamolio provjeru je li Marko Leventić bio njihov član. Nakon nekog vremena dobio sam potvrđan odgovor i rekli su mi da mogu doći po izvod i njihove matice članstva. Opet je valjalo put Zagreba i uzeti taj izvod u kojem je pisalo da je M. Leventić, gradski činovnik u Zagrebu, postao član od 29. siječnja 1936., zavjeren 5. veljače 1936., kao redoviti član i posjeduje svoj grb. Još je pisalo da se zvao „**Zmaj Drinovački**“, te su stajale šifre ZB DBHZ 922 i ZB VRHZ 226. Pitao sam meštra obredničara što te šifre znače, a on mi je odgovorio da je prva skraćenica imena družbe, a broj je redni broj pod kojim je postao član, a druga je skraćenica od „Viteškog Reda Hrvatskoga Zmaja“, s rednim brojem članstva. Naime, kako je rekao, poglavnik Pavelić je 1942. ukinuo Družbu Braća Hrvatskoga Zmaja i osnovao Viteški Red Hrvatskoga Zmaja, s pozivom za učlanjenje u taj red, pa su novi brojevi redni brojevi učlanjenja u taj red. Znači da je M. Leventić bio član i tog novootemeljenog društva. Pitao sam je li moguće pregledati njihovu arhivu, da pronađem barem nešto više o mom djedu. Rekao mi je da su jugokomunističke vlasti nakon Drugog svjetskog rata ukinule Viteški Red Hrvatskoga Zmaja, te su cjelokupnu dokumentaciju i arhivu izuzeli iz prostorija društva, pa se jedino može pokušati potražiti u Hrvatskom državnom arhivu (HDA), ako nešto ima. Slijedila su istraživanja u više navrata, uz sve poteškoće i otpore da se daju dokumentacije o nekome tko je nestao i nastradao nakon Drugog svjetskog rata. U Markovom dosjeu naslovljenom Marko Leventić – Zmaj Drinovački, nalazi se njegova pristupnica za članstvo u „Družba Braća Hrvatskoga Zmaja“, popunjena 6. XII. 1935.

Prema njoj, on je nakon maturiranja, radio je 4 godine u državnoj službi u ugljenokopima u Bosni, preselio se u Zagreb i radio 8 godina u privatnoj službi, da bi od 1930./31. bio gradski službenik, na poslovima blagajne i računovodstva. Bio je član Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca (MHKD) od 1925., ali napominje da je i prije toga preko 25 godina kazališni dobrovoljac. Još je naveo da je od 1933. bio suradnik hrvatskog mjeseca *Omladina* i *Revije Mladih*. Zanimljivo je da je pod rubrikom „Osobiti dogadjaji iz života“, napisao: „Kao i svima ostalim poštenim Hrvatima. U rubrici „Član društava“ naveo je da je tada 1935. bio član: MHKD-a, „Napredak“, „Hrvatski zagorci“, „Sloga“, „Seljačka Sloga“, „Društvo grad. namještenika“, „Seljački kulturni radnici“. Također je naveo da se oženio 25. XI. 1928. s Dragicom rođenom Madlé, koja je također bila članica ansambla MHKD. Naveo je da je tada stanovao u Žerjavicevoj ulici br. 9/II u Zagrebu. Zaželio je zmajsko ime „Drinovački“. Preporuku mu je potpisao Viktor Mohr. Matični broj pristupnice-zamolnice bio je 922. Na kraju ove pristupnice-zamolnice navedeno je da je primljen na sjednici upravnog odbora BHZ-a dana 29. I. 1936., kao utemeljitelj, te da je zavjeren 5. II. 1936, kao „Zmaj Drinovački“.

Prema osmrtnici, sačuvanoj u osobnom dosjeu M. Leventića iz fonda DBHZ-a, Dragica Leventić rodj. Madle umrla je 28. srpnja 1939., u 42. godini života, a pokopana je 29. srpnja na Mirogoju. S Dragicom M. Leventić nije imao djece.

Dalnjim istraživanjima rada DBHZ-a otkrio sam da su još dvojica uglednih Drinovčana pred Drugi svjetski rat postali članovi te značajne udruge. To su bila braća Ivan i dr. fra Krešimir Pandžić, sinovi Filipa nekadašnjeg dugogodišnjeg seoskog glavara. Njih obojica su pohađali franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu, ali Ivan nije završio za svećeničko zvanje, već je u Zagrebu završio za pravnika i postao ugledni veletrgovac i industrijalac u Zagrebu, između dva svjetska rata. Postao je član družbe BHZ-a, od 19. travnja 1939., kao redoviti član, koji posjeduje svoj grb, pod matičnim brojem 989 i imenom „**Zmaj Hercegovački**“, a postao je i član VRHZ-a, s matičnim brojem 265. Dr. fra Krešimir Pandžić, postao je jedan od najcijenjenijih profesora na franjevačkoj gimnaziji u Širokom Brijegu, te njen direktor i na koncu provincijal Hercegovačke franjevačke provincije i kao takav postao je od 26. ožujka 1941. član DBHZ-a, kao redoviti član, koji posjeduje svoj grb, pod matičnim brojem 1036 i imenom „**Zmaj Bekijski**“, te je postao član i VRHZ-a, s matičnim brojem 298. Dobro je znano da su njega partizani uhvatili zajedno s još petoricom subraće 6. II. 1945. u planini iznad Mostarskog Gradca, te likvidirali, i to samo zato što je bio franjevac. Tako su Drinovci pred II. svjetski rat i u vrijeme NDH imali trojicu redovitih članova BHZ-a, odnosno VRHZ-a, koji su imali svoje grbove.

Čitajući pjesmu *Mom dobrom čači*, spoznajem da je Marko bio sudionik Prvog svjetskog rata, što dodatno potvrđih, pročitavši pripovijetku, koja je ostala u rukopisu, *Srebrena kolajna*, iz koje se spoznaje da je bio na frontu austro-ugarske vojske prema talijanskoj, 1916., na planini Rombonu. Tada mi je postalo jasno da je njegova godina rođenja, koju je Alilović naveo kao 1906., očito netočna, pa je trebalo utvrditi pravo stanje stvari. Zamolio sam župnika u drinovačkoj župi da mi omogući pregled matica krštenih, što je ovaj rado učinio. Utvrdio sam da se M. Leventić rodio 14. veljače. 1896. u Drinovcima, Gradina, k. br. 203., od oca Stipe Leventića i majke Jake r. Glavota. Krstio ga je istog dana kad je i rođen, župnik fra Blaž Jerković, a kum je bio Ivko Čulina iz Drinovaca. U već spomenutoj pjesmi *Mom dobrom čači*, Marko govori o poznijim godinama života svoga oca i kaže da je izgubio snagu *da nami, dičici svojoj namakneš kruva*. Da je to stvarno bilo tako pronađoh i dokaz. Naime, putem moćnog interneta na stranici Ellis Island, otočića u New Yorškoj luci, na koji su stupali useljenici u SAD i gdje su evidentirani, pronađoh podatak da je Stipe Leventić, tada četrdesetdvogodišnjak, uselio 1912. u SAD. No, očito se nije zadržao dugo, jer mu se 19. siječnja 1915. rodio najmlađi sin Ivan (Iko). Kada se odlučivao na odlazak u Ameriku imao je petero djece, Marka od 16 godina, koji je bio vrlo uspješan polaznik franjevačke gimnazije na Širokom Brigu, Matu od 12, Ružu od 10, Martu od 6 i Andu od samo 3 godine. Sigurno mu se nije bilo lako odlučiti napustiti svoju brojnu obitelj, ali je želio zaraditi novaca da im poboljša život, ali se brzo vratio i možemo samo naglađati iz kojih razloga. Sigurno da u tako kratkom vremenu nije zaradio puno novaca, jer su i dalje skromno živjeli, pa će biti da ga je vratila nostalgija i ljubav prema svojoj obitelji.

Slijedilo je istraživanje Markovog školovanja i mogućih tragova iz njegova života. U tu svrhu pretraženi su arhivi u Osnovnoj školi u Drinovcima, Arhiv Zapadnohercegovačke županije u Širokom Brijegu, podaci o drinovačkim polaznicima isusovačke gimnazije u arhivima Biskupskog ordinarijata u Mostaru, Arhiv župe Drinovci u Drinovcima, Franjevačka knjižnica u Mostaru, knjižnica u Velikoj gimnaziji u Mostaru i Narodna knjižnica u Mostaru. Naravno da je detaljno pregledano troknjižje o gimnaziji na Širokom Brijegu do 1945., koje je napisao fra Ante Marić. Utvrđeno je da je Marko 4 razreda osnovne škole završio u Drinovcima, kao polaznik treće generacije te škole, i to općim uspjehom „I. red s odlikom“. Tri prva razreda gimnazije završio je u Travniku, sljedeća tri razreda u Širokom Brijegu i nakon što nije obukao habit, završio je sedmi i osmi razred u Velikoj gimnaziji u Mostaru, gdje je i maturirao 1919.

Istražujući književno i umjetničko djelovanje M. Leventića, pregledao sam u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, za razdoblje od 1932. pa do

kraja 1945. izdanja časopisa i novina: *Omladina*, *Jutarnji list*, *Hrvatska straža*, *Hrvatski radiša*, *Revija mladih*, *Gradski namještenik*, *Lički Hrvat*, *Hrvatski dnevnik*, *Zagorski list*, *Hrvatski krugoval* (1941. – 1945.), *Hrvatska smotra*, *Komedija*, *Hrvatska pozornica*, *Kazališni almanah 1937 i 1938*, *Novi behar 1934.*, *Kaj 1969.*, *Hrvatsko glumište*, opseg 27 (2006.) i *Danas 1989.*, te više knjiga: Vjekoslav VRANČIĆ, *Branili smo državu, knjiga prva*, HB Press, Washington, D.C., 2006., Vinko NIKOLIĆ, „*Tragedija se dogodila u svibnju... - Jedna (prva) godina egzila u dnevniku "ratnog" zarobljenika broj 324.664, 1945. – 6. svibnja – 1946.*“, knjiga prva, drugo izdanje, Školske novine – Zagreb, 1995., Slavko BATUŠIĆ, *Aleksandar Freudenreich i kazalište*, „Narodno stvaralaštvo, sv. 41-43/72, Beograd 1972., Nikola VONČINA, *Hrvatska radio-drama do 1957.*, Zagreb, 1988., Đurđa ŠKAVIĆ, *Hrvatsko kazališno nazivlje*, Zagreb 1999. i Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Muslimani u Zagrebu 1878-1945: Doba utemeljenja*, Zagreb 2007. Osim toga, jasno da sam pretražio i niz stranica dostupnih putem interneta.

Po onome što je do sada utvrđeno M. Leventić je napisao dvanaest pjesama, petnaest pripovijetki i dvanaest drama. Za jednu dramu, zapravo za *pučku glumu* u 3 čina, pod nazivom *Gazda Martin*, M. Leventić je na dramskom VII. natječaju Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca (MHKD-a), za nagradu Josipa Freudenreicha, koji se provodio za 1936. godinu osvojio šesto mjesto. No, M. Leventić kao gradski namještenik u Zagrebu, bio je najpoznatiji po svojem dragovoljnem glumačkom, recitatorskom i režiserskom radu. Bio je član MHKD-a (vidi sl. 5.) od 1925. do 1945., kao jedan od najznačajnijih članova, glumeći u preko 300 predstava, održavajući brojne recitacije i režirajući pojedine predstave, kako u okviru MHKD-a, tako i na Radio Zagrebu u okviru programa radio drame. Za svoje izvedbe dobivao je brojne pohvale i kroz pisane kritike. Ovdje navodim samo neke. Tako iz kritičkog osvrta Vladimira Kovačića, koji je napisao članak pod naslovom „Čovjek“, u *Hrvatskom dnevniku*, od 7. rujna 1938. , u kojem se osvrće na starinsku glumu (predstavu) o bogataševu umiranju „Čovjek“, koja je izvedena na ljetnoj pozornici na trgu Stjepana Radića, u okviru „Tjedna hrvatske kulture“, izdvajam: „**Marko Leventić dao je snažno i puno ekspresivnih dramskih akcenata vrlo tešku i odgovornu ulogu Đavla, a i jedini bez pogreške recitirao stihove.**“

Osobito je značajno mišljenje dr. Ljubomira Marakovića, koji je napisao je članak pod naslovom „Producija škole za glumačku naobrazbu“, *Hrvatska straža*, 5. VII. 1935., u kojem navodi da je u to vrijeme (1934.), bila zasnovana operna i dramska kazališna škola. Između ostalog kaže, da bi za njegovanje čistog štokavskog izričaja, u školu trebalo privući polaznike iz čistih štokavskih krajeva, pa makar se takvim učenicima (u slučaju da su siromašni) davale i neke pogodnosti. Ovo potkrjepljuje sljedećim: „Jednoga g. **Leventića s njegovim**

Zbor Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca u Zagrebu (M. Leventić sjedi u prvom redu, prvi s lijeva)

čistim i zvučnim hercegovačkim govorom ne može kod MHKD nitko naknaditi, ...“

„Zagorski list“, Zagreb, God. II., 19. III. 1935., je u članku pod naslovom „Svečana matineja "Hrvatske žene" u korist Bulićeva spomenika u Zagrebu“, među ostalim naveo: „U V. točki nastupio je kao deklamator g. Marko Leventić. **Ugodan organ, čist hercegovački izgovor, i svaka izrečena riječ pravo shvaćena i duboko pročućena, neodoljivo osvaja slušatelja, zato je svojim deklamacijama »Bog i molitva« i »Zvonimirova lada« ubrao buru odobravanja.**“

U obiteljskoj ostavštini M. Leventića sačuvana su dva pisma od dr. Ante Trumbića (Prvo pismo Gospodarskoj Slozi, zadruzi s ogr. jamstvom, Zagreb, 23. travnja 1937. od dr. Ante Trumbića, predsjednika „Odbora za narodnu pomoć krajevima postradalim od suše i drugih elementarnih nepogoda“, Zagreb, Frankopanska ul. 7, i pismo g. Marku Leventiću, činovniku gradskog računovodstva, Zagreb, 23. travnja 1937.) iz kojih je vidljiva velika društvena aktivnost M. Leventića. Bio je, dakle, član Odbor za narodnu pomoć, osnovanog u okviru HSS-a, a jedno vrijeme je bio i njegov blagajnik. Ova pisma mogu se povezati s člankom „Okružnica protiv komunizma – Noćnom procesijom

od Kamenitih vrata, hrvatski su katolici trebali okajati »bezbožničke grijehе«, kojeg je u sklopu feljtona „Alojzije Stepinac: Nepoznati dnevnik (23)“, napisao povjesničar Ljubo Boban u časopisu *Danas*, 1989. Boban tu prenosi zapise iz dnevnika biskupa Nežića i navodi da je u sklopu pomoći pasivnim krajevima bio osnovan odbor, kojem je na čelu bio dr. Ante Trumbić, a prvi potpredsjednik je bio zagrebački nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac. Navodi Boban, prema tom dnevniku, da je dr. Trumbić molio je preuzv. Koadjutora da dođe na zaključnu sjednicu Odbora za prehranu gladne Dalmacije da se riješi jedno neriješeno pitanje. Stepinac je došao 18. IV. 1937. u stan dr. Trumbića, gdje se održala ta sjednica, a nazočni su bili: Dr. Trumbić, **Dr. Stepinac**, Dr. Hondl, Dr. Zdenka Smrekar, Mr. Kett i **Marko Leventić**. Nakon duge debate donijeli su odluku da se preostali novac uruči Gospodarskoj Slozi, ali da se mora voditi kontrola u koju će se svrhu novac utrošiti i da će nadzor voditi **Marko Leventić**. U svom dnevniku biskup Nežić je konstatirao: „Iz svega se vidjelo da je kod Hrvata sve jača reakcija proti razvratnih ideja marksizma i sličnih struja.“

Prema tome M. Leventić je cjelokupnu svoju društvenu, ali i političku aktivnost usmjeroj k domoljubnom radu i podizanju nacionalne svijesti kod Hrvata, koja je bila žestoko potiskivana i ugrožena od Karadordevićeve vladavine u staroj Jugoslaviji. Temeljem ovoga, ali i svjedočenje njegovih suvremenika, proizlazi da je Marko bio jako društveno-politički aktivan. Tako je posvjedočio jedan od rijetkih Drinovčana i Hercegovaca, koji su se uspjeli živi vratiti iz Bleiburga i sa Križnih putova, Miće Eljuga, da je Marko često dolazio iz Zagreba u Drinovce, gdje je politički djelovao kao HSS-ovac, te da je bio toliko uvjerljiv da je za politiku HSS-a pridobio gotovo sve obitelji u Drinovcima. Da podsjetimo tada su Drinovci bili općinsko središte, a posvjedočio je Miće da se na veliko u Drinovcima slavilo kada je uspostavljena Banovina Hrvatske 1939. Logično je onda da je, kako piše Vjekoslav Vrančić u svojoj knjizi *Branili smo državu, knjiga prva, HB Press, Washington, D.C., 2006.*, M. Leventić bio 10. travnja 1941. za samostalnu državu Hrvatsku, pa je bio i među utemeljiteljima Glavnog ustaškog stana u Zagrebu.

Bilo je u Hercegovini i jugokomunističkih sljedbenika, pa i takvih koji su i danas zasljepljeni tom ideologijom. Jedan od takvih je i Jure Galić, trenutni predsjednik SUBNOR-a BiH, koji je u svojoj knjizi *Vrijeme i ljudi (svjedočenje)*, izdane u Sarajevu 2005., napisao između ostalog i sljedeće: „U aprilskom ratu Jugoslavija još nije bila ni kapitulirala, a u Drinovcima ustaše su razoružale žandare i preuzele seosku općinsku vlast. U selu je vladalo dotad neviđeno i nezapamćeno nacionalističko ludovanje; crkvena zvona neprekidno su zvonila gotovo čitav dan, pucalo se iz svih mogućih vrsta oružja, zastave su isticane i vijorile su se na svim stranama, mise su održavane i Bogu je zahvaljivano što im je podario dugo očekivanu državu Nezavisnu Hrvatsku, poglavnika i slobodu.

Na svim stranama se lumphovalo, pilo, opijalo i na druge načine davalо oduška svom raspoloženju. U prвim danima sa više strana, a posebno iz Zagreba, u selo su dolazile čitave skupine novopečenih ustaša rođenih u Drinovcima da pomognu u uspostavljanju nove ustaške vlasti, i to ne samo u Drinovcima već i u široj okolini. Radi preuzimanja vlasti u selo su, uglavnom iz Zagreba došli Srećko Nuić, prvi ustaški logornik u Ljubuškom, Krešo Majić Barišić (očito da se radi o pogrešci jer je riječ o Kreši Majiću Bašušiću, op. a.), u kasnijem vremenu ustaški krilnik (general) i jedno vrijeme zapovjednik Ustaškog logora Jasenovac, Jozo Majić Jupa, kasnije, u vrijeme ministrovanja Andrije Artukovića pomoćnik ministra za unutrašnje poslove (bio je odgovoran za rad obavještajne službe), Ljubo Majić, kasnije šef ustaške obavještajne službe za Hercegovinu, Jerko Pandžić, student, Rudo Vrdoljak, student i mnogi drugi.. Sa svim što se u Drinovcima događalo neposredno je rukovodio Nikola Vrdoljak još od raniјe poznat kao rukovodilac ustaške organizacije u selu.“ Navodi J. Galić još niz podataka upitne istinitosti, vezanih za ljude iz Drinovaca, a među ostalim i da je don Jure Vrdoljak imao veliku ulogu u masovnom dizanju Drinovčana i njihovom odlasku prema Čapljini, te da je uredovao s puškom u ruci?! Dodao je J. Galić i sljedeće: „U aprilu ili maju iz Zagreba u selo su došli dvojica mještana radi mobilizacije, i to fra Krešo Pandžić i **Marko Leventić**, sad kao visoki ustaški časnici zakazali su i održali politički zbor seljaka.“ I ovaj navod je vrlo upitne istinitosti. Naime, dr. fra K. Pandžić je u to vrijeme bio provincijal Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru i nije mogao dolaziti iz Zagreba, a to da je bio visoki ustaški časnik je očita podvala, smisljena, kao i ona za don Juru Vrdoljaka s namjerom opravdavanja partizansko-komunističkih zločina nad svima, a napose nad hercegovačkim franjevcima i svećenicima. Po svoj prilici da je i navod da je Marko Leventić tada bio visoki ustaški časnik neistinit, jer takvoga podatka, barem do sada nigdje nisam pronašao, a i sam V. Nikolić je u svom dnevniku naveo, da je Marko bio u logorima u Austriji nakon rata, kao gradski činovnik.

Trebati će još dosta truda i rada da se istraži život i djelo ovog hrvatskog zaslужnog umjetnika, društvenog, kulturnog i političkog djelatnika, izrazitog domoljuba i mučenika.

UMJESTO ZAKLJUČKA

M. Leventić se početkom svibnja 1945. povlačio iz domovine, zajedno s rukovodstvom i brojnim dužnosnicima NDH, vojnicima, ali i mnogobrojnim civilima. Nikad se poslije nije točno saznao za njegovu stvarnu sudbinu. O njegovom nestanku u Austriji 1945., svjedoči Vinko Nikolić u knjizi „*Tragedija se dogodila u svibnju... - Jedna (prva) godina egzila u dnevniku "ratnog"*

zarobljenika broj 324.664, 1945. – 6. svibnja – 1946.“, knjiga prva, drugo izdanje, Školske novine – Zagreb, 1995., str. 114. – 115. On kaže: „Dana 19. svibnja vojska je odijeljena od civila, i odvedena na velikim kamionima u nepoznatom pravcu. Bili su veseli, jer ih, navodno, voze u vojničke logore, gdje će nastaviti vježbanjem. Ubacili su prije propagandne parole, da su vojnici među nama najsigurniji, da će ih odvesti u vojničke logore i ondje im priznati sva prava, koja im pripadaju po međunarodnim konvencijama. Mnogi su nasjeli ovoj propagandi, pa je bilo mnogo civila, koji su ondje navukli vojničku odoru i prijavili se kao vojnici, izabrali ovo „bolje“: ubrzo smo saznali, da su ih sve odvezli u Jugoslaviju i predali Titu, znači u sigurnu smrt, što se kasnije i potvrdilo. **Ne zaboravljam jednog krasnog čovjeka, Marka Leventića, i on je izabrao ono „bolje“ i prešao u vojниke. Srećom nije uspio nagovoriti i mene, da podemo zajedno, jer da će civili nastradati, bit će svi vraćeni u Jugoslaviju, a oni „vojnici“ ostaju vani pod zaštitom Saveznika. Leventić je bio glumac (gradski činovnik), u Zagrebu, član Matrice kazališnih dobrovoljaca. Nikad više nisam čuo za njega...**“

Ovo je svjedočanstvo istaknutog hrvatskog kulturnog djelatnika i intelektualca, koji je između ostalog, izdavao, mnogo za nju pisao i uređivao u emigraciji, 40 godina, *Hrvatsku reviju*, koja je bila najcjenjeniji hrvatski emigrantski časopis. Vinko Nikolić je bio mladi hrvatski pjesnik još prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata, a poznavao je M. Leventića, kao glumca i recitatora, jer je on recitirao i njegove stihove u određenim prigodama. Imali su eto u presudnom trenutku različite procjene o tome što je ono „bolje“. Marko je izabrao ono po njegovoj procjeni bolje, obukao vojnu uniformu i podli Englezi su ih izručili Titovim partizanima, koji su ih sve likvidirali! Je li stvarno izabrao dobro ili bi poživio duže da je birao drukčije ili bi prošao isto ili još i gore da je u tom trenutku birao ono drugo, teško je danas tvrditi. Ali, gledajući sa stajališta nas ljudi, taj izbor, koji je ubrzo za njega značio smrt, izabrao je ono lošije. I nije bio sam, bilo ih je mnogo kao on, koji su gledajući s pojedinačne ljudske točke gledišta, izabrali ono lošije. No, možda je Providnost tako htjela, da ti naši mučenici svojim životima, položenim na oltar Domovine, posiju sjeme buduće slobode, slobode koju je hrvatski narod ostvario Domovinskim ratom, devedesetih godina prošlog stoljeća! Njegov unuk Marko Leventić, ml. ostvario je kao hrvatski vojnik ono za čim je njegov djed žudio, na čemu je godinama radio i za što je dao ono najdragocjenije, a to je život!

Srećko Tomas

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ

Kronika Matice hrvatske ogranak Grude (od 2013. do 2015.).....293

KRONIKA MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE (OD 2013. DO 2015.)

-22. XI. 2013. u petak u kinodvorani u Grudama svečano su počeli 8. Dani Matice hrvatske u Grudama. U 17 sati održan je **Okrugli stol o gangi**. Voditelj Okruglog stola bijaše dr. sc. Joško Ćaleta iz Zagreba. Sudjelovali su prof. dr. sc. Nikola Buble, Ante Kraljević, dr. sc. Joško Ćaleta, Tomislav Matković, prof. dr. sc. Ankica Petrović, dr. sc. Andelko Mijatović, dr. sc. Ines Prica, Mladen Vuković i mr. sc. Mario Bušić, predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude u ime organizatora. Na početku je zaželio uspješan rad načelnik općine Grude Ljubo Grizelj, a Grudski gangaši su pjesmom gangom začinili ovu znanstvenu večer.

-26. XI. 2013. (utorak) – u kinodvorani u Grudama u 18 sati predstavljanje knjige **Tko mi zabranjuje kolumnu?**, autora novinara Tihomira Dujmovića (predstavljači: dr. sc. Goran Marić, novinar Josip Jović i autor Tihomir Dujmović)

-29. XI. 2013. (petak) – u kinodvorani u Grudama u 18 sati **predstavljanje Matice hrvatske Vinkovci**

-6. XII. 2013. (petak) – obilježavanje 14. obljetnice Bratovštine Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići;

U 18 sati u župnoj crkvi u Gorici **sveta misa**, potom **koncert Lucije Zovko i klape Bratovština**, iza koncerta u Galeriji u Staroj kapeli u Gorici **Otvaranje izložbe slika akademskog kipara Zdenka Galića Vicića iz Gorice**

-22. XII. 2013. (nedjelja) - u župnoj crkvi u Tihaljinu u 18 sati - **Božićni koncert župnih zborova i drugih glazbenih organizacija i pojedinaca s područja općine Grude**. Sudjelovali su zborovi župa Tihaljina, Ledinac, Drinovci, Ružići, Gorica-Sovići, OGŠ Grude, OŠ Grude, Frama župe Tihaljina, Frama župe Gorica-Sovići, Frama župe Drinovci, Frama župe Ružići, klapa Bratovština i glazbenici Lucija Zovko, Sanja Boban i kao poseban gost Mate

Bulić. Nakon koncerta domaćini su počastili sve sudionike ovog veličanstvenog koncerta.

-Predsjedništvo Matice hrvatske Ogranak Grude 23. siječnja 2014. uputilo je javni poziv građanima za učlanjenje u Maticu hrvatsku

POZIV ZA UČLANJIVANJE U MATICU HRVATSKU

Poštovani!

Pozivamo sve zainteresirane koji su spremni za očuvanje i njegovanje hrvatske kulturne baštine i hrvatskog identiteta na našim prostorima da se učlane u Maticu hrvatsku, posebice pozivamo mlade ljude!

Matica hrvatska osnovana je radi očuvanja najviših kulturnih dobara hrvatskog naroda. Zato Vas pozivamo sve da bude dionici toga projekta, i da nas bude što više koji sudjelujemo u programima Matice hrvatske i u njezinu sveukupnom djelovanju.

Upisati se možete tako da kontaktirate bilo kojega člana Matice hrvatske u Grudama ili na kontakt telefone koji su vidljivi na web stranici Matice hrvatske Grude: www.maticahrvatska-grude.org, posebice tajnice Matice hrvatske u Grudama gdjice. Zorice Zorić.

- Župni ured Gorica-Sovići, Bratovština Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Hrvatska franjevačka arheološka zbirka Sv. Stjepana Gorica i Matica hrvatska - Ogranak Grude organizirali su Noć muzeja 2014. godine.

Program je bio sljedeći:

-tvaranje noći muzeja 2014. U staroj crkvi u gorici i razgledavanje arheološkog nalazišta u staroj crkvi sv. Stjepana prvomučenika u gorici

-otvaranje izložbe slika akademske slikarice magdalene džinić hrkać u galeriji u gorici

-razgledavanje skulptura akademskog kipara zdenka galića iz gorice u parku pod kostilama ispred galerije u gorici

-razgledavanje hrvatske franjevačke arheološke zbirke sv. Stjepana u gorici i upoznavanje s novim detaljima u njoj

-glazbeni program: kantautor drago grgić – godra

Program se odvijao u petak, 31. siječnja 2014. godine od 19 do 24 sati u Gorici. Počeo je u Staroj crkvi u Gorici u 19 sati nastupom kantautora Drage Grgića Godre i uvodnim predavanjem mr. Maje Soldo te pozdravnim govorima. Program se nastavio u arheološkoj zbirki i u Galeriji u staroj kapeli u Gorici! Noć otvorenih muzeja 2014. u Gorici otvorio je Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

- Srijeda, 23. travnja 2014. u kinodvorani u Grudama u 19 sati bilo je predstavljanje knjige **Čvrsti temelji braka i obitelji**, autora don Jozu Ančiću, župnika župe Ledinac. Knjigu su predstavili fra Mario Knezović, don Ilija Drmić, Mario Bušić i don Jozo Ančić. U glazbenom programu nastupaju kantautorica Lucija Zovko i zbor župe Leidnac.

-Petak, 25. travnja 2014. u Galeriji u Staroj kapeli u Gorici u 20 sati zbilo se Otvaranje izložbe slika akademskog slikara prof. Maria Šunjića iz Mostara.

-Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Likovna kolonija „Brijeg” i Matica hrvatska – Ogranak Grude priredili su prvu Izložbu slika polaznika Likovne kolonije „Brijeg” Grude. Program otvaranja izložbe bio je u Galeriji u Staroj kapeli u Gorici u petak 30. svibnja 2014. godine s početkom u 20 sati.

U programu su sudjelovali umjetnik Srećko Slišković, u glazbenom dijelu programa nastupila je učenica Mia Prlić, a voditeljica programa bila je Ivana Bošnjak.

Polaznici škole slikanja Likovne kolonije „Brijeg” u proteklom vremenu imali su u kinodvorani Grude tečaj slikanja kao slikari amateri te su na taj način otkrili svoj talent. Umjetnici amateri su iz općine Grude. Izložbu njihovih radova posjetitelji su mogli vidjeti u Galeriji u Gorici u spomenutom vremenu. Na izložbi su sudjelovali sljedeći umjetnici: Mila Zorić, Branka Grubišić, Mila Šimunović Zorić, Ranko Žulj, Marija Sabljić, Zoran Vlašić, Mia Prlić, Matej Šimić, Josip Miloš, Ivona Palac, Ružica Čolak, David Alpeza, Lovro Vukoja i Blago Boban.

-3. V. 2014. počeli su Šimićevi sureti. Otvaranje 51. Šimićevih susreta 2014. zabilo se 19 sati u dvorani Osnovne škole u Drinovcima. Za tu je prigodu upriličeno predstavljanje knjige Šimićevi susreti – Šimićev pjesmopis. Zatim prikazivanje dokumentarnog filma U boji neba – A. B. Šimić, autorice Ljubice Benović. Nastupila je kantautorica Lucija Zovko i otvorena je izložba radova učenika Osnovne škole Drinovci o životu i djelu A. B. Šimića i Stanislava Šimića.

-6. V. 2014. u 12 sati u Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu bijaše Otvaranje izložbe Gradske galerije Slavko Kopač iz Vinkovaca: Đurđena Zaluški, retrospektivna izložba slika. Uz to je bilo i predstavljanje stihozbirke Slavonijo, zemljo plemenita, autora devetorice slavonskih pjesnika s ilustracijama Vanje Radauša.

-7. V. 2014. u 19 sati u kinodvorani u Grudama predstava Sladoled u izvedbi teatra Gavran iz Zagreba. Predstava je bila dobro posjećena.

-8. V. 2014. u 12 sati na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru bio je Homage Antunu Branku Šimiću – „...pogled u pogledu...“. Svečano je tada bilo i puštanje u rad dvorane Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru s imenom Antuna Branka Šimića. Ovaj događaj je bio organiziran suradnjom Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Osnovne škole A. B. Šimić Mostar i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. U 13 sati bijaše svečano polaganje vijenca na spomenik pjesniku u Parku A. B. Šimića u Mostaru.

-9. V. 2014. u 10 sati u osnovnim i Srednjoj školi općine Grude bio je susret književnika s učenicima. U 18 sati u župnoj crkvi u Drinovcima slavila se Sveta misa za Antuna Branka i Stanislava Šimića. U 19 sati u dvorani Osnovne škole u Drinovcima bila je svečana Akademija u čast Antuna Branka i Stanislava Šimića na kojoj je akademik Josip Bratulić održao predavanje o A. B. Šimiću. Dodjeljene su nagrade mladim pjesnicima. Dodjeljena je također godišnja nagrada „Antun Branko Šimić“. Bio je nastup pjesnika „Pjesnici su čuđenje u svijetu“. Tu je nastupio kantautor Daniel Načinović. Na kraju su svečano zatvoreni 51. Šimićevi susreti 2014. godine.

-Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići počelo je svečano u petak, 27. VI. 2014. u crkvi sv. Petra i Pavla u Sovićima u 20 sati bio je koncert Frame župe Gorica-Sovići.

-U petak, 18. VII. 2014. kod zvonika sv. Ilike Proroka u Bobanovoj Dragi u 20.30 sati bila je Predstava Rodijaci, autora Petra Miloša, koju su izveli glumci HNK Mostar Velimir Njirić i Miro Barnjak.

-U četvrtak, 31. VII. 2014. u Staroj crkvi u Gorici u 20 sati uz 10. rođendan klape Bratovština zbio se 8. susret klape u Gorici. Nakon koncerta klape u Galeriji u Staroj kapeli u Gorici bilo je razgledanje izložbe stalnog postava umjetnina (dijelom i iz humanitarnog fundusa) Bratovštine sv. Stjepana Gorica-Sovići.

-Zbilo se premijerno predstavljanje knjige Domagoja Tomasa Pet redaka, u Drinovcima, 7. rujna 2014. godine, uoči Male Gospe.

Vjeroučna dvorana župnog ureda u Drinovcima bila je mjesto na kojem je upriličeno prvo predstavljanje ove izuzetno zanimljive i nadasve vrijedne knjige. Župni ured Župe sv. Mihovila Arkandela u Drinovcima i Ogranak Matice hrvatske Grude organizirali su ovaj vrijedan kulturni događaj. Brojna publika dala je poseban kvalitetan doprinos ovom izuzetnom kulturnom događaju.

O knjizi su govorili Petar Majić, dipl. ing. agr., u ime Ogranka Matice hrvatske Grude. Nakon uvodnog govora sve nazočne je pozdravio i zazvao Božji blagoslov domaćin fra Božo Milić, župnik u Drinovcima.

Mr. don Željko Majić, generalni vikar Mostarsko-duvanjske biskupije govorio je o životu i djelovanju don Ivana Tomasa tijekom njegovog života, od rodnih Drinovaca do Rima. Govoreći o samo malom dijelu života ovoga svećenika, don Željko je istaknuo potrebu nastavka istraživanja djelovanja don Ivana Tomasa, kao i drugih značajnih ljudi iz novije hrvatske povijesti. Posebice se don Željko Majić osvrnuo na ondašnje crkvene prilike koje su tijekom drugog svjetskog rata i nakon rata, postojale na relacijama Rim i Hrvatska, te naravno nakon drugog svjetskog rata na relacijama Rim-Jugoslavija. Ovdje naročito treba istaknuti veliku ulogu don Ivana Tomasa kao dugogodišnjeg urednika programa Radio-Vatikana na hrvatskom jeziku, te utjecaj koji je, naročito u političkom smislu, imao taj program.

Priredivač knjige Domagoj Tomas, mag. educ. hist. et philol. croat., pojasnio je razloge koji su ga motivirali raditi ovo djelo, opisao je svoja znanstvena istraživanja u Rimu, Mostaru i na drugim mjestima. Osobito je istaknuo veliku potrebu nastavka istraživanja djela don Ivana Tomasa, i njegovog pastoralonog rada u inozemstvu.

Na koncu je priredivač iskreno zahvalio svima koji su pomogli kako bi izašla ova knjiga, kao i onima koji su priredili ovu kulturnu večer. U glazbenom programu s dvije pjesme sudjelovala je Frama Drinovci.

Izdavači ove knjige su:

Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima u Rimu,

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,

Biskupski ordinarijat u Mostaru

-U prepunoj staroj crkvi u Gorici u petak 12. rujna 2014. godine u povodu prve godišnjice Taikove smrti Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matica hrvatska- Ogranak Grude organizirali su *Večer sjećanja na Zvonku Bušića*. Nazočili su mnogi Taikovi prijatelji i gosti, a među njima su bili i Zvonkovi sestra Zdravka Bušić i braća Ivan i Ante. Julianne Bušić, Taikova supruga, ispričala se jer nije mogla prisustvovati ovoj večeri, i sve je pozdravila.

-„Kulturna ura“ – predstavljanje edicije Stoljeće hrvatske književnosti bila je 26. rujna 2014. u Grudama, u organizaciji Matice hrvatske ogrank Grude. Tada je održano predstavljanje edicije Stoljeća hrvatske književnosti. U predstavljanju knjiga sudjelovali su novoizabrani predsjednik Matice hrvatske akademik Stjepan Damjanović koji je i član uredništva Stoljeća hrvatske književnosti, akademik Ante Stamać, voditelj i član uredništva te prof. dr. sc. Josip Lisac, član uredništva. Uvažene goste je predstavio predsjednik Grudskog ogranka Matice hrvatske prof. mr. sc. Mario Bušić te pozvao sve prisutne na sudjelovanje u „Kulturnoj uri“, kako je nazvao ovaj susret. Prisutnima se najprije obratio predsjednik akademik Stjepan Damjanović koji je govorio o Matici kroz njenu povijest, njenom nastanku 1842. godine pod imenom „Matica ilirska“ pod kojim je djelovala 32 godine. Osvrnuo se i na Maticu hrvatsku danas, njen utjecaj i zasluge za očuvanje i razvoj hrvatskoga jezika i kulturnog naslijeđa. Matica hrvatska danas broji 120 ogrankaka. Iskoristio je priliku i pozvao mlade gimnazijalce, koji su činili većinu publike, da se priključe Matici. Nakon njega govorio je prof.dr.sc. Josip Lisac, koji se kao dijalektolog osvrnuo na hrvatski književni jezik, koji je zapravo sinteza hrvatskih dijalekata. Govorio je i o prethodnim edicijama u izdanju Matice hrvatske koja su obuhvaćala pet stoljeća hrvatske književnosti, a koja su izlazila do Domovinskog rata. Ova nova edicija obuhvaća neke stare zaobilazeće pisce

ali i nove autore nepoznate široj književnoj publici. Akademik Ante Stamać osvrnuo se na četiri knjige Antuna Gustava Matoša, kojem se Matica „odožila“ za ranija zanemarivanje književnikovih djela u vrijeme njegova života. Na kraju programa prisutne je pozdravio i ravnatelj Srednje škole u Grudama Mladen Leko koji zahvalio središnjici Matice hrvatske kao i njenom ogranku u Grudama na darovanim knjigama posebnim zahvalnicama.

-U prostorijama općine Grude 17. X. 2014. Ogranak Matice hrvatske u Grudama održao je sastanak na kojemu je jednoglasno usvojen program *IX. dana Matice hrvatske u Grudama 2014. godine – Božiću ususret*.

Kao i dosadašnjih godina i ove je godine program bogat raznovrsnim kulturnim zbivanjima. Ovogodišnja kulturna manifestacija IX. Dani Matice hrvatske u Grudama počinje 18. studenoga 2014. godine i traje sve do Božićnog koncerta župnih zborova, frama i drugih glazbenih organizacija i pojedinaca iz općine Grude koji će se ove godine, prema već dugogodišnjoj tradiciji „svake godine u drugoj župi“, održati u župnoj crkvi sv. Stipana Prvomučenika u Gorici u nedjelju 21. prosinca.

U pripremi je i Godišnjak Matice hrvatske Grude SUSRETI 8 koji izlazi redovito svake godine u mjesecu studenom ili prosincu. U Susretima br. 8 objavljeni su, između ostalih, i radovi s *Okruglog stola o gangi* koji je održan u Grudama 22. XI. 2013. godine.

Matica hrvatska – Ogranak Grude sve ljubitelje kulture detaljnije s programom upoznala je na vrijeme. Matica i ovim putem pozvala je sve zainteresirane da se učlane u ovu najstariju hrvatsku kulturnu instituciju, te je pozvala također sve žitelje općine da se pridruže kulturnim događanjima koji su slijedili u mjesecima studenom i prosincu 2014.!

-U staroj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici, uoči svetkovine Svih Svetih 2014. godine, predstavljena je knjiga „Pokornik“ kojoj je autor fra Ante Marić.

Knjigu su, nakon uvodnih pozdrava župnika fra Stipe Markovića i odgovornog urednika fra Vinka Mikulića, predstavili fra Sretan Ćurčić, te Mario Bušić i sam autor fra Ante Marić.

Program je vodila Zorana Grizelj, a klapa Bratovština je svojim milozvučnim pjevanjem uljepšala ovu večer.

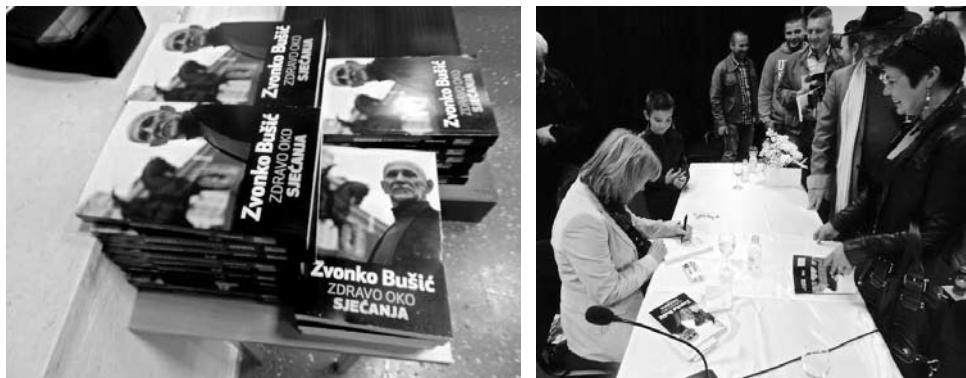
Posjetitelji na ovom predstavljanju bijahu mnogi, od domaćih župljana, rodbine Pokornika pok. fra Zdenka Galića, novaka sa svojim meštrom s Humca, pa do mnogih pristiglih gostiju iz župa gdje je pokojni fra Zdenko djelovao, posebice iz Širokog Brijega i iz Veljaka. Bili su tu predstavnici političkog i javnog života općine Grude i šire zajednice.

Nakon predstavljanja knjige posjetitelji ovog kulturnog događaja mogli su u Galeriji pogledati izložbu akademskog slikara Drage Bušića i razgledati stalni postav Hrvatske franjevačke arheološke zbirke sv. Stjepana u Gorici.

Organizatori predstavljanje knjige Pokornik u Gorici bili su: Župni ured Gorica-Sovići, Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Hrvatska franjevačka arheološka zbirka sv. Stjepana Gorica i Matica hrvatska-Ogranak Grude.

-U srijedu 5. studenog 2014. godine u punoj kinodvorani u Grudama u organizaciji Matice hrvatske – ogranač Grude i Bratovštine Stjepana prvomučenika Gorica – Sovići predstavljene su tri knjige dvojice slovenskih autora, koji su istraživali zločine UDBE. Posebno su se bavili slučajem Stjepana Crnogorca, mladog intelektualca kojeg su u srpnju 1972. oteli u Salzburgu i ubili u Ljubljani. To su knjige *HRB, FENIX I UDBA, Slučaj Stjepana Crnogorca* autora Igora Omerza i *Naruči ubojstvo u Ljubljani – pravilnici UDBE, ubojstva po zakonu i UDBA* autora Romana Leljaka. Na početku promocije autore, obitelj pokojnog Stjepana Crnogorca i ostale prisutne pozdravio je načelnik općine Grude Ljubo Grizelj te potpredsjednik MH ogranač Grude Petar Majić. Prisutnima se obratila i časna sestra Bernardina, rođena sestra ubijenog Crnogorca, koja je rekla da je Stjepanovo jedino oružje bila ljubav prema domovini i svome narodu. Knjigu *HRB, FENIX I UDBA, Slučaj Stjepana Crnogorca* predstavio je njen autor Igor Omerza. Omerza je govorio također i o Stjepanovu životu prije otmice i ubojstva. Stjepan Crnogorac rođen je 7. prosinca 1946. u Sovićima, a ubijen u ljeto 1972. godine u Sloveniji. Naglasio je važnosti otkrivanja zločina koje je počinila jugoslavenska tajna služba UDBA. Knjiga je mješavina trilera i krimića ali prvenstveno istinita priča potkrepljenja brojnim dokumentima koji su dokaz istinitosti rekao je Omerza. Slovenski

istražitelj Roman Leljak je govorio o svojim knjigama koje također imaju poglavlja o Stjepanovoј otmici i ubojstvu, a bave se prvenstveno razotkrivanjem UDBE i njenih zločina. Program je upotpunila i glazbena izvedba pjesme *Tvoje lice* koju je napisala časna sestra Bernardina, a izvela Snježana Vukojević. Na kraju promocije sve je prisutne pozdravila sestra Bernardina i zahvalila svima uključenim u otkrivanje zavjere oko otmice i ubojstva njezinog brata, te pozvala da ne prestanu dok kosti njenoga brata ne budu pronađene i vraćene u domovinu.

-U kinodvorani u Grudama 18. XI. u 18 sati predstavljena je knjiga pok. Zvonke Bušića Taika ZDRAVO OKO SJEĆANJA. Knjigu su predstavili Zvonkova supruga Julienne Bušić i književnik Tomislav Marijan Bilosnić. Lucija Zovko je, krasnim izvedbama domoljubnih pjesama posvećenih gradu heroju Vukovaru, hrvatskim braniteljima poginulima i umrlima za Domovinu i Zvonki Bušiću Taiku, uljepšala ovu svečanu večer nabijenu emocijama sjećanja na Domovinu i domovinski rat. Predsjednik Matice hrvatske Grude Mario Bušić zahvalio je svima na dolasku na početak kulturne manifestacije 9. Dani Matice hrvatske u Grudama 2014. godine. Pročitavši pjesmu S. S. Kranjčevića Moj dom, i pozvavši na minutu šutnje za sve žrtve poginule u Vukovaru i Domovinskom ratu, Mario Bušić je napose zahvalio Julienne Bušić za sve što su ona i njezin pok. suprug Zvonko Bušić učinili za Hrvatsku.

-U petak, 5. XII. 2014. bila je 15. obljetnica Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići. U 18 sati u župnoj crkvi u Gorici proslavljena je **sveta misa** koju je predslavio provincijal Hercegovačke franjevačke provincije dr. sc. fra Miljenko Šteko. Za vrijeme svete mise bilo je primanje novih članova Bratovštine.

Poslije svete mise bijaše kratki koncert. Iza koncerta u Galeriji u Gorici bilo je Otvaranje izložbe fotografija - „Naših 15 lita“. Na kraju se nastavilo družiti i proslavljati ovu obljetnicu.

Župni ured Gorica-Sovići i Matica hrvatska Grude pozivaju Vas na

Božićni koncert

RODIO SE BOG I ČOVJEK

21. prosinca 2014. (nedjelja)

u župnoj crkvi u Gorici u 18 sati

Sudjeluju:

Tamburaški sastav Osnovne glazbene škole Grude

Zbor Osnovne glazbene škole Grude

Dječji zbor župe sv. Male Terezije Ledinac - „Nebeske ruže“

Zbor Osnovne škole Rudera Boškovića Grude

Zbor župe sv. Ilike Tihaljina

Frama župe Drinovci

Zbor župe sv. Male Terezije Ledinac - „Nebeske ruže“

Frama župe Ružići

Zbor župe sv. Mihovila Drinovci

Zbor župe sv. Ivana Krstitelja Ružići

Frama župe Gorica-Sovići

Zbor župe sv. Stjepana Gorica-Sovići

Klapa Bratovština

Sanja Boban

Na dobro Vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo!

-22. prosinca 2014. - Župna crkva sv. Stipana Prvomučenika u Gorici, u župi Gorica-Sovići bila je prepuna na Božićnom koncertu župnih zborova, Frama i drugih glazbenih udruga i solo pjevača iz općine Grude. Matica hrvatska kao i od početka bijaše uz župu domaćina organizator ovog krasnog koncerta.

-Noć muzeja (posljednji petak u mjesecu siječnju) osim u svetskim i europskim zemljama te po 10. put u Hrvatskoj, dogodila se i peti put zaredom u mjestu Gorica, nekoć sjedištu stare župe Imota, danas sjedištu župe Gorica-Sovići, u općini Grude.

U Staroj crkvi sv. Stipana Prvomučenika u 19 sati započeo je kulturni program u kojem su svojim sudjelovanjem doprinijeli boljem razumijevanju ove Noći muzeja i sljedeći govornici: fra Stipe Marković, fra Vinko Mikulić, Ante Pejić, Ljubo Grizelj, Mirjana Mima Vlašić i Mario Bušić.

Posjetitelji su imali prigodu vidjeti uređenu staru crkvu sv. Stipana Prvomučenika, arheološke iskopine s ranokršćanskim grobnicom i ranokršćanskim krstionicom čiji je krsni zdenac križnog oblika, a nalazi se u tzv. baptisteriju Goričke starokršćanske bazilike.

Osim toga posjetiteljima je u predvynom ambijentu tzv. „Pratrova podruma“ predstavljena knjiga pjesama Sunčani drvoredi, autorice Mirjane Mime Vlašić kojoj je nakladnik Matica hrvatska Grude, a o knjizi su govorili uz autoricu fra Ante Marić i Mario Bušić.

Za ovu je prigodu svoja vrata otvorila Hrvatska franjevačka arheološka zbirka sv. Stjepana u Gorici. Uz sve to svoje izume su predočili javnosti i domaći umjetnici:

Anđelka Stipić i Mirjana Vlašić Torcello: „Mirisi Hercegovine – Lamaruž”

Franka Bračić: „Rukotovorine u staklu i drvetu”

Martina Šimić i Anela Tomić: „Martine i Aneline čarolije”

Ivana Vlašić: „Kamen živac”

Radoslav Dole Brzica: „Drvo-voda-kamen”

Željka Galić Kulje: „Drvenarije”

Za ovu je prigodu tiskan i poseban katalog u kojem su objavljeni životopis i djela umjetnika koji su izlagali, te također su posjetitelji mogli sa sobom uzeti još jedan katalog-promidžbene materijale Noći muzeja 2015. Ovogodišnja Noć muzeja bila je posvećena izumima Nikole Tesle.

Glazbom su ovu Noć muzeja popratili članovi klape Bratovština Dragan Prlić i Ante Pejić, a program je krasno vodila Zorana Grizelj. Ljubitelji kulture i umjetnosti koji su bili u Gorici mogli su se i počastiti domaćim delicijama koje su pripremili sudionici i vrijedne domaćice i uživati u posnom agape-u uz pjesmu i čašicu razgovora sve do 23 sata dokada su vrata u Gorici svima bila otvorena!

Zadovoljni organizatori ove Noći muzeja u Gorici, gdje se skupilo više od 300 ljubitelja kulture, bili su Hrvatska franjevačka arheološko zbirka sv. Stjepana Gorica, Župni ured Gorica-Sovići, Bratovština sv. Stjepana Prvomučeniuka Gorica-Sovići i Matica hrvatska Grude.

-Krajem mjeseca siječnja 2015. godine iz tiska je izašla prva zbirka poezije Mirjane Mime Vlašić iz Sovića, općina Grude. Knjiga nosi naslov Sunčani drvoredi, a ima 87 stranica. Svoje pozitivne osvrte na knjigu dali su književnici fra Ante Marić i gosp. Vinko Pavić. Naslovnicu je ilustrirao Mirko Vlašić. Oblikovanje je uradila Edita Grubišić, a urednik knjige je Mario Bušić. Zbirka pjesama Mime Vlašić katalogizirana je u publikaciji Narodne knjižnice Hercegovačko-neretvanske županije u Mostaru.

Mirjana Vlašić Mima rođena je 3. XI. 1974. godine u Imotskom, kao Mirjana Galić. Po zanimanju je profesorica ekonomskog grupe predmeta. Osnovnu školu završila je u Sovićima, a srednju školu u Imotskom. Na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu diplomirala je na smjeru Upravljanje malim i srednjim poduzećima, na Ekonomskom fakultetu u Mostaru na smjeru Marketing, a na Sveučilištu u Zadru stekla je pedagoške kompetencije.

Svoju prvu pjesmu napisala je još u prvom razredu osnovne škole, a svoj prvi posao pronašla u četvrtom razredu srednje škole, kada je na lokalnoj radijskoj postaji radila kao radijska voditeljica. Nakon srednje škole, u želji da postane

student, odlazi u Zagreb. Zapošljava se u administraciji jednog privatnog poduzeća i upisuje studij. Povratkom u rodni kraj daljnja obrazovanja stječe na Sveučilištima u Mostaru i Zadru. Udana je i majka dvoje djece.

Poezija joj je do sada objavljivana u Godišnjaku Matice hrvatske Grude *Susreti*, u više zajedničkih zbornika pjesama u Hrvatskoj, a uvrštena je i u međunarodnu zbirku poezije (Kultura Snova Zagreb – „More na dlanu“).

Na pjesničkom natječaju Križevačke udruge pjesnika i pisaca, u travnju 2014. godine, njena je pjesma „Sanjala sam“ osvojila prvo mjesto.

Knjiga Sunčanidrvoredi predstavljena je javnosti na 10. Noći muzeja 2015. godine u Gorici.

Pjesnikinji Mirjani Mimi Vlašić vodstvo Matice hrvatske Grude zaželjelo je puno uspjeha u budućem književnom radu.

-U četvrtak 19. veljače 2015. je u kinodvorani u Grudama predstavljena knjiga pjesama LUČ HRVATA, autora Ante Nadomira Tadića Šutre. Na početku programa svim nazočnima obratio se načelnik općine Grude, Ljubo Grizelj, a nakon toga i sam autor knjige, Ante Nadomir Tadić Šutra, koji je pozdravio 20-ak gledatelja kršćanskim pozdravom „Hvaljen Isus i Marija“.

„Ova zbirka pjesama rezultat su više od 30 godina pisanja. Prva pjesma nosi naslov *Hrvatske imenice*, u kojem sam nastojao ukazati na bježanje od slova h, upotrebu zamjenica i majorizaciju hrvatskog naroda“, kazao je autor knjige pjesama.

Autor je recitirao nekoliko svojih pjesama, a kroz stihove ovoga vrsnog pjesnika čitatelj može osjetiti kolika je ljubav prema domovini, obitelji i vjeri.

„Najveće obilježje moje knjige je složenica ljublje: domoljublje, rodoljublje, ali i ženoljublje – pjesma *Hrvatica* govori kako muškarac piše ženi. U svakoj prilici naglašavam kako treba voljeti i poštovati majku, suprugu, sestruru ili kćer“, poručio je autor na kraju predstavljanja ove knjige.

Iako je bilo svega 20-ak gledatelja, u dobrom raspoloženju i atmosferi svih nazočnih pridonijeli su svojim nastupom učenici OGŠ Grude.

Ovaj događaj upriličen je u čast prof. Ivanu Aliloviću, kojemu su ovih dana godišnjice i rođenja i smrti, a organizator manifestacije bila je Matica hrvatska – Ogranak Grude.

-Uskrsna čestitka Matice hrvatske 2015.

Neka zora Uskrsa ozari naše živote, podigne naš duh, nadahne naše misli i osjećaje. Misao Uskrsa, život koji raste iz duha Uskrsa, Kristova duha, bijaše nadahnucé Matice hrvatske sva duga ljeta njenog postojanja i djelovanja.

Nadahnuta Usksrom Matica je hrvatska čuvala ognjišta, bdjela nad obespravljenim narodom Hrvata, savijala naša rastrta ognjišta i budila nadu u narodno sutra.

Na tom tragu tradicije i Matica hrvatska Ogranak Grude čestit Uskrs želi svim svojim članovim, priateljima i svim ljudima našega ozemlja.

-U subotu, 11. travnja 2015. godine, dva ogranka Matice hrvatske iz Bosne i Hercegovine započeli su suradnju kulturnim programom i prijateljskim druženjem u hercegovačkim Grudama.

Mladi članovi OMH Bugojno sudjelovali su u manifestaciji „Uskrs s Maticom hrvatskom u Gorici Općina Grude“ likovnim ostvarenjima, glazbom i poezijom. Predstavljena je poezija bugojanskog pjesnika Zdenka Antunovića recitalima njegovih pjesama „Domovina“, „Vjetar“, „Molitva“ i „Kruna od Drače“ uz glazbenu podlogu na gitari maestra Ivica Svetinovića.

Posjetitelji su imali priliku pogledati radove akademskog kipara i predsjednika OMH Bugojno Antonia Džolana i samoukog umjetnika Dejana Borosa o kojima je govorio prof. Jozo Marić, član OMH Grude s višegodišnjim radnim stažom u Bugojnu. Izložbu, koja je prije četiri godine gostovala u gotovo svim gradovima Središnje Bosne, otvorio je Mladen Begić, ministar hrvatskih branitelja iz domovinskog rata u Vladi Županije zapadnohercegovačke.

Predsjednik OMH Grude Mario Bušić izrazio je veliko zadovoljstvo što je došlo do zajedničkog susreta dvaju ogranaka. Naglasio je kako je ovo tek početak suradnje između ova dva grada, te predstavlja potporu OMH Bugojno da ustraju u svome radu. Zahvalivši se na pozivu, zadovoljstvo je izrazio i predsjednik OMH Bugojno te domaćine upoznao sa dosadašnjim radom najmlađeg ogranka Matice hrvatske u Bosni i Hercegovini, kao i planovima za budućnost. Govoreći o povijesti Bugojna istakao je kako je Matica u ovom gradu postojala još u 19. st., a njen rad nastavljen Obnoviteljskom skupštinom u rujnu 2013. godine. Večer je obogaćena nastupima muške izvirne skupine „Kalin“ Bugojno. Program ove večeri je krasno vodila profesorica i pjesnikinja Mirjana Mima Vlašić na čemu smo joj od srca zahvalni! Nakon zvaničnog programa druženje je nastavljeno uz pjesmu i razgovor u Fratarskom podrumu u Gorici.

-Dvanaest umjetnika s područja Hercegovine, Slavonije i Dalmacije, među kojima i nekoliko hrvatskih branitelja uspješno su završili prvi dan dvodnevne likovne kolonije koja nosi ime po hercegovačkom franjevcu akademskom slikaru fra Mirku Ćosiću. Svečano otvaranje ove likovne kolonije zbilo se u 9 sati u petak 24. travnja 2015. u Staroj crkvi u Gorici. Na samom početku otvaranja umjetnik i kustos Hrvatske franjevačke arheološke zbirke sv. Stjepana u Gorici fra Vinko Mikulić upoznao je prisutne s poviješću ove župe i arheološkim iskopinama unutar i oko stare crkve u Gorici. Pozdravio je nazočne i zaželio dobru likovnu koloniju.

Predsjednik Matice hrvatske Grude Mario Bušić kazao je kako je fra Mirko Čosić upravo u Gorici, nakon na pravdi Boga odležane osmogodišnje kazne strogog zatvora u Zenici, ostavio svoj neizbrisiv trag naslikavši u Staroj crkvi dvije freske Isus prijatelj malenih i Milosrdni otac. Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj otvorio je ovu likovnu koloniju zaželjevši svima dobrodošlicu i uspješan rad. Na kraju je profesor na Likovnoj akademiji u Širokom Brijegu Antun Boris Švaljek zahvalio na gostoprимstvu i rekao da je Gorica pravo mjesto za ovu koloniju.

Ravnateljica Osnovne škole „fra Stipan Vrljić“ iz Sovića zajedno s učiteljicama i djecom iz Sovića i iz područne škole u Gorici posjetili su ovu Likovnu koloniju i oduševili se kad su na licu mjesta mogli vidjeti profesore i studente dok su ovi slikali.

Ovogodišnju likovnu koloniju u Gorici posjetili su još i dekan ALU Široki Brijeg prof. Stjepan Skoko, te predsjednik Vlade Županije Zapadnohercegovačke Zdenko Čosić, ministri u Vladi Županije ZH Ružica Mikulić, dr. Stjepan Bogut i Mladen Begić te dužnosnici općine Grude Načelnik Ljubo Grizelj i predsjednik Općinskog vijeća Draženko Vranješ. Tu su bili i mnogi iz javnog života Županije ZH i drugi posjetitelji.

Likovna kolonija „fra Mirko Čosić“ nastavlja svoj rad i drugi dan, u subotu 25. travnja od jutarnjih sati a pridružili su joj se još umjetnika iz našega kraja.

Bratopština sv. Stjepana i Matica hrvatska Grude pozvali su sve da posjete ovu likovnu koloniju u Gorici!

-Dana 25. travnja 2015. završila je 5. po redu Likovna kolonija „fra Mirko Čosić“ koja je ove godine bila u Gorici uz ranokršćansku baziliku i starohrvatsku crkvu sv. Stipana Prvomučenika; tu u Šamatorju u Gorici pokraj svih naših pokojnih didova i baba, svih naših mučenika koji su nam namrli i sačuvali sve ovo što danas imamo. Bog im dao pokoj vječni! A naši umjetnici s Akademije likovnih umjetnosti iz Širokog Brijega, studenti i profesori na čelu s prof. Antunom Borisom Švaljekom, i drugi koji iz ljubavi rado slikaju i bave se umjetnošću dali su svoj veliki obol došavši u Goricu kao sudionici na ovoj Likovnoj koloniji. Hrvatski i franjevački uznik, mučenik fra Mirko Čosić je to zasluzio. I na ovaj su mu način naši umjetnici odali počast! Hvala im! A evo sudionika: Drago Bušić, A. B. Švaljek, Robert Tomić, Viktorija Srbalj, Nikolina Đerđa, Karolina Marušić, Marijana Tole, Zdravko Soldo, Mirela Runac, Branko Širić, fra Vinko Mikulić, Zdenko Galić, Andjela Ljubić i Tanja Pejić. AkoBOGda opet ćemo organizirati sličnu likovnu koloniju u Gorici jer je ovo druženje bilo lijepo i nezaboravno!

-52. Šimićevi susreti 2015. – Evo programa koji je bio jako dobro pripremljen i posjećen:

-2. V. 2015. (subota) - Otvaranje 52. Šimićevih susreta u dvorani Osnovne škole u Drinovcima u 20 sati – predstavljanje knjige „Drinovci su čuđenje u svijetu”, autora Petra Majića.

-4. V. 2015. (ponedjeljak) – Svečano otvaranje Gradske knjižnice i Hrvatskog kulturnog doma „Antun Branko Šimić“ Grude u 20 sati – predstavljanje knjige pjesama Antuna Branka Šimića na francuskom jeziku “Au bord du monde”, prevoditeljice i književnica Martine Kramer

-5. V. 2015. (utorak)-u Osnovnoj školi Antun Branko Šimić u Mostaru u 12 sati-„...nad mojom glavom moja pratilica zvijezda.“ Program učenika Osnovne škole A. B. Šimić Mostar i gostovanje Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne U 13 sati Posjet spomenicima A. B. Šimiću u gradu Mostaru

-5. V. 2015. (utorak)-u kinodvorani u Grudama u 19 sati predstava Muke po Ivezu, u izvedbi Glumačke družine „Histrión“

-6. V. 2015. (srijeda) – U Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu u 19 sati gostovanje Galerije Slavko Otvaranje izložbe Vinkovačkih umjetnika „Josip Juraj Strossmayer 1815. – 2015. kistom-dlijtom-perom“

-8. V. 2015. (petak)– u 10 sati Susret književnika s učenicima u osnovnim i srednjoj školi općine Grude

U 19 sati u župnoj crkvi u Drinovcima Sveta misa za Antuna Branka i Stanislava Šimića

U 20 sati u dvorani Osnovne škole u Drinovcima

Akademija u čast Antuna Branka i Stanislava Šimića

Predavanje predsjednika Matice hrvatske akademika Stjepana Damjanovića
Dodjela nagrada mladim pjesnicima

Dodjela nagrade Antun Branko Šimić
Nastup pjesnika „Pjesnici su čudenje u svijetu“

Nastup klape Bratovština. Otvaranje izložbe učeničkih likovnih radova. Sjećanje na književnika prof. Krešimira Šegu. Zatvaranje 52. Šimićevih susreta 2015.

-2. Svibnja u Drinovcima u kulturno-književnoj manifestaciji 52. Šimićevi susreti 2015. Predstavljena je knjiga autora Petra Majića. Knjigu su predstavili fra Mate Logara, Dragan Marijanović i Petar Majić. Frama Drinovci su ovu književnu večer uljepšali svojim pjevanjem. Evo teksta koji je fra Mate Logara izrekao na ovom predstavljanju Petrove vrijedne knjige:

Negdje sa početka ove knjige koju predstavljam stoji rečenica: „I ja sam bio očaran ljepotom prizora. Doista, nikada se još nisam tako usredotočio i jednostavno nisam niti zapazio, niti jasno očutio svu raskoš i čaroliju Božjeg darivanja života zemlji i ljudima.“

Dobar čovjek vidi ljepotu i stvara ljepotu. Zli ljudi stvaraju mržnju, zloču i zagađenje. I duhovno i materijalno. Ali i vide samo to. Čvrsto sam uvjeren da se samo dobar čovjek može diviti i dobroti i ljepoti. Onaj tko nije dobar u svemu vidi sebičnost, taštinu, sitne interese, samo zato što misli da je svatko isti kao i on. Zato je sveti Ivan Pavao II. govorio da je ekološka kriza zapravo kriza morala i zbiljski prijezir spram čovjeka. Uvijek mi je išlo na živce vidjeti smeće ostavljeno тамо где му nije mjesto, čuti pucnjeve u vrijeme kad nije vrijeme lova, ili vidjeti ribolovce u vrijeme kada je to zabranjeno. Ali mi se nekako i nametalo pitanje kakva mora biti duhovna razvalina čovjek koji će svoj otpad odbaciti u nedirnutu prirodu ili čisti potok, kako je jadan onaj tko iz neke svoje ludosti i sirove želje ubija životinje ne dopuštajući da se obnovi njihova populacija, pa je zato šetajući kroz polje teško vidjeti i zeca i pticu.

Još kao dijete, pitao sam se u kakve će se ljude ili neljude razviti moji vršnjaci koji uživaju u mučenju životinja. I zanimljivo, nimalo se nisam prevario. Nitko od njih nije postao čovjek kojega bi netko poželio za svoga susjeda. Naš odnos prema prirodi, prema onome što je stvoreno govori mnogo o odnosu prema kruni stvaranja, prema čovjeku, a na kraju i o odnosu prema Stvoritelju. Nasuprot onoj crnoj strani ljudske naravi stoji divljenje, čuđenje. Kada se uče izvori filozofije, tamo se među njima nabraja: čuđenje. Iz svoga čuđenja čovjek počinje razmišljati što je iza svega onoga vidljivoga.

Kaže Ivanovo evanđelje da u početku bijaše Riječ, Logos, Smisao. Za Bibliju bi mogli reći da na početku stajaše pjesma. Na njezinim prvim stranicama, u prvim poglavljima prve knjige, Knjige Postanka, stoji pjesma divljenja. Upravo pjesma koja govori o Stvaranju. Ona veli: *U početku stvori Bog nebo i zemlju. Zemlja bijaše pusta i prazna. Tama se prostirala nad bezdanom i Duh je Božji lebdio nad vodama. I reće Bog neka bude svjetlost. I vidje Bog da je svjetlost dobra, i rastavi Bog svjetlost od tame. I reće Bog: »Vode pod nebom neka se skupe na jedno mjesto i neka se pokaže kopno!« I bi tako. Kopno prozva Bog zemlja, a skupljene vode mora. I vidje Bog da je dobro. I reće Bog: »Neka proklijira zemlja zelenilom – travom sjemenitom, stablima plodonosnim, koja, svako prema svojoj vrsti, na zemlji donose plod što u sebi nosi svoje sjeme.« I bi tako. I vidje Bog da je dobro. I reće Bog: »Nek' povrvi vodom vreva živih stvorova, i ptice nek' polete nad zemljom, svodom nebeskim!« I bi tako. Stvori Bog morske grdosije i svakovrsne žive stvorove što mile i vrve vodom i ptice krilate svake vrste. I vidje Bog da je dobro. I blagoslovi ih govoreći: »Plodite se i množite i napunite vode morske! I ptice neka se namnože na zemlj!«³ Tako bude večer, pa jutro – dan peti. I reće Bog: »Neka zemlja izvede živa bića, svako prema svojoj vrsti: stoku, gmizavce i zvjerad svake vrste!« I bi tako. I stvori Bog svakovrsnu zvjerad, stoku i gmizavce svake vrste. I vidje Bog da je dobro.*

Vidje Bog da je dobro sve što je stvorio. Vidimo li mi kako je dobro ono što je stvoreno? Ako se usporede priče o stvaranju kod naroda koji su prethodili Izraelcima, u asirskim i babilonskim mitovima, ocrtavaju se jako velike sličnosti u njihovim pripovijestima o stvaranju. Osim u jednome. Oni to ne vide kao dobro. Oni materiju vide kao зло, kao djelo zloga boga, ili kao rezultat borbe bogova. U njihovim vjerovanjima duh i duhovno su djelo dobrogog boga, a materija i materijalno su djelo zloga.

U židovskoj religiji koja je početak pisane Božje objave i koja daje korijene kršćanstvu, toga nema. Materija ne nastaje iz zloće, nego materijalno nastaje bez otpora i bez pogovora po riječi dobrogog Boga koji se gotovo divi nad svojim djelom: Zato i završava svaki odlomak riječima: I vidje Bog da je dobro. Zato su stare pretkršćanske narode plašili i priroda i prirodne sile, i prinošene su im žrtve, često i ljudske da se umiri ta tajnovita i okrutna snaga. A čovjek

čije je mišljenje formirano biblijskim načinom razmišljanja za prirodu kazuje zajedno sa psalmistom: *Nebesa slavu Božju kazuju, naviješta svod nebeski djelo ruku njegovih. Dan danu to objavljuje, a noć noći glas predaje. Nije to riječ a ni govor nije, nije ni glas što se može čuti, a po svoj zemlji razliježe se jeka...*

Biblijka knjiga mudrosti čak tvrdi da su po naravi glupi svi koji iz stvorenoga svijeta ne upoznaju Boga: *Po naravi su glupi svi ljudi koji ne upoznaše Boga, oni koji iz vidljivih ljepotâ ne mogu spoznati onoga koji jest – nisu kadri prepoznati umjetnika po djelima njegovim; Jer ako su bili kadri steći toliko spoznaje da mogu svemir istraživati, koliko su lakše mogli otkriti Gospodara svega toga!* Mi se danas ne bi izrazili tako politički nekorektno, ali ostaje čuđenje kako se može proučavati djelo, a vjerovati da ono nema autora. U tekstu Petra Majića koji danas predstavljamo, dileme nema. Nije sve Bog, ali Bog je sve. Ne razmišlja Petar i ne opisuje samo ljepote Drinovaca kako jednim imenom nazivamo ovaj zemljopisni mozaik koji čine Kostimaničica, Dubrava, Krenica, Plavilo, Blaževići, Kongora, Prisoje, Lokve, Vrbina, Boljava, Drinovačko Brdo, Bristovica, Metiljevac, Nova Mala, Draga, Dračevo, Središte, Visoka, Kamenice, Bartuluša, Ratac, Graovište, Bovani, Liskovice, Petnjik, Nuga, Milići, Peć Mlini i brojna druga mjesta ovoga podneblja gdje skoro svaki kvadratni metar ima svoj naziv, nego Petar kroz ovo vidljivo zemaljsko, naravno, progovara i o nadnaravnom, vječnom, nevidljivom, onome što ne možemo tako opisati, ali možemo naslutiti.

Čuti se žal za praktično napuštenom i zapuštenom Boljavom i plodnom zemljom, a kroz legende i mitove Petar prenosi iskustvo generacija, a to je iskustvo oblikovano u zanimljive i lako pamtljive priče. Legende i mitovi nisu laž. U njima je često sadržana veća i dublja istina nego što je nosi ijedna obična informacija. Nisu li prethodne generacije upravo oblikovale priče, sa primjesama legendarnog i nevjerojatnog, ali sa jako snažnim poukama i porukama prema kojima je dobro uvijek imalo zadnju riječ, a zloča i mržnja prije ili kasnije dodu na naplatu? Kažu neki autori da će nove generacije biti sve više divlje upravo zato što se umjesto uz priče oblikuju uz kompjutorske igre u kojima ne pobjeđuje onaj tko je dobar i plemenit, nego onaj tko je spretniji, jači i bezobzirniji.

No, vratimo se knjizi u kojoj otkrivamo između ostaloga kako nam kameni ostaci naše prošlosti i danas zbog nedovoljne istraženosti postavljaju puno više pitanja nego što daju odgovora. Petrova knjiga nije samo putopis u smislu opisivanja onoga što će čovjek susresti ako odluči temeljiti istražiti ovaj kraj u kojemu ljudi borave najmanje 10 tisuća godina, kako nam svjedoči Ravlića Pećina, nego nam knjiga donosi i zrnca prošlosti tako da se opisi prirode isprepliću sa značajnim osobama i događajima koji su obilježili Drinovce. Napose se provlače imena zasluznog biskupa Paškala Buconjića i čuvenog pjesnika Antuna Branka Šimića.

Ovakvu je knjigu mogao napisati samo netko tko istinski i duboko voli svoj kraj i ljude. Provlači se ponegdje u knjizi i zaslužena kritika, ali je odmah utiša neko opravdanje ili ljepša tema. Veli se na jednom mjestu: *Ima zlata i puno novaca, ali nigdi nema kupit Drinovaca.* To se osjeti na svakoj stranici. Bilo bi zanimljivo uzeti ovu knjigu, pa kada se ide u nedjeljnu šetnju sjesti na neku visoku točku, i pročitati poneko poglavljje iz knjige. Da sam još u Drinovcima, vjerujem da bi to barem ponekad napravio. Znam ja da bi moja pokojna baba kazala da je njezin Mate uvik volio malo čudinjati. Ali svatko tko ima dušu, treba u njoj ostaviti jedan mali prostor i za čuđenje, pa i za čudinjanje, da ne postanemo robovi tehničke civilizacije. Privesti ću kraju Franjinom pjesmom stvorova Franje Asiškoga:

Svevišnji, svemožni, Gospodine dobri,
tvoja je hvala i slava i čast
i blagoslov svaki.
Tebi to jedinom pripada,
dok čovjek nijedan dostojan nije
ni da ti sveto spominje ime.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
sa svim stvorenjima svojim,
napose s bratom, gospodinom Suncem:
od njega nam dolazi dan
i svojim nas zrakama grije.
Ono je lijepo i sjajne je svjetlosti puno,
slika je, Svevišnji, tvoga božanskoga sjaja.

Hvalite i blagoslivljajte
Gospodina moga,
zahvalujte njemu, služite njemu svi
u poniznosti velikoj.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Mjesecu i sestrama Zvijezdama.
Njih si sjajne i drage i lijepe
po nebu prosuo svojem.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Vjetru,
po Zraku, Oblaku, po jasnoj Vedrini,

i po svakom vremenu tvojem,
kojim uzdržavaš stvorove svoje.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestrici Vodi,
ona je korisna, ponizna, draga i čista.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Ognju, koji nam tamnu rasvjetljuje noć.
On je lijep i ugodan, silan i jak.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestri i majci nam Zemlji.
Ona nas hrani i nosi, slatk enam plodove,
cvijeće šareno i bilje donosi.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po onima koji oprštaju iz ljubavi tvoje
i podnose rado bijede života;
blaženi koji sve podnose s mirom,
jer će ih vječnom okruniti krunom.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestri nam tjelesnoj smrti,
kojoj nijedan smrtnik umaći neće.
Jao onima koji u smrtnom umiru grijehu;
a blaženi koje ti nađeš po volji presvetoj svojoj,
jer druga im smrt nauditi neće.

Franjina pjesma završava govorom o smrću, dozivajući nam u svijest onu prirodnu zakonitost: sve što je u prirodi nastalo, kroz prirodu će i nestati. Sve što živi nužno će umrijeti. Ta pouka o prolaznosti nije ugodna, ali nema veće istine od nje. Ona nas upućuje na ono natprirodno, da kroz ljepotu prirode otkrivamo veličanstvo njezina Stvoritelja. Kao kršćani smo dužni poštivati, čuvati, održavati, sačuvati za buduće naraštaje ono što nam je Bog dao u ovom našem malom dijelu svemira. S druge strane, ne možemo zaboraviti da smo mi vjernici koji iščekuju novo nebo i zemlju novu, u kojoj neće više biti jauka ni tuga ni plača, jer će prijašnje uminuti, kako nas uči zadnja biblijska knjiga – Otkrivenje – kada će Bog biti Punina, sve u svemu. U istome tonu završava i Petrova knjiga, emotivnim spomenom njegovoj dobroj i vrijednoj ženi – pokojnoj Mariji.

*O, kako ih volio ne bih
Kad svoje najdraže
Tu pokopah
Tu sahranih
Ne, da istrune
I iščezne u zaboravu
Već da proklijat
Da proljećem procvjeta
Da ljubavlju zamiriše
I da mi miriše
Do onog Božjeg dana
I našeg novog sjedinjenja
U prahu zemaljskom
I u otajstvu nebeskom.*

-U ponedjeljak 4. svibnja 2015. godine u sklopu Šimićevih susreta svečano je otvorena Gradska knjižnica i Hrvatski kulturni dom Antun Branko Šimić. Uz svečano otvaranje upriličeno je i predstavljanje knjige pjesama A.B. Šimića na francuskom jeziku Au bord du monde prevoditeljice i književnice Martine Kramer. Prisutne je na početku večeri pozdravio predsjednik Matice hrvatske ogranak Grude Mario Bušić, osvrnuvši se na staru knjižnicu koja je otvorena 1966. godine i čiji prostor više nije bio adekvatan. Bušić je rekao da je bilo vrijeme da Grude dobiju kulturni dom. Prisutnima se obratio i načelnik Ljubo Grizelj naglasivši da je ovo samo dio onoga što aktualna vlast želi uraditi na kulturnom planu, te da je knjižnica i kulturni dom dar općini za njen šezdeseti rođendan. Čast da otvoriti knjižnicu i kulturni dom dopala je predstavnika francuskog veleposlanstva u Sarajevu. O knjizi Au bord du monde prevoditeljice i književnice Martine Kramer govorile su Drinka Pandžić Kuliš i Mara Pezo. Drinka Pandžić Kuliš dala je stručni osvrt na prevedene Šimićeve pjesme. Šimić je volio čitati francusku poeziju i zasigurno bi bio zadovoljan ovim prijevodom svojih pjesama, rekla je Pandžić Kuliš. Profesorica Mara Pezo nadahnuto je pročitala Šimićevu pjesmu Mati na francuskom jeziku, a večer su uljepšale učenice Osnovne glazbene škole Grude svojim glazbenim izvedbama. Program je uspješno vodila Mirjana Vlašić Mima.

-Uoči 70. godišnjice stradanja Hrvata na Bleiburgu i Križnom putu 2015. godine, u velikoj dvorani Palače Matice hrvatske u Zagrebu predstavljena je knjiga Grudski žrivoslov koja je izašla u studenome 2014. godine u nakladi općine Grude.

Na početku predstavljanja, u ime Matice hrvatske i Matice hrvatske-Ogranak Grude, sve prisutne pozdravio je domaćin potpredsjednik Matice hrvatske prof. dr. sc. Stipe Botica.

Riječi pozdrava uputio je i gradonačelnik grada Zagreba Milan Bandić.

U ime nakladnika ove vrijedne knjige sve prisutne je također pozdravio načelnik općine Grude Ljubo Grizelj koji je naglasio kako svim žrtvama spomenutima u knjizi, dakle 1301 žrtvi s područja općine Grude ova je knjiga spomenik i cvijeće i upaljena svijeća jer se za grobove njih mnogih iz ove knjige ne zna!

Biskup Mile Bogović je izrazio veliko zadovoljstvo ovom knjigom pohvalivši njezine autore Vladu Boguta i Ljubu Leku za velik trud i dugogodišnji rad. Predsjednik komisije HBK i BKBiH za hrvatski martirologij biskup Bogović kazao je na koncu svog izlaganja da je Grudski žrtvoslov vrijedan doprinos popisu hrvatskih žrtava.

Iscrpno o knjizi i općenito o žrtvi govorio je dugogodišnji predsjednik Hrvatskog žrtvoslovnog društva prof. dr. Zvonimir Šeparović.

Prof. dr. sc. Josip Jurčević kazao je kako je Grudski žrtvoslov do sada jedna od najboljih knjiga takve vrste u Hrvata. I on je pohvalio rad autora i nakladnika, te zaželio da se nastavi, na temelju sadržaja ove knjige, dalje i opširnije istraživati.

Jedan od autora Vlado Bogut na koncu je zahvalio svima na dolasku, ispričao je tijek nastanka ove knjige, te u ime drugog autora Ljube Leke sve pozdravio. Autor Bogut zahvalio je i načelniku općine, predsjedniku Općinskog vijeća te Matici hrvatskoj Ogranak Grude i Središnjici u Zagrebu na organizaciji ovog događaja.

Program je lijepo vodila Vesna Bihar, a svoje glazbeno umijeće krasnim sviranjem uljepšao je mladi virtuoz iz Gorice, student treće godine Muzičke akademije u Zagrebu, Ivan Galić.

Palača Matice hrvatske za druženje i razgovor ostala je ove večeri otvorena do kasno u noć!

-26. lipnja 2015. godine zbila se 2. po redu izložba slika Likovne radionice Grude. Bila je to sjajna večer. Ustvari, teško je odrediti najbolji dio, no svakako su to izlagači-novi likovni stvaratelji koji su svojim vrjednim i ustrajnim radom

obogatili likovni život općine Grude. Prostor korišten za ovu Izložbu pokazao se gotovo idealan za ovakav događaj i na neki način može nam biti putokaz u kreiranju sličnih događanja. Reakcija mnogobrojne publike na izložene likovne rade bila je sjajna što cijelom događaju doprinosi kroz dozu opuštenosti i međusobnog razumjevanja. Glazbene točke mladih umjetnika uljepšale su večer. S ovim kulturnim događajem slobodni smo tvrditi kako Grude imaju šansu biti prepoznatljive i u likovnom dijelu kulturnog spektra. Ovom svojom drugom samostalnom izložbom Likovna radionica Grude u potpunosti opravdava svoj osnutak i rad i samim tim svoje postojanje i djelovanje. Ovom prilikom, pored svih osoba koje su radile na realizaciji ovog projekta, potrebito je izdvajati Srećka Sliškovića i Milu Zorić, osobe koje od samog početka kordiniraju sve aktivnosti kada je u pitanju Likovna radionica Grude.

Izlagali su sljedeći umjetnici i umjetnici amateri:

Mila Šimunović Zorić, Matej Šimić, Mia Paradžik, Marta Šimić, Lea Glavaš, Dora Vukoja, Gabrijela Vukoja, Ana Žulj, Gabrijela Leko, Dominik Bošnjak, Sabina Bošnjak, Ela Mila Bošnjak, Zoran Vlašić, Branka Grubišić, Mila Zorić, Josipa Vukoja, Marija Sabljić, Ranko Žulj, Mia Prlić, Mara Tomić i Ružica Čolak.

Krajem je svibnja, odnosno početkom lipnja svjetlo dana ugledala vrijedna knjiga s naslovom: *Ad laborem indigentia cogebat – Zbornik radova u čast Serafinu Hrkaću*. Zbornik s 352 stranice izašao je u nakladi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Matice hrvatske Grude i Instituta za latinitet Sveučilišta u Mostaru. Nakladništvo potpisuju: Zoran Tomić, Mario Bušić i Josip Grubeša. Glavni je urednik Ivica Musić, izvršni urednik je Mario Bušić. U uredništvu su Luciana Boban, Mate Buntić, Mario Bušić, Josip Grubeša, Gordana Iličić, Pavao Knezović, Ante Marić i Ivica Musić. Recenzenti ovoga Zbornika su prof. dr. sc. Stipe Kutleša, prof. dr. sc. Katica Krešić i prof. dr. sc. Milenko Lončar. Lekturu i korekturu je uradila Ivona Baković a prijevod sažetaka Marijana Sivrić. Grafički ga je oblikovala Edita Grubišić. Tiskan je u nakladi od 500 komada u tiskari Grafotisak iz Gruda. Zbornik je katalogiziran u publikaciji Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Bosni i Hercegovini, u Sarajevu.

Tiskanje je svojom potporom omogućila Vlada Županije Zapdnohercegovačke na čelu s predsjednikom Zdenkom Ćosićem.

Zbornik radova je podijeljen na dva dijela. Do 51. stranice je Vita activa et vita contemplativa, a od 51. stranice pa sve dokraja članci su pod naslovom Liber amicorum.

U Zborniku su svojim radovima sudjelovali sljedeći pisci s naslovima svojih radova: Mario Bušić: Curriculum vitae i bibliografija Serafina Hrkaća

Vladimir Premec: O akademiku prof. dr. fra Serafinu Hrkaću s trajnim pijetetom: documenta...

Ivan Sivrić: Skica u tri slike za portret akademika

Pavao Knezović: Patriotsko latinskih gramatika našinaca

Luciana Boban: Razvoj gramatičke misli kroz prizmu (franjevačkih) latinskih gramatika

Antun Lučić: Paralelizam u latinskoj i hrvatskoj književnom izrazu

Jelena Ostojić: Posebni leksik Lalićeva rječnika

Marko Samardžija: Općeleksičko u enciklopedičkoj

Šimun Musa: Fra Marijan Šunjić, znameniti franjevac i preporoditelj – njegove jezikoslovne zasluge

Stjepan Damjanović: „Zapis popa Martinca“ iz Drugog novljanskog brevijsara

Hrvatin Gabrijel Jurišić: Stari zaostroški mrtvar

Ante Marić: Osnutak Franjevačke klasične gimnazije na Širokome Brijegu i njezinih prvih razreda

Josip Grubeša: Latinski jezik u širokobriješkoj gimnaziji u razdoblju od 1918. do 1945.

Ivica Musić: Hercegovački franjevci i filozofija

Nikola Stanković i Ivan Šestak: Doživljaj kontingencije

Mate Buntić: Kozmoiloški dokaz i quinque viae Tome Akvinskoga

Ivan Koprek: Ekonomomska kriza i etika kreposti

Ivan Kordić: Razumijevanje i događanje: temeljne crte Gadamerove filozofske hermeneutike

Hrvoje Lasić: Recepција filozofије Mauricea Blondela u hrvatskoj filozofiji i teologiji

-KULTURNI PROGRAM OD POČETKA LISTOPADA PA SVE DO BOŽIĆA

U mjesecu rujnu 2015. godine vodstvo Ogranka Matice hrvatske u Grudama održalo je sastanak na kojem je jednoglasno usvojen program Kulturna jesen s Maticom hrvatskom u Grudama 2015. i X. Dani Matice

hrvatske u Grudama 2015. godine – Božiću ususret. Ove godine je sve u znaku obilježavanja desete obljetnice obnove rada Matice hrvatske u Grudama. Kao i dosadašnjih godina i ove je godine program bogat raznovrsnim kulturnim zbivanjima. Kulturna jesen s Maticom hrvatskom u Grudama počinje 1. listopada 2015. predstavljanjem knjige dr. sc. Gorana Marića: Slom lažnog proroštva, i ta će manifestacija trajati sve do svetkovine Svih Svetih 2015. godine.

Ovogodišnja kulturna manifestacija X. Dani Matice hrvatske u Grudama počinje 20. studenoga 2015. godine i traje sve do Božićnog koncerta župnih zborova, frama i drugih glazbenih organizacija i pojedinaca iz općine Grude koji će se ove godine, prema već ustaljenom običaju „svake godine u drugoj župi“, održati u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Ružićima u nedjelju 20. prosinca.

U pripremi je i Godišnjak Matice hrvatske Grude SUSRETI 9 koji će, najvjerojatnije, do konca mjeseca studenoga 2015. ugledati svjetlo dana. I ovogodišnji Susreti 9 obiluju mnoštvom zanimljivih sadržaja različitih uradaka iz naše kulturne baštine.

Matica hrvatska – Ogranak Grude sve ljubitelje kulture podrobnije će upoznati s ovim programima u nadolazećim danima. Matica i ovim putem poziva sve zainteresirane da se učlane u ovu najstariju hrvatsku kulturnu instituciju. Poziva također sve žitelje općine da se pridruže kulturnim događanjima koja slijede u mjesecu studenom i prosincu, kao i sve zainteresirane koji pišu da bilježe povijest, običaje i druge zanimljivosti iz svoga zavičaja i tako postanu dionikom Grudskoga Godišnjaka Susreti!

Matica hrvatska u Grudama predložit će drugim glazbenim, kulturnim i vjerskim udrugama iz općine Grude da ove godine zajednički pokrenu manifestaciju BOŽIĆNI SAJAM U GRUDAMA. Sajam bi bio u parku u Grudama u mjesecu prosincu, pred svetkovinu Božića.

–Početkom rujna, na pjesničkom natječaju „Pjesnici i pisci“, Križevci – ljeto 2015., članica Matice hrvatske Grude i Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica – Sovići, pjesnikinja Mirjana Vlašić Mima sa svojom je pjesmom U kapima ljetne kiše osvojila 1. mjesto.

Drugi književni rad Mirjane Vlašić Mime, pjesma Buri, izведен je na poznatoj hrvatskoj književno – recitalnoj manifestaciji „Susret Riječi“.

„Susret riječi“ je književno – recitalna manifestacija koja već 46 godina raspisuje natječaj za prozne i poetske radove na kajkavskom, čakavskom i štokavskom narječju.

Na ovogodišnji je natječaj pristiglo oko 400 radova, a u odabranih 30-tak radova u zbornik „Susret Riječi“ uvršten je književni rad čak dvoje književnika

iz našeg kraja: Goričanke Mirjane Vlašić Mime i poznatog Ričičanina Vinka Pavića.

46. Susret riječi Bedekovčina 2015. održan je u petak, 4. rujna 2015. godine u Bedekovčini.

U KAPIMA LJETNE KIŠE

*Zreli mirisi njegovanih cvjetova
U kapima ljetne kiše
Predvečerje sipi
Žudnjama
Užareni dlanovi
Ptice iz kaveza puštene
Divlje i hrabro
Posegnut će
Za ljetom i mirisima
Za strašcu i obećanjima
I bol i ljubav
I strah i život
Ciknut će u jednom
Savršenom zvuku
Posebnom trenutku
I ruke će klonuti
Cvjetovi oronuti
Kiša će sve saprati*

BURI

*Voljela bih te
Vjetre
Poznati i dragi
Pročišćeni, plameni
Zaustaviti
Uhvatiti
U torbu spremiti
Sa sobom na put ponijeti
Molim te vjetre
Ako, kad odem, zaboravim
Ti mi preleti i prileti*

*Otpuhni
Ponesi
Donesi
Uđi u moje poglede
Oči mi zatreperi
Dodirni me svuda
I opet povedi
Svim mojim
Početnim oblicima*

Našoj vrijednoj Mimi iskreno čestitamo i želimo joj još puno uspješnica!

-U Grudama je u kulturnoj manifestaciji Kulturna jesen s Maticom hrvatskom u četvrtak 1. listopada 2015. godine predstavljena knjiga dr. sc. Gorana Marića: *SLOM LAŽNOG PROROŠTVA*. Program je krasno vodila prof. Mirjana Mima Vlašić. Klapa Bratovština Gorica-Sovići otvorila je ovu večer pjesmom Hercegovina u srcu.

Ovo je drugo predstavljanje Marićeve knjige nakon Zagreba gdje je prigodom predstavljanja izazvala nezapamćen interes. Kinodvorana u Grudama je bila premala e da bi primila sve koji su htjeli poslušati vrlo interesantne goste, predstavljače ove cijenjene knjige. Bili su to: prof. dr. sc. Drago Jakovčević; prof. dr. sc. Goran Dodig i prof. Mihovil Bogoslav Matković.

Na samom je početku Načelnik općine Grude u ime općine i Matice hrvatske Ogranak Grude pozdravio sve prisutne, zahvalio na velikoj posjećenosti i čestitao autoru na ovoj vrijednoj knjizi. Potom su svojim zapaženim izlaganjima knjigu predstavili navedeni promotori. Klapa je otpjevala i pjesmu Jedna je Hrvatska.

Na kraju se je obratio prigodnim riječima i sam autor knjige Slom lažnog proroštva, čovjek za kojega je autor predgovora u ovoj knjizi napisao "da daje i vraća značenje riječima". Možemo dodati, ne samo riječima, nego i našem vremenu, a time i našoj budućnosti. To je čovjek kojemu je uvijek na prvom mjestu zahtjev za integritetom onoga što čini čovjeka i njegove najdublje interese; dugogodišnji saborski zastupnik u Hrvatskom saboru, vanjski suradnik na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, profesor političke ekonomije, čovjek koji s ponosom u srcu nosi rodne Grude i Hercegovinu, ali i kojim se Grude i Hercegovina mogu ponositi, autor knjige Slom lažnog proroštva, dr. sc. Goran Marić.

Tekst kronike: Mario Bušić
Fotografije u kronici: Srećko Mikulić

mh
maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

SUSRETI